Biekorf. Jaargang 46

bron
Biekorf. Jaargang 46. A. Van Poelvoorde, Brugge 1940-1945

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_bie001194001_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. BIEKORF

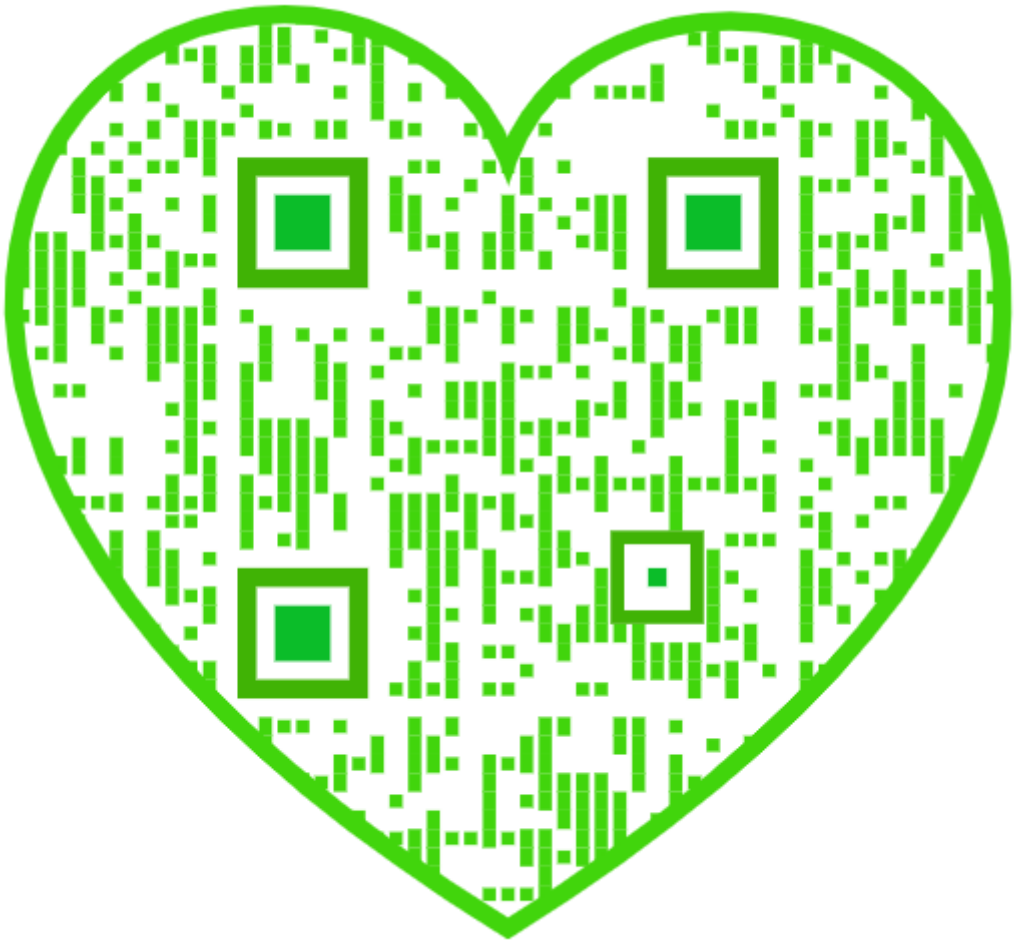

[Nummer 1]

Een opstandige schuldenaar te Westvleteren. De plaat en de vuist te Veurne 1551.

HET misdrijf van Joos de Brits, een 32-jarige landbouwer van Westvleteren, is een kenschetsend geval van een burgerrechtelijke schuldvordering die een strafgeding veroorzaakt.

Op eisch van een zekeren Malin de Cueninck, werd Joos de Brits door de rechtbank van Veurne-Ambacht tot de betaling van 66 pond par. veroordeeld. Nadat de Cueninck zijn schuldenaar vruchteloos tot een regeling in der minne aangemaand had, wendde hij zich tot den amman, die ongeveer de rol van den huidigen deurwaarder vervulde, beval hem het vonnis te beteekenen en tot de rechterlijke uitvoering over te gaan.

Overeenkomstig het recht van Veurne-Ambacht moest de inbeslagneming door den schuldenaar in eigen

persoon, bijgestaan door den amman, verricht worden. Na den schuldenaar te zijnen huize een laatste maal tot betaling te hebben opgevorderd, kon de schuldeischer hand aan de goederen slaan, ze door den amman laten weghalen, ze *lichten* zooals men zei, en ze daarna openbaar laten verkoopen om zich op den koopprijs te betalen. Wanneer nu Malin de Cueninck bijgestaan door den amman van Westvleteren, Pieter Annoot, zich ten huize van Joos de Brits aanbood, had deze het toen klassieke middel om aan de lichting te ontsnappen aangewend en het eenige goed van waarde dat hij bezat, zijn koeien, op de naastgelegene heerlijkheid gedreven. Daar de kasselrijbeambten geen rechtsbevoegdheid in de heerlijkheden bezaten, moesten Malin de Cueninck en zijn amman onverrichter zaak, en wellicht onder het spotlachen van den schuldenaar, huiswaarts keeren. Herhaaldelijk herbegon de Brits hetzelfde spel, en telkenmale moesten de Cueninck en zijn amman met ledige handen afdruipen. Tegen de kwaadwilligheid van zijn schuldenaar was de Cueninck eigenlijk ongewapend, want de amman van de heerlijkheid waarheen de koeien gevlucht waren, kon niet zonder tusschenkomst van de heerlijkheidsrechtbank, tot de uitvoering van het Veurnsche vonnis overgaan. Er bleef aldus de Cueninck niets anders over dan het gunstige oogenblik te bespieden, waarop hij de koeien op Veurnsche gebied zou kunnen verrassen. Inderdaad, in October 1551, gelukte dit hem. Onverwachts daagde hij, bijgestaan door den amman, op en kon de inbeslagneming verrichten, vooraleer zijn schuldeischer gelegenheid had zijn koeien te ontvoeren.

Het moet een zware ontgoocheling voor Joos de Brits geweest zijn, te zien dat hij ten laatste toch het onderspit moest delven. Het lukken van de herhaalde vroegere vluchten had hem wellicht de overtuiging gegeven dat zijn schuldenaar zijn koeien nooit in handen zou krijgen, en misschien had hij er in het dorp op gepocht dat hij, met zijn behendigheid, noch rechter noch amman hoefde te vreezen. Wat er van zij, nu lag zijn hoop

verbrijzeld; de naakte werkelijkheid stond daar voor hem in de gedaante van Malin de Cueninck en vooral van Pieter Annoot, den gehaten amman, die zegevierend de koeien hadden gelicht. Het oogenblik werd hem waarlijk te machtig; in een vlaag van woede en wanhoop: ‘Pierkin Annoot, schold hij misprijzend, zoudt ghij mijn beesten wechdrijven? sprak hij; loopt eerst omme u cuerbroeders’ en ‘Gij zijdt maer een boufve’, besloot hij zijn dreigende uitbarsting. De aangesprokene die zich blijkbaar getroffen voelde, wedervoer tamelijk onbehendig terugscheldend: ‘Ghij zijdt zelve een boufve’. Die scheldwoorden deden de mate overloopen. De getarte landbouwer sprong op den amman toe, doch Malin de Cueninck kon hem vastgrijpen. Een slag op het hoofd van dezen laatste maakte den weerhoudene vrij, die opnieuw den amman te lijf wilde. Een tweede maal werd hij vastgegrepen. Met stampen en slaan ontwrong hij zich uit de handen van de Cueninck, en vloog als een waanzinnige zijn huis binnen. In een oogwenk stond hij, met een vork in de handen, weer buiten. Dreigend stormde hij op den amman toe, doch vond alweer de Cueninck op zijn weg. De slagen die hij deze toebracht, deden de vorksteel in stukken vliegen, en het arme slachtoffer moest in huis gedragen worden. Nu eerst kon de Brits den amman, die het op een loopen zette, te lijve. Bliksemsnel haalde hij dezen in, greep hem bij het haar, rukte er een heele tres van uit en bewerkte hem duchtig met vuistslagen, onder het uitkrijschen van een vloed scheldwoorden. Eindelijk kwam de razende landbouwer tot bedaren en werd een einde aan die baldadigheden gesteld.

Enkele dagen nadien kreeg de gebeurtenis haar onvermijdelijk beslag op de rechtbank te Veurne. De amman had klacht bij de rechtbank te Veurne ingediend en op 15 Oktober werd Joos de Brits onderhoord. Boudweg ontkende hij alles, niet alleen de slagen, maar zelfs eiken tegenstand. Aan een zoo plompe loochening stoorde de rechtbank zich allerminst, en nog denzelfden dag velde zij het vonnis.

In den geest van de rechtbank waren het niet de slagen op Malin de Cueninck, doch wel de scheldwoorden en de aanval op den amman die het hoofdmisdrijf vormden. De amman immers was een gerechtsdienaar, en ieder misgrijp tegen hem was een smaad tegen het gerecht zelf.

Joos de Brits werd dan ook veroordeeld tot een openbare heerlijke betering, tot een boete van 20 pond en tot het plaatsen in de vierschaar van een 'motalen vuust met een ijseren traielle' en van een plaat met opheldernd opschrift.

Deze plaat is thans nog op het stadhuis te Veurne aanwezig. Uit brons vervaardigd meet ze een breedte van 241 mm. op een hoogte van 190 mm. Verschillende gaten op de randen hebben gediend om ze destijds aan de muur vast te hechten. De tekst, in gotische letter in het brons gedreven, beslaat de geheele oppervlakte van de plaat(1).

Na oplossing van de afkortingen luidt het opschrift:

> JOOS DE BRITS, FILIUS JANS, WAS GHEWIJ(ST) BIJ JUSTITIEN DEZEN VUUST HIER TE STELLEN OM DAT HIJ DEN AMMAN VAN WESTVLEETREN SLOUCH INT EXERCEREN ZIJNDER OFFICIEN DEN XV IN OCTOBRE 1551.

(1) Deze plaat werd nooit, voor zoover ik weet, in afbeelding uitgegeven. De tekst werd afgedrukt door H. V(AN) D(E) V(ELDE), *Monuments d'ancien droit criminel, têtes et poings en métal*, in: Ann. Soc. d'Emul. V (Brugge, 1843), p. 188. - V. DERODE, *De la pénalité chez les Flamands de France et particulièrement à Dunkerque au XVIe siècle,* in: Ann. du Com. Flam. de France, III (Dunkerque, 1857), p. 323. - E. VANDEN BUSSCHE, *Veurnambacht. Recherches sur l'ancienne châtellenie de Furnes,* in: La Flandre, I (1867-68), 338. - AD. D(UCLOS). *Koppen en Vuisten*, in: Rond den Heerd, VI (1871), blz. 356. - J.B. BÉTHUNE, *Les Monuments de la ville de Furnes*, in: Bull. de la Gilde S. Thomas et S. Luc, 2e Sér., I (Bruges, 1872), p. 140. - F. DE POTTER, E. RONSE en P. BORRE, *Geschiedenis der Stad en Kastelnij van Veurne*. I. Gent, 1873, bl. 110. - DE VINCK DE WINNEZEELE, *Quelques reliques judiciaires des XVe et XVIe siècles dans le Furnambacht*, in: Ann. de l'Acad. d'Archéol. d'Anvers, L (Anvers, 1897), p. 16, n^r 1.

*1

(Bijblad van Biekorf 1940, 1)

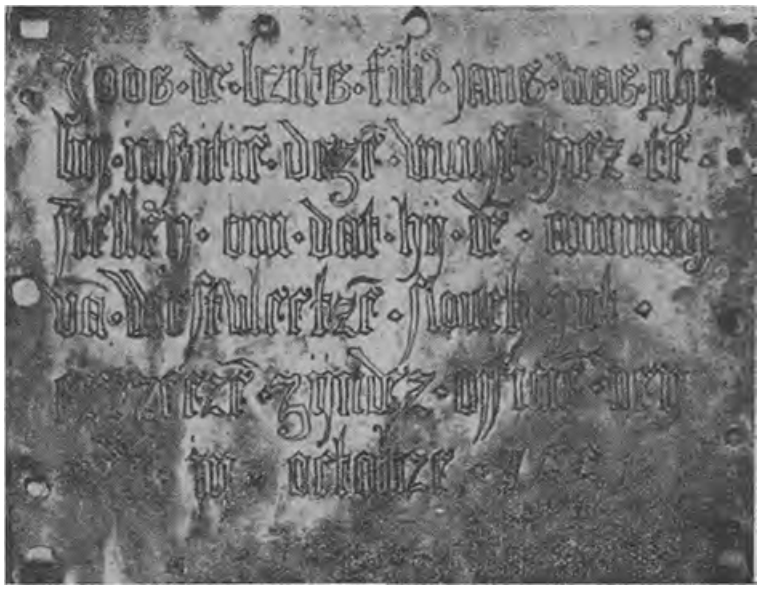

DE OPSTAND VAN JOOS DE BRITS.
De vuist en de plaat te Veurne.

De ‘motalen vuust met een ijseren traielle’ zou de vuist kunnen zijn die hierbij afgebeeld wordt en thans eveneens op het stadhuis te Veurne bewaard wordt(1).

Hierna volgen het verslag van het onderhoor van Joos de Brits en de tekst van het vonnis, zooals deze na de vrij talrijke schrappingen en verbeteringen, uiteindelijk vastgesteld werd.

EGIED I. STRUBBE.

Bijlagen.
15 Oktober 1551. *Onderhoor van Joos de Brits.*
I.

Den xv^{en} VIII^{ber} LI was gheexamineert ter camere, present college vander wet: Joos de Brits, filius Jans, oudt xxxij jaren ofte daerontrent, ghebooren van Westvleteren. Ontkent den amman gheresisteert hebbende ter causen van zijnder offitie, zo hij ooc doet hem ghesleghen hebbende.

VEURNE. Stadsarchief, *Register van Crime*. (1546-1559), f° 98 v°.

II.
15 Oktober 1551. *Vonnis tegen Joos de Brits.*

[*In margine, van andere doch gelijktijdige hand:* Joos de Brits, gheresisteert hebbende Mre Pietere Annoot, amman van Westvleteren.]

Omme dieswille dat ghij Joos de Brits, filius Jans, oudt

(1) Deze vuist is 12 cm lang. Hij werd naar een niet zeer nauwkeurige nateekening afgebeeld door V. DERODE, *a.w.*, p. 322 en door F. DE POTTER. E. RONSE en P. BORRE, *a.w.*, blz. 110. AD. DUCLOS heeft er een nieuwe betere nateekening van laten maken en deze uitgegeven, *a.w.*, blz. 365, onder *e.* J.B. DE BÉTHUNE heeft dezelfde afbeelding, *a.w.* p. 136. DE VINCK DE WINNEZEELE (*a.w.*, pl. I, n. 1), heeft een afbeelding naar een foto. Bovendien verscheen een zeer goede afbeelding in M. ROOSES E.A., *Vlaanderen door de eeuwen heen*, Antwerpen, 1910, dl. II, blz. 328 en in de 2e uitgave door J. DENUCÉ, Amsterdam-Brussel, 1932, dl. II, blz. 344, waar eveneens een geslaagde afbeelding naar een foto van het masker van J. Reingoot (Zie Biekorf, XLIV (1938), 169 en vlg.) voorkomt. Eindelijk verscheen een onduidelijke afbeelding naar een foto in: *Onze Kunst*, XIV (1915), blz. 47.

xxxij jaren ofte daerontrent gheboren van Westvleteren u vervoordet hebt alzo Meestere Pietre Annoot als amman van Westvleteren tuwen huuse ghecommen was omme goet te lichten, ten verzoucke van Malin de Cuenynck, omme de somme van lxvj lb. par., naerdien den zelven amman u gracelick gheseyt hadde dat ghij partie payen ende contenteren zoudt oft bij ghebreke van dien dat hij voorts gaen moeste met zijnder executie, daertoe ghij niet en hebt willen verstaen; ende alzo den voornoemden amman in wille zijnde uwe coyen te lichtene, zijdt vooren gheloopen in meenynghe die tontdrijvene op een andere heerlichede ende jurisdictie, zo ghij te meer stonden daer te vooren ghedaen hebt, roupende up den zelven amman: 'Ghij, Pierkin Annoot, zoudt ghij mijn beesten wech drijfven? Loopt eerst omme u cuerbroeders; ghij en zijdt maer een boufve'. Ende tzelve anhoorende zijdt ghecommen in evelen moede naer den voornoemden amman in meenynghe hem te griefvene, twelcke ziende den voornoemden Malin de Cuenynck es int ghescheet ghegaen ende mits dat ghij uwe quade wille niet vulcommen mochte, hebt den zelven Malin met uwer rechter handt ghesleghen jeghens zijn hooft onder zijn rechter cake, ende den voornoemden Malin ontworstelende, zijdt ghecommen naer den voornoemden amman ende den voornoemden Malin in meenynghe anderwerf grief te belettene, hebt u vervoordert den zelven Malin te grijpen bijden haren hem fellicke uut evelen moede daer bij treckende, steeckende hem ooc met voeten, ende noch niet tevreden zijnde, maer persevereerende van quaet in arghere, zijdt in huus ghegaen haelende deruute een vorcke, commende met verborsten zinne naer den voornoemden amman ende Malin, ende hemlieden toecommende hebt den voornoemden Malin metten voornoemden vorcke ghesleghen up zijn rugghe ende slyncker aerme zodat de vorcke in sticken spranck, ende de bijstaenders tzelve anmerckende, omme grief te beschudden, hebben den voornoemden Malin in huus gheleet; ende daermede noch niet tevreden wesende hebt den voornoemden amman ingheloopen, hem treckende thaer uut zijnen hoofde, slaende hem oock met vuusten, ghevende hem boven dien veele hooghe ende injurieuse woorden. Alle welcke rudicheden, fortsen, petulantien ende resistentie jegen justitie niet lijdelijck en zijn in een landt van paeyse ende justitie zonder condigne pugnitie danof te doenen in exemple van anderen. Van den welcken, de wet te vullen gheinformeert zijnde bij goeder, duechdelicker informatie, rechtdoende, hebben ghewijst ende verclaerst,

wijsen ende verclaersen bij desen dat ghij de heere ende wet unter name van justitie metgaders partie hier in vierschare zult bidden verghevenesse met eene tortse van 3 ponden was, onghebrandt, in uwe handen, knyelende up een knye, dat ghij betvoorts zult doen stellen in vierschare een motalen vuust met een ijseren traielle ende doen stellen in een lathoenen plaete in goede leselicke lettren de cause waeromme, ordonnerende u voorts te betaelen alle de wettelicke costen ter tauxatie, condempnerende u voorts te betaelene den heere de boete van twintich ponden, interdicerende u voorts meer van ghelijcke te doenen ende dat up u vuust. Actum den xv^{en} in viij^{ber} LI.

Ibid. f 98^{v}-99.

Damme.

De weelde van zeer oude tijden
Glanst op 't gelaat van 't raadsgebouw.
In nis en nok staan poorters, trouw,
Die d'opgang van hun volk verbeiden.

De Toren spreekt van vreugde en lijden,
Van glorieschoonheid en van rouw;
Van Maerlant staat voor stad en gouw
Als zinnebeeld van trots en strijden.

Om 't brood van elken dag te kneden
Een molen maalt zijn wieken lam.

Als pelgrim van een schoon verleden
Een oude man draagt, traag en stram,

Langs kalme vaart den last van 't leven
En ziet zijn ziel in 't water beven.

JUUL FILLIAERT.

[Bladvulling]

IN DE MELK HOUDEN. - Iemand nutteloos bezighouden, zijn tijd verspelen in een slepende zaak. ‘Dien avocaat is bezig met Sanssens in de melk te houden.’ Varsenare.

KLAAR BESCHEED. - Zoo antwoordt iemand die zijn ouderdom niet wil zeggen: - Hoe oud zijt gij? - *Van Claerhout!* Brugge.

PLUIMTE. - Zooveel als pluimgras: Er staat veel pluimte in de rogge. Veldegem.

A.V.W.

De nieuweling.

If to the city speed-What waits him there?
To see profusion that he must not share;
To see ten thousand baneful arts combined
To pamper luxury, and thin mankind.

OLIVER GOLDSMITH.

DE grond was aan 't opengaan in 't land van de Leie. Dat ging alzoo: de wegen lagen te weeke van de laatste regens. De elskanten begosten rost te schieten. De doornhagen lieten al scherpe botjes zien en door 't geweld van d'eerste zonnepriemen stonden de gezwollen knoppen op het bersten.

De lucht was zuiver en aangenaam om opsnuiven maar met 't vallen van den avond was 't nog 'en beetje aan 't regenen gegaan.

Bachten 't klooster deden de zwaluwen neerstig voort met 't metsen van hun nesten. 't Laatste treintje pufte weg naar Tielt. In den lochting rook het naar eerde en nat gers.

't Nieuw seizoen was schoon' op komste en alles stond te wachten op klakken, bersten en sprietelen. De zomer stond vóór de deure naar 't oude Vlaamsch recept.

De kerktorre reekte met afgewasschen schaliedaking boven de Leie, en gunter boven stond den hane te kijken naar 'en kleen gekruld blauw schaapwolkje in 't westergat. Dat gaf hope op vaster weêre, want de wind was aan 't keeren, te zien aan 't getije.

Mielke Dhondt - zoo mager of 'en schei+ - zat op

+ *Schei:* Elders schee. Plat of vierkante dwarshout dat dient om grootere stukken aan elkander te verbinden en dikwijls ook kegel genaamd. De schei'n van 't weefgetouwe zijn de dwarshouten die de twee tramen aan elkaar verbinden en recht houden. Verg. De Bo.

zijn snijtafel te naaien dat 't verdomd kwam, - zijn dunne beentjes overeengekruist. Met gekromden rugge lag hij gebogen over 'en grijze veste, en dapper was hij aan 't stijften en 't vaste zetten van de krage. Met 'en blauw krijt in d'hand, de spelden tusschen de lippen en den rolmeter over den nekke, trok en sleurde hij om den hals boogde te krijgen, teekende hier en daar met 't krijt naar 't schouderblad toe om te zien wat voor muilen de krage zou trekken daags nadien, en hij hing de gedriegde veste aan 'en stoel neffens de naaimachiene.

Stanske, de vrouwe, zat op 'en ouden bunselstoel, - beentje over - 'en beetje te dubben over 't leven.

‘'k Make peil-af voor vandage,’ zei Miel, ‘morgen komt ook nog alhier als 't God belieft. Zet maar 't eten op, Stanse, en roept maar Achiel. 'k Ga nog 'en keer mijn hoofd buiten steken, 'en pootje maïs smijten en zien of er niet te rooven 'n valt.’

Mielke ging op den koer onder den druivelaar, trok 't werveling omme van 't kiekenkot, strooide wat teten en roofde d'hennen.

Achiel zat boven op zolder. Daar zat hij te leeren en in de boeken aan 't pluizen, tot moeder hem riep en ze al te gare aan tafel kwamen met zuster en den kleinen broere.

‘Scheed er uit van in die toole+ te peuteren of 'k legge mijn' hand op je kake’, zei Miel aan den kleinen die bezig was met 'en gat in de tafeltoole te booren, ‘en houd je koest!’

Ze sloegen 'en kruise, lazen 'en vader-ons en begonnen eer'appels t'eten.

‘Is Achiel's broek nu al in de vouwe gestreken?’ vroeg Stanske.

‘'k Moet 't nog doen,’ zei vader, ‘wiens haaste, wijf? Morgen 'n zijn 't al te gare die zeven stuivers

+ *Toole:* Glanzend en waterdicht doek. Fr. Toile cirée.

niet; 't is aanveerd worden in de bank, en dat zal 'en ander paar mouwen zijn, dat 'k peinze'.

Stanske trok 'en ooge naar vader en zei dat 't wel zou gaan met alzoo 'en geschrifte, alzoo 'en schoonen brief van den ippermeester op zak, en Mijnheer uit de bank die al van te vooren op d'hoogte was van Achiel's komste.

Vader zei dat 't waar was maar dat Achiel toch algelijk maar letter Fransch 'n kon. 'Ze kunnen 't wel lezen maar z' 'n kunnen 't zoo zeere niet swatelen of bij den troep', zeid'hij.

Stanske meende dat hij toch al vele geleerd had in dien Laroessenboek die tante meebrocht had uit Rijsel.

Vader zei dat 't den end zou uitwijzen.

Klein broertje boorde voort zijn gat in de toole.

Daar was 'en groote gebeurtenis op gang bij Mielke Dhondt.

Al lang was overeengekomen dat Achiel niet al te wel 'n dochte voor den naai. Hij 'n had geen zittende gat, maar weinig aanleg voor 't snijen en geenen drift voor de naalde. Achiel was nochtans 'en bijzondere leerling op schole en had menige maanden handelslesse genomen in de vakschole bij Meester De Rycke die hem verteld had, dat er volk vandoen was in de bank van de naaste stad. Waarom 'n zou Achiel dat niet aanpakken?

De kleermakersstiele geraakt onder de voeten. 't Trekt al naar stad den dag van vandage. Ze koopen kleers helder-op en 'n moeten niet meer weten of ze slete doen. Alle jaren in 't nieuwe. 't Gaat lijk geschilderd den eersten Zondag, en 'en dag en 'en stik nadien hangt 't aan 't lijf te flodderen gelijk 'en guanobale.

En bovendien, kwestie zal de kleine zoo goed leeren en misschien niet beter geschikt zijn voor den stiele van vader? Als zuster wat kan helpen driegdraân uittrekken, entwat knoopen aanzetten en de kleers naar huis dragen - want daar kruipt ook veel tijd in - dan

ware dat 'en goeie hulpe tot de kleine wat grooter wordt.

Geheel den avond wierd er geraasd en gedaasd over den nieuwen post van Achiel. t Was morgen om doene.

De keuken hing vol verwachtinge, vol ajuinsausreuke en de doom van de keernepap stond op de ruiten.

Elkeen kreeg 'en kruise en gerocht in 't bedde.

Mielke Dhondt 'n deed dien nacht geen ooge toe. 't Peinsde op zijn huis, op zijn Stanske, 't wijvetje, en op zijn' kinders. Achiel was 'en brave jongen, oprecht te wel voor boere-kleermaker, en hij 'n ware op de bank allichte nog zoo slecht op zijn plaatse niet. En de bank dat is toch iets zekers. De naaistiele ware beter de kavel voor den kleinen; de dochter 'n is in 't geheele niet mis en geraakt later wel op heur schik.

En alzoo hield Miel stommen ambacht in 't bedde, tot hij in slape viel en droomde van boeren die zoo lange met den zelfden groenen frak loop en den Zondag, van stielmannen die nog alsan geenen winterfrak 'n willen dragen, van 't haastig werk vòòr kermissen en hoogdagen, van al die banken die vroeger sprongen en van klanten die schoone kunnen klappen en waar niet van te krijgen 'n is.

Bij 't springen van die laatste bank wierd hij weerom wakker en keek door d'openstaande voutedeure. Hij zag de grijze veste die op den stoel naar hem te wachten hing in den werkwinkel. Die veste trok leelijke gespen; de bruine stijfte puilde door de krage en de driegdraân wrongen noesch en dweers tot de morgen begon te schemeren.

Miel wipte uit 't bedde, ging hem wasschen onder de pompe in 't schotelhuis, dronk 'en slokske koffie van gisteren en stekte naar Achiel's eerste lange broek om ze 'en keer goed in de plooie te persen.

D'horlogie wees bij den zevenen en Achiel stond kant en klaar om hem te gaan voorstellen bij Mijnheere van de bank. De jongen vertrok met den trein die iets

gewillig ten achten in stad aankomt en hij ging seffens naar 't groot gebouw niet verre van de statie.

't Was 'en huis gelijk 'en halle. Hij stapte binnen en kreeg 'en heere in 't zicht, geheel in 't blauw laken, met 'en portiersklak op 't hoofd en met gouden linten op den frak.

Achiel begon te beven lijk 'en riet en hij schoot zoo rood of 'en pioene. Zijn oogen draaiden in hun kassen van verbauwereerdheid.

Daarbinnen was 't al in den witten en den bruinen marmer en al 't houtewerk in den donkeren elk. 't Stond al te blinken en te fonkelen lijk splinternieuwe en de vloer was zoo glad of in 't koor van de kerke.

Achiel ging wat over-end-weere dribbelen tot Mijnheere zou komen.

De klerken vielen toe; - ze klopten de pijp uit in 'en zilveren speekbakje of staken hun uitgedoofd sigaretuitje in den zak voor 's noens. Ze zetten hunnen name op 'en reepje papier onder een groote horlogie, om hun aankomste op te teekenen gelijk ze dat met de duiven doen in de prijsvluchten.

De grootheere kwam 'en uur of twee nadien. De binnenknecht riep Achiel naar den grooten bureau trap-op in den gang, en daar stond hij vlak vóór dien heere, 'n vent met 'n buik die met 'en pinne stond, 'n witte onderveste, gouden horlogie-keten en zwarte blinkersveste.

Achiel haalde zijnen brief van de vakschole uit. De directeur las hem en zei in 't Fransch dat hij bescheed wist, dat hij geen exaam doen 'n moest en dat hij hem zou zetten in d'afdeeling van de wissels, boven op de tweede staze, tegen vierhonderd frank te maande.

Achiel wilde ook entwat zeggen, maar 't 'n ging niet omdat hij geen kort Fransch[+] 'n kon, en hij in de vakschole niet anders geleerd 'n had dan lang Fransch.

De grootheere lachte met een breeden lach lijk van een generaal.

+ *Kort Fransch:* Alzoo gezeid in tegenstelling met lang Fransch: geleerde taal.

De telefoonbelle klonk en Achiel mochte meegaan met den opperchef die hem den weg toonde, hem Mijnheere noemde langst den trap, en hem voorstelde boven aan den baas van de wissel-afdeeling en aan al d'andere klerken van 't hoogste.

Achiel werd daar zijn plaatse gewezen.

De baas van d'afdeeling sprak in stilte van op zijn hoogen stoel nog wat korte woorden met den opperchef en algauw wierd Achiel zijn werk getoond.

Dat was hier 'en wisselbedrijf zonder weerga.

Eendelijke pakken - lijk lekkerkoeken zoo groot - stuikten hier toe. Dat waren al wissels die één vóór één moesten in 'en boek geschreven worden. Dat was Achiel zijn werk en zijn voorzaat moest hem 't werk leeren. Hij schreef en hij schreef, maar hij 'n kon nog de wissels niet ommekeeren met manieren en op reke laten volgen, en hieromme kreeg hij zijn eerste botte vermaninge. Hij zweeg om in den neuze niet te geraken.

Geheel 't kantoor schreef en wreef. Hij 'n hoorde niet el[+] of Stempels slaan, machienen tikken en boeken toekletsen.

De klerken riepen naar beneên door de roepbuize aardige woorden waarvan hij 't bedied niet 'n kende. Ze riepen ‘thesaurier’,[+] ‘kasse’,[+] ‘negocie’,[+] ‘kerselare t'hooge’,[+] ‘over den stok’,[+] ‘prutspapier’,[+] ‘skonto t'hooge’,[+] alles met 'en snak en 'n bete, met

+ *El:* Anders. Eng. e l s e .
+ *Thesaurier:* De wissels die de bank onder haar activa bewaart zonder ze verder te verdisconteeren.
+ *Kasse:* De wissels die op 't vervallen staan en naar den kassier worden gezonden tot tijdige inning.
+ *Negocie:* De wissels die aan de binnen- en buitenlandsche correspondenten-bankiers worden gezonden.
+ *Kerselare t'hooge:* Te hooge stand van de schuld die belet verder risico van wissels op te nemen.
+ *Over den stok:* Overschrijden van de toegestane credietgrens.
+ *Prutspapier:* Vlaamsch: looze wissels. Fr. Traite en l'air. Eng. Accomodation bill.
+ *Skonto t'hooge:* Te groote omloop van alreeds verdisconteerde wissels op langen termijn getrokken door een bepaalden klant.

gemeene spreuken tusschen-in, al barabassend+ gelijk dieven in 'en roovershol.

't Was bij naar om zot te worden.

Achiel zat rechtover 'en vent met 'en rosten puntbaard. Hij droeg 'en ijzeren bril met dikke brandglazen, Mijnheere Boone was de name, en die niet anders 'n deed of wissels nazien en kijken of dat er kopjes genoeg op stonden en of er anders niets aan 'n mishandde.

Hij snakte en hij beet naar elk-end-een, maar met den opperbaas was hij zoo vriendelijk en zoo gedienstig of 'en trouwen hond.

Wat verschil met de ruste op 't land en 't gezapig naaien bij vader op den werkwinkel.

't Was hier al van haast-u! haast-u! en Achiel 'n wist nog niet goed waar hij gezeten zat of hij hoorde dat 't twaalve schuifelde op al de fabrieken van stad.

Hij was op eten voorzien. Moeder had hem 'en stuite of zesse meegegeven - met muziek tusschen - om op te peuzelen bij Colpaertje, den ouden gebuur, die getrouwd was met 'en maarte uit zijnen soldaten-tijd en 'en groenselwinkel hield in 'en zijstrate bij de statie.

Na den noenstond wierd 't zelfde werk herpakt. De lessenare wierd opengedaan en de praktijke van den stiele getoond: de koersen van den dag voor 't oversmijten van de wissels in vreemde munte, en de lijste van de weerde van de kopkens+ die op de wissels moesten geplakt staan. De sleutel wierd afgegeven.

Verre door de zeventienhonderd wissels waren dien dag al ingekomen, en de voorzaat zei dat 't op geen beteren 'n stond want met 't einde van de maand stroomen ze binnen met g'heele waschmanden, zeid'hij.

Rond den vieren moest alles afgesloten en te gare geteld worden, en kloppen tot op den laatsten centiem, want in 'en bank moet alles juist zijn, zei de voorzaat.

Daar begon elk-end-een de rekenmachienen bij te schuiven. De motor wierd aangeleid, 't begost te ronken

+ *Barabassen:* Luide berispen.
+ *Kopkens:* Postzegels.

lijk in 'n zwingelkot, en 'en ure aan 'en stik was 't tellen, kloppen, draaien en perten maken dat hooren en zien verging.

't Wierd al ten naasten aan zesse zijn, en d'uitkomste 'n klopte nog al geen kanten. 't Was al t'herdoene t'overgaan, t'overloopen en punteren.[+] De afdeelingsbaas zei dat iedereen moest blijven om den nieuweling wat te helpen en bijstaan, en dat 't beter de korte pijne was of de lange: ‘Bonsoir, Messieurs’, zeid'hij alzoo, en hij zette zijnen bolhoed op.

Maar 'n paar uren nadien 'n klopte 't nog niet.

's Avonds is Achiel naar huis gebold met den laatsten trein. Mielken stond hem af te wachten in 't deurgat. 't Was al late op den avond en Stanske zei dat de pap al 'en gildige ure op de buize stond.

Achiel gaf kort bescheed over 't werk in de bank, maar hij was te moe om lang te vertellen en beloofde alles uiteen te doen den Zaterdag noene die kwam, want dan 'n wordt er niet gewrocht in de banken.

Mielke grendelde de deure. Buiten was 't maneschijn en de nachtegale was al aan 't schuifelen in 't bosselke over den ijzerenweg.

Dien nacht lag Achiel te wroeten en te woeien in zijn bedde. Hij hoorde zijn' ooren tuiten en 't ruischte in zijn hoofd en 't suiselde: ‘Naar de kasse met den thesaurier!’, ‘Negocie van prutspapier!’, ‘'n Springt over den stok niet!’, maar aan dien kerselare 'n vond hij noch kop noch eersgat.

Hij 'n kon zijnen slaap niet vinden. Zijn beenen 'n vonden hun rechte plaatse niet, en hij keerde en hij wentelde hem van d'eene zijde op d'andere.

'n Vroege Spaansche vliege vloog al snorrend en al brommend rond de slaapkamer en botste nu en dan op de venster waarop de mane hing te schijnen.

+ *Punteren*: Vlaamsch bankwoord voor: wederzijds punten, kruisen en vaantjes stellen nevens afgeroepen of nageziene bedragen.

En het scheen hem dat hij niet in slaap 'n zou geraken zoolang die maneschijter daar hing te ronken of zoo lang de mane nevens de kave van 't schotelhuis zat te schijnen, en ongedurig keerde hij hem nog 'en keer op d'andere heupe.

Hij zocht en hij herzocht naar zijn verschil. Hij zag cijfers en kolommen 'en polka dansen en slinke zesse slaan; - verschillen van honderd frank, negen en negentig frank en van één frank op stap marcheeren. En hij peinsde hoe, bij ieder vondste van 'en merkelijke foute, 't verschil nog wat grooter wierd, zoodat er bij 't wegloopen naar den laatsten trein al geen nullen meer 'n stonden. Hij 'n vond er geen rechten kant aan en 'n vond zijn ruste niet.

Later op den nacht is hij in slape gevallen en opgestaan met 'en zwaar hoofd en drooge lippen. Moeder wikkelde zijn versche boterhammen in 'en grauw papier. Achiel moest zijn teten inslikken en hem bovendien nog zeere haasten om den eersten trein t'halen en naar dat verschil te gaan zoeken van den dag te vooren.

‘Bijaldien dat 't daar al zoo juiste moet zijn, 'n zal die bank toch nog zoo gauwe niet springen’, zei Stanske.

‘Alles zoo juist of goud en alles zoo rap en zoo zeere, 't is de nieuwe gang van de wereld’, zei Miel, ‘'k 'n zou nog niet willen mangelen, neen 'k man, en nog voor geen goed van de wereld’.

G.P. BAERT.

[Bladvulling]

PAPNUNNEN. - Zoo noemt men, hier te Brugge, de *witte* cyclamen. En werkelijk als die lieve potplant in haren winterbloei staat, dan steken de bloemen hun vleugelblaadjes omhoog lijk de tuiten van een *cornette*, zooals de Papnunnen er eene dragen.

M.L.

ZULLEMAARTE. - Gezeid van een dienstmeid die al de huizen afloopt om er 't laatste nieuws te vememen of voort te vertellen. Stalhille.

STEENEN STAMPEN. - Ik kom hier niet om steenen te stampen. (Om voor nieten te werken). Kemmel.

AFGEMOEDERD ZIJN: wordt gezegd van een moeder die een heele bende kinders groot gekweekt heeft. Kemmel.

A.V.W.

Rondedansen in het Brugsche.
(*Vervolg van 1939, bl. 245*).

5e Groep.

Twee meisjes in 't midden van den kring moeten al de bewegingen uitvoeren.

1. *Madame de Pompeiane.*

Den Maandag zij breide (bis)
Zij breide al lachende, madame de Pompeiane
Zij breide al lachende, madame Bon, bon.

Den Dinsdag zij waschte, enz.
Den Woensdag zij droogde, enz.
Den Donderdag zij strijkte, enz.
Den Vrijdag zij was ziek, enz.
Den Zaterdag zij was dood, enz.
Den Zondag zij rijsde, enz.

In den volgenden rondedans worden alle huizelijke bezigheden vernoemd.

2. *Roza zoet.*

Bij elk refrein dansen twee meisjes omarmd in de ronde.

En Roza willen wij werken
Wij werken en Roza zoet.
En Roza blom de parashoed
En Roza zoet.
En Roza willen wij wasschen
Wij wasschen en Roza zoet.
En Roza blom de parashoed
En Roza zoet.
En Roza willen wij strijken, enz.
En Roza willen wij scheuren, enz.
En Roza willen wij dweilen, enz.
En Roza willen wij breien, enz.
En Roza willen wij naaien, enz.
En Roza willen wij vechten, enz.
En Roza willen wij kiezen, enz.
En Roza willen wij uitgaan, enz.

(Nu kiezen zij twee andere gezellinnetjes).

3. *D'er kwam een pater.*

(Er wordt maar één stroofje meer gezongen. De andere kennen de kinderen heelemaal niet meer).

Der kwam een pater al langs de kant) bis
En hij pakte dat nunnetje bij zijn hand)
Ei! bazinne de Mei hei hei
Ei! bazinne de Mei
En Ei! bazinne de Mei.

6e Groep.

Het alleenstaande meisje moet een vriendinnetje uitkiezen.

1. *'k Heb een groene peer.*

De twee slotversjes zijn het refrein van 't bekende volkslied:
‘'s Avonds in 't klaar maneschijn’.

'k Heb een groene peer in mijn hand
Aan wie zal ik ze geven?
Aan diegene die voor mij staat
Zal ik ze presenteeren.
Daar is de vogel, daar is de visch
't Is het meisje die bedrogen is.

(te Sinte-Kruis zingen ze voor refrein):

‘Hier is het meisje, hier is het meisje
Hier is het meisje van de stad’.

2. *'k Heb twee blommetjes.*

(Het is dezelfde rondedans met een Hollandsch staartje).

'k Heb twee blommetjes in mijn hand
Aan wie zal ik ze geven?
Aan degene die voor mij staat
Zal ik ze presenteeren.
O! Schoone vrouw,
Geef mij de hand van jou,
Die bloempjes zijn voor u, mevrouw.

3. *Er kwam een boer van Leuven.*

Van die rondedans en zeer gekend Volkslied, zingen de kinderen drie varianten.

Er kwam een boer van Leuven
Van Leuven kwam er een boer
Hij kwam een meisje tegen
Dat meisje zei: bonzoer.

Bonzoer, zei de boer
Ga je mee naar de markt.
Er kwam een boer van Leuven
Van Leuven kwam er een boer.
Hij kwam Marietje tegen
Marietje zei bonzoer.
En zwan de meretire
En zwan de meretong
En zwan de meretire tong.

Te Sinte-Kruis krijgt het lied een lokaal kleedje:

Er kwam een boer van Leuven
Van Leuven kwam er een boer,
En hij kwam Marietje tegen
Marietje zei bonzoer.
Met zijn blauwen pietapiet
't Meisje met heur schoon muziek
En zij gingen hand aan hand
Naar Brugge en naar de pand.

4. *Er liep een meisje naar de markt.*

Er liep een meisje naar de markt,
Al met heur mandje vol eieren.
Dioladi, diolada (bis)

(De voetjes links en rechts uitsmijtend en 't rokje ophoudend danst het meisje voor een uitverkoren gezellinnetje).

- Zij gingen samen naar de markt
Al met het mandje vol eieren,
Dioladi, enz.
- Ze kwamen samen van de markt
Al met het mandje vol eieren, enz.
- Ze gaven een handje aan malkaar
En nog een zoentje en 't was gedaan.

5. *Daar liep een oude vrouw.*

Melodie en inhoud van de inleiding, verschilt heelemaal van de 4 volgende stroofjes.

Daar liep een oude vrouw op straat,
In de Kei- in de Kei-, in de Keizerstraat.
Zij had een aardig mutsje aan.
In de Kei- in de Kei-, in de Keizerstraat,
Zij had een aardig mulsje aan
In de Kei-, in de Keizerstraat.

a) 'k Heb mijn zusje verloren) bis
Mijne liefste Roza)

(blijft voor een vriendinnetje dansen).

Hoezee Roza
'k Heb mijn zusje.
Hoezee Roza
'k Heb mijn zusje Roza.

b) O wat spijt, o wat spijt) bis
Ben ik mijn zusje nu kwijt)
Hoezee! enz.

c) O wat nood, o wat nood) bis
Nu is mijn zusje dood)
Hoezee! enz.

d) Op die brug, op die brug) bis
Vond ik mijn zusje terug)
Hoezee! enz.

(*'t Vervolgt*)
MAGDA CAFMEYER.

De Vlaamsche walvischvangst in de middeleeuwen.

ONZE Vlaamsche visschers maakten in de IXe, X^{e}, XIe en XIIe eeuw tijdens hun vangstreizen ook jacht op de walvisch[(1)]. Volgens Guillaume le Breton, een Fransch kronijkschrijver, kwam dit dier in de XIIIe eeuw in het Kanaal nog veelvuldig voor[(2)]. Zeifs in de XVe eeuw leefde de walvisch nog op onze kusten. Dat er in Mei 1403 acht zulke beesten op het Strand te Oostende door den vloed werden neergeworpen, kan dus geen verwondering baren[(3)]. De vroegste

(1) Miracula S. Vedasti, M.G.H., S.S., t. XV 2, pag. 596: Walvischvangst in het midden der X^{de} eeuw.
(2) Guillaume Le Breton. Philippidos libri XII. éd. H.F. de Laborde. OEuvres de Rigord et de Guillaume le Breton.
(3) N. Despars. Cronijcke van den lande ende graefscepe van Viaenderen (405 1492), uitg. J. De Jonghe. Anno 1403: De diereu werden door de bevolking aan stukken gesneden. Uit iederen walvisch werden ongeveer 25 tonnen smout getrokken. Ook te Duinkerke spoelde een walvisch aan land. Hij leverde 27 tonnen smout op.

vermelding van een walvischvangst in de nabijheid der Vlaamsche kust klimt op tot 875[1].

De kloosterverhalen en heiligenlevens der middeleeuwen verschaffen somtijds eigenaardige bijzonderheden over de vangstreizen. Zoo zou omstreeks 1123 volgende mirakuleuze walvischvangst plaats gegrepen hebben: ‘Vlaamsche visschers hadden met behulp van pijl en speer een grooten walvisch gewond. Denkende het dier in hun macht te hebben, omsingelden ze het met hun scheepjes. Nochtans was het beest heelemaal niet uitgeput. Integendeel, gekwetst zijnde, werd het woedend. Nu eens spoot net hooge waterstralen in de lucht, dan weder dook het onder water om oogenblikkelijk opnieuw aan de oppervlakte te verschijnen en de tuigage der vaartuigen stuk te slaan met zijn staart. Te midden van het gevaar stelde een der visschers voor, de hulp van Sint Arnoldus in te roepen en hem een stuk walvischvleesch te beloven, indien hun onderneming gelukte. Dit voorstel werd goedgekeurd, en zie, nauwelijks hadden de zeelieden hun belofte afgelegd, of 't achtervolgde dier bedaarde en liet zich gewillig gevangen nemen. Het beest kon zonder verdere moeilijkheden worden gebonden en aan wal gebracht’[2].

Het schenken van walvischvleasch aan de kerk was een algemeen gebruik. In het graafschap Boulogne waren de visschers verplicht telkenmale ze een walvisch

(1) Ex Miraculis S. Vedasti, M.G.H., S.S., t. XV 1, pag, 400 (14). - De abdij Saint Denis bij Parijs bezat in het begin der IX^{de} eeuw op het Normandisch schiereiland Cotentin een vaste inrichting voor het vangen en bewerken van walvisschen. Zie: J. De Vries. De Wikingen in de lage landen bij de zee, p. 28. Dokument van 832.

(2) Vita S. Arnulphi, M.G.H., S.S., t. XV 2, pag, 901. Sint Arnoldus. geboren te Tiegem en overleden in 1087, was bisschop van Soissons. Hij predikte in Vlaanderen en scichtte er de abdij van Oudenburg.

vingen en in stukken sneden, een portie vleesch als belasting of tiend aan de abdij Sint Wulmer af te staan. Dit stuk moest genomen worden uit den staart vanaf de spleet der staartvin en een voet en half groot zijn[1].

Het spek, de olie en het gezouten vleesch van den walvisch werden in de middeleeuwen overal verhand eld. De oudste toltarieven, waaronder deze van de abdij Sint Vaast van Arras van het jaar 1036 en de fameuze keure van Nieuwpoort van 1163, vermelden onder de verschillende soorten opgesomde visch ook het walvischvleesch als een artikel waarop tolrechten drukten[2].

De adel schijnt een zekere voorliefde voor dat vleesch te hebben gehad. Ze verorberden het vooral in den vastentijd. De graven van Artois voorzagen zich van walvischvleesch in hun haven van Cales. Ze kochten er o.a. in 1300 drie en dertig stukken van een totaal gewicht van 380 pond[3]. De graaf van Vlaanderen, Lodewijk van Maie, stuurde regelmatig walvischvleesch naar zijn dochter Margaretha, echtgenoote van Philips den Stouten, hertog van Bourgondië[4].

Tot zelfs in de middeleeuwsche literatuur toe treffen we het reusachtig zoogdier der zee aan. In een Latijnsch werk der XI^{de} eeuw[5] waarin de avonturen van den

(1) E. Deseille. La Pêche à Boulogne. Mémoires de la Société académique... de, Boulogne-sur-Mer, T. 3 (anno 1868-1870) T. 5 (auno 1873-1876).

(2) Guiman. Cartulaire de St. Vaast d'Arras, uitg. Van Drival, pag. 166: 'Unus sulceus baleen'. - L. Gilliodts-Van Severen. Coutume de la Ville et du Port de Nieuport, p. 147: 'Quicunque extraneus partem ceti emerit, de marca una sex denarios dabit'.

(3) F. Lennel. Calais au Moyen-Age. Des origines au siège de 1346, p. 287, P.J. n° 19: 'item, pour 33 pieches de balaine qui peserent 380 lb., dont la lb. couste 16 d., valent 25 lb. 6 s. et 4 d.'.

(4) B. Prost. Inventaire, Mobiliers et Extraits des Comptes des Ducs de Bourgogne (1363-1477), t. I, n° 1780: 'le 5 avril 1373... à un... varlet de cuisine dudit mons. de Flandres, qui avoit aporté de la balavne à madame, pour...don, 2 franz'. Verschillende soortgelijke posten.

(5) Koninklijke Bibliotheek te Brussel. Li livres et la vraie histoire dou bon roi Alixandre (XIII^{de} eeuw). Vertaald uit het werk in het Latijn 'Historia de Preliis' (XI^{de} eeuw).

legendarischen koning Alexander worden verhaald, vindt men een fantastische beschrijving van de onderzeesche wereld der visschers. Op zekeren dag liet koning Alexander zich in een glazen ton onder water zakken om de wonderen der zee te aanschouwen. Zijn ton was waterdicht en voorzien van lampen, en hing bij middel van ijzeren kettingen aan een schip. Alexander aanschouwde een sprookjesachtige wereld van visschen en zeemeerminnen. De walvisschen zwommen naar de ton toe, maar namen de vlucht zoodra zij het licht der lampen bemerkten. De koning, zegt het verhaal, zag veel wonderbare dingen, die hij echter niet wenschte bekend te maken uit vrees niet te worden geloofd. Berchem-Antwerpen.

R. EEGRYSE.

Westvlaamsche zanten.
(*Vervolg van 1939, blz. 215*).

MILO'S. *Zwarte milo's* zijn te Knokke de zwarte bladluizen (Aphis papaveris) op de paardeboonen, beeten en papavers. De *groene milo* (Aphis pisi) zit op erwten, vitsea en andere peulvruchten. Milo is synoniem van miljoen (Westkapelle; zie bl. 213, 1939) en komt ook uit Fr. mildiou.

MINGSEL (Knokke, Westkapelle). Is alhier de uitspraak van wat De Bo schrijft als minsel, meinsei. Vergelijken wij hier ingsel, zingze, tegenover einsel, zeis (= zeinse). Het is de metalen ring waarmede het mes van de pekke of van de zingze aan den stok is vastgemaakt. Een spie wordt er tusschen gestagen om te doen spannen. Men deelt mij mede dat men in Veurne-Ambacht naast mingsel ook ingsel zegt. Voor wat het geslacht van dit woord betreft: wij hoorden den mingsel en ook wel eens het mingsel. De Bo geeft het op als mannelijk.

MOEDERTJES (Knokke). Volksnamen van enkele rankende

gekweekte planten: Linaria cymbalaria en andere rankende Linaria's (Vlasbekjes), Saxífraga sarmentosa (rankende steenbreek). Eiders genaamd: moedertjes van duizend kinderen (Paque), omdat de uitloopers vele jonge plantjes voortbrengen.

MOEFELEN (Knokke): smoefelen, smullen, met groote mondsvullen eten. Moefeien staat tot smoefelen, gelijk mullen (gulzig eten) Staat tot smullen.

MOL. 1. Molletje is te Dudzeele en elders een keppewoord tot de kleene kinders. Een kleen vet molletje van een kindje. Verg. Ned. mollig.

2. 'Je zijt zwart lik een mol aan zijn gat', zegt men te Dudzeele tot kinders die zich vuil gemaakt hebben. Te Uitkerke: lik een gaai aan zijn gat.

3. Spreuk in 't Brugsche: hij gaat zoo stille, dat hij zoudt een mol bedriegen.

MOLLEMUUS (Knokke): de gewone, kortstaartige veldmuis, in 't Latijn Microtus arvalis. Zoo genoemd omdat zij gelijk de mollen maar een kort staartje en korte ooren heeft. Niet te verwarren met een *talpe, talptje* (spitsmuis), dat geen muis en zelfs geen knaagdiertje is. 't Is immers met den mol en het *everzwijntje* (egei) verwant.

De veldmuis behoort samen met de waterrat (Microtus amphibius, in N. Ned. ook wel eens molmuis en vreetwolf genaamd, in Westvl, Akedrolle-akrol; niet te verwarren met wat wij in W.-Vl. waterratte heeten!) tot de onderfamilie der woelmuizen. De akrol wordt 24 cm. (staart 6 cm.) en de mollemuus maar 11 cm. (staartje 3 cm.) lang.

MOT. Entwadde in den mot hebben, beteekent te Knokke, Westkapelle en Dudzeele, entwadde in de gaten hebben, iets aandachtig opmerken of ook een plan aandachtig bebroeien, overwegen (Aliquid volvere in mente). Wij hebben deze uitdrukking ook veel gehoord in 't Antwerpsche. Er zijn streken in West-VI. waar het woord mot met de beteekenis van Lat. mens onbekend is. Dit zou eens moeten nagegaan worden.

MOUWEKRUIPERTJES, heeten te Knokke in de kindertaal de Aren van de muizengerst (Hordeum murinum), een wilde grassoort, die overal langs wegkanten en op onbebouwde plekken tiert. De lange kafnaalden of baarden van dit gras hebben weerhaken, waardoor de aren in de mouwe gestoken steeds hooger en hooger kruipen.

MUUS. 1. Muuzen heeten te Dudzeele de stofpluizen die zich onder kassen en bedden tot kluwens verzamelen. Vol-

gens De Bo is een muis: een kluwen haar in den mortel der plakkers en mortelgieters.

2. In de kindertaal heet te Knokke het onderete vleezige gedeelte van den duim wel eens de muis van den duim.

NANNETJE NUL. Te Knokke een der vele namen van den fruitworm.

NEUTEN MET GAATJES, zijn te Brugge dingen die op twist en tweedracht uitdraaien.

NEUZEN. Op den laatsten dag van 't jaar maakt men de kinders te Dudzeele wijs, dat er in 't dorp een vent staat met zoovele neuzen of dat er nog dagen in 't jaar zijn. De kinders verstaan ‘of dat er dagen in 't jaar zijn’, gaan kijken en zijn gefopt.

NIEZEN. Te Dudzeele, wanneer iemand niest, zegt men: ‘Zwijgt en 't is beniesd!’ of ‘God zegen 't je en zwijgt!’. Wanneer iemand al vertellen niezen moet, zegt men: ‘Zie je wel dat 't waar is, van (= want) 't is beniesd!’

NIJSTER (Knokke): lastig, viesgezind. De Bo kent nijsterachtig en Loquela geeft nijstig.

NOKKEN. Aldus heet te Knokke een kinderspel met een bobijntje. Rond het gat zijn er vier nageltjes geslegen en met *sjette* (saai, wol) kan er een streng gevlochten of genokt worden. Nokken = knoopen.

NORSEN EN NOORSEN (Veurne-Ambacht): nergens. Norsen eiders, noorsen eiders = nergens anders. In 't Z. van W. Vl. nouwers, in 't N. nievers en nieverst.

OEF (of Loef?): entwien den oef geven, is te Dudzeele iemand gelijk geven. Vader bederft zijn kinders, hij geeft ze altijd den oef. Als moeder 't verbiedt, krijgen zij van vader den oef.

OELIE (Dudzeele): schrikkelijk gewoel, geharrewar, gedrum, geruchte. Klemtoon op de eerste lettergrepe.

OESTSTOK (Westkapelle): is een stok die door den boer gebruikt wordt om door wringen achter den wagen den reep (laadreep) over een voer hoci of koren toe te oelen. (Oelen is wringen, lat. torquere, wel een nevenvorm van woelen).

OFFICIERTJE is te Heist de naam van een visch, ook roobaard genaamd (Trigla lyra, een soort knorhaan). Volgens Gilson (in La Mer. uitg. Tour. Club Belg.) is een roodbaard de Trigla hirundo en een Engeische soldaat de Trigla cucullus. Hij moet deze namen op de westkust vernomen hebben.

(*'t Vervolgt*).

JOZEF DE LANCHE.

Tabakjonst.

Den Heer A.O. als dank voor zijn schenking.

Uw tabak had zoo'n mooie kleur,
Uw tabak had zoo'n fijnen geur
en deed me watertanden!

...Ik dank voor 't mild en vroom gebaar:
een volle greep van d'eedle waar
gewonnen op uw landen.

Ik rookte en proefde, - o 'k meld U niet,
wat uwe teelt voor mij bediedt
wen in mijn pijp aan 't branden!

Bij d'eerste wolk was? reeds voldaan;
ik kon schier niet meer rechte staan
en viel bedwelmd langs vloer en wanden.

Dit is 't bewijs dat uwe grond
heel sterk is, en gezond
uw velden zijn en Noorderzanden.

Maar ook dat geur en zicht ons vaak verraân;
wat U bevalt, zal mij misstaan.
Men moet zijn eigen pijp verstaan:
'k ontving de les uit uwe handen.

HAKON JARL.

[Bladvulling]

VREKKIGE BOER. - Hier nog eentje dat ik dezer maand hoorde in de Leiestreke. Het is een Vlaamsche synthesis om de vrekkigheid van een boer te bepalen:

Nen boer, nen beer en nen beer (scherplange ee!)
Drie beesten met eenen keer!

G.P.B.

RIJKDOM.

Die in den Zomer vischt
en in den Winter vinkt,
en heeft in zijne kuipe
geen vleesch dat stinkt.

A.V.W.

Lof van den visscher.
Een vers uit Eduard De Dene's tijd.

HET volgende gedicht dat, na een akte van 13 Juli 1549 door een gelijktijdige hand, in een register van de Kasselrij Ieper[1]. tusschen wettelijke akten opgeschreven werd, verdient wel bekend gemaakt te worden. Het werpt immers een licht op het dagelijksche gedoe van ons zoo weinig bekend vroeger visschersvolk. Het stuk schijnt niet gaaf bewaard te zijn; te oordeelen naar de rijmschikking, is in de eerste strofe een versregel voor den laatsten weggevallen.

[Van den visschere]

Onlancx vandt ic ghephantazeert,
Vanden landtsman vandt ic bescreven
Want hij tal voedt ende sustineert;
Paeus. keyser, coninghen moeten bij hem leven.
Doens docht ick, den visschere ware ooek goet verheven
Diet zoo zuerlicke met zijnen leden beslaef,
Want hij zoo minelicke den mensche met spijse laeft.

De visscher snachs niet en heeft gheslapen,
Compt smoorghens thuus coudt als een ijs.
Dan compt den bailliu ende sheeren cnapen,
Deen grijpt eenen but, ende dander eenen pladijs;
Dus es deerste handtghifte gremmeseijs.
Die ruuters van den bancke namen ooek gheerne
Eenen visch omme den zelven prijs
Ende betalen die met schuuftijeghen in taveerne.

Dan commen dobservanten, papen ende costers,
Precaers, broerkins ende zusterluuten,
Die betalen den visch met paternosters,
Zij bidden voor de zeeman scip ende scuuten.
Danne commen dese vraukens die qualick sluuten,
Vriendelick spreken zij den visschere toe:
'Heer, meet, gheeft ons wat lecx om fruuten',
Zij betaelent met ware, men weet wel hoe.

Dan commen ledeganghers, deze groote trawanten,

(1) Rijksarchief te Brugge. - Kass. Ieper, n^{r} v.w. 622, f° 53

25. Die in alle comten scuwen pijne,
Zij zegghen dat zij besmet zijn van quanten;
Deene vanden cleene graveene, ende dander vander fledecine.

Aanteekeningen.

7. Minelicke.
11. But en pladijs zijn zeevisschen. Zie Debo op die woorden.
12. Gremmescijs, wellicht in verband te brengen met grimsichligh door Kiliaen met de beteekenis van torvus (wild, dreigend) aangehaald.
13. Die ruuters van den bancke zijn natuurlijk de kroegzitters, de ridders van de gelagbank. Zie voor die beteekenis van het mnl. banck, Verwijs en Verdam op dit woord.
15. De schuuftyeghen houden wellicht verband met de speeltafel, de schuiftafel. Zie Debo op dit laatste woord.
17. De observanten, hier wel in de algemeene beteekenis van bedelmonnik.
18. De precaers, ook wel in de algemeene beteekenis van predikende priester; de zusterluuten zijn de nonnen, de uitgang-lute drukt wel de minachting uit. Zie Debo op luite, en vergelijk met ons dronkeluite.
24. Trawanten, truwant, vagabond.
25. Pijne in de oude beteekenis van inspanning, moeite doen.
27. Graveene = (graveel) en fledecine (fledercijn) zijn twee bekende ziekten.

E.I.S.

Boekennieuws

Broeder Firmin. *De Romaansche kerkelijke Bouwkunst West-Vlaanderen*. Gent, 1940. Eén deel, 392 bl., ill. Prijs ingenaaid 75 fr.; gebonden in linnen 95 fr. Te verkrijgen de St. Lukasschool, Zwarte Zustevsstraat, 28, te Gent.

Broeder Firmin, een geboren Westvlaming, heeft hier een waar monument opgericht voor zijn geboortestreek. Als architect en leeraar aan de hoogere St. Lukasschool te Gent voelde hij zich aangetrokken tot de Romaansche kerken van West-Vlaanderen.

Jarenlang heeft hij onze provincie afgereisd om de kerken uit dit tijdvak te bestudeeren. In alle mogelijke archieven en bibliotheken heeft hij zijn bronnen vergaderd voor het prachtwerk dat nu van de pers gekomen is, en waarmede hij de

graad van doctor in de kunstgeschiedenis en de oudheidkunde behaald heeft.

In zijn woord vooraf zegt de schrijver, dat geen enkele Romaansche kerk in West-Vlaancleren gaaf gebleven is. Vele hebben zulkdanige verbouwingen ondergaan, dat er slechts weinig Romaansche overblijfselen te vinden zijn. Andere Romaansche kerken zijn gesloopt, maar konden toch, dank aan historische bronnen, gereconstitueerd worden.

Overal deed de schrijver opmetingen en ook wel eens grondpeilingen; daardoorkon hijvoor demeeste kerken een plattegrond teekenen,waaropde onderscheideue verbouwingen aangeduid zijn.

De volgende kerken worden in het werk behandeld: Anzegem; Avelgem; Bossuit; Bovekerke: Brugge: St. Donaas, St. Bazelis, St. Salvator en de St. Pieterskapel; Deerlijk; Dranouter; Dudzele; Eesen: Ettelgem; Geluwe; Harelbeke; Haringe; Hulste; Ichtegem; Ieper: St. Pieter; Izenberge; Raster; Koolskamp; Meesen; Moen; Neerwaasten; Oostkamp; Passchendale; Pittem: Rekkem; Reningelst; Rumbeke; St. Baafs-Vijve; St. Denijs; St. Rijkers; Snellegem; Steenkerke; Torhout; Veurne; Vichte; Vladsloo; Waarmaarde; Wakken; Watou; Werken; Westouter; Wulveringem; Zarreii; Zuienkerke en Zwevegem.

In het tweede deel van zijn werk behandelt de schrijver de kenmerken van de Romaansche kerkelijke bouwkunst in West-Vlaanderen, en in zijn derde deel, de verwantschap van deze bouwkunst met die der omliggende gewesten.

Een chronologisch overzicht van de Romaansche kerkelijke bouwkunst in West-Vlaanderen besluit het werk.

West-Vlaanderen bezit weinig vooraanstaande Romaansche kerken. Onze provincie behoorde vroeger tot de bisdommen Doornik en Terwaan, die schijnen sommige eigen architectonische vormen te hebben. De grenslijn van beide bisdommen, scheidt b.v. de Vierkante van de achtkantige torens.

Als bijvoegsel krijgen we een uitgebreid overzicht van de geraadpleegde werken, waar de belangstellenden nog verdere bijzonderheden kunnen vinden.

Dit prachtig werk, dat negen en veertig kerken behandelt en 229 illustraties telt, mag niet ontbreken in de bibliotheek van elken Westvlaming, die belang stelt in de karkelijke bouwkunst van zijn provincie.

Al de kerkfabrieken van de hier behandelde gebouwen, zouden dit werk moeten aankoopen en zorgvuldig bewaren in hun kerkarchief, om het bij de hand te hebben bij toekomstige herstellingen; daardoor zouden veel heiligschennissen tegen de architectuur vermeden worden.

JOS. DE SMET.

Zeeland door de eeuwen heen, door M. van Empel en H. Pieters. 15e, 16e, 17e en 18e aflevering. Uitg. G.W. Den Boer te Middelburg in Zeeland. Vgl. Biek. 1936, blz. 254.

Het groot historisch werk over Zeeland gaat traag maar zeker naar zijn voltooiing. De Schrijvers volharden in al de deugden die wij in de bespreking van vroegere afleveringen mochten prijzen.

De 15e aflevering zet de politieke geschiedenis voort van het einde van den tachtigjarigen oorlog tot aan den Franschen tijd. Van de illustraties mogen vooral vermeld worden de fraaie gravuren van de belegeringen van Sas van Gent en Hulst, in 1644 en 1645, die van de berenning van Aardenburg in 1672 en die van het stadhuis te Vere in 1747.

De 16e aflevering besluit de politieke geschiedenis met een verhaal van de moeilijkheden met België over Zeeuwsch-Vlaanderen en de Wester-Schelde. Merkwaardig zijn de prenten van het 'Vrijheidsfeest' op de Groote Markt te Middelburg in 1795 en het bombardement van Vlissingen door de Engelschen in 1809 (waarover Biekorf 1939 bl. 226 iets aanteekende). Uit den 'Atlas van Hattinga' worden de belangwekkende plattegronden van Philippine en Sas van Gent hier voor het eerst gepubliceerd.

De 17e aflevering voltooit de geschiedenis van het rechtswezen in Zeeland met een beschrijving van het Zeeuwsche en Vlaamsche dijk- en waterschapsrecht. Een uitvoerige opgave wijst den weg door de rijke literatuur over de Zeeuwsche rechtsinstellingen. Daarop begint de beschrijving van het kerkelijk leven in de Middeleeuwen. Uitvoerige mededeelingen over het stichten der afzonderlijke parochies en de vestigingen der kloosterorden verschenen reeds in het eerste deel van dit werk. De Kaart van Walcheren en de plattegrond van Hulst door Hattinga komen de reeds zoo rijke verzameling oude kaarten aanvullen.

In de 18e aflevering wordt uitvoerig verteld over de bewogen kerkelijke geschiedenis na de reformatie, over de talrijke twisten en afscheidingen onder de hervormde gemeenten. Kostbaar zijn hier de oude afbeeldingen van kerken als Gapinge, Zoutelande. Renesse, Biggekerke, West-Souburg, die voor de Vlaamsche oudheidkunde niet zonder belang zijn.

B.

Mengelmaren

Spaansche viere.

Was 't zake dat onze voorouders in den Spaanschen tijd iets nieuws vernamen waarvoor nog geen Vlaamsch woord

geltend 'n was, zoo werd het nog allichte ‘Spaansch’ gedoopt.

Talrijk zijn de woorden die nog in gebruik zijn bij 't volk, en weinige daarvan bedieden iets goeds:

Spaansche heer,

- hout,
- peper,
- vliege,
- kasteel, (siecht huis)
- pokken, (vuile ziekte)
- ziekte, (Sint Markoens zeer) staan te boeke en komen nog te passe, al is 't dat ze niet vele 'n zeggen dat deugt.

Maar nievers 'n voud ik het woord geboekt staan dat ik voor 't eerst van een ouden Stacegemschen vogelvanger hoorde, natnelijk de ‘Spaansche viere’.

De Spaansche viere is een spel van drie stokken die onder een zware gersfakke gesteld worden en die een viere vormen: een stok, in zijn lood, van den grond naar het hoogste deel van de hellende gersfakke; een stok waterpas liggende in een goeze, in 't midden van den staanden stok, en een kort stokje - noesch gesteld en scherp - dat den top van den loodrechten stok bij de gersfakke met het uiteinde van den waterpas-stok loos verbindt; op het tegenovergestelde uiteinde is wat aas gestoken.

Geheel het kraam - de goedkoopste ratteval die bestaat valt omverre bij 't peuteren aan 't aas, en de prooie zit gevangen en meestal dood.

Het woordje leeft.

't Moest sneeuwen en de vogels moesten jagen naar ate. om de ‘Spaansche viere ‘t'hooran en te zien te krijgen, op Onnoozele Kinderendag van 't ander jaar.

G.P. BAERT.

Rijmgebedeke.

In Biekorf 1937, blz. 168, lees ik het volgend rijmgebedeke:

> Heilige Barbara, groote Maagd,
> Die de schoone kroone draagt
> Van Maagd en Martelaresse,
> Maak dat ik niet zonder biechi of berouw
> Van deze wereld scheiden zou.

Mijne Moeder zaliger, die het van hare Moeder geleerd had legde het als volgt op mijne lippen:

> Sinte Barbara, zuivere Maagd,
> Die de schoone krone draagt,

Onbevlekte, schoone Vrouw,
Maak dat ik niet sterven zou
Zonder biechten of berouw!
Sinte Barbara
Voorsprekesse, Martelaresse, Middelaresse,
Wil mij bijstaan, in den nood,
Als d'ure komt van mijne dood!

Het dagelijksch bidden van dit gebed moet sparen van de ‘subiete dood’, werd mij geleerd. A.

A. MAERTENS.

Kinderrijmke.

'k Ga naar Gent
om een nieuwen end.
'k Ga naar Brugge
om een nieuwe rugge.
'k Ga naar Luik
om een nieuwen buik.
'k Ga naar Moeskroen
om een paar nieuwe schoen.
'k Ga naar Brussel
om een nieuwen bussel.

Deerlijk.

L. DEFRAEYE.

[Bladvulling]

FAMILIE VAN BIJSLAPERSWEGE. - Als een man hertrouwt, zijn de kinders uit het eerste huwelijk, met de tweede vrouw ‘familie van bijslaperswege’. Dikkebusch.

BROUWERSTUIG. Zoo noemt men de gerste, onder brouwers en graankoopmans. ‘Er wordt niet veel brouwerstuig (gerste) in ons land meer gezaaid’. Torhout.

Van een onbenullige zaak hoort men: 't Is maar een buile of een gat, of géén kind! Brugge.

A.V.W.

[Nummer 2]

Vereering van Sinte Brigida in Westvlaanderen.

BRIGIDA van Ierland, bijgenaamd ‘thaumaturga’ d.i. de mirakeldoenster, stierf omtrent 525 en wordt gevierd den 1 Februari. De schrijfwijze ‘Brigida’ riekt naar 't wetenschappelijke en 't geleerde; in den volksmond heet onze heilige ‘Brigitte’; juist zooals de Zweedsche heilige († 1373, en gevierd den 8 October), de Brigitte der Openbaringen of de Zienster, die bij de geleerden Birgitta geheeten wordt(1).

(1) Het onderscheid ‘Brigida - Birgitta’ is toch geen uitvindsel; Brigida van Ierland werd genaamd naar Bridh, de verpersoonlijking van Wijsheid en Zang (Dichtkunst) bij de oude Ieren. Reeds bij Beda vinden we de schrijfwijze Brigida. Birgitta van Zweden werd geheeten naar haar vader Birger; maar misschien ook naar onze Iersche heilige. Zie hierover MARIE KOENEN, *Birgitta van Zweden* (Brugge, 1939) bl. 9. Verkeerdelijk nochtans wordt de Iersche heilige daar ook Birgitta geheeten. De spelling Brigitta is als een tusschenvorm die voor de twee heiligen mag gebruikt. De kloosterlingen van de orde gesticht door S. Birgitta heeten, zelfs in de wetenschappelijke werken, Brigittijnen en Brigitinessen. In *Dietsche Warande en Belfort* (1913) vinden we toch Birgittijnen.

Het kan geen kwaad dat twee onderscheiden heiligen met een gelijken naam worden aangeduid; er zijn honderde gevallen van dien aard. Het is heel wat anders als gelijke of gelijkaardige namen aanleiding geven tot een verkeerde iconografie of wijze van voorstellen. Zoo, in de sterkste Brigitte-beevaart in Westvlaanderen, te Oostnieuwkerke, staat Brigida van Ierland voorgesteld met een typisch iconografisch kenteeken van Birgitta van Zweden. Error corrigatur ubi deprehenditur. De beelden dienen tot onderrichting van het geloovige volk.

Eer we een rondgang maken in Westvlaanderen op zoek naar de Brigida-devoties, moeten we onze heilige leeren kennen. Geen omstandige levensbeschrijving, daarvoor hebben we boeken te over[1]; enkel deze trekken die dienstig zijn om de juiste iconografie te verklaren of de talrijke 'specialiteiten' van onze volksheilige.

***

Brigida is een kloostervrouw en wel de eerste kloosterzuster (in den eigenlijken zin) van Ierland. Vóór haar tijd waren er in Ierland 'godgewijde maagden', maar deze bleven, na de professie, in den eigen huiskring leven. Brigida stichtte een vrouwenklooster te Kildare - Kill Dara, d.i. cel van den eik, - daar de heilige eerst bij of in een elkenboom haar intrek nam. Ze was overste van het sticht en tegelijk van alle vrouwenkloosters in Ierland. Ze mag dus voorgesteld in kloostergewaad. De staf, dien ze gewoonlijk draagt, kan wijzen

(1) Zie een omstandige bibliografie over de heilige in *Dictionnaire d'histoire et de géographic écclésiastiques*, v^0 Brigide. Een bijzondere vermelding verdient het vulgarisatiewerkje ATKINSON, *St. Brigid*, in *Ireland's Spiritual Shamrock* (Catholic Truth Society, 1903), een echt letterkundig pareltje, dat voor onze talrijke Brigida-vereerders diende vertaald te worden. Zie nog O'FLANDERS, *Iersche legenden*. Tongerloo 1931.

op het opperste meesterschap over alle kloosters van 't land. Een ander, zeer gebruikelijk attribuut, is het boek, kenteeken der ordestichters. Brigida staat bovendien als schrijfster van godsdienstige werken bekend.

SINTE BRIGIDA volgens Cahier, Caract. des Saints, I, 140.

Is er iets meer te weten betreffend de kleedij? De oudste levensbeschrijvingen zeggen uitdrukkelijk dat S. Brigida bij haar professie een witten hoofddoek kreeg en een wit habijt[1], zooals bij de Iersche nonnen langen tijd gebruikelijk bleef. Te Brugge bewaart men

(1) *Acta Sanctorum* (ed. 1658), bl. 104: '*alba tunica et tegumento capitis lino candenti quadrato a cervice ad humeros dejecto*'; bl. 105: '*pallium album et vestem candidam...*'.

sedert vele eeuwen een groot stuk van de mantel of ‘manteline’ van S. Brigida. Het weefsel is rood-bruin van kleur, met opstaande draden, gekruld als 't haar van een schaapsvacht. We doen dus best de heilige voor te stellen met wit habijt, witten hoofddoek en rood-bruinen mantel. Er is mij geen enkel beeld in Westvlaanderen bekend dat, wat de beschildering betreff, naar deze historische werkelijkheid verwijst. Wel vinden we soms een wit scapulier (beeld te Oostnieuwkerke, printje te Bossuit); wellicht onder den invloed der oude levensbeschrijvingen, waar gesproken wordt over wit habijt en witte hoofddoek; maar 't is verkeerd begrepen. Men kan ook niet denken dat men om esthetische redenen van de historische gegevens is afgeweken: bekommernissen van dien aard schijnen, ongelukkig genoeg, doorgaans niet zoo doorwegend te zijn.

Als volksheilige heeft S. Brigida haar ‘specialiteiten’. Ze wordt vooral gediend: 1^0 voor 't behoud van naam en faam, 2^0 tegen de oogziekten, 3^0 en meest tegen de plagen van 't vee.

1. Behoud van naam en faam.

De heilige had zelf te lijden van kwaadsprekers. Toen ze haar professie ging doen, werd ze door aanwezigen gelasterd als onwaardig. Waarschijnlijk ging de ceremonie gepaard met een onderzoek over de geschiktheid van de kandidate en met een ondervraging der aanwezigen, zooals thans nog gebeurt bij het toedienen van zekere wijdingen. Brigida zou het hout van 't altaar aangeraakt hebben, en dit dorre hout zou groen en levend geworden zijn ‘in teeken van haar maagdelijkheid’. Het mirakel Staat in ons Romeinsch Martelarenboek vermeld. 't Is hierom dat S. Brigida wordt afgebeeld met een groenen tak in de hand. Die tak is dikwijls een eíkentak: hij kan ook een zinspeling zijn op Kill-dara, eel van den eik.

Nog in een andere gelegenheid verschijnt Brigida als

redster van den goeden naam. Een booze vrouw had den bisschop Broon aangewezen als vader van haar kind: Brigida deed het onmondige kind spreken en den waren vader aanwijzen. Zie verder onder Oostnieuwkerke.

2. Patrones tegen de blindheid.

Brigida was een beeld van schoonheid en werd als jong meisje van vele zijden ten huwelijk gevraagd. Om de lastige aanzoekers voor goed van kant te zetten, vroeg ze die lichamelijke schoonheid kwijt te geraken. 't Gebeurde, in dien zin, dat ze een oog verloor; maar bij haar professie werd ze van die kwaal genezen. Vele blinden werden door haar tusschenkomst genezen, zooals het blind-geboren nonneke Dara. Hier hebben we de schoonste bladzijde uit de zeer schoone legende van onze heilige.

Brigida wordt overigens gerekend bij de zoogenaamde ‘licht-heiligen’. Bij haar geboorte is er een klaarte boven het huis; bij haar professie is het een wonderbare lichtkolom, die boven haar hoofd verschijnt; bij haar graf is het - tot aan de onzalige dagen der pseudoreformatie - het Sinte-Brigidavuur, een brandstapel, die door de nonnen van Kildare onderhouden wordt. Dikwijls is ze voorgesteld met een lamp of toorts[1].

3. Patrones tegen de veeplagen.

Al deze ‘specialiteiten’ worden echter als gedoodverfd door de vermaardheid van S. Brigida als patrones tegen de veeplagen. In de Duitsche gewesten wordt ze meest gediend voor 't pluimgedierte en wordt ze dikwijls voorgesteld met een gans[2]. In Westvlaanderen wordt ze bijna uitsluitend gediend voor de koeien en is haar iconografisch kenteeken een

(1) KUNSTLE, *Ikonographie der Heiligen* (1926), bl. 143, met afbeelding.
(2) DETZEL, *Christliche Ikonographie* II, 206.

koe. Alhoewel op 't beevaartprintje te Sint-Jan-bij-Ieper, naast de traditioneele koe, nog een schaap staat en een zwijntje.

De reden? Wel, Brigida is zeker een hoogstaande vrouw geweest: raadgeefster van koningen en bisschoppen; een knappe overste, die een regel invoerde en gezag voerde over alle vrouwenkloosters in Ierland; een contemplatieve, die ascetische tractaten schreef in dien dichterlijken stijl die bij een rasecht kind van Ierland natuurlijk is; maar we zouden ons een verkeerd gedacht maken van onze heilige moesten we haar voorstellen als een plechtstatige abdis, die thuis met een gouden staf rondwandelde, bevelen uitdeelde, en zich dan terugtrok in een stille cel om boeken te schrijven. In den kloosterkorf was ze tegelijk koningin en werkbij. We vinden haar meest in den stal of bij de kudde op de weide. Als jong meisje was ze reeds met dit soort bezigheden vertrouwd geraakt: ze moest voor enkele koeien zorg dragen, maar de melk ging naar armen en behoeftigen; toen nu de dag gekomen was dat de meiden bij de vrouw der hoeve haar voorraad boter moesten inleveren, stond Brigida met ledige handen. Maar door een mirakel kreeg ze een grooter hoeveelheid boter dan al de andere samen. Veel van haar mirakelen - historische of legendarische - verwijzen naar de bedrijvigheid in den stal. Wanneer te Kildare, waar men steeds open hof hield, onverwachts drie bisschoppen met een groot gevolg zijn toegekomen en de mondvoorraad ontoereikend is, loopt Brigida naar den stal: er is maar een enkele koe, doch de overste zet zich driemaal achtereenvolgens aan 't melken, tot er genoeg is en te over. En de legende van Loch Lemnachta! Als Brigida er bij is, is de melk altijd overvloedig. Eens dat al de vaten en kuipen reeds boordevol stonden, stroomde de melk bij beken naar het dal en vormde er ‘het meer van de versche melk’ of Loch Lemnachta! Geen wonder dat stalmeiden S. Brigida vereeren.

***

In zijn geleerd werk: *Les Saints irlandais hors d'Irlande*[1], heeft DOM L. GOUGAUD vier plaatsen vermeid waar S. Brigida in Westvlaanderen vereerd wordt of werd: Beveren a/d Yzer, Brugge, Oostnieuwkerke en Sint-Jozef onder Hoogledè. Twee oude devoties en twee nieuwere. We kunnen de lijst juist verdubbelen met evenveel oude en nieuwere beevaarten. Daargelaten de kerken waar de devotie slechts van locale beteekenis is.

1. Beveren aan den Yzer.

De devotie ontstond in 1897, onder pastoor Bayart, op verzoek der parochianen. Dit jaar werd slechts de feestdag (1 Februari) gevierd. Uit het bisdom had men een relikwie ‘de tunica’ gekregen[2]. 't Zelfde jaar werd er een houten beeld gesneden door A. Cousein te Ieper. 't Jaar daarop werden de ‘negen dagen’ ingevoerd: ze beginnen den 24 Januari. De groote dag is de Maandag onder de novene: 't is de eenige keer in 't jaar dat de ruime kerk vol loopt. Wekelijks is er een S. Brigidamis, den Maandag[3].

't Beeld is met een wit scapulier, met zwarte hoofddoek en mantel; 't staat in reproductie op den plakbrief en op de ‘Gedachtenis van Beveren’, een moderne litografie die maar kwalijk onze oude beevaartprintjes vervangt. Er is een Litanie, en een medalie met het randschrift: *S*^{ta}. *Birgitta* (sic) *o.p.n.*

2. Bossuit.

De devotie tot S. Brigitta werd hier ingebracht onder pastoor Laheye. In 1902 vroeg hij in 't bisdom een relikwie en de toelating om de heilige te vereeren. De

(1) Leuven-Oxford, 1936, vgl. bl. 28.
(2) De relikwieën van S. Brigida, die thans in de Westvlaamsche kerken vereerd worden, zijn bijna alle van de, zelfde herkomst: de tunica of de mantello, t.t.z. van de groote relikwie die onder de rubriek ‘Brugge’ vermeid wordt.
(3) Aanteekeningen van pastoor Jonckheere, in het *Liber Memorialis* der kerk, welwillend meegedeeld door pastoor Roose.

‘Negen dagen’ werden voor d'eerste keer gevierd in 1903, en begonnen den 26 Januari. Het nieuw beeld, dat geen de minste kunstwaarde heeft, werd gewijd door deken Ghyssaert[1]. Thans begint de noveen op 1 Februari.

De ‘Litanie’ vermeldt dat de heilige te Bossuit gediend wordt ‘tegen de plagen van het vee en tegen de oogziekten’. Er wordt ook een gekleurd printje uitgedeeld, van den uitgever Kühlen te M. Gladbach. Van weinig beteekenis. Merken we toch op dat het gewaad van de heilige geheel bruin is van verwe, met uitzondering van 't scapulier dat, zooals te Beveren, wit is. Blijkbaar een verwarring met de historische witte hoofddoek en mantel.

3. Sint-Salvatorskerk te Brugge.

Hier bewaart men de *Manteletum*, mantel of ‘manteline’, elders nog gezegd *tunica* van Sinte Brigida, een groot vierkant stuk Stoffe (0,54 m. × 0,61 m.). Het weefsel is met opstaande, gekrulde draden, die doen denken aan een schaapsvacht. *Rond den Heerd* beschrijft de relikwie als volgt: ‘*Een ruwhairde wollen geweefsel... peersch of liever roodwendig van verwen, met een aannaaisel al den eenen kant van blauw lijnwaad, al den anderen kant can groene lijnen voeringe*.’[2]

De relikwie komt uit de Sint-Donaaskerk en wordt vermeld in den oudst bekenden inventaris van 't jaar 1347[3]; hooger kunnen we niet opklimmen. Hoe is

(1) Volgens het *Liber Memorialis*. Pastoor Dossaer was zoo vriendelijk mij deze bijzonderheden mee te deelen.

(2) III, 68. In de jaren 1300 werd het weefsel gestoken in een overtrek van kostbare stoffe, zooals men destijds placht te doen met relikwieën. Later aanzag men dit overtrek zelf voor de mantel van S. Brigida. 't Was Mgr Bock van Aken, een fijne kenner van oudheden en in 't bijzonder van oude weefsels, die de eerste op 't gedacht kwam dat de eigenlijke mantel in het overtrek kon steken. Mgr Bock kwam de zaak ter plaats onderzoeken en, den 4 Mei 1866, haalde hij S. Brigida's mantel uit het zijden omhulsel.

(3) *Le Beffroi*, I, 324.

die merkwaardige relikwie van de Iersche heilige naar Vlaanderen verhuisd? Hieromtrent kunnen we slechts gissingen maken. Men veronderstelt dat ze aan de Brugsche kerk werd geschonken door Gunhilde(1), zuster van den laatsten Angelsaksischen koning Harold. Na den slag te Hastings week Gunhilde naar Vlaanderen uit; ze stierf te Brugge in 1087, en werd begraven in de pandgang van Sint-Donaas. Aan deze kerk had ze, bij uiterste wilsbeschikking, tal van kostbaarheden en heiligdommen overgemaakt(2). Was de mantel onder deze heiligdommen? De eeredienst van S. Brigida was in Engeland zeer bloeiend en een zoo aanzienlijke relikwie zal zeker niet in gewone handen berust hebben. Dat ze in 't bezit zou geweest zijn van een koningsdochter is goed begrijpelijk, maar niets in de oude oorkonden verwijst naar Gunhilde. De herkomst, via de Angelsaksische prinses, blijft dus een bloote mogelijkheid(3).

(1) Over Gunhilde bestaat een uitgebreide boekenschouw. Vermelden we terloops: *Messager des Arts et des Sciences*, I, 425; *Rond den Heerd*, II, 331; *Le Beffroi*, I, 325; *Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, 1903, 31; GAILLIARD, *Inscriptions funéraires et monumentales de la Flandre Occidentale*, I, 206.

(2) Om de groote kerkherstellingen te doen, in 1389, besloot het kapittel te verkoopen: '*certa iocalia... dudum per dictam dominant Guunhildem isti ecclesiae pie data*' Acta Capituli, 15 Oktober 1389.

(3) De eerste om deze veronderstelling te maken was, meen ik, James Weale: '*Nous soupçonnons fortement que ce manteau a fait partie des objets légués au chapitre de S. Donatien par Gunhildis...*' *Catalogue... Exposition de Malines* (1864), n^{r} 1043. Zooals het meer gebeurt, wordt deze redelijke veronderstelling bij latere schrijvers tot een zekerheid. D. GOUGAUD, die deze latere schrijvers heeft gecompulseerd, zegt beslist: '*légué... par Gunhilda*.' o.c., bl. 28. Het blijft een veronderstelling, en een zeer redelijke, die wellicht ook de herkomst helpt verklaren van andere kostbaarheden in Sint-Donaas: het beroemd Psalterium met Angelsaksische glossen, van vóór 't jaar duizend, vermeld in den *Inventaris Schoonhove* (± 1550) en door PONTANUS, *Rerum Danicarum*, 1631, bl. 158, handschrift dat verloren ging; en de staf van Sint-Malo, die, zooals de mantel van S. Brigida, uit Sint-Donaas naar Sint-Salvators verhuisde.

In Sint-Donaas vinden we een vereering van S. Brigida. Het eigen brevier (1520) viert haar feest op 1 Februari met negen eigen lessen. Dit eigen brevier verviel met het invoeren van het Romeinsch brevier, waarbij men voegde de *Festa Propria Ecclesiae Cathedralis S. Donatiani Brugensis* (1638). Er is hier geen vermelding meer gemaakt van Brigida-viering, daar de datum - 1 Februari - in den Romeinschen kalender bezet was door het feest van Sint-Ignaas martelaar. Alleen vinden we, in den *Catalogus Reliquiarum* die bij de *Festa propria* aansluit, een uitdrukkelijke vermelding van de *Tunica S. Brigidae Virginis* (bl. 84). Maar in de latere uitgave van het Brugsche Proprium (1736) is het verzuim hersteld: S. Brigida krijgt, op 1 Februari, een gedachtenis met een negende les getrokken ‘ex Surio, Lippeloo, Bollando’, en waarvan het slot luidt: ‘Naar uitwijzen van een oude traditie, wordt het kleed dezer heilige in de kathedraal te Brugge met eerbied bewaard’(1).

In Sint-Donaas werd de relikwie op 1 Februari uitgesteld op 't hoogaltaar, aan den voet van 't kruis. In 1624 kwam er een verzoekschrift van de Brigitinnessen te Atrecht om in bezit gesteld te worden van den mantel ‘van haar heilige stichteres’. De kanunniken oordeelden, dat, alle andere beschouwingen onverlet gelaten, het verzoek niet ontvankelijk was, daar de Brugsche relikwie niet was van S. Birgitta van Zweden, zooals de zusters veronderstelden, maar van S. Brigida van Ierland.(2)

(1) WEALE, *Catalogue de l'Exposition de Malines*, gaat dien tekst halen uit het oud Proprium van Doornik; het Brugsch Proprium was hem wellicht onbekend.

(2) ‘*Super libello supplici D. Abatisse et religiosarum de Nostre Dame de la Ste Espérance de l'ordre St Sauveur, dict de Ste Brigitte en la cité d'Arras, supplicantium pro manteleto S. Brigitte vidue, quod dicebant penes dominos servari, attento quod huiusmodi manteletum non sit S. Brigitte Vidue, sed S. Brigide Virginis, et insuper quod non esset conveniens huiusmodi reliquias alienare, responsum fuit quatenus habeant patientiam*’. Acta Cap. 7 Febr. 1624. - Toch zal RAYSSIUS, die in 1628 zijn *Hierogazophylacium Belgicum* te Douai laat drukken, nog vermelden onder de relikwieën van S. Donaas: *Chlamydem S. Brigittae viduae* (bl. 199).

De laatste uitstelling onzer relikwie in Sint-Donaas gebeurde in 1794. Tijdens de Fransche Revolutie werd ze gered door kanunnik Leonard Arents, die ze, in 1807, met instemming van zijn nog overlevende confraters, overmaakte aan Mr Joseph van Heurne de Schiervelde. Als voorwaarden werden gesteld: 1^{0} dat de relikwie zou blijven zooals ze was, zonder verdeelen of veranderen; 2^{0} dat ze met eerbied zou bewaard worden; 3^{0} dat ze bij een gebeurlijke herinrichting van een kathedraal te Brugge aan deze kerk zou overgaan; 4^{0} dat ze nooit in niet-katholieke handen zou komen. M^{r} van Heurne beloofde dit alles, en, daar hij kerkmeester was van Sint-Salvators, schonk hij de relikwie aan deze kerk onder de vier boven vermelde voorwaarden. Hij deed er nog een vijfde bij, nl., dat men jaarlijks. op 1 Februari, de relikwie zou uitstellen, op het hoogaltaar, zooals het de gewoonte geweest was in Sint-Donaas. Van dit alles maakte kanunnik de Molo een notarieel verslag op, thans in het archief der kerk bewaard.

Van 1807 tot 1864 valt er niets aan te stippen. In 1864 gaat de mantel naar de Tentoonstelling te Mechelen en Weale geeft er een nauwkeurige beschrijving van: weefsel en borduurwerk der jaren 1300! En Brigida leefde in de jaren 500! Een buitenkansje voor zekere wetenschappelijke mannen uit een bepaalden hoek. Herrie is er wel een beetje geweest, maar 't koelde zonder blazen, toen, in 1866, Mgr Bock het veertiendeeuwsch weefsel opensneed en de relikwie te voorschijn haalde. Het stuk is in de laatste jaren herhaaldelijk door deskundigen onderzocht, o.m. door specialisten van het Museum (Cinquantenaire) te Brussel en, in 1938, door leden van de Wetenschappelijke Academie te Dublin. De besluiten zijn eensluidend: het weefsel kan gemakkelijk tot S. Brigida's tijd opklimmen.

Sedert de relikwie teruggevonden was, wilde men ze zichtbaar bewaren, onder glas. De Engelsche architekt Brangwyn, destijds te Brugge gevestigd, maakte het ontwerp voor een nieuw schrijn: een soort drieluik,

waarvan het middenstuk de relikwie bevat, neo-gotiek van stijl met nog een Engelsch kleurtje, iets dat maar half geslaagd was. In 1868 werd kanunnik - de latere Mgr - Felix Bethune gelast de zaken wat te verbeteren door een passende beschildering; het viel echter verkeerd uit, in zoover dat men de jaarlijksche uitstelling op 1 Februari afschafte, wat nochtans tegen de uitdrukkelijke voorwaarden der schenking is[1]. 't Is maar sedert de laatste vijf, zes jaar dat men S. Brigida's relikwie opnieuw uitstelt onder de kapittelmis, op 1 Februari. Van volksvereering is er jammer genoeg geen spoor. Er zijn weinig kerken in Westvlaanderen waar men meer oude en schoone volksdevoties een zachten dood liet sterven dan in Sint-Salvators.

(*Slot volgt*).

M. ENGLISH.

Plechtige communie

Voor mijn dochtertie
GODELIEVE-LUITGARDIS.

Heelemaal met wit omhing ik
't Reine tempelke van mijn lijf,
En mijn lieven Heer ontving ik
In het ingewijd verblijf.

Mocht Hij lange daarin wonen
En mijn vreugd zijn op dees aard,
En mij eindelijk medetroonen
Bij den Vader hemelwaard!
A.H.

(1) Voor mij ligt een brief van kanunnik Andries, in datum van 22 Augustus 1871, waarin hij protesteert tegen deze beschildering. Hij spreekt van: '*la manière incompréhensible dont mon collègue a exécuté l'engagement signé par lui.. L'exécution donné par Monsieur Béthune a completement manqué son but, à tel point qu'on n'ose plus exposer la relique*'.

Kat en hond in volkszeg en spreuken uit de omstreken van Brugge.

WE kennen nog allen de sprookjes uit onze kinderjaren waarin dieren handelend optreden en vertrouwelijk met de menschen omgaan. Zelfs brandt de uitdrukking nog op onze lippen: Dat is zeker gebeurd ten tijde dat de dieren spraken? Wij vinden het ook doodgewoon dat een meester van zijn hond getuigt: ‘Die beeste en heeft maar de sprake te kort’.

Hoe vertrouwd het volk is met het doen en laten van sommige dieren, möge blijken uit de hiernavolgende zegswijzen - alles afgeluisterd - in gewone gesprekken. We beginnen met kat en hond.[1]

De trouw van den hond is spreekwoordelijk geworden. In 't Fransch wordt hij zelfs ‘Fidèle’ gedoopt. Wij hoorden hem elders ook kamaraadschappelijk ‘vriend’ noemen.

Een kindje of vrouwtje die iemand overal trouw naloopt: 't Is gelijk een hondje.

Een verkept dingen: Is bedorven gelijk een schoothondje.

Doch de mensch toont zich niet al te erkentelijk voor zooveel trouw, want: ‘Die een hond wil slaan, vindt altijd een stok’, om te beduiden hoe gemakkelijk men een voorwendsel vindt om iemand kwaad te doen.

‘Hij trekt zijn steert in’, als iemand gevoelt dat zijn handelwijze of gezegde ongewenscht is.

Zijt ge ergens ongunstig gekend:

‘Gezien gelijk een hond in den hutsepot’,

of als variante: ‘Nog slechter behandeld dan een hond’, want ‘Die hond is, moet de beenen knagen’.

Als gij gevoelt dat gij het gezelschap stoort:

(1) Over de Vogels in volkszeg en spreuken, lees Biekorf 1938, bl. 161-165.

‘'k Viel daar binnen gelijk een hond in een kegelspel’, Anderen nemen het met een lachertje op:

‘Zeg, 't was honden buiten!’

't Moet zijn dat de hond niet altijd buiten gejaagd werd: ‘Zulk (slecht) weêr, g'en zoudt er geen hond deure jagen’.

Uit welk een innig meevoelen ontstonden de spreuken:

Ziek zijn gelijk een hond,

of:

Klagen gelijk een hond,

ook nog:

Zoo moe gelijk een hond,
dat is kortweg: doodmoe.

Wie gemakketijk opschiet en met groote woorden dreigt:

‘Bassende honden bijten niet’.

Van een kort gekeerd, bitsig mensch:

't Is altijd bijten en bassen,

of:

't Is gelijk een hofhond.

Dat bijten en bassen op eenzelfde persoon zou van een engel een duivel maken: ‘Als ze altijd op denzelfden hond bassen, hij maakt hem kwaad’.

Wie gezien is als 't vijfde wiel aan een wagen kan met bitterheid zeggen: ‘Ja, 'k heb ook nog iets te zeggen als de groote hond gebast heeft’.

Schoolgaande knechtjes zingen onderweg in koor:

Pier pak jen hond vast
Dat hij niet en bast!

Zoekt ge tevergeefs naar iets dat ‘blakke bloot’ ligt:

‘Dat het een hond ware, hij zou u bijten’.

Om te zeggen dat ze ‘in elkaars rapen zitten’:

Twee honden aan een been
komen zelden overeen.

Waar het werk niet opschiet of tegen stroom gewerkt wordt:

‘Met onwillige honden kan men geen hazen vangen’.

Degene die zijn meening niet vrij kan of mag uitdrukken, is ‘gemuilband’.

Gelukkig die ver van de overheid leeft, want: ‘Hoe nader den hond, hoe nader de bete’.

Van iemand die te keer gaat als een bezetene:

‘'t Is gelijk een razenden hond’,

of:

‘Zijt ge van een wroeden hond gebeten dan?’

Als ge te laat komt aan tafel:

‘Ge zult den hond in den pot vinden’.

Dubbelganger: ‘De kat in uw telloore vinden’, en nog een derde variante: ‘Ge zult met de pottebakkers eten’.

Een goed gekende spreuk:

Al dat ge spaart uit uw mond
is voor de kat of voor den hond.

Wie de slechte hoedanigheden van zijn ouders vertoont: ‘Hij heeft het van niet verre gedeeld - hij heeft het van geen honden gedeeld’.

Wie alles ontdekt en achterhaalt: ‘Loopt rond al snuffelen gelijk een speurhond’.

En als gij er het fijne van weet: ‘'k Weet wel waar dat den hond gebonden ligt’.

Waar alles overhoop ligt: ‘'t Is gelijk een hondenest.’

Wordt iemand zenuwachtig aangespoord om zich te haasten: ‘Je moet mij niet aanjagen gelijk een hond.’

Om te zeggen dat het onmogelijk waar kan zijn, dat het ‘Van dat Waregemsch waar is’:

't Is gebeurd in 't land van de kallebassen
Waar dat d'hondjes met hun sterretje bassen.

Dat is zooveel te zeggen als:

‘Ge zijt aan 't drukken (zonder inkte)’

of:

‘'t Staat in een boek zonder blâren’

In de beleefdheid komt de hond ook van pas. Als ge op de vraag: ‘Wie?’ kortweg antwoordt: ‘Ikke’:

Ik, zei den hond,
en hij beet in zijnen steert.

Vraagt ge onbeleefd weg: He-e?

‘Den hond heet Kadee’,

of: Wadde? (Wat?)

Een stuk van een padde
Een stuk van een puid,
Lekt den hond zijn teel uit.’

't Wordt ook nog grover gezegd;

Wadde? (Watte?)
Watte? Neen wulle
Om je bakkes te vullen.

Een Vlaming hoort ook niet graag in 't Fransch bedanken:

Zegt ge merci...?
Den hond heet Merci,

ofwel: ‘Merci is opgehangen, maar zijn broer leeft nog.’
Over huwelijksvoornemens sprekend:

Geluk met de teef, zei Meuleman,
En hij gaf zijn dochter te huwen.

Van iemand die ge met weinig paaien kunt:

‘Hij is gezet gelijk een hond met vlooien.’

Zoo zegt men ook:

Die met den hond gaat slapen
Zal zijn vlooien betrapen.

De hond geraakt maar niet vergeten, al is hij dood.

‘Wegen gelijk een doôn hond’.

van iets dat zeer zwaar is om dragen.
Als ge het eerste het gereedste neemt dat bij de hand ligt:

't Zal meer bijten of niet, zei de vent,
en hij smeet met een doon hond naar zijn wijf.

Een Variante voor: De kleeren maken den man, en die z'heeft doet z'aan:

‘De krulle van den steert,
Is 't fatsoen van den hond’,

't is te zeggen: Men moet naar behooren het uiterlijk bezorgen.

Met een lichte schakeering in de beteekenis komt de kat aan de beurt.

‘Groote katten dragen lange steerten,’

Een hooggeplaatst persoon is een ‘groote katte.’
Doet een vrouw te parvenuachtig;

‘'t Is gelijk keizers katte zijn nichte.’

Elders: Zoudt ge niet zeggen dat de keizers katte heur nichte is! En somtijds voegt men erbij: ‘en 't en is nog geen vriend!’ Vgl. De Bo.

Als intieme huisdieren komen kat en hond ook wel meer dan eens in vergelijking met elkaar.

Van een twistziek huishouden:

‘Ze komen daar overeen gelijk kat en hond’.

Ten tijde dat de beesten spraken zei de kat:

Wel die bedroefde wereld!
V. En wat zei den hond?
A. Hebt ge geen beuter fret str...

Af en toe hoort ge ook nog het oude kniedeuntje:

Zanne moeiens katje
Zat op heuren kloef.
't Wikkelde zijn sterretje
En Zanne moeie loech.
Zanne moeie die bakt koeken
En de hond schijt wo(r)st.
Willen wij niet werken
Wij hebben toch de kost.

Kinderen hebben voor alles en nog wat een rijmpje en een vooizetje. Ze zingen van:

Aa Bee Cee
Den hond gaat meê,
De katte blijft thuis.
Piep, zei de muis
In t' achterhuis
Met heur pootjes overkruis.

Knechtjongens die pastoor spelen zeggen heel gewichtig:

'k Sta hier te preeken
Mijn hond is dood gesteken
Mijn katje 'n geeft geen melk
En 'k sta er in versteld.

Nog onder kinderen:

V. D'er is iemand berecht.
A. De katte zijn knecht.
V. D'er is iemand dood.
A. De katte zijn pool.

In 't kaartspel als ge de vrouw legt:

Vrouwe
Katteklauwe
Hondebete
Vlooieschete.

In 't bijgeloof.

Als een hond een put graaft: ‘Hij maakt zijn eigen graf’.
Als de hond 's nachts huilt: ‘Er is iemand dood’.
Een lek van een hondetong is medecijn.
Als er 's avonds een zwarte kat voorbij uw deur loopt: ‘De dood is nabij’, of: ‘Er zal iemand sterven in 't gebuurte’
Wie een haar van een kattebaard binnenslikt zal zeven jaar lang uitteren.

Over 't algemeen wordt de kat met een kwaad oog bezien.
Rond Middelburg (Vl.) is de bietebouw ‘de meerkatte’.
Een geslepen, gevaarlijke vrouw:

‘'t Is geen katje om zonder handschoen te pakken.’

Is de ontknooping van een moeilijke zaak aangekomen:

‘'t Is nu dat de katte te koorde gaat’

ofwel:

‘'t Is nu dat de puppen aan 't dansen gaan’.

Wordt als verwijtsel gehoord: ‘O! gij valsche kater’.
Aan kinderen die reeds in de vroegte aan 't neuriën en 't schuifelen zijn, zegt moeder waarschuwend: ‘Vogeltjes die 's nuchtens vroeg zingen, worden bij dage van de katte gepakt.’
Iets voornamer:

's Morgens ronker
's Avonds pronker.

Om te zeggen dat een zieke veroordeeld is: ‘'t Is een veugel voor de katte.’

Moeder is niet al te gerust op kinderen die zich stil bezig houden. Ge zijt zeker bezig met ‘kattekwaad’ te doen.

Van ingehouden opgekropte gramschap: ‘Hij blaast gelijk een kater.’
Ze zeggen ook: ‘Hij schiet in een kattecolère.’

In een twist waar ze er dapper op los gaan: ‘'t Stuift er gelijk onder de katten.’

Valsch klinkend gezang: ‘Wat een kattenmuziek!’
of:

‘Ge zingt zoo valsch als een kater.’

Als de huisvrouw klaagt over een dievegge van een kat:

‘Ja, ja, rappe katjes maken rappe vrouwtjes’.

Het tegenovergestelde is ook waar:

Slapende katten,
en vangen geen ratten.

Wie naar iets hunkert en het niet geweten wil hebben:

‘'t Katje en mag geen melk, maar 't lekt de room af’.

Als men iemand aantrekt voor eigen baat:

> Om de wille van het smeer
> likt de kat de kandeleer.

Anders gezegd: 't Is niet voor het kieken, maar voor den bouillon.

Komt ge heel preutsch iets toonen: ‘Zoo preutsch gelijk een kat die een derm sleept’, of: ‘Gelijk een henne met een tetting’.

Met loensche blikken naar iets hunkeren: ‘Ze zit te loeren gelijk een kat op een muis’.

En wie niet goed weet waar ze iets leggen zal: ‘Ze loopt rond gelijk een kat met heur jong’ of: ‘Hij loopt rond gelijk een hond die een hoofdkussen zoekt’.

Waar de baas uit is, juichen de onderhoorigen: ‘Als de kat weg is, dansen de muizen op tafel’.

't Gebeurt ook wel dat we liever niet op bezoek gaan:

‘Hij heeft zijn katte gezonden’.

Een goed koopman komt zelden bedrogen uit. Hij laat zich: ‘geen katten in zakken verkoopen’, 't is te zeggen: ‘geen appels voor citroenen’.

In de duisternis is het schoone van het leelijke niet te onderscheiden: ‘'s Nachts zijn alle witte katjes zwart’.

Hoe weinig standvastig kinderen zijn:

Vandage matjes (vriendjes)
En morgen katjes.

Zijn ze niet al te netjes gewasschen: ‘Heeft 't katje u gewasschen dan?’

Hebben ze vuile zwarte nageltoppen: ‘Draagt ge de rouwe voor je katje?’

Nog een overblijfsel van ten tijde dat de beesten spraken (doelend op iemand die haastig is): Ge gaat er zoo zeere van deure, zei den uil, en hij wierd van de kat door 't gotegat gepakt.

Als weervoorspeller wordt er ook op de kat gelet:

De kat speelt met heuren steert ('t zal regenen).

De kat warmt heur achterste ('t is teeken van kwaad weer). Ze zeggen ook: Als de hond riekt, 't zal slecht weer worden.

Kortemaand wordt onder 't volk ook: ‘kattemaand’ genoemd.

Als de lucht zwart en leelijk ziet: ‘t Zal kattejongen spuwen.’

Van iemand die gemakkelijk overgeeft: ‘Hij kan spuwen gelijk de katten.’

En van een lenig persoon wordt er getuigd: ‘Hij slacht van de katten. Hij valt altijd op zijn pooten’.

Schraal en armoedig gekleed gaan: ‘'t Is gelijk een uitgeschudde kat.’

In heete zomerdagen klagen we: ‘Och! 'k ben kattelam.’

De groot smakelijke herfstappel wordt ook: ‘Kattekop’ of: ‘Hondshoofd’ genoemd.

Vleinamen voor de kat zijn: poere of poeze. Een bontkraag wordt 's winters ook wel: ‘Mijn poezekatte’ geheeten. In Zuid-Vlaanderen zegt men nog algemeen: een katte voor fr. fourrure.

MAGDA CAFMEYER.

Het strandvisschen.

In Biekorf 1939, bl. 271 vraagt men wat uitleg over het strandvisschen.

In den winter, wanneer de platvisschen bij de kust komen om hun eieren te leggen, kan men ze gemakkelijk vangen met hoekjes te leggen bij lage tij, zoo dicht mogelijk bij het water. Men noemt den gevangen visch *hoekjevisck* of *kardeelvisch*. Het getuig bestaat uit eene lange touw of reep die vastgezet wordt aan de beide uiteinden in het zand bij middel van een touwtje waaraan er een duts holme gebonden is. Men delft de holme tot een goede spade diep in het zand. Zeer zelden gebruikt men ijzerdraad om de holme vast te zetten. Indien men een zeer lange reep gebruikt, vestigt men ze dan op drie of vier plaatsen bij middel van holme. Aan deze touw zijn er dan, op kleinen afstand van malkander, korte touwtjes vastgebonden, die aan het uiteinde voorzien zijn van een hoekje of vischhaakje; deze kleine touwtjes noemt men *keisters*. - Een stuk zeeworm (*Arenicola piscatorum*) wordt aan het hoekje gevestigd: dit is het aas. De groote touw wordt dan ook in het zand gedolven tot op 10 of 15 cm. diepte, om bij de golvenbeweging niet te vernestelen met de keisters. Er is hier dus geen sprake van een vischnet.

Voor wat het woord *kerde* aangaat, dat zou gebruikt worden om geheel het getuig te bedoelen, dit woord is onbekend bij onze visschers. Het is misschien een misverstand geweest voor koorde? of kardeel?

Coxyde, Februari 1940.

K. LOPPENS.

Boekennieuws

M. ENGLISH. *Romaansche Bouwkunst in Westvlaanderen*. Brugge, G. De Haene-Bossuyt, Mariastraat, 17. Eén deel in-8^0, 162 blz., 92 ill. =Fr. 15.

De geleerde archivaris van het bisdom Brugge heeft ons hier een uiterst nuttig en keurig geïllustreerd werk geschonken, waarin hij, met grondige kennis van zaken, eenvoudige en juiste begrippen geeft over de Romaansche kerkelijke bouwkunst in onze provincie.

Daarin heeft hij de talrijke verkeerde opvattingen over onze Romaansche gebouwen, die vooral in de plaatselijke monografieën verspreid staan, eens voor goed recht gezet.

Zijn boek is dus zeer leerzaam voor alwie belang stelt in onze oude kerken, en die over de Romaansche bouwkunst in West-Vlaanderen, een kort maar zakelijk overzicht begeert.

In tegenstelling met het werk van Broeder Firmin (hierboven, bl. 28), die onze Romaansche bouwkunst behandelt als architect, hebben we hier meer het werk van een oudheidkundige.

Het boek begint met een reeks algemeene gedachten, waarin de zeer bescheiden plaats van de Romaansche bouwkunst in West-Vlaanderen uitgelegd wordt, als een gevolg van de laattijdige kerstening, het ontbreken van belangrijke kloosters en ook het gemis aan geschikt plaatselijk bouwmateriaal.

Verder behandelt de geleerde schrijver, de chronologie der gebouwen, waarover in de locale geschiedenissen al te veel valsche gegevens opgenomen werden. De eenige goede methode is de vergelijking, maar men mag niet te veel onze gebouwen vergelijken met deze uit den vreemde, die meestal ouder zijn. De invloeden van buiten komen uit Normandie en Engeland, maar vooral uit Noord-Frankrijk, van waar het meeste materiaal ingevoerd werd. Ook Doornik oefende een zekeren invloed uit in onze gewesten, die vooral merkbaar is door het wegvallen van het gewelf.

In het tweede deel geeft de schrijver een topografisch overzicht der Romaansche bouwkunst in West-Vlaanderen. Eerst behandelt hij de grootere monumenten: te Brugge, de gewezen St. Donaaskerk, St. Baselis en St. Salvator, de vroegere kerk van Dudzele, de St. Pieterskerk te Ieper, de Ste. Walburgakerk te Veurne, en de voormalige abdijkerk te Meesen; daarna worden de mindere monumenten behandeld, namelijk de kerken van Aalbeke, Anzegem, Autrijve, Avelgem, Beernem, Bellegem, Beveren-Yzer, Bissegem, Bossuit, Bovekerke, het St. Janshos-

pitaal en de Begijnhofkerk te Brugge, de kerken van Deerlijk, Dentergem, Diksmuide, Dranouter, Eesen, Eggewaartskapelle, Elverdinge, Ettelgem, Geluwe, Gijverinkhove, Harelbeke, Haringe, Heestert, Helkijn, Herseeuw, Heule, Hollebeke, Houtern (Komen), Hulste, Ichtegem, Ingooigem, Izegem, Izenberge, Jabbeke, Kaster, Kooigem, Koolskamp, Kortrijk, Lampernisse, Lendelede, Leisele, Lichtervelde, Luigne, Marke, Moen, Neerwaasten, Oeren, Ooigem, Oostkamp, Oostvleteren, Passchendale, Pittem, Pollinkhove, Proven, Rekkem, Reningelst, Rollegem, Rumbeke, St. Andries, St. Baafs-Vijve, St. Denijs, de Ste. Katelijnekapel te Kuurne, de kerken van St. Rijkers, Snaaskerke, Snellegem, Steenkerke, Torhout, Varsenare, Vichte, Vinkem, Vladsloo, Waarmaarde, Wakken, Watou, Wenduine, Werken, Westouter, Westroozebeke, Westvleteren, Wevelgem, Woesten, Woumen, Wulveringem, Zarren, Zedelgem, Zillebeke, Zuienkerke en Zwevegem.

Hier worden al de foutieve gegevens, die over deze kerken in omloop zijn, rechtgezet; van verscheidene dezer kerken werd er vroeger ten onrechte beweerd, dat zij Romaansche overblijfselen bevatten.

Het derde zeer belangwekkende deel, geeft een samenvatting van de Romaansche bouwkunst in West-Vlaanderen; daarin worden opvolgentlijk behandeld: 1^0 het materiaal en het metselverband, 2^0 de plattegrond, 3^0 de opstand, 4^0 de torens, 5^0 de vensters en deuren, 6^0 de zuilen en de pijlers, en 7^0 de versiering.

De Schrijver geeft als slot twee bijlagen, over de aankleeding onzer Romaansche kerken (meubilair en kleinkunst) en een overzicht van het Neo-Romaansch.

Dit werk komt op tijd, nu dat de studie van het milieu overal beoefend wordt. Het is een onmisbare gids voor alwie belang stelt in onze Romaansche kerken en de eerste periode van onze plaatselijke bouwkunst. Niet alleen de liefhebbers, ook de vakkundigen kunnen er veel uit leeren.

JOS. DE SMET.

Mengelmaren

De snik.

De middelen om den snik te keere te gaan zijn velerhande en onder die middelen bestaan bij 't volk de volgende:

een klont suiker eten in azijn gedoopt,

vrees aanjagen,

duim en kleine vinger in de vuist knellen,
een mes tusschen de tanden houden en niet verademen,
de pols spalken en den asem ophouden,
den snikker onverwachts een kaaksmete geven,
een glas water traagzaam uitdrinken en de neusgaten stoppen,
de ooren stoppen en kleine teugen water drinken,
duim en wijsvinger samen brengen; zoo hard mogelijk den wijsvinger strekken van zoo zaan de snik begint.

Om de stoornis van dsn snik op iemand anders te doen overgaan bestaan bezwerings-rijmpjes:

Snik, snik, snik.
Geef hem aan mij,
'k Heb' den 'm 'k ik. (Deinze).

Ne snik,
Ne snak,
Ne snauw,
Hie is veur ou! (Z.O. VI. - Teirlinck)
- Ik heb de snik.
- Je liegt er omme;
'k Heb' den 'm 'k ik. (Stacegem).

Om den snik te doen ophouden zegt men vijf zes keeren te reke, zonder verademen:

Ik en de Snik
Gingen over de zee.
Ik keerde weêr
En de Snik bleef gunter. (Waregem).

Ik meê Snik ging over zee;
Ik kwam weer, en Snik niet meê. (De Bo).

Snik op,
Snik neêre,
Drink hem uit
Of hij keert weêre! (Kruishoutem).

Van een Bruggeling:

‘Snik, snik, snik,
spring over min rik
da' j' arms en beenen brik'’.

G.P. BAERT.

De Visschepoort te Ieper.

De Visschepoort in de Boterstraat is nu, sedert December, geheel hersteld, ook het beeldhouwwerk, dat door den Ieperschen kunstenaar Deraedt uitgevoerd werd. De poort met haren

Neptunus op zijn zeewagen, een voortreffelijk beeldwerk van den Ieperschen meester Ramaut (1714), was in den oorlog 1914-18 geheel vernield geworden.

Deze poort gaf toegang tot de Vischmarkt die in 't begin der jaren 1700 van de Boomgaardstraat naar deze plaats overgebracht werd, nadat men er het Iepertje overwelfd had. B.

Bijgeloof rond de galg.

De Cellebroers of Alexianen te Brugge gingen de zieken ten huize bijstaan, de dooden in lijke stellen en begraven. Ze begraaf den ook de terechtgestelden en trokken een vergoeding van de stad voor de levering van ‘matten ende lynwaet daer mede dat se begrouven een ghejusticyert metten zweerde’. (Stadsrekening, 1486).

't Is geweten dat bijgeloovige menschen een bijzondere kracht toeschrijven aan voorwerpen die aan een gehalsrechte toebehoord hebben. 't Moet zijn dat er onder onze Cellebroers ook van die bijgeloovige gasten zaten, want den 12 Juni 1621 verbood hun bisschop Triest: ‘*te snyden ofte nemen van de geexecuteerde doode lichamen eenich vet ofte smeer... ende sich te moeyen met cureeren ende medecynen te gheven*’. Acta van de Brugsche bisschoppen. XII f. 64.

M.E.

De jaren zeventig..

- De jaren zeventig hangen aan je neuze....: zoo zeggen ze hier om iemand vriendelijk er op te wijzen dat er een druppel aan zijn neuze hangt. Zedelgem.

M.L.

Karnoel-Karoen. - *Een vraag*.

Met de aanhoudende koude komen vele Wilde Zwanen uit het Noorden en trekken naar het Zuiden.

In Veurne-Ambacht wordt de Wilde Zwaan (Cygnus Musicus Bechst) *Karnoel* genaamd. Deken De Bo in zijn West-Vlaamsen Idioticon, gelooft dat Karnoel of Karoen voortkomt van het Fransch Courlis, in 't Vlaamsen Regenwulp, in 't Veurnsche Spuurluut.

Mijns erachtens houdt zulke meening geen stand. Komen Karoen en Karnoel niet eerder voort van Caronkel, Caroncle, Caroncule in 't Fransch, omdat de zwanen op hunnen bek, boven de neusgaten, een soort vleeschaanwas dragen, in 't Fransch caroncule genaamd?

Wie kan er mij daarover inlichten?

P. de G.

[Nummer 3]

Maneschijn en Wasdom.

DE mane is in alle tijden en bij alle volkeren een mysterieus hemellichaam geweest, weshalve de heidensche Germanen haar den Maandag hebben toegewijd om te offeren.

In 't Vlaamsche land luiden nog tal van uithangborden: ‘In d'halve Mane’, de Turken bedreigden de christene wereld onder het teeken van de halve mane, tal van vakwoorden bestaan bij 't volk waarin de halve mane te pas wordt gebracht, volksliedjes en aandoenlijke kinderliedjes bezingen den stand van de mane, de katten gaan liefst bij volle mane ten kore en sedert onheuglijke tijden is het gebruikelijk dat zoowel duurzame als valsche eeden door minnende menschenparen gezworen worden in den ‘zilveren maneschijn’.[(1)]

Zelfs de krijgsverrichtJngen in de Oudheid richtten

(1) William Shakespeare. Romeo en Julia, 2e bedrijf, 2e tooneel.

> ‘Rijs, schoone zon! verdrijf de maangodin,
> die bleek en ziek van afgunst is; dat gij,
> haar dienares, veel schooner zijt dan zij’.

zich somtijds naar den stand van de maan. De Spartanen wachtten op de volle maan om naar Marathon op te rukken en verschenen aldus op het slagveld daags na de overwinning van de Atheners. Caesar wist uit dit geloof partij te trekken tegen Ariovistus, die vòòr de nieuwe maan den strijd wilde ontwijken, en deerlijk overvallen en verslagen werd. En nog in Augustus 1908 wachtte de Fransche generaal Lyautey op de nieuwe maan om met zijn Algerijnsche troepen tegen de Marokkanen ten aanval over te gaan.(1)

Niets is echter zoo diep ingeworteld bij het volk als het geloof dat de mane invloed heeft op allerlei gebeurtenissen in plantenrijk en dierenwereld.

Ook in het voorspellen van het weder speelt de mane een rol van belang.

Het geloof aan den invloed van de mane op de weergesteldheid berust op het veralgemeenen van toevallige waarnemingen.

De vastgestelde invloeden zijn zoo dikwijls tegenstrijdig ofwel zijn ze zoo gering, dat ze niet dienen kunnen als een onomstootbaar bewijs van weervoorspelling.(2)

Bij langdurige en nauwkeurige waarneming werd bevonden dat het weder geen verband houdt met manestand noch maneloop; de weerkundigen hebben lang gebroken met weerkalender en dagklapper, omdat het uitgemaakt is dat het weder hoogstens 48 uur op voorhand kan voorspeld worden; en overigens wordt geen rekening meer gehouden met de manegestalten in het opstellen van de weerberichten.

Al de opgedane ondervindingen over manestand zijn dan ook voorzeker overblijfselen van wan- en bijgeloof en zijn onder niets anders te rekenen dan onder de oude gebarsten blazen van de superstitie.

Het schijnen van de mane, vooral wanneer ze hoog aan den hemel staat, geeft een verkeerden indruk van lichtzending die wonderklein is vergeleken met deze van het zonnelicht.

(1) Volkskunde XX, 1909, bl. 249.
(2) Zie Biekorf I, 1890, bl. 135 vv.

Inderdaad, gedurende de manemaand zendt de mane ons 1/2.500.000ste deel van wat de zon ons zendt aan licht. Met andere woorden: wij ontvangen zooveel zonnelicht in één minuut als we licht krijgen van de mane in omtrent vier jaar. En toch beweren sommigen dat jonge planten beter gedijen wanneer ze gezaaid worden een paar dagen vóór de volle mane.

Het is thans nog een algemeen geldend geloof bij vele buitenmenschen dat het planten in een groeiende mane de groeite bevordert voor alles wat boven den grond wast, en dat het planten met afnemende mane goed is voor alles wat groeit onder den grond, namelijk de wortelgewassen.

Dus worden boonen en erwten bij voorkeur geplant in de wassende mane.

Aardappelen moeten geplant worden in de afgaande of ‘kranke’ mane.

Deze regel wordt niet aanzien als iets buitengewoons maar als een van-zelf-sprekend onderdeel van de kennis van den boerenstiel; kortom: een overwonnen standpunt.

Algemeen wordt aanvaard dat de kiemkracht van het graan afhangt van den manestand waarin het koorn werd gepikt.

Plinius, in zijn ‘Historia Naturalis’, spreekt over den gewenschten manestand bij het plukken van het fruit en zegt: ‘Indien ge fruit kweekt voor den verkoop, plukt het bij volle maan; dan krijgt ge groote, schoone en zware vruchten want ze zitten vol sap. Indien ge echter fruit kweekt om het te bewaren voor eigen gebruik, pluk het bij afnemende maan. De vruchten zijn kleiner maar beter.’

Over het gelukkig uitbroeien van de kiekens beslist de mane.

Aandekiekens uitgepikt in de roste mane 'n varen niet wel; 't een heeft den bek naar den rugge gekeerd, andere staan kreupel of gaan lam.

De giftige planten zijn giftiger wanneer ze getrokken of gesneden worden bij maaneclips, zoo de hek-

sen roepen tijdens den heksendans in ‘Macbeth’ wanneer ze overleg plegen bij 't bereiden van den tooverbrij:(1)

> ‘Schierlingwortel, 's nachts gegraven,’

en:

> ‘Geitengal en iefenloot
> bij een maaneclips gesneên.’(2)

Ook wordt aan den invloed van de mane op het geslachtsleven van de dieren geloof gehecht, daar waar men de geit naar den bok leidt in volle maan en elders de konijnemoeren.

Om krachtiger en dichter te groeien moet het menschenhaar geknipt worden bij 't wassen van de mane.(3)

Vier eeuwen geleden werd overwegend belang gehecht aan den manestand in de volksgeneeskunde.

Een kwetsuur opgeloopen wanneer de maan in 't teeken van de ‘Tweelingen’ stond, was levensgevaarlijk en aderlaten altijd noodlottig. De eerste dag van de wisseling van den manestand was in elke omstandigheid onheilwekkend; men aarzelde zelfs een bad te nemen.(4)

Ook bij het slachten is de mane van tel.

Dieren, inzonderlijk zwijnen, moet men slachten met de wassende mane.

Geslacht bij afgaande mane, krimpt het vleesch in den ketel bij 't koken en 't vet van het schotelvleesch smelt te veel en teert weg bij 't braden in de pan. 't Vleesch geslacht bij wassende mane is smakelijker, vettiger, en hoeft niet zoolang te koken.

De verschillende bewerkingen voor 't bewaren van den wijn berusten op hetzelfde geloof.

Wijn wordt afgetrokken van kuip op vat bij wassende mane.

Een oude wijnaftrekker vertelde mij dat hij nooit wijn

(1) William Shakespeare. Macbeth (Heksendans, 4e bedrijf, 1e tooneel. Verg. vertaling Burgersdijk.
(2) Ief is de taxusboom, ‘taxus’, in Engeland veel op kerkhoven geplant.
(3) C. & J. Seignolle, Le Folklore du Hurepoix, 1936, p. 194.
(4) A. Franklin, Paris et les Parisiens au XVIe siècle, 1930, p. 429.

op flesschen trok tenzij met volle mane en met noordschen wind. Anders wordt de wijn zuur en zerp na vijf maand. Hij had ondervonden dat wijn van den zelfden wijngaard en van de zelfde groeite, afgetrokken bij volle mane, goed bleef terwijl deze, afgetrokken op het slechte tijdstip, verzuurde. Die goede wijn bleef goed nadat hij in den kelder veertien dagen onder water had gestaan bij overstrooming.

Schippers duchten slecht weder op zee in de nieuwe maan, want ze zeggen dat ‘wanneer de maan in den storm geboren is, het weder geheel den maanloop duren zal’.(1)

Maar vooral bij 't zaaien en planten, bij fruit plukken en oogsten speelt de manestand in 't volksgeloof een groote rol.

Houthakkers beweren dat het hout gekapt in afgaande mane beter hergroeit en niet wormstekig wordt. Het hout moet ge vellen in kranke en niet in wassende mane, om 't spekhout: zoo zeggen ze in 't Veurnsche.(2)

Paddestoelen zijn best, grootst in getal en in afmeting bij groeiende mane. Ze zijn ten smakelijkste in volle mane.

Appels schrompelen en rimpelen echter gauw wanneer getrokken in afgaande mane.

Zooals gezegd zaaien hoveniers alle wortelgewassen in d'afnemende mane; boonen en erwten in de wassende mane. Toen ik vroeg waarom, was 't antwoord van een hovenier: ‘van eigen, en daarbij al wat onder den grond groeit moet in kokend water op 't vier gezet worden; de wijven weten dat wel’.

In sommige plaatsen in de Leiestreek worden de aardappels bij eender welken manestand geplant, uitgenomen nochtans op Goeden Vrijdag.

Niet alleen in ons land maar in alle werelddeelen is het geloof aan den invloed van de mane op den plantengroei verspreid.

(1) Debo. Wvl. Idioticon.
(2) Biekorf XIX, 1908, bl. 336.

In Assam, de vruchtbare streek van Britsch-Indië, slaat de wijze planter de maangestalten gade. Hij weet dat de groeite van 't blad verhoogt bij 't wassen van de mane en de beste oogst geschoren wordt bij volle mane. Het zeere groeien van het thee-blad geeft slechte kwaliteit met flauwen geur. Wanneer de mane vol staat en de oogst groot is, wordt de slechte thee opgedaan. Het blad geoogst in de zon en na een trage groeite geeft den besten thee.

Een Engelsche ingenieur, Herbert T. Waite, die gebiedsoverste was van een groote spoorwegmaatschappij in Brazilië, maakte voor het eerst kennis met sterrekunde toen hij een contract moest onderteekenen voor het leveren van spoor-dwarsliggers. De ingenieurs wisten te zeggen dat de binnenlandsche baanwerkers waarheid spraken toen ze beweerden dat de manestand invloed heeft op het stijgen en zakken van 't boomsap en dit verband hield met het splijten, het verweeren en het ‘lang leven’ van het spoorweghout. De koop-overeenkomsten behelsden daarom altijd de clausule over den vereischten stand van de mane bij het kappen van het hout(1).

In Congo weten de negers te vertellen dat al wat onder den grond groeit d.z. de wortelgewassen, moeten gezaaid worden bij ‘duistere mane’ en al wat boven den grond groeit ‘bij 't licht van de mane’, en een blanke ambtenaar, die bij zijn neger-keukenjongen kloeg over het vroeg voos worden van de wortels, kreeg voor antwoord: dat hij zeker vergeten had naar de mane te kijken bij 't zaaien(2).

‘Nieuwe, volmaeckte, Gregoriaensche’ almanakken van de XVIIIe en XIXe eeuw wijzen op het belang van den manestand bij zaaien, planten, snoeien, mesten en oogsten, en sommige geven handboeken van den hovenier ten beste in verzen:

(1) Observer, Londen. 2.4.1939.
(2) Staatsresident O.v.H. te Kasenga, Belgisch Congo, 1932.

‘Zaeyt Gy met 't wassen van de maen
Zoo zal 't meest al in kruydt uytslaen
Maer wat Gy in 't afnemen zaeyt
De kracht haer in de wortels leyt,’

en:

‘Plant Gy met 't wassen van de maen
Dat zal meest al in 't hout uytslaen
Maer wat Gy in 't afnemen plant
De vrucht wordt groot en zeer playsant.’

Dat vele buitenlieden thans nog bij voorkeur zaaien en planten bij wassende mane, is misschien toe te schrijven aan het feit dat de wassende mane laat opstaat en daalt na de zon, waardoor de boer lange heldere avonden heeft, hetgeen voor hem een gunstige omstandigheid tijdens den zaaitijd beteekent.

Daar het moeilijk kan aangenomen worden dat de boer zijn zaad niet zaaien wil wanneer de grond het verlangt, maar wel wanneer de mane het vereischt; dat hij hoopt op goeden oogst bij wassende mane en vreest voor schralen oogst bij afnemende mane, of omgekeerd bij wortelvruchten, is misschien zoo geheimzinnig niet als het voorkomt.

Want inderdaad, de gewone zaaitijd, bij mogelijk tijdigen dricht, loopt, door den band, over een zestal weken.

In die zes weken groeit de mane tijdens de tweede halfmaand. Ze neemt af in de eerste halfmaand en in de derde halfmaand van den zaaitijd.

In de eerste halfmaand en in de derde is het ofwel te vroeg ofwel te laat om te zaaien en een grooten oogst te winnen; zoodat de tweede halfmaand - i.e. de wassende mane - de ideale zaaitijd is.

Die geheimzinnige invloed van de maan op het zaad in den grond zou aldus niets anders te beteekenen hebben dan een benaderende tijdaanwijzing, hetgeen aanneembaar is in primitieve tijden bij primitieve menschen.

G.P. BAERT.

Vereering van Sinte Brigida in Westvlaanderen.
(*Vervolg en slot van bl. 44*).

4. Oostnieuwkerke.

DE 'sterkste' Brigida-beevaart in Westvlaanderen is ongetwijfeld te Oostnieuwkerke. 't Is tegelijk een der oudste Brigida-devoties der streek: reeds vóór den Geuzentijd was er een kapelrie of beneficie onder de aanroeping onzer heilige(1). Met 't begin der jaren 1700, of nog vroeger, heeft S. Brigida den oorspronkelijken kerkpatroon of titelheilige, Sint Blasius, verdrongen(2); met het Concordaat werd zij op haar beurt ter zijde gesteld en vervangen door O.L. Vrouw(3). Maar S. Brigida zal dan nog vereerd gebleven

(1) 29 Sept. 1570: 'D^{s} R^{s} concessit dno Petro de Baviere, presbytero Iprensis diocesis, licentiam... deserviendi capellaniam S. Brigitte in ecclesia parochiali Nove Ecclesie juxta Rollarium'. Bisschoppelijk Archief te Brugge.

(2) '...dicata est hec ecclesia ad honorem S. Blasii episcopi et martyris...'. Verslag op het bezoek door bisschop Christophori, 23 April 1624 (ibid). S. Brigida wordt als titel opgegeven in den *Status* over het jaar 1745 (ibid). Die toestand kon toen reeds lang in wezen zijn. Er kan geen bewijs tegen gevonden worden in het feit dat Mgr van Susteren, den 13 Mei 1718, het hoogaltaar had geconsacreerd onder de aanroeping van O.L. Vrouw, daar toentertijd niet, zooals thans, hoogaltaar en kerk onder een gelijken titel moesten staan.

(3) Nog in 1803 (Dekanaal bezoek van 22 Sept.) noteert deken Vermeersch: *Oostnieuwkerke: S. Brisydae*. Maar de deken heeft den vroegeren toestand op 't oog, alhoewel de kerk sedert de verbouwing in de jaren 1770 haar consecratie had verloren: Dat met het Concordaat een verandering was gekomen, leeren we uit een schrijven van pastoor Lebeke (17 Januari 1803) aan den bisschop te Gent: '...j'ai l'honneur d'informer Votre illustre Seigneurie, de ma prise de possession, qui a eu lieu le 14 du courant dans l'église succursale d'Oostnieuwkerke, dont la patronne était S. Brigida, et maintenant c'est la bienheureuse Vierge Marie. J'ignore quand je dois fêter la nouvelle patronne: raison de mon recours vers Votre Seigneurie...' Bisschoppelijk Archief, Brugge.

zijn als ‘patrona loci’, en 't was eerst onder pastoor Van Hauwaert, die in 1833 toekwam, dat men het eigen officie van S. Brigida afschafte, sedert meer dan honderd jaar te Oostnieuwkerke in gebruik(1).

In zijn ‘Dagwijzer’ van 30 Januari 1869, weet *Rond den Heerd* te vertellen dat er toen te Oostnieuwkerke een schilderij was van 't leven van S. Brigida ‘in verschillige smaldeelen’. En het besluit is: ‘Is er geen vriend van R.d.H. die dat blomken ne keer zou gaan plukken?’ R.d.H. telde vele vrienden, maar dezen keer was er niemand die de hand uitstak... en er is thans niets meer te plukken.

Vóór den oorlog 1914-18 was er te Oostnieuwkerke een groot geschilderd doek met het mirakel van het onmondig kind dat, op bevel van Brigida, getuigde tot ontlasting van den bisschop Brown. Een verwijzing naar de patrones voor 't behoud van eer en faam. Op den kant zag men een man met melkkruiken, wat doelt op een andere specialiteit van onze heilige. Was dit de schilderij besproken door R.d.H.? Waarschijnlijk niet. De beschrijving ‘in verschillige smaldeelen’ doet denken, niet aan die groote doeken zooals men er schilderde in de jaren 16 en 1700, maar aan ouder werk.

Het beeld, dat insgelijks met den oorlog verdween, was als volgt: wit kleed, zwart scapulier, grijze mantel, zwarte hoofddoek; in de eene hand een staf, in de andere een hart. Boven den hoofddoek droeg de heilige een soort kroon, met twee transversale gekruiste banden. Deze iconografie is totaal verkeerd. Het kroontje is een kenteeken der H. Birgitta van Zweden en wordt thans nog gedragen door de zusters Brigittinessen. Ook het hart behoort bij de iconografie der Zweedsche heilige, waar het beteekent: de devotie tot den lijdenden Christus(2).

Het nieuw beeld is, in het opzicht der iconografie,

(1) *Rond den Heerd*, V, 75.

(2) Zie, CAHIER, *Caractéristiques des Saints*, p. 235; DETZEL, *Christliche Ikonographie*, II, p. 207; KUNSTLE, *Ikonographie der Heiligen*, II, 137.

al even of nog meer gebrekkelijk: grijs habijt, wit scapulier, zwarte mantel en hoofddoek, kroontje en hart van de Zweedsche Birgitta. Het zuidelijk altaar dat onder de aanroeping onzer heilige staat en, zooals de rest, na den oorlog is vernieuwd, is van gezonde kunstsmaak[1]; alleen kan men betreuren dat het vroegere opschrift achterwege is gebleven: '*Quae cum tetigisset lignum altaris, subito viride factum est*'.

Begin 1800 verkocht men te O.N. een kopergravuur van Fransch maaksel: ze draagt: '*ce* (sic) *vend et s'imprime chez Mars*', en onderaan 'de Oost Nieukerke'. De iconografie is slecht: kruiskroon en vlammend hart. Die Fransche prent is waarschijnlijk het uitgangspunt van de verkeerde iconografie die te O.N. ingeburgerd is[2]. Sedert ±1860 is deze beevaartprent vervangen door een andere van mindere afmetingen, met dezelfde foutieve iconografie en van nog mindere artistieke beteekenis (zie de afbeelding op de volgende bladzijde).

De litanie, die men vroeger te Oostnieuwkerke uitdeelde, is woordelijk dezelfde als deze van de *Schatkiste der Litaniën* waarmee de Brugsche drukker Demoor, op 't einde der jaren 1700, onze devote zielen als met een 'dobbelen zieletroost' geriefde. Er zijn echter een paar aanteekeningen bij, die een locale kleur geven. Uit de eerste leeren we dat de kerk in bezit was van een relikwie van S. Brigida[3] en dat de heilige er vereerd werd 'tegen de plaegen van het vee, tegen de oog-kwaelen en voornaementlyk voor die in gevaer zyn van hunnen naem en faem te verliezen'. Uit de tweede aanteekening blijkt dat deze litanie 'met veel voordeel gelezen (werd) ten tyde der groote plaege van het hoorn-vee, in 1744-45'[4]. Sedert 1857

(1) Zie beschrijving van de kerk in de reeks: *Onze Kerken*. (Uitgave der Sint-Pietersabdij te Steenbrugge) n^{r} 1.

(2) En langs O.N. ook naar elders overgewaaid: invloed van 't slecht voorbeeld; zoo bv. op een nieuw raam in de kapel van 't Manhuis te Aartrijke.

(3) Thans zijn er twee relikwieën 'de tunica'.

(4) TANGHE, *Beschrijving van Oostnieuwkerke*, (1857) bl. 21, spreekt ook over de beruchte 'koeiplaeg' van 1745 en over den buitengewonen toeloop van pelgrims, zooals blijkt uit de kerkrekeningen over dit jaar. De *Acta* der Bragsche bisschoppen vermelden eerst in 1765 aflaten voor 't feest van S. Brigida te Oostnieuwkerke (Vol. 66, f. 138).

is de redactie van de litanie met de helft vermeerderd. Een na-oorlogsche uitgave zegt ons dat te Oostnieuwkerke het feest van S. Brigida gevierd wordt... den 2 Februari! Hoe zooiets liturgisch te verantwoorden is,

Huidig beevaartprentje van Oostnieuwkerke.

blijft een raadsel. In de latere herdrukken leest men ‘bijzonder vereerd in de eerste dagen van Kortemaand’. Feitelijk beginnen de devotiedagen maar met 2 Februari, daags na S. Brigida, en de groote dag of Ommegang valt den Maandag. De pelgrims zijn zeer

talrijk, maar komen meest uit de streek van Ieper, Poperinge, Veurne[1].

5. Oostvleteren-Elzendamme.

Op 't grondgebied van Oostvleteren, west van de groote baan Ieper-Veurne, een weinig voorbij 't gehucht Elzendamme, stond vroeger een kapel en godshuis onder den titel van Sinte Brigida. 't Gasthuis vinden we reeds in 1303 vermeld[2]. Er was een kapelrie aan de stichting gehecht; het begevingsrecht tot dit beneficie ging mee met het patronaat van de kerk te Oostvleteren: de bisschop van Sint-Omaars was collateur[3].

(1) Veel bijzonderheden over S. Brigida tê Oostnieuwkerke werden mij welwillend meegedeeld door pastoor Bittremieux.

(2) DE FLOU, *Woordenboek der toponymie*, verbo Elzendamme, cfr. ibid. v^0 Sinte-Brigitte-Kapel. DF. zegt: *Eene kapel der Brigittienen te Westvleteren*. De kloosterkerk der Brigittijnen van Sint-Sixtus te Westvleteren, alhoewel ze onder de aanroeping van Sinte Birgitta niet stond, kan misschien wel met den naam Sinte Brigittekapel aangeduid worden (in de volksmond was het echter altijd Sint-Sixte), maar mag niet verward met onze kapel te Elzendamme, die een uur van Sint-Sixte verwijderd was en op het grondgebied van Oostvleteren stond. Er is een tekst bij DF. (v^0 Elzendamme) die een moeilijkheid meebrengt: *Capella sancti Sixli fundata nomine sancte Brigide in Elstendam* (1545). Dat kan op 't eerste gezicht onmogelijk slaan op Sint-Sixte in Westvleteren, waar de Brigittijnen eerst in 1615 het klooster stichtten. Overigens de bepaling ‘in Elstendam’ verwijst duidelijk naar onze kapel. DF. is deze tekst gaan zoeken in het *Bulletin des Antiquaires de la Morinie*, II (1861), bl. 312. Het gaat daar over een ‘Etat des biens... de la prévôté de Watene vers l'an 1545’, maar S. zegt daar dat HS. is ‘de mains différentes et d'époques diverses du 16e siècle’ (bl. 305). Verder (bl. 309) zien we dat er zeker tot in 1574 werd bijgeschreven. Maar de eenige mogelijke veronderstelling is dat onze tekst nog veel later werd bijgevoegd, na de stichting der Brigittijnen, en door iemand die, niet op de hoogte zijnde van de locale toestanden, de twee heiligdommen heeft verward. Nergens anders vinden we S. Sixtus vermeld in de talrijke teksten waar het gaat over de kapel te Elzendamme. Overigens te Westvleteren (en niet te Oostvleteren) verschijnt de bisschop van Sint-Omaars als tiendeheffer, in quantum praepositus Watenensis (Visitatio Delvaux, 20 Mei 1734). Vgl. *Biekorf*, 1934, bl. 5.

(3) BLED, *Les Evêques de Saint-Omer*, I. Pièces justificatives, bl. XXXI.

De tekst van 1303 spreekt van ‘broeders’: fratres hospitali(s) de Helsindam; het rijmgrafschrift van kapelaan Jan de la Broye († 1560), in de kapel van het gesticht, sprak van

> ‘broeders en susters, schamele en moye’(1).

Dat ‘moye’ staat er maar om te rijmen op den naam van kapelaan de la Broye. Die ‘broeders en susters’ zijn geen kloosterlingen, maar eenvoudig proveniers, bejaarde en behoeftige mannen en vrouwen die in het huis opgenomen werden. Naar uitwijzen van zijn grafschrift stichtte kapelaan de la Broye hier een wekelijksche mis en Marialof. Er waren oudere fundaties, zooals we uit het bestaan der kapelrie kunnen afleiden. In de jaren 1700 spreekt men van ‘twee of drie’ wekelijksche missen(2). ‘Sinte Brigidadagh, commende den 1^{n} van february’ en ‘de wydinghedagh der selve capelle’ werden plechtig gevierd: er werd een sermoen gepreekt door den pastoor van Oostvleteren, die er de mis zong met assistentie van den kapelaan en van den koster. Sedert 1609 kregen ze alle drie, boven hun salaris, nog een bijzondere vergoeding, ‘ende dit is nu soo ingestelt in de plaetse dat men hier voortydts een groote maeltydt dede op sulcke twee daghen ende tgoet van den arme veraet ende verdronck teghen dintentie vande fondateurs; ende is nu soo onderhouden inde tyden dat Heer Ferdinandus pastor van Oost-Vleteren was ende Mr Francoys van Halewyn Heere van Merckem de superintendent van tselve hospitael als vooght van Mr van Hubermont’(3).

(1) MERGHELYNCK, *Epitaphes*, n^{r} 38, f. 403.

(2) Het Index op de Acta van de Iepersche bisschoppen, (thans in het Bisschoppelijk Archief te Brugge), dat in de jaren 1700, werd opgemaakt, zegt: ‘*Oostvleteren: Capella S. Brigidae: gravatur duobus sacris (de terlio dubitatur) hebdomadatim*’. Het verslag op het bezoek van deken Fauvarcq (9 Juni, 1769), insgelijks in het Bisschoppelijk Archief zegt: ‘*vicarius singulis septimanis celebrat*.’ Een brief van Pastoor Roselle (1830-61) aan Mgr Boussen gericht, zegt dat op het goed der kapel, destijds door den disch aangelrokken, een last was van drie missen te week en te celebreereu in de kapel.

(3) Uit de *Incomsten toebehoorende de presbiterie* van Oost-vleteren, handschrift gedateerd van 1619 en berustend in de pastorie. Mededeeling van E.H. Dewulf, pastoor te Oostvleteren.

In de jaren 1700 schijnt de kapel tamelijk verwaarloosd te zijn en vervallen[1]. Onder de Fransche Revolutie werd ze in brand gestoken[2], maar de verkoolde muren stonden nog recht in 1803, wanneer de Elzendammenaars - parochianen van Oostvleteren, Pollinkhove en Hoogstade - een verzoekschrift richtten aan den bisschop van Gent, om de kapel te mogen herbouwen en te gebruiken voor den eeredienst[3]. De tijd was niet gunstig voor plannen van dien aard: ze werden stelselmatig en onverbiddelijk gedwarsboomd

(1) Verslag op het bezoek van deken Leleu (3 Mei 1768) in 't Bisschoppelijk Archief te Brugge: ‘Ordinavi ut auferantur ligna e dicto sacello (ze was dus ook gebruikt als stapelplaats), novum missale, quia quod jam habet est partim manu scriptum, ... ut fenestrae mundentur et reparentur.... tecta reparari....’

(2) ‘.... Den 27 April (1794), naermiddag ontrent den 4 uren sag men het vier vlammen langs den Noorden: het was de brandende kercke van Stavele, de abdye van.... Eversam, het gehugte van Elsendamme met ende tot de capelle van de H. Brigida, dewelcke de Fransche in brande gesteken hadden, ende welckers vier men sag vlammen tot seer diepe in den nacht.’ Chronyk van M^{r} De Sodt, kapelaan te Woesten († 1805).

(3) Verzoekschrift van 13 Februari 1803, in 't Bisschoppelijk Archief te Brugge: ‘...ils se trouvent, avec la suppression de l'abbaye d'Eversam... éloignés de l'église la plus proche d'environ trois quarts de lieu.... et comme il se trouve auprès de ce hameau les matériaux des briques d'une chapelle brulée, dans la commune d'Oostvleteren, aiant pour patron la Ste Brigitte, anciennement une fondation par forme de bénéfice avec charge de dire la messe quelques jours de semaine et distributions deux fois par an, aux pauvres, de pain, bière et viande, dont les biens à ce appartenant ne sont aliénés, ils prennent leur recours à Votre Eminence, pour que Vous auriez la bonté de rédiger (= ériger) notre dit hameau d'Elzendamme, populé (sic) avec son voisinage d'environ trois cents âmes, en oratoire.... nous obligeant... de rétablir laditte chapelle, moyennant l'obtien des matériaux existants, à notre dépens, soit au même lieu qu'autour du dit hameau, et de procurer une sustentation convenable au prêtre deservant.... Entretemps la construction.... nous souhaiterons que les offices divins pourraient être célébrés dans une chambre â ce destiné par monsieur Dezoete, ex-moine de l'abbaye de Loo, qui offre à cet effet ses services.’ Het stuk draagt vijf-en-twintig handteekeningen.

door de ‘gevestigde’ pastoors, die boven alles beducht schenen voor een mogelijke verbrokkeling van hun parochies. Zoo kwam er van het opzet niets terecht en verdween het oudst bekende heiligdom van de H. Brigida in Westvlaanderen. In de parochiekerk te Oostvleteren is er geen devotie tot de heilige, alhoewel men er sedert 1845 een relikwie ‘de tunica’ bewaart. Wijlen pastoor Schottey liet, in 1934, een geschilderd raam in den zuidbeuk aanbrengen, met voorstelling der heilige. Op den buitenmuur van de apsis van dezen beuk zit een zerk met 't volgende opschrift:

HIER VOOREN LIGT BEGRAEVEN
DEN EERWEERDEN HEER
ENDE MEESTER
CAROLUS LEOPOLDUS
RAINTENIER
F^{s} D'HEER DOMINICUS
ENDE
JO^{e} MARY FRANÇOISE
DUCHATELÉE
GEBOORTIG VAN DIXMUDE
IN SYN LEVEN ONDERPASTOR
DESER PAROCHIE
OV(ER)L(EDEN) CAPELAEN VAN St BRIGIDA
TOT ELSENDAMME, OUDT 73 JAER
DEN 14^{en} 8bre 1787
R.I.P.[1]

6. Sint-Jan-bij-Ieper.

De devotie is van jongen oorsprong maar wordt goed gevolgd. De relikwie (de tunica) werd bekomen den 26 Februari 1927; het beeld geplaatst in Mei 1929. De ‘negen dagen’ werden voor 't eerst gevierd in 1930 en beginnen... den 2 Februari. Op Sinte-Brigidamaandag,

(1) De kapelaan van de Since-Brigidakapel is dus tegelijk onderpastoor der parochie; dat was reeds het geval in 1619, zooals blijkt uit de reeds vermelde ‘Incomsten’. 't Is de toestand van na 't Concilie van Trente, toen, zoowel de bisschoppen als de bevolking, erop aandrongen dat de beneficianten de zielzorg zouden helpen waarnemen. Hiervandaan de naam ‘kapelaan’ waarmee zoowat overal te lande de onderpastoors worden betiteld.

maandag onder de noveen, is de toeloop zeer groot De plechtigheid wordt aangekondigd door een plakbrief; er zijn litanieën, medalies en een beevaartprintje. In de litanie wordt de H. Brigida, zeer ten onrechte, ons voorgesteld als ‘patrones van Schotland’. Scotia en Scoti, in de middeleeuwsche teksten, zijn Ierland en de Ieren. Onze heilige is nooit in Schotland geweest.

Het modern beevaartprintje, dat zooals dit van Oostnieuwkerke in de stallen wordt gehangen, is niet van 't beste: de heilige gelijkt meer op een Margareta van Cortona dan op de traditioneele Brigida, en het rozenhoedje dat ze in de hand draagt zal wel een anachronisme zijn. Artistiek kan het ook niet heeten.(1)

7. Sint-Jozef-onder-Hooglede (De Geete).

De devotie tot S. Brigida is tamelijk jong - de kerk werd maar opgericht in 1861-62. De relikwie - de mantello - werd gegeven den 23 Februari 1869, zoodat we den oorsprong der devotie omtrent dien tijd mogen stellen. Vóór den oorlog was er een houten borstbeeld gesneden door een ‘artiest’ van Staden; na den oorlog kwam er een gewoon ‘commerciebeeld’ in de plaats. In 1931 liet pastoor Hubrecht een geschilderd raam stellen met de H. Brigida.

De ‘negen dagen’ beginnen den 24 Januari om te eindigen met den feestdag der heilige, den 1 Februari, en worden goed gevolgd. Aan de pelgrims worden litanieën en medalies uitgedeeld.

8. Woesten.

In de jaren 1770-71 was er een geweldige plage onder 't hoornvee in 't Iepersche, in zoover dat de bisschop - door een nog bewaarde plakbrief - bijzondere gebeden voorschreef. 't Is in dien tijd dat de devotie tot

(1) Werkelijk jammer dat onze beevaartinrichters en -bezorgers er zoo weinig aan denken den goeden smaak bij onze godvruchtige menschen aan te kweeken en te bevorderen. Ze sturen doorgaans in de verkeerde richting. Eu toch zou er zoo weinig noodig zijn om den toestand te keeren.

S. Brigida te Woesten opkwam. Het oudste document is een aflaatbrief van Clemens XIV, afgeleverd te Rome den 7 Nov. 1770, waarbij een volle aflaat wordt verleend op den feestdag van Sinte Brigida. Het stuk is nog in het archief der kerk voorhanden. Insgelijks daar zijn nog een reeks aanteekeningen bewaard die ons den opgang der nieuwe devotie laten nagaan:

'...in tjaer 1771 hebben doen maecken S. Brigida metten voet... tot Ypre, ende heeft al te samen ghecost 8 guldens...

in tselve jaer is ghemaeckt de sylvere reliquie van S. Brigida door Lenoir...

in tselve jaer hebben doen doreren het beelt van S. Brigida metten voet door Francis Smaelen tot Ypre...

opden 31 Maerte 1771, zynde hoogdag van Paeschen, zyn de reliquien vande H. Brigida, komende van Rome, solemneel inghehaelt gheweest met toelating vanden bisschop van Ypre...'[(1)].

't Oud beeld, dat hier vermeld wordt, was een houten borstbeeld, met voet, waarin 't relikwiezeinzel gevat stond. Het verdween omstreeks 1904, zoogezegd omdat het vermolmd was. Jammer dat men het niet herstelde. Het huidige beeld is van geen beteekenis. De 'negen dagen' beginnen... den 2 Februari en worden goed gevolgd. Er wordt een litanie aan de pelgrims uitgedeeld.

***

Om de lijst volledediger te maken kunnen we nog vermelden de kerken waar Sinte Brigida wel vereerd wordt, maar waar de vereering van strikt locale beteekenis blijft. Al deze devoties zijn slechts in de laatste jaren ontstaan.

(1) Inlichtingen meegedeeld door E.H. Pastoor Depuydt. De relikwie te Woesten is dus niet, zooals de meeste in Westvlaanderen, uit Brugge herkomstig. De *Acta* van de Iepersche bisschoppen vermelden niet de aankomst van de relikwie voor Woesten, wel spreken ze op een lateren datum - 6 Mei 1772 - van het zenden uit Rome van relikwieën '*S. Brigidac Virginis Scotiae*' zonder aanduiding van bestemming.

Avekapelle: relikwie (1884); Boezinge: relikwie (1930) en beeld; Eggewaartskapelle: relikwie (1931) en beeld; Handzame: relikwie[1]; Jonkershove relikwie (1923) en beeld; Noordschote: relikwie en beeld; Reninge: id.; Wervik (Kruiseeke): relikwie (1932); Zande: relikwie (1909, authentieken door Mgr Jos. van Reeth, Ep. Gallensis; dus niet van Brugschen oorsprong); Zuidschote: relikwie (1922) en beeld.

***

Opmerkelijk is het dat in Westvlaanderen, de devotie tot Sinte Brigida vooral bloeit in het oud kerkelijk gebied Terenburg-Ieper. Oostnieuwkerke ligt op de grens van dit gebied, en, sedert het 'de' Brigida-beevaart in Westvlaanderen geworden is, komen het grootste aantal pelgrims uit de streek Ieper-Veurne. Met Dom Gougaud als veilige gids kan men zien dat juist in deze gewesten de invloed van de Iersche monniken van groote beteekenis is, zooals later de invloed van de Angelsaksers. Voegen we daarbij Brugge, dat met overzee zeer drukke betrekkingen onderhield. Het is gemakkelijk te raden langs welke wegen deze oude devotie in Westvlaanderen is doorgedrongen. Eigenaardig is het ook dat, zooals de lersche Brigida in den relikwieschat van Sint-Donaas te Brugge is vertegenwoordigd naast den Bretoen-Ierschen bisschop Machutus, zoo ons oudste heiligdom van Sinte Brigida te Oostvleteren als naaste gebuur heeft de Sint-Machuutskapel te Pollinkhove[2]. En.... is het niet doodjammer dat het huidig Proprium voor het bisdom Brugge al deze locale, traditioneele en levende volksdevoties niet meer kent?

M. ENGLISH.

(1) Vgl. het zeldzaam geworden plaket van 8 bl., gedrukt in het 'Gesticht der doofstomme (sic) te Brugge': *Parochiekerk van Handzaerne: Over de reliquiën der heiligen*. Waarschijnlijk opgesteld door pastoor Foulon. S. Brigida komt er voor onder n^{r} 27, als patrones tegen 'koe- en veeziekten, oogziekten en tegen het verlies van naam en faam'; maar het feest der heilige wordt verkeerd opgegeven: 8 Oct.

(2) Vgl. Biekorf, 1938, bl. 184, 271.

Van 't Zulmaatje-m'n-ingele.

VOORZEKERS dat er velen zijn die Moeder zaliger nog hooren vertellen hebben van Zulmaatje; 't mensch stond wijd en breed bekend op den Vlamingdam, en verre daarbuiten. In 't Klaverstraatje was ze gewonnen en gekweekt; vader Pietje Netelen-busch hield herberge in 't Caproeritje.

Zulmaatje speelde heur kinderjaren deure met de andere meisebrokken uit 't geweste, en wierd oprecht een geestig knap jong. Heur twee hertenagels: Lewieze van 't Beertje, dààr tegen 't Makelaarskapelletje, en Stance Demey, uit 't Blokstraatje, vlogen de wereld in elk met 'en vent. Zulmaatje bleef achter voor eeuwig in den ossenbilk! 't Was nochtans niet leelijk, en toch zoo infraai... Nu, 't is dat 't alzoo zijn mòest. Oude jonge dochter blijven 'n kon heur ten andere maar weinig schillen ‘Wel, placht ze te zeggen, waarmeê da'-je nu afkomt!... een vent?... als ik geen vent 'n hebbe, 'k en moete naar z'n grillen niet dansen... En waarmeê kan ik u helpen, m'n ingele?’ - Dien ‘ingele’ kwam er altijd bij, 't waren al hemel en engels die ze tegenkwam. 't Is dan ook niet te verwonderen dat ze overal gevraagd was en overal binnenviel, overal waar dat er entwat uit den haak of mispikkeld was, en dat ze wist een handje te kunnen toesteken...: ‘Je moet toch entwat doen om jen hemel te verdienen.’

Moest er ievers familie komen in 't gebuurte, in 't Blokstretje, in t Kapallestretje, in Kalkhove, alla 'importe waar, Zulma met heur 'n Ingele was er bij. En zeg,... z'had er een handtje van, t is zeker! Kan 't missen, ze kwam ook uit 'en gezinte waar ze met veertien kneekers geweest waren, en zij de oudste zijnde! Maar remedies die ze kende! g'heele reesems: tegen de steken in de milte of in den buik, tegen 't lendengeschot, de moerakzessen, den hijf, de zeere beenen, 't keeren van de

jaren, en wa' weet ik al,... tot tegen Sarreltje-van-houthem toe![1] Ja, zoo 'en engel was dat, een engel in menschenvl eesch!

En,... och Heere, de sloore 'n deed het niet voor 't geld: menschen helpen in hunder tribelaties, dat was 't ‘poont principol’ en schoot er een stuivertje over... 't was nog 'en weggevertje of 'en blijmakertje.

En alzoo ging dat, tot op den dag dat er lijk 'en soorte slechte slunse[2] uitbrak, een verschrikkelijke ziekte die ribbe-ribbe van den eenen op den anderen voortliep, lijk een laaiende vier, en gheel Brugge den daver op 't lijf joeg. Zulma vloog van 't eene deuregat in 't ander en Pater Pamfrinus van de ‘Disscholschen’, dien heilige man, smeet z'n arms in de lucht: ‘Wil je wedden, zei hij, dat ze der óók gaat heur krage aan laten! Alla, 't schilt te vele van da' mensch! Onzen Heere 'n vraagt dat niet.’

Jamaar ja, Pater Pamfrin had gelijk... 't en was maar effenaf zoo'n blink: achter 'en zekeren tijd... Zulmaatje-m'n-Ingele, percies lijk de andere, lag óók geveld en leelijk... En daar 'n was nu niemand meer om de arme dompelaars daar in 't ronde te gaan helpen.

Maar of ze toen beginnen lezen hebben, maar lezen! lezen!! slag-om-slinger, dat er hun lippen bij daverden: 't mannevolk nog véél meer en véél erger dan 't vrouwvolk!

Zulmaatje lag op een beddetje van ‘pinnetentie’ te krinkelen van 't danig zeer en te zweeten van de koortsen: ‘Onze Vrouwe, halp me toch, bad ze, niet voor mijn, mor om m'n dutsen 't halpen schoone dood goan!’

Nood zoekt troost, zeg 't spreekwoord, de menschen staken hunder hoofden te gare en gheel 't geweste begost 'en ‘neuveene’. 't Keerde den negensten dag! den hemel had gratie! 't Volk was lijk zot, zot en

(1) Sarreltje-van-houthem (van houd hem) = onvoldoende stoelgang.
(2) Nu zeggen ze *grippe*; de dokters 'n kennen geen Vlaamsch meer, en de andere, lijk apen, zeggen 't achter.

half, dien dag dat ze uit dankbaarheid wederom 't Onze Vrouwtjen installeerden op 't hoekstje van den Vlamingdam en 't Klaverstretje. Dat schoon kapelletje was entwar, God weet het, tijdens de Fransche beroerte vernietigd geweest, gevlucht of geborgen gezeten, en nù met Zulmaatje's genezinge kwam het wederom voor de pinne, op ze' pijkebeste! 't Is honderd veertig jaar geleden, en 't staat er nu nog, met een vreugdigen borstel wit op zwart geschilderd:

> ‘Onze Lieve Vrouwe van Troost, hulpe der christenen - Bidt voor ons.
> Dit beeld is hier ersteeld 't jaar 1808 uit dankbaarheid omdat de cholera[1]
> schielijk verdwenen is door het doen van een openbare Novene.’

Den dag van de vieringe 'n was Zulmaatje nog niet genoeg op de lappen, maar 't heeft nadien gildig z'n schade ingehaald!

‘Luistert, zei ze, Onze Vrouwe, ik Zulma Netelen busch, bijgenaamd: m'n-Ingele, belove plechtig: alle jare dat God mij verleene, met kerstnacht klokke twalve. 'en beêvaart te doene van bierent weg, aan 't nieuw beeldetje, al over ‘'t fort-me'-je'-menooze’[2], in één steke no Blendetje al den overkant van de stad!... En 'k zou'n tons wal no de capecijntjes goan in de Boverijstroate, 'k en zijnder do nie' verre van, no d'Herdertjismesse. Da's zuiveruit om je te bedanken, nè!’

En z'heeft kop gehouden de vrouwe, hoe krees en hoe krasselachtig dat ze achter beur ziekte gebleven

(1) Van wat een cholera er hier spraak is, weet ik niet. Volgens Kan. E. REMBRY, *De hekende pastors van Sint-Gilles*, is de cholera voor den eersten keer in Vlaanderen uitgebroken in 1832.

(2) 't Fort is een insprong in 't Klaverstraatje, tegenaan de Ezelstraat. In een kasje aan den muur hangen samen de beeldjes van St Antonius, St Rochus en O.L. Vrouwe. Ter herinnering van de peste (niet van cholera), waarschijnlijk van 1666. Omwille dat de beeldjes samen staan zegt men: 't Heilig Menage.

was. Goe'weer-kwa'weer trok ze op, zeven jaar rekewijsde. 't Achtste jaar kwam, en ze ging... Maar 't sloeg leelijk in heur beenen. Z'herde 't en ze zweeg, maar 't schijverde al vóór heur oogen... aan 't Heilig Menage 'n kon ze den Heiligen Rochus uit Sint Antonius niet verscheen. 't Sneeuwde, en 't schemerde toen nog meer vóór heur wezen. 't Arm schaap sukkelde verder, altijd maar al paternosteren. Al stenen, blazen en asem... snakken gerocht ze aan Blendetjes. Daar knielde ze op de zulle, in de koude natte sneeuw. 't Poortje stond op 'n garretje...: ‘Zou 'k binnengaan? fluisterde ze, kom... 'k gaan 't maar risschieren’. Ze geeft 'en duugstje... 't poortje gaat open... en... Ooo!

‘Zij'-je dààr, Zulma-m'n-Ingel? ging dat al met 'en keer, met e' fijn-fijn stemmetje, 't is achter joen da' 'k wachte,’ zei Onze Vrouwe... want 't was Zij, Zij zelve die daar in 't portaal stond, met 't Kindeken in heure gebenedijde armen. ‘Ga' je niet 'en stapje met me meê, Zulma? 'k Moete naar Engelendale, 't is in jen geweste, in 't stalletje gaan zitten’.

Als Pietje komt, moe'-je meê... maar 't is droevig alzoo aan eens einde te komen: peist e' kee, 't is een zekere Lowie De Vloo, God wille z'n ziele, die 't vrouwtje voor den laatsten keer gezien heeft op dien eigensten Kerstnacht, aan de Poertorre toen-nog!... Wat had de sloere nu aldààr verloren, zoover uit heuren weg? En sedertdien 'n heeft er heur niemand nievers meer geware geworden. Ze was verdwenen, spoorloos verdwenen... Is ze in 't water gesukkeld? Of wat is er meê gebeurd? Vele. vele menschen waren overtuigd dat Onze Vrouwe ons Zulmaatje met lijf en ziele heeft opgepakt: en der meê naar 't Engelendal van hierboven gevlogen is.

Op alle riesche laat ons nog 'en Onze Vader lezen voor heur zielezaligheid, want 't moet toch zóó zuiver zijn dat eeuwig blinkt.

VAS.

Rondedansen in het Brugsche.
(*Vervolg en slot van bl.* 20).

7e Groep.

Rondedans onder vorm van vragen en antwoorden. Het meisje in het midden is soliste, de anderen zingen in koor.

1. *Marietje, moe'je geen koetje he'n?*

(met rythmische bewegingen)

V.
Marietje, moe'je geen koetje he'n?
Alle Marie Katrien, Katrien
Marietje, moe'je geen koetje he'n?
Alle Marie Katrien.

V.
Wat moet ik met dat koetje doen?
Alle Marie Katrien, Katrien, enz.

A.
Melken, melken
Alle Marie Katrien, Katrien, enz.

V.
Wat moet ik met dat melkje doen? enz.

A.
Pap koken, pap koken, enz.

V.
Wat moet ik met dat papje doen?...

A.
Roeren, roeren.

V.
'k En heb daar voren geen pollepel.

A.
We zullen de koe zijn steert afsniên.

V.
'r Hangen te vele knutteltjes aan.

A.
't Is de suiker voor in de pap, enz.

Einde: (met beide wijsvingers uitjouwen)

Etje, ètje,
Alle Marie Katrien, Katrien
Etje, ètje
Alle Marie Katrien.

2. *Wel, Anne-Marietje.*

V.
Wel, Anne-Marietje, wat doet gij van stiel
Van stiel?

A.
'k Ga rond met bezems, Hollandsche sulfers) bis
Hoepsasa Falera, Anne-Marie.)

V.
Wel, Anne-Marietje, wel hebt gij een huis
Een huis?

A.
'k Heb wel een huis, maar 'k woon op een kamer) bis
Hoepsasa Faldera, Anne-Marie,)

V.
Wel, Anne-Marietje, wel hebt gij een hond?

A.
'k Heb wel een hond, maar hij springt op drie pooten, enz.

V.
Wel, Anne-Marietje, wel hebt gij een man?

A.
'k Heb wel een man, maar hij doet niet anders als drinkenenz.

Heel waarschijnlijk ontbreekt hier een laatste stroofje, doch ik heb het zelf nooit hooren zingen, noch gezongen.

3. *Zeg, kwezeltje.*

Dit oud volkslied is overbekend, en wordt nu en dan ook wel eens in de ronde gedanst. Als tegenhanger van ‘'t Kwezeltje’ hooren we ook soms ‘Mijnheer Pieket’ zingen, die de vertaling uit het oorspronkelijke verraadt.

Mijnheer Pieket.

V.
Mijnheer Pieket, wil je dansen?) bis
En klietse, kletse zult gij krijgen.)

A.
Ik kan niet dansen,
Ik kan niet dansen.

V.
Mijnheer Pieket wil je dansen
Een glaasje wijn,) bis
Dat smaakt zoo fijn.)

A.
Ik kan wel dansen,
Ik kan wel dansen.

4. *Op een blauwen steen.*

Een rondedans die als kindertooneeltje gespeeld wordt, en ons aan de talrijke sprookjes herinnert.

Anna zat op een blauwen steen) bis
blauwen steen, blauwen steen.)
Anna die kamt heur haren) bis
heur haren, heur haren.)
Anna begost te weenen, enz.
Haar moeder kwam bij haar, enz.

V.
‘Waarom, lief kindje, weent gij zoo?’, enz.

A.
‘Omdat ik morgen sterven moet’, enz.
Er kwamen twee jagers uit het bosch, enz.
Hij slijpte zijne messen, enz.
Hij stak hem door heur lichaam, enz.
Er kwamen twee engels uit het bosch, enz.

(strekken de armen beschermend boven Anna's hoofd).

V.
En vroegen: ‘Waar is Anna nu?’, enz.

A.
‘Anna is al begraven’. enz.
Hier onder dezen blauwen steen, enz.
En dansen lijk een engeltje.

(De speelstertjes vormen een kleine middenkring al dansend).

Er bestaat ook een variante van dit kindertooneeltje.

't Was op een klaren maneschijn) bis
maneschijn, maneschijn.
Daar zat zij op een gouden steen
gouden steen, gouden steen, enz.
Daar zat zij nu te weenen, enz.
Daar kwam de booze Frederik aan, enz.
Hij zal het kindje slagen, enz.
Daar kwam de lieve Peter aan, enz.
Hij zal het kindje douwen, enz.
Daar kwam de lieve moeder aan, enz.
Zij zal het kindje troosten, enz.

V.
‘Waarom, lief kindje, weent gij zoo?’, enz.

A.
‘Omdat de booze Frederik kwam’, enz.
En dansen lijk een engeltje.

8e Groep.

Rondedansen gevolgd van achterloopertje. Na den zang wordt een gezellinnetje aangeduid, die de eerste moet achtervolgen.

1. *Rood Kapje.*

V.
Rood Kapje, waar gaat gij heen,
Gansch alleen, gansch alleen,
Rood Kapje, waar gaat gij heen,
Gansch alleen?

A.
'k Ga bij grootmoe koekjes dragen) bis
In het bosch.)

V.
In het bosch zijn wilde dieren) bis
Pas maar op!

A.
'k Ben niet bang van wilde dieren) bis
Laat mij gaan.
Rood Kapje, de wolf, de wolf!

De ronde wordt dicht gesloten om Rood Kapje te beschermen. De wolf tracht binnen te dringen. Eenmaal binnen, begint het achterloopertje onder de opgeheven armen.

2. *Hutseklutse.*

Het meisje loopt rond, buiten den kring, met een zakdoek in de hand: Wie den zakdoek aan zijn voeten ziet vallen, moet achtervolgen.

Hutse klutse,
Vaders zijn mutse,
Moeders zijn hoed,
'k Heb hem gevonden
Achter d' page
Waar dat 'k ga,
Waar dat 'k sta,
Waar dat 'k driemaal rondga.
Van één, van twee, van drie!

Wie de zakdoek opraapt, moet achterna loopen door de open rangen en dezelfde openingen volgen van de voorloopster.

3. *Wie zit er in mijn hof?*

Is hetzelfde spel, maar het is voorafgegaan van vragen en antwoorden.

V.
Wie zit er mijn hof?

A.
Adam!

V.
Wie nog?

A.
Eva!

V.
Wat groeit er in?

A.
Jeugd!

V.
Wat nog?

A.
Verjeugd!

V.
Wat nog?

A.
Pareie!

V.
Wat nog?

A.
Selderie!

V.
Wat nog?

A.
Niets niet meer!

Refrein:

Al die hem ommekeert en heeft hem niet
En heeft hem niet,
Al die hem ommekeert,
En heeft den appel niet.

(de zakdoek wordt ondertusschen geworpen).

MAGDA CAFMEYER.

Zantekoorn uit Nieupoort met verwijzing naar de Westvlaamsche Zanten.

APEKOP (1937, 227). Wordt alhier niet alleenlijk gebezigd om de kokosnoot aan te duiden, maar ook, en reeds vóór deze noot op de markt kwam, als scheldwoord van jongens onder mekaar. Tegen een leelijkaard dien ze niet meester kunnen in een worsteling, riepen ze: Apekop!
BEERLANDER (228). Een beerlander van 'n vent. Meestal zegt men hier: Een beer van 'n vent.
BESCHOT (228). Wordt hier veel gebruikt in de uitdrukking: Zijn beschot in iets hebben (z'n deugd er in hebben of er aan beleven). Ook: hij heeft beschot in dien vent (jongen). Er van houden.
BASTEBEIER (235). Wordt ook gezegd tegen iemand die kwa parten gespeeld heeft en die men wil straffen. 'k Ga je gaan hèn, gij bastebeier.
BUBBEL (285). De spreuk: 'n bubbel van een jongen, is mondsgemeen alhier.
BUIKEN. Van een versleten stoof of kachelpot. die gesprongen is en waardoor de kolen kunnen piepen, zegt men: Ze zal niet lange meer medegaan, ze ‘buikt’ te vele.
DEURSCHINKSEL. Uitgelengde koffie. Die al verschillende malen opgegoten is. Een spreuk hiermede in verband: 't Is lijk pisse van 'n hane.
DJAKE (1938, 20). Ook gehoord: Djake lam geloopen (renden asem). Ook stake lam geloopen.
DUTS (75). Wordt in vele omstandigheden en allerhande zegswijzen gebruikt. Een duts van 'n vent (jongen). Een arme duts. Hij is sluts als een duts. Die duts is 't doodduwen niet weerde Laat dien duts z'n gangen gaan; hij is toch tenden alle straten geraakt.
EENBALG (75). Wordt hier mondsgemeen gebruikt. Van een persoon die vele posten ‘cumuleert’, zegt men: Duivels zak is nooit vol, 't is slechter of een eenbalg.
GAREN (106). Wordt bij ons in tegenovergesteld geval gebruikt. Achter iemands garen komen: Iemand op zijn eigen leugen

of verzinsel betrappen. - Andere wending: Zijn kleed is uit alle garen genaaid. Dit is: Hij weet uit alles profijt te trekken.
GEERNARE (154). Hier is ook de bekende spreuk in zwang: ‘Hij heeft zoovele zinnen als een geernare pooten’. Is zeer veranderlijk van gedachten.
GORGELEN (155). Gewoon gebezigd werkwoord om 't spoelen der keel te beduiden, bij verkoudheid, pijn in de keel: ‘'s Avonds zijn kele gorgelen met lauw water’.
HONGER (Heeten) (193). Den heeten honger hebben is bij ons het water uit den mond voelen loopen; 't zuurtje hebben.
KAMMELINGEN (226). Bij ons ook kappeling van strooi, kappeling van hout.
KLAPPEN. Als de zee noch geweldig is noch kalm, zoo tusschen twee, met een neiging naar slecht weder, dan klapt ze.
KLOMPERS of PLOMPERS (1939, 15). Hier gebruikt als plompers. Als men de nieuwe staketsels bouwde, dan werden Buizende ton ‘plompers’ in zee gesmeten, rond de herbouwde staketsels. De aannemer bestelde 't aan boord brengen van het vaartuig dat de arduinen stukken moest vervoeren: Ge zult plompen moeten laden. En als we later vroegen: ‘Hoe is 't gegaan?’, dan zeide hij: ‘We hebben ferm geplompt’.
KLUTS (15). Men zegt hier ook: een kluts tarwe, aardappels (een zekere hoeveelheid om armoede te lenigen. - Geef dien armen duts een kluts aardappels). - Werkwoord: klutsen. Een koppel eiers in de panne klutsen.
KNUFFEL (16). Dat zijn 'n soort van lukken, gebakken met het uitvaagsel van den deegpot. Ze zijn wit en worden met siroop gesmeerd.
KRABBEN (54). De waterkrabben worden hier ‘papzakken’ genaamd. Als we in onze kinderjaren (40 jaren her) krabben gingen vangen, smeten we de ‘papzakken’ te pletter tegen de muren. Papzakken hoorde ik in den mond van zeer gedaagde oudjes, van toen al.
KROTTE (131). Wordt hier gebruikt om chicorei aan te duiden, chicorei om in de gemalen koffie te vermengelen. In de kruidenierswinkels verkoopt men: koffie en krotte.
Krotte zitten is armoede hebben.

Een pastoor van een naburig dorp, was onmiddellijk na den oorlog eens afgestoken om z'n nieuwe parochie te bezoeken vóór z'n installatie. Z'n Maarte was mede: Bij 't dorp zagen ze een barak staan, waarin winkeltje werd gehouden. En op de deur lazen ze: ‘Hier verkoopt men koffie, krotte en andere winkelwaren’. De maarte zei tegen den pastoor: ‘Wat 'n gedachte van hier pastor te willen zijn, ze schrijven de krotte (armoede) op hun deuren’.
MALIEZIEKTE (213). Men zegt niet: de peerdeboonen hebben de malieziekte, maar gemeenweg hoort Men: de malie zit er op.
MAST (214). Drogen aan den mast is gemeengoed. Onder alle standen. Als er in een herberg een pinte bier omgestooten wordt en op een zondagsche kleedij terecht komt, dan hoort men: ‘Ge moet dat niet uitwrijven, laat het maar drogen aan den mast, 't zal van zelf weggaan’.
MOK. Een lekkernij: De Brugsche mokken. Ook gezegd van een vrouwmensch: 't Is een snelle mokke; een leelijke mokke. Een meid die op de tonge rijdt, is een vuile mokke.
Mok: een zeevogel, een beetje grooter dan een meeuwe. In 't hooge Noorden warreeren de malle mokken, ook vieze mokken genaamd. In den tijd van de I J slandvaarders, werden nogal eens zulke mokken gevangen om een veranderingske in 't eetrantsoen te brengen. Maar om den slechten geur er uit te trekken, liet men ze vijf dagen uitvriezen. Men at ook malle mokken om den stoelgang te verhelpen. Ik hoorde: Als we ons wilden purgeeren, dan aten we een malle mokke, we moesten dan wel vijf keeren in 'n dag naar Thomas gaan. (Thomas gaan: W.C. opzoeken).
MUUS (1940, 24). In den tijd droegen de vrouwen 't haar omhooge gekamd en daaronder zat er een ‘muus’, om 't rechte te houden.

JUUL FILLIAERT.

Boekennieuws

C. LOONTIENS, *Duin- en Strandverdediging langs de Vlaamsche Kust.* Oostende, uitgave van ‘Het Visscherijblad’, 1940. 128 bl., ill - 15 fr.

In dit boek is er meer te vinden dan de titel opgeeft. Het is een overdruk van een reeks artikelen in 1939 verschenen

in ‘Het Visscherijblad’ te Oostende, en die, om hun bijval bij de lezers van dit blad, nu gebundeld werden. Deze bijdragen zijn van de hand van den zeer bedrijvigen archivaris en bibliothecaris van de stad Oostende, die, als briefwisselend lid van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen, zoo veel gedaan heeft voor het behoud van onze molens (zie Biek. 1939, bl. 199) en van het duinlandschap.

De eerste twee hoofdstukken geven een kort overzicht van de bebossching op onze kust, terwijl het derde hoofdstuk gewijd is aan het baanbrekend werk op onze kust verricht, door den ingenieur Pieter De Mey (1844-1898.

De drie volgende hoofdstukken behandelen de strand verdediging. Voor de 14e tot de 16e eeuw wordt deze opgegeven voor heel de Vlaamsche kust die zich uitstrekt van kaap Gris-nes (het oude Vlaamsche Zwartenesse) tot aan de Schelde. Voor de 17e en 18e eeuw behandelt de Schr. vooral de haven van Oostende, die toen onze eenige nationale haven van belang was.

Het zesde hoofdstuk is gewijd aan de huidige strandverdediging van de Belgische kust van ca. 1800 tot 1939. Dit hoofdstuk zal een blijvende documentaire waarde behouden, immers, al de werken die in deze jaren langs onze kust uitgevoerd werden, worden er grondig besproken. Wij zien er welke plaatsen van onze kust het meest bedreigd worden, alsook de gevolgen voor de oostkust, van den bouw van het havenhoofd van Zeebrugge. De plaatselijke geschiedvorschers van de kust zullen hier veel gegevens vinden, onder meer over het ontstaan en de ontwikkeling van onze nieuwere badplaatsen.

Een interessante aanteekening op bl. 49b vermeit dat een deel der steenen, voortkomende van de afbraak van de oude St Donaaskathedraal te Brugge, in 1806 naar Blankenberge vervoerd werd, om er voor de zeeweringen gebruikt te worden.

Wat men na het lezen van den titel zeker niet zou vermoeden, is het belangwekkend hoofdstuk gewijd aan het ontstaan en de ontwikkeling van de Vlaamsche zee. Dit is het zuidelijke deel van de Noordzee, dat gewoonlijk de Hoofden genoemd wordt.

Vóór de doorbraak van het. Nauw van Kales behoorde de Vlaamsche zee tot het vasteland; de stroomen Schelde, Maas, Rijn en Theems waren toen slechts bijrivieren van een grooten stroom die ten westen van de Doggerbank in de Noordzee vloeide, terwijl een andere groote stroom, gevormd uit Ems, Weser en Elbe, ten oosten van deze bank in de Noordzee uitmondde. Ook het vraagstuk van de daling van onze kust word t er behandeld.

Dit hoofdstuk is een samenvatiing van al de belangrijkste werken die aan dit vraagstuk gewijd werden; vermelden we vooral de ‘Onderzoekingen in de Hoofden’ van Dr Johan van Veen (1936) en de bijdrage van majoor Ch. Stevens over den oorsprong van de Vlaamsche zee (1939). Voor vele lezers zal dit hoofdstuk een ware openbaring zijn, omdat de uitslagen van de opzoekingen over de Vlaamsche zee, nog niet in breede kringen gekend zijn.

Een laatste hoofdstuk behandelt de Vlaamsche kust en haar veranderingen in de historische tijden, waar ook de studie van de plaatsnamen bij te pas gekomen is om historische en aardrijkskundige gegevens te bevestigen.

Dit boek van den heer Loontiens zal de kennis van het verleden van onze zeekust in breede middens helpen verspreiden, en we verwachten met veel belangstelling het tweede deel dat zal handelen over duinvorming en duinbeplanting; wij willen hopen dat, ten gevolge van de tijdsomstandigheden, dit vervolg niet te lang zal uitblijven.

Het is spijtig dat de Schr. niet in de mogelijkheid was om zijn boek met enkele kaartjes te illustreeren en dat het geen inhoudstafel heeft; het is overigens opgeluisterd door tien lino's van Robert Buys.

L.S.

Mengelmaren

Kelebeier.

Kop van 't strottenhoofd, fr. pomme d'Adam. Vgl. Biek. 1938, 69. De menschen moeten slechte tijden beleven om beter te worden: als velen hun kelebeier voelen jeuken (honger krijgen door kortresse van eetwaren), zullen ze wel veranderen. Geh. Nieupoort.

Smok.

Alhier te Nieupoort mondsgemeen als men lief wil doen: Kom e' keer kadulleke, 'k zal u een smok (een kus, een pieper) geven. En 't wordt ook wel geschreven om een brief aan zoetelief te besluiten: ‘...en voor 't laatste een smokske voor mijn mokke’.

Klik.

Een klik is een hoeveelheid, meestal gebruikt langs de kaai. Een klik kolen d.i. ± 60 kilo. Het armbestuur schrijft hier aanbestedingen van kolen uit, te deelen onder de behoeftigen bij ‘klikken van 50 kilos’. - Wordt ook gebruikt in de wending: Gaat naar den apotheker om een klik engelsch

zout. De medicamenten kunnen 't den dag van vandage niet halen tegen een klik (een portie) engelsch zout. Nieupoort.

J. FILLIAERT.

Loerders.

- Zeg, Sidonie, heb ik niet gehoord dat u wen oudsten nu bij 't afweergeschut is?

- Ja, 't is al een g'heel ende, maar hij 'n moet niet schieten, hij is bij de loerders.

Zij wilde zeggen de mannen van den observatiepost.

F.P.

Zantekoorn uit het Westland.

Een gierigaard. - Van iemand die, ziek zijnde, uit vrekkigheid naar den dok ter niet wilde gaan: Je zou moeten kreveeren met 't kleengeld in je geleebeurze! (in den giletzak zit het geld dat men gemakkelijk uitgeeft).

Geern zien. - Van een jaarling die mager staat, zegt men: Dat is een aap van een jaarling, we gaan 't van nu voort moeten geern zien (veel eten geven); ofwel: We gaan moeten de vuist derop houden.

Schartelare. - Een arme duts die zijn best doet om er te komen, is een schartelare: 'k Heb nog een vijffranknare gegeven, 'k peisde in mijn eigen, gij zijt maar een schartelare.

Schaljaarden. - Een lange jongen of lange vent. Met een zeker minachting of rnedelijden: En die groote schaljaarden gaat ook nog achter veugelnesten.

Kattepierig. - Buiten de beteekenis: kwalijk gezind, bij De Bo opgegeven, ook nog: verlangend naar den kater. Onze katte is weeral kattepierig.

Primmelen. - Lichtjes kreunen. Waarom sta-je daar altijd te primmelen. Dat is toch e' primmelare van e.' jongen.

Katijvig. - Zie De Bo. Beteekent ook nog: lui. Dat is toch een katijvige vent, een katijverik; anders nog: een luissak of een luizerik, of luizaard: die luizig leeg is.

OUDEIS.

[Number 4]

Stichting van Lombardsijde.

DE oorsprong van Lombardsijde[1] klimt niet hooger op dan tot 1248, wat sommige legenden of beweringen daarover ook mogen vertellen[2].

In dat jaar nam Margaretha, gravin van Vlaanderen,

(1) Het is het laatste artikel van den heer K Loppens, verschenen in Biekorf, 45ste jaar (1939), p. 303 en getiteld 'De Oorsprong van Lombardie en het Charter van 1274', dat me aanspoort over hetzelfde onderwerp mijn eigen bevindingen kenbaar te maken. Feitelijk maken deze deel uit van een voorbereidende studie over de constitutioneele geschiedenis van Nieuwpoort en aanhoorigheden.

(2) L. Gilliodts-Van Severen. Coutumes de la Ville et du Port de Nieuport. Introduction. - Dezelfde. Coutumes de Lombardside, Introduction. - Beide werken in: Coutumes des Pays et Comté de Flandre. Quartier de Furnes, deelen V en VI.

R. Dumon. Lombardsijde. Biekorf, 45ste jaar (1939), p. 153. De legende is deze van de overstroomingen waarvan Lombardsijde in het begin der XIIde eeuw te lijden zou hebben gehad en van de uitwijking der bevolking naar Zandhoofd, het latere Nieuwpoort.

het initiatief een agglomeratie in het leven te roepen op de plaats genoemd Cnoc, gelegen ‘contra Novum Portum versus orientem’, d.i. tegen Nieuwpoort in oostelijke richting of ten oosten van Nieuwpoort. De baljuw van Veurne werd aangesteld ‘pro mansuris dandis et assignandis’, d.w.z. om den grond te verkavelen en perceelen aan de nieuwe bewoners toe te kennen(1). Zoo ontstond een kleine nederzetting welke weldra Lombardsijde werd genoemd. Iets dergelijks was reeds vroeger gebeurd in 1163 bij de stichting van Nieuwpoort op de plaats Zandhoofd en in 1246 bij de oprichting van een klein gehucht van deze stad, de Nieuwe IJde bij Oostduinkerke(2). Die twee agglomeraties vormen overigens samen met Lombardsijde één enkele gebiedsomschrijving voor de heffing der grafelijke cijnzen op de afgestane gronden(3). De identificatie van Cnoc met Lombardsijde is betwist geworden(4), nochtans draagt de stichtingsoorkonde van 27 Februari 1248, bewaard te Rijsel, den titel ‘littera communitatis de Lombardie’, terwijl de tekst van het charter zelf gewag maakt van Cnoc. Enkele jaren na de oprichting der stad werd nog verschillende malen aan de stichting

(1) L. Gilliodts-Van Severen. Coutumes de Lombardside, p. 13. Stichtingsoorkonde van 1248.

(2) Dezelfde. Coutumes de la Ville et du Port de Nieuport, p. 157. Stichtingsoorkonde van de Nieuwe IJde van 1246.
J. Vannerus. Nieuwe IJde, un village disparu de la côte flamande, in Bulletin de la Société d'Anthropologie de Bruxelles, jaargang 1922, deel XXXVII, pp. 93 à 133. Notes complémentaires: jaargang 1923, deel XXXVIII, pp. 182 à 203; jaargang 1924, deel XXXIX, pp. 340 à 349.

(3) Jaarlijksche heffing van 's gravenlandschuld. Het oudste register der heffing, dat bewaard gebleven is, dat van 1313, werd uitgegeven door R. de Beaucourt de Noortvelde in: Nieuport. Documents historiques. Tome II, p. 111.

(4) K. Loppens. Het dorp Cnoc bij Nieupoort. Biekorf, 43ste jaar (1937), p. 9. Deze kleine studie geeft een recapitulatie van de verschillende manieren waarop vroeger het woord Cnoc door de historici gelezen werd. Deze lezingen zijn Cuot, Oroc, Oroo enz. De heer K. Loppens vereenzelvigde eerst de plaats Cnoc met een ouder dorp dan Lombardsijde.

herinnerd, meer bepaald in 1263 en in 1274 en dan nog wel door de stichtster, gravin Margaretha zelf[1].

De grond, waarop Lombardsijde gebouwd zou worden, bestond voor een groot gedeelte uit aanslibbingsgebied gelegen tusschen de zee, de duinen en den Ijzer. In 1173, toen het nog in wording was, schonk Filips van den Elzas, graaf van Vlaanderen, dit terrein aan de abdij van Oudenburg[2]. Deze moest het bij de stichting van Lombardsijde grootendeels opnieuw afstaan, maar ontving in 1274 van gravin Margaretha in de plaats van het verloren gebied ander land in de nabijheid van Aardenburg[3]. De totale oppervlakte gronds, die aan de abdij van Oudenburg toebehoorde vóór de oprichting van Lombardsijde, bedroeg zoowat 73 gemeten[4]. De oppervlakte door de gravin aangeslagen en aan Lombardsijde gegeven, bedroeg 60 gemeten, 2 lijnen en 92 roeden. Daarvan waren 50 gemeten en 62 roeden bestemd voor cijnsgoederen, voor dewelke de bewoners renten (‘'s gravenlandschuld’) te betalen hadden, terwijl de rest, 10 gemeten, 2 lijnen en 30 roeden, bezet werd door

(1) In 1263: ‘...antequam parrochia Lombardie fieret’. Volgens een onuitgegeven oorkonde van de abdij van Oudenburg van 1263.
In 1274: ‘...comme nos eussiens iadis faite et estoree nostre ville de Lombardie daleis notre port de Noefport...’. Volgens een onuitgegeven charter, reeds besproken door den heer K. Loppens (zie noot 1), volgens een afschrift berustend in het stadsarchief te Nieuwpoort. Er is nog een ander afschrift van dezelfde oorkonde bewaard in een oorspronkelijk vidimus van 1293 berustend te Gent.

(2) F. Van de Putte. Chronicon monasterii Aldenburgensis majus, n^0 XII: ‘Philippus... quod omnem novam terram tam arabilem quam pascualem que apud Westenda de Testrep, ubicumque inter dunas et Isaram et mare jacet et omnem quam ibi in futurum alluvione maris accrescet, ecclesie sancti Petri de Aldenburch... donavimus’.

(3) Zie noot 1, hierboven, charter van 1274.

(4) Zie noot 1, hierboven, charter van 1263 ‘super decimas novalium terre iacentis in parrochia de Westenda que septuaginta tres mensuras... comprehendit... per alluvionem maris... augmentatas...’.

de straten, voor dewelke geen cijnzen gestort moesten worden[1].

De plaatsnaam Lombardsijde, of beter Lombardie - daar dit de eigenlijke oorspronkelijke schrijfwijze is - bestaat zooals veel andere plaatsnamen in Vlaanderen uit twee bestanddeelen: de persoonsnaam Lombard en het achtervoegsel ie of ijde. De familienaam Lombard treft men kort na de oprichting der gemeente te Lombardsijde aan. In 1313 wordt inderdaad gewag gemaakt van een 'Clais Lombard, de coster'[2]. Het achtervoegsel ie of ijde, dat we in verschillende plaatsnamen der kust, o.a. ook in Raversijde of beter Walravensijde, aantreffen, beteekent volgens zekere taalgeleerden strand, volgens andere inham[3]. Wat ook de juiste beteekenis van ie of ijde zij, de interpretatie door sommige schrijvers gegeven aan den plaatsnaam Lombardie, als zijnde de ie of ijde van Lombardie, is tot nu toe de meest waarschijnlijke.

Berchem-Antwerpen.

R. DEGRYSE.

Westvlaamsche zanten
(Vervolg van bl. 25)

OM. In 't kaartspel te Dudzeele twee beteekenissen: 1. - tegenover. B.v. na een spelletje heeft de eene partij 90 punten, de ander 56 punten behaald. Men zegt: 90 om 56, d.w.z. 90 tegenover 56.

2. - weerzijds. B.v. beide partijen halen 72 punten. Men zegt: 72 om (zie ook Loquela).

(1) Zie voorgaande noot 1, charter van 1274.
(2) R. de Beaucourt de Noortvelde. a.w., p. 158.
(3) J. Vannerus. t.a.p.
E. Vlietinck. De IJden van Vlaanderen, van Duinkerke tot Sluis. Verhandeling 347, jaargang XXXV, n^{0} 10 van de Kath. Vl. Hoogeschooluitbreiding.
K. Loppens. De IJden der Vlaamsche Kust. Hun Ontstaan en Verdwijnen. Biekorf, 44ste jaar (1938), p. 289.

ONDERZETTEN. Te Knokke: ‘entwien onderzetten’ is iemand in het geniep tegenwerken.

ONTHOUDEN. Te Dudzeele: ‘entwadde onthouden van 's noens tot den twaalven’ beteekent een kort geheugen hebben.

ONZE LIEVEN HEERTJES TEENTJES (uitspr. irtjes titjes) is te Knokke de naam van een vlinderbloemig duingewas. Lotus corniculatus, Ned. rolklaver. Voor N. Ned. geeft Heukels in zijn bekende Flora de volksnamen: Jufferschoenen, schoentjes en laarsjes. Paque geeft Jesukenspootkens te Perk: ‘De bloemtros is opengespreid gelijk de vingeren eener hand’.

Wij vergeleken in onze kinderjaren de bloemen en de peultjes met vingeren of teenen.

Hier de beschrijving van Rembert Dodoens (Cruydtboeck) onder ‘van gehorende daveren’: ‘De Bloemen zijn schoon geel, blinckende, cleynder dan de Erwtebloemen, veel tegader op de toppen van de roeykens oft steelkens staende: Ende als die vergaen, soo volgen daer sommige Haeuwkens nae, die cleyn zyn, lanckworpich, dun, ront ende smal, met rondachtich cleyn saet. De Wortel is hart ende houtachtich, alle jaer wederom uutspruytende.’

ONZE VROUWE DISTEL. Te Knokke, Westkapelle, Dudzeele en omstreken, de naam van den wilden kaardebol, Dipsacus silvestris, een prachtige, stekelige plant op de polderdijken, langs de grachtkanten en in de verlaten hoeken der polderweiden. De rijpe planten met hun groote stekelige koppen worden droog in een vaas bewaard. Deze plant wordt door de buitenmenschen als onheilwerend beschouwd. Te Dudzeele legt men haar op den zolder om alle ongelukken uit het huis te weren. Dit gebruik staat wel in verband met den vorm der plant: stekelige knotsen, een afwerend wapen.

De Bo geeft dezelfde benaming voor den gekweekten Mariadistel, Silybum Marianum, een sierplant uit Z. Europa, en ook voor den duinedistel, Eryngium maritimum. Wij hebben den duinedistel nooit zoo hooren noemen. Dipsacus en Eryngium worden duidelijk door het volk onderscheiden.

OOG. ‘Zijn oogen zijn grooter of zijn buik’ zegt men alhier (Knokke, Dudzeele) van een kind dat zijn goeste niet kent en meer eten op zijn telloore neemt dan het opkrijgen kan.

ONZE VADER. Hier volgen enkele parodieën op het Onze Vader, 't Volk en meent het niet slecht daarmee!:

Dudzeele:
Onze Vader, 'n huttentut.
Zeven koeien ip een hut,

Achte ip een kauwelblad
en negen ip den boer zijn eersgat.

Kortemark:
Onze Vader, die in de pappot zat
en al de beste brokken uitat.
Vaders mutse en moeders 'n hoed,
Keerseroet!

Gulleghem:
Onze Vader, peperzeele,
't Zat een hond in vaders teele
Had ik het geweten
'k Had hem er uit gesmeten!

OOGENPUT (uitspr. oogenpit). Te Dudzeele enkel gehoord in de veel gebruikte spreuk: ‘Voor mijn oogenpit nie’ d.w.z. voor geen goed ter wereld, voor mijn kostbaarste bezit niet, voor mijn leven niet. 'k Zoun da voor mijn oogenpit niet doen!

De Oogenput is waarschijnlijk het middenpunt van 't ooge, 't zientje, 't kijkertje. De zegswijze beteekent dus: Voor 't licht mijner oogen niet!

OOREN. Te Knokke zegt men van iemand die mager is van kommer en verdriet: ge kunt deur zijn ooren kijken.

OORTEBOND (Nieuwmunster, Uitkerke): Een bond van einden strooi die overschieten in den winter van 't strooi waarmede de koeien gevoederd werden. Zij knabbelen enkel de toppen af. In 't voorjaar worden daarmee de zwijns gestrooid, wanneer het strooi schaarsch is.

OORTJE. Weerspreuk bij de Heistsche visschers: ‘Een oortje wind is een stuivertje regen’ beteekent dat een klein beetje westerwind vele regen brengen kan.

OPPERPASTER. Te Knokke is de opperpaster (uitspr. ipperpaster) de pastor. De paster is er de kapelaan.

OTE (Knokke, Westkapelle): Wilde haver, Avena fatua. Zie De Bo onder ate. In Ned. oot. Verg. Eng. oats. Wij geven dit woord enkel voor diegenen die zich met de verspreiding der plantennamen bezighouden.

OUWERSTEN (Knokke): ommersten, immers.

***

Verbetering: Hierboven blz. 25 r. 16 van onder staat er loef. 't Moet zijn *hoef*.

Opmerking betreffende wat K. Loppens schrijft op blz. 248, 1939, over het woord HIL. Op de Oostkust wordt het

woord hul (meerv. hullen, dim. hulletje) als gemeen zelfst. naamw. dagelijks door het volk gebruikt. De hullen van den duine. Hooge en kleine hullen. De pannen tusschen de hullen. Den halm (Ammophila) op den hul. Een huis op een hul. Kleene hulletjes op 't strange tegen den dijk, enz. Duin kent men niet. Wel duine (mann.) en duinen als verzamelnamen. Duintje, duinetje, hoorde ik nooit. Hil bestaat niet. Wel hul.

Voor hul tegenover hil, verg. schulle en schille, zulle en zille, wulge en wilge, buskop en bisschop, sluffer en sliffer, dunne en dinne, enz. enz.

Wordt hil soms elders in Westvlaanderen gebruikt?

Het woord hul is mannelijk.

(*'t Vervolgt*).

JOZEF DE LANGHE.

[Bladvulling]

RAVOTSE. - Den dien heeft wel een ferme ravotse gehad (een grooten snak, een fermen duw in zijn gezondheid door ziekte). Zedelgern.

FRONSE. - Ge moet uwen sjarp daar alzoo in geen fronse draaien (in een duffel, slordig weg). Zedelgem.

PANNEZETTER. - Een pannezetter is een man die hem met de keuken moeit. Zedelgern. Aldus een pannebruinder. Ook nog een issepikker.

M.L.

EENDESLETSE. - Mijn beurze, 't is lijk een eendesletse! ('t Is altijd geld uitgeven, hand uit en in, zooals de eenden 't water uit en in). Alveringem.

TE VUILZOUTE weggeven: verkoopen voor een appel en een ei. (Veurne). Zooveel als: *voor een treune-neute* verkoopen (Nieuwpoort).

EEN FRAAIE VENT. - Maar gij hebt een fraaien vent: hij kijkt lijk een duivel die persen peelt. Schertsend gezegd. Veurne-Ambacht.

J.H.

FINNIG. - Wordt ook overdrachtelijk gezegd voor: viesgezind. 't Is al weer bijkan acht dagen dat ze finnig rondloopt. Westvleteren.

O.D.

De beesten op bezoek in 't stalleke van Bethleem.
Puppenspel in twee bedrijven.[1]

Eerste Bedrijf.

't Binnenste van 't stalletje: witte doek van min of meer 1.75 m. op 1 m., en een raam er rond. Goede verlichting van op zijds; de zaal in 't donker.
SINT JOZEF, met een lange pijpe, wandelt op en af; is geduldig en vaderlijk, spreekt geschaafd.

EZEL: hooveerdig, schoolvosachtig, hard met minderen, stinkend beleefd met meerderen; spreekt hoogvlaamsch, maar valt er gemakkelijk uit. De spelling duidt het wat aan. maar de speler moet best voelen waar zoo en waar anders.
OS: grof, ongesnoekt, snakkend, echte politiemutse. Zware basstem.
ZWIJN: geestig, vlijtig, gedienstig, harddravend voor 't goede. Lichte snetsestem.

EZEL.

- Zeg', 't was schoone, ei!? Balthazoor zat prachtig in z'n pluimen; en Malchioor met al z'n goud en zilver! en toen Gaspoor, dè!! met al z'n beste samaren aan, die mantel en die kapleerzen!... het was een droom van schoonigheid! 't was keurig, 't was deftig.

OS.

- Je 'n peis' gij maar op schoone kleêren!... Je zijt daar vet meê, ei? onnoozel schaap da'-je 't zijt! vult daarmeê jen buik!... 'k Liet ik schoone: myrrhe, wierook en zane in den brand en 'k ging 'kik een koutertje gaan slaan met den kemeldrijver, 'k zegge: maar, Narden, zeg ik, a propauw... ga 'kik hier niemendalle krijgen, dà? - Hoe? zegt hij daarop, zij' je gij hier ook van den huize? - Wadde, zeg ik, van den huize? Ei 'k wil je gelooven, 'k ben ik hier den draai van 't schip, veint; en 'k en ka' 'kik toch geen wierook knauwen, wat, op Gods wereld, zou er wel met m'n derms gebeuren, tè? - Wel, wel! zei Narden, 't is toen nog waar ook! - En weet je wadde?... ei? hij goot, m'n ziele, g'heel

(1) In den aard van 't fransch van Jules Supervielle, (in 'Het Vlaamsche Kerstboek' van 1932 vertaald door M. Roelants), maar met een nieuwen wrong, een andere strekking en met een goe' lekske Westvlaamsche verwe.

den kelder vol met rapen en suikerbeeten! Go-go-gooo! 'k wispelde met m'n kodde g'heel z'n gezichte vol, klaar van kontentement; en 'k zegge: Narden, mensch, 'k ga m'n ziele, een woordeken doen opdat je, tegen alle verwachtinge, óók in den hemel zoudet geraken. En tot jarent, zulle, als 't nog 'en keer vriest komt gij maar afgestoken! ja, ja zeker, ge moet dat herdoen alle jare. - Zoo... wat zeg'je? dat 's andersche blink of pluimen van goud, ei, veugel?!... We zijn daar nu wel en weeldig meê tot dat 't gers schiet, ja-ja, hier stilletjes uitwinteren, en te lente goed in 't vet en in 't vleesch staan. Hê-je 't vast, Ezele? houd'et vast!

('t Belletje klink.)

Nè, wie ten dondere? Wat een korteeze is 't nu?... Gaan ze ons allichte beginnen laten eten en uitrusten?

('t Belletje klinkt voeder)

Jauw, jauw! 't is al wel, 'k hê 't g'hoord. Wien hê me do'?

Zwijn.

-

(Met neuzestem)

't Is ikke, Menheere.

Os.

- Wie is dat ‘ikkekekikke’?

Zwijn.

- Krulsteert, Baas, doe' maar open, 't is goe' volk, van 't best uit.

Os.

- Krulsteert, krulsteert! wat, sernitrine, wat heeft dendienen hier nu verloren? Alla kom' binnen, lastigaard!... Als e' mensch peist van 'en asemtje te scheppen ...ze komen lijk van onder de aarde.

(Zwijn binnen)

.

Zwijn.

- Alla proficiat! Dag Heilige Soossep! Maar dat 's 'e keê wel zie! En hoe is 't met 't kleentje? Proficiat, proficiat! 'k hoore dat geren! ‘*A la bonheur*’, 't is nu dat we de wereld e' keê serieus gaan bekeeren, van kop tot teen veranderen; wacht maar 'en beetje!

Dag Osborrele en Ezeloore; je zij' gijnder hier alzoo de beste, ei! Zeg' 't schijnt te zijne dat je gijnder hier de ‘*faittout*’ zijt en de eerste viole speelt?... Enwel, da'k zeggen zou, luistert 'e keê, 'k zou a'zoo 'e keê willen entwat vragen. Zou 'k nie' meugen, als 't met jen goedheid overeenkomt, e' keê a'zoo meugen m'n stoute schoen aandoen?

Os.

- Gauw, gauw, gauw! komt van jen stukken! je klapt en je babbelt en je doet alsan en je 'n zeg' niet. Toe maak' et kort! Peis' je dat we wijder hier geen werk 'n hên, dè... met al die bezoeken alle dage van herders en keuningen.

Zwijn.

- Enwel is 't juiste dadde zie! 't en is maar dat 'k wil zeggen: 'k en ga je niet langer bezig houden, maar... m' hên gisteravond algemeene vergadering g'had van de G.C.V. D.W.O.H.H.A.D. En je moe' weten...

Os.

- Wadde, wadde, wadde?!... van de G.C.P.H.H. K.D.? Wat ten duivekoten, wat 'en kaddei is dat?... Jamaar, jamaar 't is hier van menschentale te praten, weê! me 'n kennen hier zulk geen dwaze klap.

Zwijn.

- Wel, wel, wel! Ai maar Menheertjen Osborrel toch! de G.C.V.D.W.O.H.H.A.V. dat is de 'Groote-Commissie-van-de-Dierenwereld-over-heel-het-Aardrijk-verspreid'... Ken' je gij da' niet, dà?

Os.

- A... ja... is dat dadde?... e' wel en toen?

Zwijn.

- En ze zenden me om te vragen of ter al te mets geen middel 'n zou kunnen zijn al te mets, om ook 'en keer te meugen komen kijken naar 't Kindeken, in 't kribbetje, Zeezus? Je weet 't en zijn ook al geen heilige kristenen bij ons, ze zitten ook al een keer in koten waar dat ze niet 'n moeten zijn, wel ja-ze, en in slechte herbergen entceetera. En als me ze kunnen in 't goed houden, den rechten weg wijzen, leeren kiekens en keunekoten gerust laten, niet meer vechten en mooschen, - me moeten daar, ik en gij en een ander, me moeten daar al te gare ons beste vooren doen,... en 't en gaat toen nóg maar zijn van *comça*. Zoo d'herdertjes hên nu al geweest, en de keuningen, bij da 'k hoore, zijn óók al 'weest komen kijken, en 'k peize: zouden m' ook niet 'en keer meugen komen en kijken, en hier in Bethleem te Nazareth een oogsje komen slaan al te meê?

Ezel.

- Maar hoort nu een keer daar!

Os.

- Je zij' gijnder zeker al thoope stoppel-tapelzot!?

Sint Jozef.

- Maar... als het u believen mag, Os en Ezel, en dat ik in uwe redens spreke. Moet men zot zijn om te verlangen het kindeken Jezus te bezoeken?

Krulsteertje, mijn braaf ventje, groet alleman zeer hertelijk, en zegt dat 't heel wel is, dat ze gerust mogen komen. Geld heb ik niet om uitnoodigingen te sturen, noch 'n kan ik om timbers of kopjes gaan, de statie is immers verzet en staat nu op Sint-Michiels, veel te ver van hier.

Zwijn.

- Neen-neen, jamaar neen-neen. Sin' Soossep, 'k ga 'kik daar wel vooren zorgen. En je zij' wel honderd duist keeren bedankt! Ooo! ze gaan toch zóó kontent zijn! Maar gààn ze kontent zijn!!!...

Sint Jozef.

- Alla! zooveels te beter, en tot ziens, me manneke.

(Af)

.

EZEL.

- Sint Jozef! Sint Jozef! wel wel wel! die man zou hier de gansche waereld binnen brengen! Die man weet niet

wat er van beesten is! En ons kotje dat nu juist gekuischt en gedweeld en zoo schoone gewit is! 't Gaat er wederom lief uitzien, met al da' gemeen goedtje van volk! *Allons*. in Godesnaam!

(Aan 't zwijn sprekende)

Zeg, met mijne komplimenten, dat het wel is. Dat wij ze zullen verwachten; maar up één conditie: 't is dat ze deftig, proper, fatsoenlijk en walgemanierd zijn; en up één conditie: dat ze hun ongewijde handen thuis houden; naar alles mogen ze kijken, maar alles moeten ze gerust laten, verstaan niet waar? En up één conditie: dat ze zedig gekleed zijn! en alzoo zoo ontuchtig niet loopen gelijk gij! Alzoo geen schandaal verwekken; bezie' me da'! 'k zoûn beschaamd zijn. met zoo'n bloot vel op strate komen! Het bliksemt in mijne oogen, onkuischaard die gij zijt!

ZWIJN.

-Och 't is waar, 't is waar! Maar peist toch dat e' mensch a'zoo dient tot verergenisse, en zonder da'-je 't weet. 'k Ga 't zeggen, 'k ga 't zeker zeggen; Wel Heere, je meugt er staat op maken.

(Af)

.

OS.

- Ja!.. enwel... wa zeg'-je nu dààrvan?... Dat zijn e' keê pijpen met steerten, ei?!... Maar luistert... één dingen.... Mijnder zijn hier baas, en baas gaan me blijven! Daar 'n gaat er, katerving, bij m'n hoorns... niemand, maar niemand, boven m'n kop kraaien, neen 't zulle... niemand! En dat er geen een rond m'n kelder 'n draait of bloed gaat er vloeien, *garanti*!!...

EZEL.

- Ja, en hebt gij daar al op gedacht? E' mensch zou wal moeten 'en hoofd hên lik 'en register!... Gaan wij ze àl te male laten binnen komen? Reynaert De Vos b.v. die schobbejak! en Tybaert De Kater, zoo'n gesleepten deugeniet! en Isegrim De Wulf, dat valsch gedraaisel; De Pinte, en Sproete, en Rosseel, en Wezel Fyn? En toen Fiecelijn De Rave, *mon cher?* en Fierapeel De Liebaard, en wien weet ik nog al? Den Dromadarus, den Olifant, entcetera! Al die kwabbelende bulten en die kijzige snuiters? Al die dikzakken, met papvleesch voor tien, en beenen lijk een boereneersgat zoo dik en zoo zwaar,... zou me dat al verre meugen betrouwen? Wat peis'-je? 't Is toch nog zoo 'en kleen buggeltje, ons kindeken Jezus! En, zeg', me zijn mijnder *responsabel*, zulle! Gaan m'al die wroedzakken baas kunnen?

OS.

- Baas kunnen?!... Hoe?... ha! dat er 'en keer één leelijk durft kijken naar me! 'k Scheere hem bij 't gat van z'n broek, 'k gooie hem van boven op m'n hoorns en 'k katse er meê lijk met een kallemoeie tot dat 't zagemul deruit

robbelt! Hm! 't is toen da'je en keer entwat zou' zien!...

EZEL.

- Jamaar-ja, àl wel... maarrr... en toen die afgrijzelijke leelijke koolbranders met dat zwart blinkend duivelszweet rondom; die roste appelbie'n... één steke daarvan is genoeg... en je zij' naar 't zeezetje! en die nijdige koeihursels en die vette koppels opgepropt en opgepoeft met grauwen etter en grijsd fenijn?!... E' mensen 'n mag het niet ingaan... 't ware nog al gerisschierd, zulle.

OS.

- Jamaar zie, 't is Sin Soossep die 't wilt en daarmeê douf! Me 'n gaan hier niet zitten tutteren tot t'aven' noene; me zijn ingescheept en me gaan varen, heuge tegen meuge.

EZEL.

- En nog entwat, dat ik daar nu op peize, - die het meeste verstand heeft moet op alles denken - w' hebben wij schoon-spreken, maar, kwestie van kleedingstukken, wij gaan óók nog moeten in den onkost komen en zien dat wij aan eenen broek en eene veste geraken, zooals het immers past aan lieden van onzen stand... Weet je wadde?... 'k ga kik een habijt aantrekken, met een witte *plastron* en een blauwe *zilei* en gij? En me gaan moeten 'en beetje vroeg opstaan, we kunnen ton te gare no den *coiffeur* gaan... voor de *mise-en-pli* en de *permanente*.

OS.

- 't Is jammer dat me daar a'zo elk aan geen schoonen fermen cigaar 'n kunnen geraken... ze zou'n leelijk staan pruimen die andere...

EZEL.

- A-ja, 't zijn al gemeene pijpen die St. Jozef smoort... da' mensch is de eenvoudigheid zelf; en dat miskomt toen nog zie,... en leelijk.

Eer da' 'k het vergete: wij moeten..., wij zijn de aangewezen personen om hier de orde te handhaven, en, natuurlijk, moeten wij dan ook zien de schoonste te zijn. Wij moeten dat beestenvolk jaloersch maken! Ja ja ja! jaloersch van ons! Wij zijn het opperste gezag van de kopstukken!... Weet je?... 'k ga ze 'kik binnenlaten; ik ben de Minister van het Binnenland! Ik: Graaf Grauwrok d'Ezeloor, Minister van Binnenlandsche Zaken!! Zorgt gij om ze buiten te smijten; gij zijt de Minister van 't Buitenland, Baron Osborrel de Bontekoe! wat peis'-je?

OS.

- Tut, tut, tut met al dat beslag! wat zeeren mij al die ministers! Eén dingen zou 'k wenschen en eischen: geen luizen en geen vlooien binnen. Verstaan, ei!? 'k hên honderd keeren liever met een rhinosseros te doene of met dien

kleenen vuilen bucht! Als je één inviteert, ze komen seffens wel met miljoenen afgestoken! en dat 'n kan niet zijn.

EZEL.

- Maar... als je da' wel ingaat, ernstig en diepgrondig wilt onderzoeken, dat gaat toen nog geestig zijn. Ge zult ons zien klimmen, man! En ze gaan staan kijken op ons... al die dwaze domme kneukels...

OS.

- *Bon, bon*... Maar a propauw. 'k ga kik nu naar mijn sliet, zulle, een schoonen tuk gaan doen. Navond ko! Minister, hoe is dè? Ezelkop, geloof ik... de komplimenten aan m'n slaapmutse!

EZEL.

- *Bonsoir, Confrère*... Slaap' welen 'n droomt er niet van.

(Ze leggen hen beide plat te slapen. Zwaar gegrol. Doek).

(Slot volgt)

K. DE WOLF.

Te Wonterghem in 1878-1884.

STORM in 't land!

Overal wierd het nieuw lied gezongen:

Zij zullen haar niet hebben
de schoone ziel van 't kind!...

gemaakt op de *Vlaamsche Leeuw*, gedicht van Eerw. Heer Amaat Joos, te dien tijde leeraar in de Normaalschole te Sint-Niklaas, en naderhand overleden als kanunnik te Gent.

Ze zongen alhier nog, op ‘ Leve de Panne’:

Te Wonterghem gaat het niet lukken,
o geuzen, uw goddeloos werk,
ge'n zult onze ziel niet ontrukken
aan God en zijn Heilige Kerk!
ge krult u lijk slangen
en zoekt ons te vangen,
maar ach! zijt gerust,
gij slangen, we zullen
u voort laten krullen
zoo lange als 't u lust

Nog èn ander lied op ‘Die Wacht am Rhein’:

We zingen al met blijde stem
voor u mijn dierbaar Wonterghem!
En menig geuzenviazeur
verkropt, en krijgt een blauw koleur,
en zegt: Bij Satan, 't is fenijn,
zoo lange er zulke prochiën zijn!
Fenijn ja, voor een geuzenmaag,
en ik toch bitterlijk beklaag
alwie het booze geuzennet
voor Wonterghem ooit openzet!

***

De beruchte minister Pieter Van Humbeeck zond mannen uit, die den toestand van 't onderwijs onderzoeken moesten; (schoolenkwest, l'enquête scolaire).

Die *enquêteurs* hielden zitdag, en aten en dronken ten koste van Jan en alleman. - Herders, geestelijken of voorname lieden, wierden onderhoord. - Maar dat *enkwest* bracht weinig eerde aan den geuschen dijk.

De schoolmeester Clemens Tijdgat, ongehuwd, was liberaal in 't herte en liberaal in g'heel zijn doeninge! Hij kon schoone klappen en was geren gezien. Hij deed Heeren komen uit Gent voor ne groote *meeting* of volksvergaringe.

Die Heeren kwamen van Grammene-statie met ne groote leêren *portemoné* onder hunnen arm. Meester Tijdgat was er bij.

Ons schoolkinders trokken ze tegen, al zingen, en die Heeren zeîn: *A la bonne heure! Monsieur Tijdgat, voilà une belle manifestation!* Maar als ze, bij 't naderen, *de schoone ziel van 't kind* verstonden, waren ze lijk van d'hand Gods geslegen! Die meeting van Meester Tijdgat was èn blauw baaitje!

Maar voor de Zondag daarachter was 't katholijke meeting.

Advokaat Herman De Badts uit Gent, en Julius Devos, opsteller van 't Handelsblad van Antwerpen, kwamen, en met ongehoorden bijval, ons volk onderrichten.

Die Julius Devos wierd naderhand Kapucijn; (Pater René).

***

De katholijke schoie stond gebouwd schuins over Cieske Verougstrate's smisse, links, den weg op naar Denterghem toe; de grond was goedjunstig afgestaan door Vrouw W^{e} van den overleden Burgemeester Van Hecke.

Sedert, wierd die schole in woonhuis veranderd en met witte steentjes bezet; daar verblijft nu M. Odilon Campe-De Mets.

***

Herder Van Hulle, nen braven oude man, zond mij naar Gent, bij kanunnik De Vos, om ne schoolmeester te vragen, maar we kwamen er van af met èn tijdeke te wachten.

'k Was nog in mijn seminarie-verlof, en we moesten alleszins maken dat we beginnen konden *vóór* Meester Tijdgat.

De katholijke schole ging open. Blondientje Spiessens zorgde voor de kleentjes.

Plechtige messe ter eere van God den H. Geest, en 's namiddaags wandelinge tot aan Gothem-buize. Ik zelve hield drie weken schole.

'k Zag voor mij al die welgezinde kinders zitten, waaronder è jongentje met heldere oogen: 't was Cyrielke De Meester, zoon van Kamiel De Meester-Slock, nu Herder op Erembodeghem.

***

Den toestand bleef wat moeilijk! - We kregen nu en dan, voor *tijdelijken dienst* maar, ne schoolmeester uit Gent, en Herder Van Hulle die ziek wierd, ging 'et nog uithouden tot nieuwjaar.

Bij zijn dood kwam Herder Leander Devriendt (onderherder te Meirelbeke), en hij ook, al was 't in 't putje van den Winter, hij ook moest ingehaald worden.

Meester Tijdgat liep rond: Waarom uw huizen pinten? ge 'n hebt geen dichten.

Mijn zuster Marie liet mij dat weten in 't seminarie, en de zaterdagavond kwam Leonaard Declerck uit Brugge te Wonterghem toe, met ne pak dichten, gedrukt bij Verbeke-Loys, in de Wulfhagestraat. Iederen dicht met ne roôn boord, en voor ieder huis van 't dorp.

De menschen waren geriefd, en onthaalden hunnen nieuwen Herder met al de blijdschap van hun dankbaar herte; ze zetten hun vaantjes op de sneeuwhoopkes die wederzijds de bane versierden.

***

Meester en Koster Heer Gustaf De Mets van Astene, nen hoogst begaafden en verdienstelijke man, nam de schole over van Meester Tijdgat, die later in èn werkmansweunste gestorven is, en Herder Vervaet afwees die hem bezoeken wilde.

Meester en Koster Heer Gustaf de Mets trouwde met de nichte van Herder Devriendt, Jufvr. Eulalie De Caluwé. - Later waren 't zijn dochters Jufvr. Esther en Jufvr. Anaïse die 't onderwijs beheerden.

Jufvr. Esther trouwde met koster Heer Remi De Neve, en Jufvr. Anaïse met Heer Odilon Campe.

Moeder Eulalie ging naar Zele.

***

De tijden waren gestild. - In de kiezingen van 1884 kwam de regeering verpletterd uit den slag. De vrije scholen wierden aangenomen of geldelijk ondersteund, en alles ging nu zijnen oude katholijke gang voort. De schoolstrijd was uit!

Heil! mijn dierbaar Wonterghem!

Kortrijk.

A. MERVILLIE.

Niet te haastig

Geh. te Alveringem: We gaan eerst zien *waar de katte met de beuter belendt*! Dat is: We moeten eerst zien wat de winste zal zijn. Zoo zal b.v. de boerinne spreken, als de boer een nieuwe bouwte of een koop voorstelt voor na den oest.

J.H.

Taalschut.

BIJ het instellen van den leerstoel van Engelsche taal ter Landbouwschool van Guelph, Ontario, Canada, hield Lord Tweedsmuir, Gouverneurgeneraal van Canada, enkelen tijd geleden, een rede[l].

Hij sprak er tot de landbouwers en tot de landbouwstudenten: ‘als een tijdelijke Canadees en als een soort van schrijver’, en omdat hij in dit College het woord niet voerde tot schrijvers, althans niet tot schrijvers van beteekenis, wilde hij het in zijne rede hebben over het belang van de moedertaal in om 't even welk beroep.

Het beoefenen van den landbouw is van groot belang, zegde hij, omdat de landbouw een van Canada's bij-zonderste bronnen van welvaart is, maar niettemin is het waar dat vakopleiding de algemeene ontwikkeling tot grondslag heeft, en hierbij is hoofddoel: het bereiken van het juiste gebruik der taal.

‘Het is noodig dat ieder mensch zijn gedachten uitdrukken kunne in klare en gepaste taal’, zegde Lord Tweedsmuir. De Engelsche taal, gesproken over de helft van 's werelds oppervlakte, kan iedere gemoedsaandoening en iederen gemoedstoestand vertolken. Ze heeft strenge taalregelen en toch verandert die taal gedurig. De gesproken of geschreven taal wemelt van nieuwe woorden en wendingen ontleend aan wetenschap en volkstaal.

Volkstaal omschreef hij ‘als een gelukkige metaphoor die, wanneer het nood doet, opgenomen wordt in de taal’.

l) Zie ‘Biekorf’ 1939, bl. 300.
Door den heer Gouverneur-Generaal van Canada werd, uit zijn Regeeringshuis te Ottawa, medegedeeld dat, tot zijn spijt, geen geschreven nota van zijne toespraak bestaat. De heer Dr D.J. Stevenson, M.A., D. Pead., F.R.S.C., leeraar in de Engelsche taal aan de landbouwschool van Ontario, zond mij de korte samenvatting van die toespraak.

‘Van de volkswoorden kunnen wij nooit genoeg hebben, want ze zijn goed’, zegde Lord Tweedsmuir, en iedereen klapte in de handen.

Hij wees er op dat Shakespeare een groot vernieuwer is geweest en dat zijn Engelsch voorzeker als volkomen onjuist werd beschouwd door de Oxford-lieden van zijn tijd.

Hij toonde aan dat een van de levensteekenen der Engelsche taal te bespeuren valt in den groei van de nieuwe wendingen, ontstaan op verschillende plaatsen van het land, en hij uitte de meening dat, hoewel over het algemeen het Canadeesche dagblad ‘goed standaard-Engelsch’ schrijft, verscheidene wendingen worden gebruikt die den Engelschman vreemd zijn, en hij haalde tal van voorbeelden aan.

PAAL EN PERK. ‘Wanneer de taal verandert’, zegde hij, ‘moet ze gewijzigd worden binnen bepaalde grenzen. Ze moet haar kracht en tevens haar wezenheid behouden. Omgangstaal kan kernachtig zijn en sterk als kerkewerk, maar wanneer er de wezenheid der taal vergeten wordt, verdwijnt iets waardevols uit ons gesprek. Wanneer ons gesproken of geschreven woord los en vormloos wordt, verliezen wij een van de beste baten der beschaving en glijden wij terug naar barbaarschheid’.

Hij waarschuwde voor 't gebruik der brabbeltaal, ‘woorden en stijlfiguren die geen heldere beteekenis hebben, ofschoon ze er vroeger wel eene hadden’.

‘Ze worden gevonden in de briefwisseling van handelaars, rechtsgeleerden en dagbladschrijvers, en dit euvel is in hoofdzaak te wijten aan het gangbaar houden van zinnen die vroeger goeden klank hadden maar nu versleten zijn geraakt’.

Als voorbeelden haalde hij aan: ‘echt en waar’, ‘het zwakke geslacht’, ‘onder daverend handgeklap’, ‘het antwoord is ontkennend’, en hij vroeg waarom de moderne mensch reeds zoo lang wordt gekweld met het woord ‘obsessie’.

NIET KLEURVOL. Hij trok verder te velde tegen ‘het afschuwelijke woord *kleurool*’, en zegde dat hij een

beschrijving gelezen heeft van tooneelen - waar hij aanwezig was - als ‘kleurvol’.

‘God weet dat ik niet kleurvol ben,’ riep hij uit.

Afgetrokken denkbeelden ontleend aan de wetenschap en voor welke begrippen geen juiste bepaling is te vinden, worden door schrijvers en sprekers aangewend tot ‘een mantel om geestelijke luiheid te dekken’, zegde hij, en hij voegde er aan toe dat dit vooral gebeurt in de ‘sociale’ wetenschappen.

‘Zegt wat ge te zeggen hebt in de simpele, levende taal van het alledaagsche leven’, gaf hij tot raad.

‘Onze taal is edel en het is onze taak te bewaren wat God ons geschonken heeft.’

Lord Tweedsmuir staat in Engeland bekend om de sierlijkheid van zijn woord en de zwier van zijn taal.

Het is treffend dat hij in Shakespeare's werk den volkschen inslag op juiste wijze schat, en dit herinnert er ons aan dat ook in Vlaanderen velen niet tijdig den toetssteen vonden waaraan de taal van onzen grooten Meester, Gezelle, naderhand werd getoetst.

Hij houdt het met wat door ‘Biekorf’ steeds werd voorgestaan: het putten aan de bronnen van de volksspraak, zonder daarom te vervallen in wat onlangs werd genoemd den ‘kwiebusstijl’; - voorts, het beseffen door al wie leiding geeft in spreken en in schrijven, dat loutering niet tot verbastering leiden moet.

Of bevroedde de Gouverneur-generaal van Canada bovendien nog dat het houden van zijn rede veeleer vruchten dragen zou in een landbouwschool dan op een geleerd congres?

G.P. Baert.

Vraag.

Kan, bij het sluiten van de jacht op de beruchte ‘ismen’, als daar waren Gallicismen, Germanismen en zoo meer, niet een klopjacht worden ingezet naar

de versleten woorden en zinswendingen die vroeger opgeld mieken en sedert lang belachelijk zijn geworden omdat ze niet ontloken in den volksmond maar geteeld werden in de muffe kamer van het taallaboratorium?

Of zal het antwoord op mijn vraag ‘ontkennend’ zijn?

G.P.B.

Mengelmaren
Adriaan Fabiaen

Een onbekend Brugsch schilder uit de XVIe eeuw.

De geleerde conservator van het Brugsche stadsarchief, de heer R.A. Parmentier, wijdt sedert jaren zijn beste krachten aan geschiedkundige opzoekingen over de oude Brugsche schilders. Onlangs mocht hij een grooten naam verwerven door het vaststellen van de juiste geboorteplaats van Hans Memling, ter gelegenheid van de uitgave zijner kostelijke *Indices op de Brugsche Poorterboeken* die vroeger alhier (1939, bl. 140) besproken werden. Daarenboven bracht hij een menigte bijzonderheden aan het licht over het leven en het werk van Brugsche meesters uit de 16^{e} eeuw, die de roemrijke Brugsche school der vorige eeuw hebben voortgezet. (Handelingen der Soc. d'Emulation, 1937-1939; Belg. Tijdschrift voor Oudheidk. en Kunstgeschiedenis, 1938-1939). Zijn fijne speurzin bracht hem verder tot de ontdekking van enkele verrassende wetenswaardigheden over den nagenoeg onbekenden Brugschen schilder Adriaan Fabiaen (in de aangehaalde Handelingen 1939, bl. 134-136).

Adriaan Fabiaen was de zoon van een meester-schilder en werd zelf vrijmeester in het Brugsche schildersgild in 1519; hij overleed rond 1540.

Het eenige werk van hem dat, vóór de jongste onthullingen van den heer Stadsarchivaris, bekend was, dagteekent van 1532. In dit jaar immers heeft Fabiaen het houtwerk van den nieuwen gevel van het hospitaal der Potterie in groene olieverf geschilderd. Zooals de groote Vlaamsche Meesters gebruikte hij buitengewoon duurzame verfstof, want Kan. Duclos weet in den 17^{n} jaargang, bl. 53, van Rond den Heerd (1882) nog te melden:

‘Tot op onze dagen heeft de makelare van de deure des hospitaals dit koleur behouden’.

Nu echter heeft de heer Parmentier in de kerkrekeningen van het H. Bloed gevonden dat Adriaan Fabiaen, op 5 Mei 1524, twee schellingen grooten ontving voor het schilderen van twee draagbaren ‘daermen 't Helich Bloet up draecht’. Een paar jaar later werd hem door dezelfde kerkfabriek een rekening uitbetaald van zeven schellingen grooten voor allerlei schilderwerk: ‘van diversche schilderye’. Zal ooit iemand achterhalen welke kunstwerken achter deze twee woorden mogen schuilen, vooral als men in acht neemt, dat Fabiaen voor het vermelde schilderwerk drie en een halve maal zooveel betaald werd als voor het schilderen van de twee draagbaren?

De heer Stadsarchivaris vond nog meer. In den loop van zijn tien laatste levensjaren verschijnt Fabiaen tot driemaal toe als voogd van minderjarige weezen, waaruit mag blijken hoe hij een niet gering aanzien bij zijn medeburgers genoot.

Men mag hopen dat de heer Parmentier zijn vruchtbare opzoekingen in de Brugsche archiefkamer in die richting zal voortzetten en nog meer gewichtige bijzonderheden zal boven halen over dezen meester Fabiaen die, zooals verdere bescheiden het nog moeten uitwijzen, misschien de voetstappen gedrukt heeft van onzen grooten Hans Memling, tot wiens roem onze geleerde Stadsarchivaris in het verloopen Jubeljaar zooveel wist bij te dragen.

JOS. DE SMET.

Bij het Jaarcongres van de Vinkeniers te Rumbeke.

Den Zondag, 7 April laatstleden, werd te Rumbeke het nederigste maar schoonste vredescongres gehouden van ons land.

Je gaat hooren:

Daar was de jaarlijksche bijeenkomste van al de vinkeniers van Veurne-Ambacht tot uit 't Land van Schoorisse. 'k Schatte ze op zestien honderd vinkepieten die in de groote gemeentezale naar 't woord van hoofdman Verstraete kwamen en zaten te luisteren gelijk vinken.

De hoofdman had het over het wel en het wee dat de vinkenier heeft meegemaakt in 't voorbije seizoen, en hij spoorde iedereen aan, niettegenstaande de lastige tijden waarin we leven, het vreedzaam sport verder te laten gedijen.

De heer Buyse van Oekene las de nieuwe regelingen van den Algemeenen Vlaamschen Vinkenliefhebbersbond, een bond die al de minnaars van het vinkendiet binden zal tot echte broeders.

Mijnheer Tanghe wees op den plicht van ieder gildeman bij 't steunen van het vakblad ‘De Vinkenier’.

Frans Baert haalde kunsten uit met zijn tam wijfje ‘Dora’ en Geeraard de Vooght met zijnen vogel ‘Koussie’.

De oppervinkenier Loosveld van Waregem kreeg uit handen van den hoofdman duizend frank, zijnde de bate voor den besten uitslag in 't kweeken.

Daar waren ook aanwezig: Eerweerde heer Pastoor van Rumbeke die met ons te gare zat aan 't berd, Styn Streuvels die van Ingooigem kwam gebold met Mr. Leo De Fraye van Deerlijk, Dr. De Poorter van Sint Kruis-bij-Brugge die telken jare iets nieuws te vertellen heeft Je moet hem aan den trok hooren over kwakkel en kwakkelbeen en over 't onderscheên van man en puppe bij de distelvinken bijvoorbeeld, waar't namelijk aan 'en zwarte plekke onder de vleêren bij den vinkenschouder geleden ligt.

Waarom al dat beslag over die vinken?

Omdat het vinkenspel een deel is van de levende folklore.

De geleerde folklore blaast het levenssap weg dat in de ware volkskunde te vinden ligt.

De geleerde ‘vogelkunde’ doet juist hetzelfde.

Vinkenieren is levende folklore en levende vogelkunde t'hoope.

't En is niet te vele gezeid, want dat zit alzoo ineen:

Vroeger was vogels kennen 'n bloote opsomming van vogelsoorten.

Naardien kwamen boeken uit waarin de vogelkenner al wat wijsgeerig inzicht aan den dag lei.

Later werden nieuwigheden gevonden die met de grootsche vraagstukken van de natuurkundigen verband houden. Toen werd al geleerd dat het laatste woord over het leven van de vogels niet gesproken 'n wordt in de doodenkamers van een ‘ornithologisch Museum’.

Ook hier waren het niet de beroepsgeleerden maar de liefhebbers-natuurvorschers bij Gods genade die het meest bijbrachten tot de kennis van het vogelvolk. Die 't niet 'n gelooft moet lezen wat Karel Dupond van Jonkershove over 't vogelvolk weet te vertellen aan al de groote vogelkenners van Europa.

Te Rumbeke nu is 't weeral anders. Daar zijn alle geschriften over de vogels weggewaaid.

Daar worden vinkeman en vinkenier gehuldigd omdat de vink sedert eeuwen het herte van zooveel Vlamingen heeft bekoord en als Vlaamsche huisvogel bij uitnemendheid wordt geprezen.

De vinkezettingen die van April tot Oogste in honderden

gemeenten van t Vlaamsche land den Zondag voormiddag worden gehouden, leveren het bewijs hoe de vink ons volk begeestert.

De leider van die aloude beweging is hoofdman Verstraete, de verduldige zoeker, kweeker en raadgever die alles veil heeft voor het heil van den vogel van lands- en ambachtsman.

Hij heeft gebroken mat alle tradities. Hij is de voortrekker van de nieuwe studie-wijze, dit is het gadeslaan van den vogel liever dan de vogelsoort.

Omdat hij wist dat de vink sedert eeuwen 't gemoed van heer, boer, knecht en huisvrouwe veroverd heeft, koos hij dien vogel die van zijn liedje maar 't refrein 'n kent, maar het uitslaat met zooveel kracht, helderheid en zwier, bij tijd en wijle met zooveel drift, dat hij uit zijn wijnroode borst zijn vinkenslag tot zeven honderd keers per ure de wereld inzendt en dit laat gebeuren ‘bobbelender kelen’ zooals geen andere vogel in ons land bij dage.

En 't nut van dat Congres te Rumbeke?

Dat is: vrede behouden onder de vinkeniers, het leeren beschermen van die geluksvogels die - God zij geloofd - niet meer geblind 'n worden, het leeren kweeken en 't bestudeeren ervan, en 't altijd liever leeren zien en inleven van wat ons in 's Heeren schepping omringt, in hoofdzake, van alles wat de vinke slaat!

G.P. BAERT.

Cordulens Schooltje te Handzame.

In de Geschiedenis van het Kerkelijk en Godsdienstig leven in W.-Vlaanderen van Kan. Lescouhier staat, op bl. 404, dat in het jaar 1840 E.H. Goddijn, pastoor te Handzame, op de wijk Edewalle een gemengde school bouwde, welke gehouden werd door Cordula Victor. Er staat ook bij dat in 1874 de kerk, pastorij en drie klassen bij de reeds bestaande gebouwd werden. Zoo dat men zou gaan denken dat er toen al meer dan een klas was, en dat het schooltje van Cordula zou gestaan hebben waar nu de school is. Is dat eerste eenigszins mogelijk, het laatste was zeker niet zoo.

Cordulens schooltje stond langs de oude strate van Boscheewege naar de Roode Zee. Zoo heeft mijn moeder zaliger (een oud leerlinge) altijd verteld. Het was een huizeken van de kerkfabriek van Handzame,denk ik. Een gemengd schooltje.

Cordule was een rijzige vrouw. Ze leek eer een man dan een vrouw; zij droeg een witte ooremuts en had een zware bas-stem. Groote handen en voeten. Zij droeg altijd eene baalschorte, en die schorten waren gemaakt van de balen die de boerekinderen

(arme kinderen moesten niets geven) gevuld met tarwe of haver meebrachten als betaling voor hun lessen. Daarmee leefde Cordule en leefden haar konijntjes. Het gebeurde, vooral in den winter, dat de kinderen als betaling stokken meedroegen waarmede dan het vuur in den heerd onderhouden werd.

's Morgens als de school ging beginnen, kwam Cordule buiten staan en riep met zware stem in een lang-gerekten toon: ‘School-in! School-in!’ Mijn moeder kon- dit nog heel goed nadoen. De kinderen mochten nooit verder spelen dan tot aan den eerstkomenden draai van den zandweg. Eens 't schooltje binnen, gingen ze waar-hier waar-daar op een laag bankske neerzitten. Er werdt veel en luidop samen gebeden en Cordule bad zeer godvruchtig voor met gevouwen handen, de vingers ineengestrengeld vast voor haar mond. In Maartemaand en Meimaand maakte ze grooten indruk op de kinderen door de statige manier waarop ze de litanieën voorbad.

Men leerde Catechismus. En dan spellen. De letterkas was er in gebruik. Het leeren ging individueel. Ieder kind kwam apaart bij Cordule om z'n eerste letters en woorden te spellen in 't Kruisken A-B-C. Het klonk aldus: ‘Dee-ee-en dat is Den. Vee-oo-er dat is Voor. Hatse-ee-tee dat is Het.’ De oudste leerden uit een boekske dat sprak van Julius Seizaart (Caesar). Om te leeren schrijven was er in heel de school maar één inktpot en zelfs maar één pen, een ganzepen, die nu en dan door Cordule met groote zorg gesneden werd. Er was geen zwart bord. Om te schrijven zaten de kinderen op den grond en gebruikten hun zitbanksken als ‘pupiter’. Waarschijnlijk geen spellewerken. Echter veel breien, zelfs de knechtjongens moesten dat leeren. Binst de school maakte Cordule haar eten klaar voor 's middags. Eens per jaar werd de school gekuischt t.t.z. de eerdenvloer werd met de spade afgesteken. In 't jaar 1915 bestond die vloer nog en Cordule's huizeken zal er nu ook nog wel staan.

K.S.

[Nummer 5-12]

Biekorf leeft nog!

HIJ heeft gezwegen sedert Meie 1940, enja, hij en is geen kind meer en verstond, lijk al zijn verstandige Vlaamsche medewerkers en lezers, dat in zulke tijden zwijgen niet en kon verbeterd zijn. En als hij dan weer mocht opduiken, was het papier ondergedoken en al de prijzen de lucht in.

Met dit nummer sluiten wij den jaargang 1940-1945, om op een nieuwen kerf den 47^{en} jaargang voor het jaar O.H. 1946 in te zetten. Moge het een jaar zijn van zegen, herstelling en voorspoed: God geve 't, voor al onze trouwe lezers en medewerkers.

T BEREK.

De ‘broers’ ter zee en te land.

WAT zijn die ‘Broers’ in de oude Zeeboeken en op de oude Zeekaarten? In het Zeeboek, naar een zestiende-eeuwsch handschrift uitgegeven door J. Denucé en D. Gernez (Antwerpen, 1936; uitgave van de Academie der Marine van België), is Broers de eenige kustplaats aangegeven tusschen Nieuwpoort en Duinkerke. De kaart teekent er Broers als een bloote kerk op de duinenlijn. De uitleg luidt: ‘Van Nijpoort tot die Broers, twee mijlen. - Van die Broers tot Duynkercken, drie mijlen.’ Tegenover Broers, tusschen de ‘Banck van Nypoort’ en de ‘Quabanck’ doch dieper in zee, ligt ‘Broers Banck’: een smalle puntig uitloopende bank, bijna loodrecht op de kust. Is het omdat zij de plaats op de landkaart niet konden thuiswijzen, dat de uitgevers, in hun Lijst van Geographische Namen, Broers lieten wegvallen?

De benaming Broers blijkt wel een zee-benaming te zijn d.w.z. een naam gegeven van uit zee door de zeelieden en door hen in kaart gebracht. De Flou 11, 848 kent, zoowel voor Broers Bank als Broers Duin, alleen cartographische vermeldingen, waarvan de oudste, ‘Broers banck’, voorkomt op de kaart van Blaeu van omstreeks 1650; dit liet hem toe de Broers Bank te situeeren tegenover Coxyde.

De naam Broers verbonden met Duin: Broers Duin, Broeders Duyne, duikt eerst in de cartographie van de 19^{e} eeuw op; vandaar zijn kennelijk de ‘Broersduinen’ overgekomen in Biekorf 1893, Bijblad bl. XVII.

De vraag is nu: Met welk een plaats op de landkaart stemmen de Broers van de Zeeboeken overeen?

Het gaat hier om het eigenaardig geval van een plaats die, als kustmerk, in de zeemans-topographie een benaming gekregen heeft, die aan wal nooit geleefd heeft.

Broers komt nergens in ‘continentale’ bronnen voor, het is een zuivere marine-term. Vandaar de moeilijkheid om de kerk van ‘Die Broers’ te vereenzelvigen aan land.

Waarschijnlijk zijn Die Broers niemand anders dan de Broeders of Monniken van de Duinenabdij bij Coxyde, en de toren die de loodsen tot kustmerk diende, zal de toren van de abdijkerk geweest zijn.

Wij hopen weldra verdere - vooral graphische - bewijzen tot staving van dien uitleg te kunnen aanbrengen.

A.V.

Onze Westvlaamsche Windmolens in de oorlogsjaren.

IN vergelijking met den oorlog 1914-1918, waar de molens uit de frontstreek zoo goed als weggeveegd werden, is dezen keer aan de molens van West-Vlaanderen maar een betrekkelijk kleine schade berokkend.

Slechts zeven molens zijn rechtstreeks door krijgsverrichtingen verdwenen; drie werden weeral gesloopt en vier werden door stormen neergehaald. Zoo zijn in het geheel van 1 Januari 1940 tot heden veertien molens verdwenen en blijven er ons nog 112 over[(1)].

De eerste molen die verdween is De Mey's molen van *Houtem* (Ieper).

Kort daarna, ook in 1940, brandde de molen van dhr De Burggraeve te *Bulskamp* af. Het is zeer verheugend hier te mogen bijvoegen dat de mulder, van 't echte ras, onmiddellijk na de bevrijding, een anderen molen afkocht te Vollezeele (Brabant) om hem weer op te richten waar de zijne gevallen is.

Op 24 Mei 1940 hebben de Duitschers, tijdens de gevechten op de Leie, den staakmolen van A. Brabant te *Harelbeke* (1864) in brand gestoken. Die molen was zeer goed onderhouden en de molenaar, ook een echt liefhebber, betreurt ten zeerste dit verlies.

In 1942 brandde de staakmolen van dhr Bailleul te *Zillebeke* ook af ten gevolge van oorlogsfeiten. Het is een eigenaardig toeval dat deze molen ‘Verbrande molen’ heette!

In *Wevelgem* stond naast het vliegplein een staak-

(1) Een steenen molen wordt als verdwenen beschouwd, zoodra de einden verdwenen zijn; een staakmolen en een torrekotmolen ‘bestaat’ nog zoolang het kot (ttz. de houten karkas) aaneenhoudt.

molen (van dhr Devlies). Toen de Duitschers het vliegplein wilden vergrooten, moest hij weg. En zoo kregen wij het eigenaardig voorval van een windmolen die ook gedwongen werd naar Duitschland te gaan arbeiden. De mulder immers wist er geen weg mee en een Duitsch officier kocht hem af, deed hem gansch uiteennemen en naar zijn streek zenden om daar nog een beetje te draaien. Dit is niet het eenige geval van belangstelling; we hebben een molen gansch weten afmeten (het was niet in onze provincie) door een Duitsch soldaat, timmerman van beroep, die ernstig beweerde er zelf zoo een te willen maken als hij weerom zou thuis zijn.

Ook in 1942 werd de steenen windmolen te *Koksijde*, bij het restaurant op den Hoogen Blekker, door Engelsche vliegers bestookt. Voltreffers in de kuip hebben hem vernield. Deze molen was geen 'werkende molen' doch een namaak en reklaam voor dit dui nenrestaurant. Op zich zelf was hij goed opgevat en gebouwd, doch molen en restaurant waren een spijtige aanslag op de gaafheid van het prachtige duinenlandschap.

Bij het terugtrekken der Duitschers is de 'Pannemolen' te *Heist-aan-zee* verloren gegaan. Die houten torrekotmolen van dhr Thiel was nog maar juist (14 April 1944) geklasseerd volgens de wet van 7 Oogst 1931. Sedert 1936 was hij buiten bedrijf.

* * *

In die vijf jaar hebben we twee groote stormen gekend: November 1940 en September 1944.

In den storm van 1940 is te *Avelgem* de molen van dhr G. Callens (staakmolen van 1795) omgewaaid. In Mei van ditzelfde jaar was hij door een obus in de kap getroffen geweest, doch de schade was reeds hersteld. In denzelfden storm is de 'Steenackermolen' te *Langemark* (eig. De Wulf; uitb. Vercoutere) bijna omgewaaid. Voor de herstellingswerken moest het torenkot afgebroken worden, zoodat de teerlingen nu weer bloot staan.

Nog in dienzelfden storm werd het kruis van den

steenen ‘Zwartemolen’ te *Lissewege* (dhr De Smidt - 1873) met een verdekkerde roe afgewrongen. Een nieuwe verdekkering zal eerlangs worden ingestoken.

Ook nog in 1940 is de staakmolen van *Ingelmunster* (eig. graaf de Montblanc, uitb. O. Monteyne - 1764) eveneens omgewaaid. Te *Keiem* liep de staakmolen van dhr E. Avereyn door de vang. Brand ontstond en de molen stortte ineen.

In den storm van 1944 (7 Sept.) werd van den ‘Zandweghemolen’ (steenen gaanderijmolen 1864 - J. Caene) te *Brugge-St Pieters* het kruis afgeslagen en de kap vernield. Deze was, samen met dien van Zarren, een van onze hoogste steenen molens; hij zal hoogstwaarschijnlijk niet meer hersteld worden.

Drie molens werden gesloopt: op Sinksendag 1944 de staakmolen (olie- en korenmolen) te *Aartrijke*; en in Nieuwjaarmaand 1945 de steenen molen ‘ten Daele’, te *Oostkamp* (De Kesel); de grond werd verkocht en de molen afgebroken. In November 1945 werd de koren-staakmolen (Reigermolen) met drie verdiepingen te *Ichtegem* (eig. Couvreur) gesloopt. Die molen was een krachtig stuk en in goeden staat; hij was ook nog niet zoolang buiten bedrijf.

* * *

Natuurlijk werden ook veel molens door den oorlog min of meer beschadigd. Wat hier volgt is een samenvatting van de voornaamste inlichtingen die in ons bereik kwamen.

Het onderwatersteken van onze streken deed de molens van onze grootste moeren onder water staan: *Meetkerke* (steen - buiten gebruik, eigendom van de Watering) en *de Moeren* (Veurne, St-Charlesmolen - 1850 - eig. Jhr Breuls de Tieken; uitb. A. Steenlandt). Deze molen was licht beschadigd, doch hij werd hersteld en is reeds naarstig aan het bemalen van de overstroomde Moeren.

Ten gevolge van bombardementen en geschut werd verder nog de volgende schade veroorzaakt.

Assebroek.

‘Bergjes' Molen’ van Jhr Chr. van de Walle de Ghelcke; liefhebbersmolentje naar Hollandsch model; bij het terugtrekken der Duitschers werden de velden en de verdekkering fel beschadigd door het geschut; aanstonds hersteld.

Breedene.

Staakmolen van H. Hubert; door een bombardement werden de pestels beschadigd; zoo werden de einden terug afgenomen en staat de molen weer als vóór de herstelling.

Brugge.

St Jansmolen; staakmolen, eigendom der stad; door het springen van de Kruispoort werd de deur losgeslagen en kraakten enkele weegplanken af: zoo kon het volk in den molen en werd wat brandhout weggesleept; nog niet hersteld, doch de verdere afbraak werd verhinderd.

Damme.

‘Beltmolen’ van L. Dullaert. Getroffen in Sept.- Oct. 1944 toen Damme nog in de gevechtszone van Knokke-Sluis lag. De mulder zeilde ook eens zijn molen om aan den hongersnood van de afgesloten stad te verhelpen; de Duitschers schoten er op, meenend dat het een sein van de Canadeezen was.

Houtave.

Westmolen; staakmolen van Ramman, 1796: beschadigd door een bom.

Houtem (Veurne).

Staakmolen van Lootvoet; in 1940 ferm beschoten; gedeeltelijk hersteld en den 12 Maart 1942 opnieuw door twee vliegers beschoten en beschadigd.

Knokke aan zee.

Oude Molen op het Zoute (torrekotmolen van Bon Snoy); het bovendeel van een opstaand einde werd vernietigd; reeds hersteld.

Kalfmolen; staakmolen, eigendom van de Commis sie voor Monumenten; een obus sloeg juist tusschen

de deur en den steiger in; gelukkig zijn de staart en de staak ongeschonden.

Nieuwmunster.

Staakmolen (eig. Van den Berghe, uitb. Gardin); de Duitschers hadden er, toen de mulder geevacuëerd was, nogal wat brandhout uitgehaald (planken uit de weegen, deuren, steenkisten). De molenaar deed na zijn terugkeer aanstonds de schade herstellen.

Ruiselede.

Steenen molen (De Langhe): enkele obussen in de kap; wat van binnen nog gangbaar was, werd totaal verwoest.

Steenen molen (eig. Verstraete, uitb. Hoste). Enkele voltreffers drongen door de muren; de standaard werd door de obussplinters fel beschadigd.

Knockmolen (steen - 1881 - G. Billiet). In April 1940 grootelijks verwoest door een orkaan; hersteld en weerom, ditmaal licht, beschadigd in 1944. De terugtrekkende Duitschers hebben vele pogingen aangewend om hem in brand te schieten, doch het is hun niet gelukt. Stallingen en schuur brandden reeds, doch de gunstige windrichting hield het vuur van den molen.

Snellegem,

Boeremolen; (steenen molen op gaanderij; 1858; De Sopper). Door ontploffingen in het munitiepark te Zedelgem werden al de ruiten uitgeslagen.

Gansch den duur van de bezetting moesten vele molenaars langs de kust steeds hun molen laten openstaan, om aan de Duitschers het bestendig gebruik van die uitgelezen uitkijkposten toe te laten. Veel molens werden ook weerom, als in den vorigen oorlog, als observatieposten ingericht.(1)

CHRISTIAAN DEVYT.

(1) De gegevens van dit overzicht werden verzameld in samenwerking met dhr Alfred Ronse, molentechnicus te Gistel, en jhr van de Walle de Ghelcke, molenliefhebber te Assebroek.

Diagnose van melaatschheid op het einde der 17e eeuw te Ieper.

BIJ mijn opzoekingen in het resteerend archief der 'Hospices civils d'Ypres', kwamen mij bij toeval een tweetal stukken, dateerend van het einde der 17e eeuw, in handen.

Het eene is een opsomming der feiten, waaruit men kon besluiten, wanneer een persoon door lazarij aangetast is. Het andere bevat een gedetailleerde opgave der personen, die zich op 31 Maart 1695 op het Hof der Hooge Zieken, speciaal voor leprozen ingericht(1), voor onderzoek aanboden. De noodige aanwezige medici, een dokter, Pieter Pinte, en een chirurg, Frans de Wulf, leggen daarin hun diagnose betreffende ieder der onderzochte personen vast(2),

Het verband tusschen beide stukken komt vooral uit in de verschijnselen(3) waarop beide dokters steunen, om de ziekte in hun patiënten te onderkennen. Zoo namen zij beiden eensgezind aan, dat Jan Losir uit Hazebroek buiten een aantal andere feiten om, besmet was met melaatschheid wegens zijn gevoelloosheid tegenover het prikken van een naald in zijn hiel.

(1) Er bestonden in Vlaanderen een drietal dergelijke inrichtingen, nl. te Brugge, te Gent en te Ieper. Ieder van hen had een nauwkeurig omschreven ambtsgebied.

(2) De aanwezigheid van beide artsen werd vereischt bij art. III der administratieve regeling van het Hof der Hooge Zieken dateerend van 30 October 1620: 'Item omme de voornoemde examen ende visitacie te doene, zyne gheordonneert twee daghen de weke, te wetene...; ten welcken daghen de ghesworene ende oock den meester medecyn ende cururgien ghehouden werden ten hove te zyne...' Gilliodts-van Severen: Coutume d'Ypres, d. II, no XLIV, blz. 444 en vlg.

(3) Een kritiek of bespreking der verschijnselen, die aanleiding geven tot de vaststelling der melaatschheid, laat ik aan deskundige medici over.

Dit wordt in het eerste stuk vernoemd als een der beste en een der algemeen aanvaarde teekens van besmetting. ‘Ende eene vande meeste ende beeste teeckens syn als men een nalde in de groote tendoene achter de hiele stickt sonder ghevoelen’.

Wij kunnen aannemen, dat dit medisch onderzoek, gezien de uitgebreidheid van sommige aangestipte factoren zooals b.v. voor Jan Losir, tamelijk grondig geschiedde. Tot zelfs de hoofd en baardharen schijnen aan dit onderzoek onderworpen. - ‘Oock soo hebben wy een deel haeyrs uyt syn hooft ende wynbrauwen ghetrocken.’

Verder beslisten zij over het lot der onderzochte personen. Zoo geven zij te kennen dat Jan Losir en Katherine Ramavets ‘incurable’ zijn en absoluut uit de samenleving dienen gebannen.

Anderen, zooals Jacob Busschaert en Petronilla Houssen, konden mits het gebruik der noodige geneesmiddelen weder herstellen,

Wat geschiedde er echter met de personen ‘totus leprosus et incurabilis’ verklaard? Nicolaas van Ghenoghten uit Krombeke verschijnt onder meer in deze reeks. Werd hij eveneens met afscheiding bedreigd? Zulk een beslissing valt niet uit de diagnose van den geneesheer op te maken, hetgeen anders voor zulke gevallen, toch wel duidelijk in zijn rapport vermeld werd. Desondanks valt het moeilijk aan te nemen, dat de ziekte waardoor deze jonge man was aangetast, niet besmettelijk was. Meer waarschijnlijk is, dat het besmettingsgevaar van hem uitgaande niet zoo heel groot was, wijl de ziekte misschien nog maar in een beginstadium was.

De personen echter, door het onderzoek als besmet aangewezen, moesten door den ontvanger van het Hof der Hooge Zieken in een register bijgehouden worden en zich elk jaar op het Hof voor onderzoek aanbieden[1].

(1) Gilliodts-van Severen: o.c. art, VIII en IX, bl. 444 en vlg.

Overigens moesten de erkende melaatschen een kenmerkende kleedij dragen en hun huis werd met een kruis gemerkt[1]. Enkel poorters of poorteressen der stad Ieper konden, en dan noch enkel na een bijgaand onderzoek door twee gezworenen, een dokter en een chirurg, in een der vijf steden van Vlaanderen aangenomen worden als prebendier van het Hof der Hooge Zieken[2].

O. Mus.

I

Vaststelling der teekenen, die de besmetting met melaatschheid of lazarij aanwijzen.

lepra et eius species.

De formeele lasernie in een gheafligeert mensch consisteert in de teeckenen alhier volghende:

Eerst sy hebben het hair cort oprisende als het hair van een volchende ende dickwils uytvallende.

De ooren ront met ronde harde puesten.

De ooghschellen hart.

Het aensicht gherimpelt ende onbeweeghelick ghesichte.

De nuesgaten uytwendigh wyt ende binnen nauwe.

Seer dicke gheswollen, swarte ende stynckende lippen.

Een seer stynckenden aesem.

Een heesche stemme, een generale ruydicheyt des huyts, ghevoelende somtyts groote hitte ende een seerhte over het gans lecham, os sy met nalden ghesteecken waren.

Een uytteeringhe der muschelen, die tusschen den duymen syn ende der voorste vinger syn.

Een verdovinghe ofte verminderinghe van het ghevoel.

Ende eene van de meeste ende beeste teeckens syn, als men een nalde in de groote tendoene achter de hiele stickt sonder ghevoelen.

Veel schrickelicke dromen.

Alle dese teeckenen t'samen maecken naer de opinie vande Medicins een waerachtigen Lasernis.

Ende naer proportie van eenighe vande bovenstande teeckenen, maecken de specien vande Lasernie te weeten:

(1) Art. XII: Van cruuce te verstellene II s.p.; Diegerick: Inventaire des archives d'Ypres, dl. V, n^{o} MDV, blz. 129; Gilliodts-van Severen: a.w.

(2) Diegerick: a.w.; Gilliodts-van Severen: a.w.

Psora: 5.
Pridretus: 6.
Lepra Grecorum: 3.
Lepra Arabum: 2.
Morphea: 1.
Elephantiasis: 4[(1)].

II

Onderzoek door dokter en chirurg van personen, die zich wegens melaatschheid op het Godshuis der Hooge Zieken aanbieden. Hun diagnose gaat vergezeld van een nauwkeurige opgave der verschijnselen, waaruit zij tot den aard der ziekte besluiten.
31 Maart 1695.

Wy, onderschreven, ghesworen Medicin ende Chirugien der stadt van Ipre, die door d'ordonantie van myn Edele Heeren Oppervoghden van het Godtshuys nevens Ipre, ghenaempht Hooghe Siecken, ghestelt zyn om te visiteeren dese naervolghende persoonen om te weten, oft sy besmet syn van Lazerie oft niet: tot welcken einde soo hebben wy gheexamineert ende ghevisiteert voor eerst jan Losir van de stadt van Haesebroek, out wesende twee en dertigh jaeren.

Voor eerst hebben wy syn aensicht bleeck ende persch bevonden; oock soo hebben wy een deel haeyrs uyt syn hooft, baert ende wynbrauwen ghetrocken ende bevonden dat aen de wortelkens des voorseyden haeyrs eenige deelkens oft portienkens des vlees is medegevolght. Wy hebben oock in de wynbrauwen ende achter syn ooren gevonden eenighe cleene clierachtige knobbelkens; syn gesicht fix ende onbeweeghelick; syne nuesgaten wyt uytwendigh ende inwendigh naue, verstopt ende quaelyck rieckende met een stynckenden adem; in de tonghe gevonden eenighe graenkens (ghelyck men in verkens vyndt), die ongans zyn.... Het tandtvleesch ghecorrodeert, sprekende oock door den nues met corten adem. Wy hebben oock naeckt ghevisiteert ende den huydt geheel rauw ende oneffen gevonden, ende oock in differente plaetsen den HERPES MILIARIS. Voorts soo hebben wy met de naelde aen hem tamelick diepe ghesteeken in de tendone van syne hiele, t'welk hy weinig gevoelt heeft. Door alle welke teeke-

(1) ORIGINEEL: Archief van het Belle Godshuis: Een blad papier; afmetingen 0,19 X 0,295 m. Zonder datum; schrift dateert van het einde der 17^{e} eeuw.

nen soo oordeelen wy dat den voorseyden bovenschreven Jan Losir van Haesebrouck melatsch oft lazerigh is; om welke redenen men hem behoorde te scheyden van ende uyt het geselschap van gesonde menschen, mits dat het een behaelyck ende contagieus gebreck is, het welcke wy alsoo waerachtig te wesen versekeren met ons eyghen handt. Actum Ipre 31 Martii 1695.

[Datum] Ut supra.

Medicin ende Chirugien attesteeren ende certificeeren gevisiteert te hebben Nicolaum vander Ghenoghten van Krombeeke, oudt negenthien jaeren, den welcken gheheel melaets ende ongeneeselyck is. Totus leprosus et incurabilis est.

Ut supra.

Medicin ende Chirugien verclaeren ende certificeeren gevisiteert te hebben Catarinam Ramavets, gebooren tot Langemarck, wonende tot Ipre, oudt wesende 54 jaeren, ende hebben in haer gevonden verrottinghe der leden van haer lichaem, als het uytvallen der neuse, wynbrauwen ende lippen; verrot ende stinckende ende corten adem, t'aensicht vol seeren ende ulceratien met onverdraghelicken stanck, ende volghens haer bekentenisse veele jaeren heeft geduert, de welke volghens ons oordeel incurable, absolut afgescheyden ende gesepareert wesen.

Ut supra.

Medicin ende Chirugien attesteeren ende certificeeren gevisiteert te hebben Jacob de Jonghe, deeken ex Waelscappel, oudt 64 jaeren, ende hebben bevonden, dat hy infecteert is met een specie van Lepre oft melaetsheyt genaemt ELEPHANTIASIS; syn aensicht weesende bleeck ende lootverwigh, streckende naer het swart, hebbende cnobbelen in de iuncturen ongeschickt tot arbeyt, de stemme heesch; de iuncturen van syne beenen ende handen stram met schurft in de beenen ende ulceratien, niet wel geneselick.

Ut supra.

Medicin ende Chirugien attesteeren gevisiteert te hebben Pieter Terlinck op Serckele[1], Casselrie van Ipre, out wesende 34 jaeren: ende hebben syn lichaem gevisiteert ende gevonden veel witte seeren met een opgeswollen ende bleeck

(1) Zie betreffende deze gemeente: Warnkoenig-Geldolf, Histoire du Quartier d'Ypres, bl. 250 (Parijs-Brussel, 1864).

aensicht, de stemme heesch met verstoopten adem ende de beenen vol stinckende ende ongeneeselicke ulceratien, daer by MOEPHEA ALBA.

Ut supra.

Medicin ende Chirugien verclaeren ende attesteeren gevisiteert te hebben Jacob Busschaert van Haesebrouck, oudt 50 jaeren, ende hebben in hem gevonden veele witte maculen met veele schelferen op het hooft als vischschubben, het aensicht opgeswollen, de nuesgaten verstopt met een heesche stemme, met witte zeeren onder den huyt, ende alsoo hy veele jaeren daervan geinfecteert is geweest, ende niet en is konnen genesen worden, soo hebben wy geoordeelt een specie van Lepre te wesen genaempt TYRIA.

Ut supra.

Medicin ende Chirugien attesteeren ghevisiteert te hebben Jan Steemaeie van Leghem, oudt wesende 65 jaeren, ende bevonden syn beenderen vol witte zeeren geinvectereert van lange tyden met een strammigheyt in de juncturen ende knobbelen, het lichaem onbequaem tot eenighen naturlicken aerbeyt, een specie wesende van Lepre. MOEPHIA ALBA et ELEPHANTIASIS.

Ut supra.

Medicin ende Chirugien attesteeren ende certificeeren ghevisiteert te hebben dese naervolghende persoonen:

Jacob Warin ex Waelscappel, out 54 jaeren;

Jan Haesebaert ex Morbeke, out 55 jaeren;

Pieter Bidauw ex Blaucappel, out 20 jaeren;

de welcke besmet syn met een seltigh humeur in het bloet ende geneselyck syn; dese zelte vertoont aen hun in de beenen meest.

Hun is gegeven een ordonantie.

Ut supra.

Medicin ende Chirugien attesteeren gevisiteert te hebben Antonium Verborgh ex Ledeghem, oudt 11 jaeren, ende hebben in hem gevonden het gheheel hooft geinfecteert met een schorse van wit zeer, met seer weinigh stuyfachtigh hayr, het welcke dickwils uytvalt ende wederom soo weynigh voortgroyt; getrocken komt seer lichtelick voort met cleene deelkens vleesch ende stinckende, ende is een specie van Lepre genaemt ALOPITIA.

Ut supra

Medecin ende Chirugien attesteeren gevisiteert te hebben

Jacob Bourdaen van Ipre, out 21 jaeren, ende bevonden, dat hy geinfecteert is met een specie van Lepre genaempt ELEPHANTIASIS met ulceratien ende MORPHEA ALBA et incurabilis est.

Medecin ende Chirugien, ut supra, attesteeren gevisiteert te hebben dese naervolgende persoonen:

Louyse Fourniers, huysvrouwe van Cornelis Reniers, oudt 58 jaeren;
Item Josaphyne Reniers, oudt 20 jaeren ende
Dorothea Reniers, oudt 17 jaeren;
dewelcke geinfecteert syn met een specie van Lepre genaempt ALOPITTA met MORPHEA ALBA et vix curabiles censentur.

Medecin ende Chirugien, ut supra, attesteeren gevisiteert te hebben Petronillam Houssen, oudt 19 jaeren, ende hebben bevonden, dat sy lichtelick kan genesen worden daer toe ghebrukende de nootsakelicke remedien,

Sic testamur subscripti: PETRUS PINTE. M.L.FRANS DE WULF.[1]

De Moordenaarsduiker te Sint-Andries.

Te Sint-Andries, in het Veld, eigendom van Weledelen Otto de Mentock, loopt een boschdreef die uitgeeft op den Diksmuidschen Heirweg (omtrent een uur buiten de Smedenpoort). Hier ligt een gemetselde duiker. Het volk vertelt dat men vroeger eens het lijk van een vermoorden vent gevonden heeft, weggestopt ouder den duiker. Verders weet men nog te vertellen dat Baekelandt, toen hij door de gendarmen opgezocht werd, hier onder den Moordenaarsduiker kwam slapen in een bakkerstrog: men kan nu nog in den duiker de vier haken zien waar zijn trog vasthing. Zoo vertelt men.

De gracht die ouder den duiker loopt, wordt *Moordenaar sheule* genoemd.

A.V.W.

(1) ORIGINEEL: Archief van het Belle Godshuis. Boek van 8 folios, waarvan enkel de 4 eerste beschreven zjjn. Papier; afmetingen 0.193 m. X 0.315 m.

Verdwenen gebruiksvoorwerpen: De boerenmakke.

ONDER mak (makke) geeft Deken De Bo in het 'Westvlaamsch Idioticon' volgende beschrijving, na vooreerst op de schapersmakke gewezen te hebben:

'De landbouwers in Noord-Vlaanderen dragen een makke mede als zij rond hun akkers gaan, ja zelfs als zij, in de week, naar de mis gaan; de makke is bij hen als het kenteeken en het zinnebeeld van den boerenstiel.'

Tijdens een tocht in het Gistelsche in Oogst 1945, werd ons op een hofstede te Zevekote dergelijke boerenmakke getoond, die toebehoord had aan den vader van den tegenwoordigen pachter. De kleinzoon had, gedurende de dagen van stille afzondering, toen het hof en een klein stukje der landerijen als een eiland midden het overstroomde gebied bovenstak, de boerenmakke van zijn grootvader teruggevonden. De oorspronkelijke maar vermolmde steel had hij vervangen, het koperen gedeelte opgepoetst en de scherpe kant op den zachten slijpsteen geblonken. Bij dit herstellingswerk dacht hij zoo: ''t Kan altijd wel entwaar voor te pas komen!'

Deze familie wist ons enkele bijzonderheden over dit gebruiksvoorwerp uit vroegere dagen te verhalen. Vóór 1914 werd de boerenmakke door iederen boer, die zich zelf eerbiedigde, als sierstuk gebruikt. Eigenlijk kon de makke gebruikt worden om distels uit te stekken[1], doch de boer nam ze mede, in de week, telkens hij door de velden trok om toezicht te houden op zijn volk, nu en dan stak hij het tuig wel

(1) Een gebruiksvoorwerp in den trant van de boerenmakke is de herdersmakke. Zie daarover: *Oostvlaamsche Zanten* 1942, blz. 79-87, waar ook een tweetal afbeeldingen er van terug te vinden zijn.

eens in den grond, hij berispte hier en daar iemand en trok dan met zijn makke onder den arm naar de dorpsplaats, om enkele druppels te drinken. Daar vond hij andere boeren, geburen meestal, die reeds hun makke aan de herbergdeur gezet hadden, om aan te toonen waar ze dien dag samenzaten. Ze dronken er hun rantsoen en na het praatje en den drank, hadden ze steeds de zekerheid, dat hun makke als steun op den terugweg kon aangewend worden.

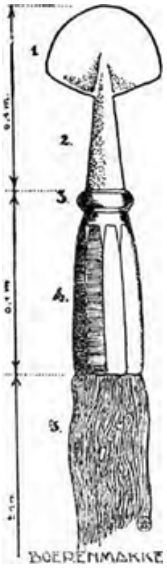

Het ware aangenaam te vernemen of ook buiten de Polderstreek de makke in eere werd gehouden.

De boerenmakke, zooals wij ze zagen en afteekenden, bestaat uit een metalen kop van eigenaardigen vorm die aan een houten steel is vastgehecht.

Vooral de polderboeren schenen, volgens onze zegslieden, zeer aan hun makke gehecht. 's Zaterdags moest de meid het koperen gedeelte netjes opblinken, want in een dezer platte stukken stond netjes de naam van den eigenaar gegrift.

De kop zelf is uit twee stukken gevormd: een bovenstuk, een soort waaiervormig schupje [1] met steekje [2] ± 10 cm. lang in ijzeren smeedwerk, zit vast in een koperen ronden ring [3] met negenzijdig koperen steelstuk [4]. Dit holle steelstuk wordt op den houten steel [5] vastgeklopt. Het koperen gedeelte is eveneens ± 10 cm. lang.

Het is een mooi stuk handwerk door den dorpssmid uitgevoerd, dit laatste verzekerde men mij tenminste. Zooals zooveel andere familiestukken ging ook de boerenmakke over van vader op zoon. Ondanks verdere navraag, konden we, tijdens ons verblijf, in de gemelde streek geen tweede exemplaar ontdekken.

Zou ook de boerenmakke, die pas enkele jaren in onbruik is, reeds tot de zeldzaamheden behooren?

H. STALPAERT

De litanie van keizer Karel

DE volgende Litanie staat als aanhangsel gedrukt op het voorlaatste blad (bl. 45-46) van een Iepersch drukje van 1708.

'Gheestelycke Remedie teghen de Peste.

LITANIE Ghesonden door den Paus Leo III, aenden Keyser *Karel de Groote*, die van hem eenighen middel begeerde teghen de Peste. Den H. Vader gheboodt hem datmen over hem dese H. Naemen soude draghen.

Jesu Verlosser, weest onses bermhertigh.

Heylighe Maria, bidt voor ons.

H. Anna, bidt. - H. Anthonius, bidt. - H. Nicolaus, bidt. - H. Bernardus, bidt. - H. Sebastianus, bidt. - H. Christianus, bidt. - H. Gerundius, bidt. - H. Martinus, bidt. - H. Silvester, bidt. - H. Rochus, bidt. - H. Adrianus, bidt voor ons.

Men moet acht daghen ghecluerende, ter eeren dese Heylighe Naemen, lesen derthien-mael *Pater Noster* ende *Ave Maria*, ende dry *Roosen-hoykens* der Heylighe Moeder Godis. Ende alle de ghene die sigh in dese boven ghemelde devotie

sullen oeffenen, ende sullen door Godts genaede noyt vande Peste sterven, t'welcke in veele Steden ende Plaetsen (daer de Peste ofte smettende Sieckte was) heeft beproeft geweest.

Soo wensche U.L. dese H. Broederschap van Iesus.

Vidit et Approb. Gaspar Extrix. Lib. Censor.

Vidit I. Senesael Can. Paenitent. Ipr. Lib. Censor.'

De titel van het drukje dat in Diegerick's Essai de Bibliographie Yproise niet voorkomt, luidt:

'Kort-Begryp van het vermaert Broederschap vanden Alderheylighsten Naem Godts ende Alder-heylighsten Naem lesus, Op-gherecht in de H. Orde der EE. PP. Predick-heeren. - Tot Ipre, by de Weduwe van Jaecques de Rave inde Suydtstraete 1708.' (ln-12, 48 bl.)

Deze 'Heilige Namen' van een vroeger zeer verspreide devotie tegen de pest (Biek. 1938, 55) zijn hier ditmaal verwerkt tot een kleine 'Litanie'; Paus en Keizer worden nu met name genoemd; voelbaar is de aantrek van het overbekende Gebed van Keizer Karel (waarover Biek. 1923, 14; 89 vlg; 1924, 136), dat, onder zekere vervallen gedaanten, nog heden de ronde doet. Een verrassing is echter de kerkelijke goedkeuring. J. Valckenaere (Biek. 1923, 89) meende dat de goedkeuring van het Gebed 'vooral te Ieper' valsch was, omdat men er 'in rechte' zoo streng tegen bijgeloof optrad. In feite zijn ook de Iepersche boekenkeurders soms zwak genoeg geweest om aan bedenkelijke volksdevotie toe te geven, zooals in deze Litanie. Of heeft de drukker een vroegere goedkeuring van het boekje misbruikt om, in een herdruk, deze populaire Litanie er in het stille tusschen te schuiven?

A.V.

Mengelmaren

Papegaai spelen.

Een loop- en tergspel; verstoppertje gespeeld door jongens.

Die er *aan* is, kruipt op een wagen, - de anderen verbergen zich en roepen dan: Papegaai, hoe laat is 't al? - Die er aan is, antwoordt:

Tien en holf
De klokke op jen bolg!

De weggedokenen roepen dan: Kom maar uit jen peerdestal. De jongen komt dan van zijn wagen en zoekt naar de

speelgenooten: degene dien hij eerst kan ‘aanslaan’ moet op zijn beurt ‘papegaai’ zijn. Brugge.

Koffie zonder melk.

- Waarom drinkt gij geen melk in uwe koffie?
  - Om niet grijsde te worden. Snellegem.

Oorlogskost.

't Is uit met al dat *scheedebrood* (rantsoenbrood dat niet thoop en houdt). - We hebben nu *kakkebrood* genoeg geëten.

Ze verkoopen de *haantjes* (ingelegde kleine mossels) zonder bons. Brugge.

Van maltkoffie: 'k Heb hem nog liever van *kiekstjespek* (gebrande rogge) dan van gebrande erreweten. Varsenare.

Dat *fluitebier* (flauw rantsoenbier) en is zijn geld niet weerd. Ruddervoorde. Vgl. *Fluitemelk, Fluitjesmelk*: afgestoken, magere melk; en *Fluitekalf*: kalf dat met fluitemelk gevet is.

Gershoest.

De beesten hebben den gershoest. - Vee dat in lage weiden graast, krijgt soms een hoest van de natte, den gershoest.

Meetkerke.

Hooge in de wapens.

Op een hoogveerdigaard gezegd:

- Kijkt eens naar dien Baron van zeulen en achterlappen.

Houtave.

Wien? en Wadde?

Als er iemand vraagt: WADDE? kort en bot, dan krijgt hij bescheid als volgt

> Een stuk van een padde,
> Een stuk van een puid,
> Lekt den hond zijn pateel uit.

Brugge.

En iemand die al te nieuwsgierig is, en vraagt en taalt: WIEN? krijgt tot antwoord:

Pietje den dien:
Heft zijn steertjen op,
Ge zult zijn holletje zien.

Stalhille.

Slunsepolitie. Bandpolitie

Zoo noemde het volk de stedelijke hulppolitie die, in deze oorlogsjaren, geen uniform maar alleenlijk een armband droegen. Ook nog *stokagent*, omdat zij met een stok uitgerust waren.

Brugge.

Van Boer en Boerinne.

Als den boer de patatten stampt,
Zijn konte gaat op en neere;
En als de rook in d'eerde slaat,
't Is teeken van slecht weere.

Brugge.

Als den boer zijn patatten stampt,
Zijn gat gaat op en neere;
En als de boerinne heur vlooien vangt,
Ze springen weg en weere.

Snellegem.

Nijpen om 't Geluk.

Als ze met tween opeens hetzelfde zeggen, nijpt de eene den anderen in den arm en zegt:

Gij hebt de nepe
En ik heb 't geluk.

Brugge.

Raadsel.

- Maria van Egipte
  Had entwat die wipte,
  't En was noch mager noch vet
  En 't was rondom met haar bezet.
  Wat was het?
- De oogen.

Zei-Spreuken.

- 't Zal wel gaan, zei 't ventje en zijn broekje kwam vol.
- Elk zijn spel, zei Peerken en hij dronk een druppeltje.
- Ge moet de dagen vieren lijk ze zijn, zei Welvaert en hij stierf op de kermesse.

Wenduine
A.V.W.

Patattentrein.

Dat was een trein waarmede, binst den oorlog, de patattenblauwers reisden, in benden. Kortrijk. Welke trein was dat juist? In 't seizoen scheen iedere trein een beetje ‘een patattentrein’ te zijn! En liep er ook ergens geen ‘toebaktrein’!?

N.

Thuisblijvertjes wagen. - Beenenvoiture.

- Ik zat nog een keer op thuisblijvertjes wagen! d.i. ik kon niet meegaan, 'k had den thuiswacht, door ziekte of zorge of anders. Damme.

A.V.W.

Deze zegswijze riekt naar een andere (geh. te Kortrijk):

- We gaander naartoe gaan [naar kermis of uitvaart] met de beenenfoteure (=voiture), ironisch voor: te voet. P.

Bladwijzer 1940-1945

A. Opstellen

Een opstandige schuldenaar te Westvleteren (de plaat ende vuist te Veurne, 1551)	E.I. STRUBBE	
Rondedansen in het Brugsche (vervolg van 1939, bl. 245)	M. CAFMEYER	17, 79
De Vlaamsche walvischvangst in de Middeleeuwen	R. DEGRYSE.	20
Westvlaamsche zanten (vervolg van 1939, 215)	J. DE LANGHE	23, 92
Vereering van Sinte Brigida in Westvlaanderen	M. ENGLISH.	33, 64
Kat en Hond in volkszeg en spreuken uit de omstreken van Brugge	M. CAFMEYER.	45
Maneschijn en wasdom	G.P. BAERT.	57
Zantekoorn uit Nieuwpoort, met verwijzing naar de Westvlaamsche zanten	J. FILLIART.	83
Stichting van Lombartsijde	R. DEGRYSE.	89
Te Wontergem in 1878-1884	A. MERVILLIE.	101
Taalschut	G.P. BAERT.	105
Onze Westvlaamsche Windmolens in de oorlogsjaren	CHR. DEVYT.	115
Diagnose van Melaatschheid op het einde der 17e eeuw te Ieper	O. MUS.	120
Verd wenen gebruiksvoorwerpen: De Boerenmakke	H. STALPAERT.	127

De Litanie van Keizer Karel	A.V.	129

Klein werk

Lof van den Visscher (een vers uit De Dene's tijd), 27. Spaansche viere, 30. Het strandvisschen, 52. De snik, 54. Zantekoorn uit het Westland, 88. Adriaan Fabiaen, een onbekend

Brugsch schilder uit de XVIe eeuw, 108. Bij het jaarcongres van de vinkeniers te Rumbeke, 109. Cordulensschooltje te Handzame, 111. De ‘Broers’ (Koksijde) ter zee en te land, 114.

B. Vertellingen

De nieuweling	G.P. BAERT	8
Van 't Zuulmaatje-m'n-Ingele	VAS	75

POPPENSPEL:

De beesten op bezoek in 't stalleke van Bethleëm (vervolgt)	K. DE WOLF.	96

C. Gedichten

Damme	J. FILLIAERT.	7
Tabakjonst	H. JARL	26
Plechtige communie	A.H.	44

D Zakenwijzer op de opstellen en de mengelmaren.

PLAATSELIJKE GESCHIEDENIS.

Atrecht, 22. Boulogne, 21. Handzame, 111. Ieper, 120. Kales, 22. Koksijde, 22. Lombartsijde, 89. Oostende, 20. Rumbeke, 109. Sint-Andries, 126. Sint Wulmer, 22. Veurne, 1. Veurne-Ambacht, 1. Westvleteren, 1.

WINDMOLENS: Aartrijke, 117. Assebroek, 118. Avelgem, 116. Breedene, 118. Brugge, 118. Brugge Pieters, 117. Bulskamp, 115. Damme, 118. Harelbeke, 115. Heist, 116. Houtave, 118. Houtem (Ieper), 115. Ichtegem, 117. Ingelmunster, 117. Keiem, 117. Knokke, 118, Koksijde, 116. Langemark, 116. Lissewege, 117. Meetkerke, 117. De Moeren, 117. Nieuwmunster, 119. Oostkamp, 117. Ruiselede, 119. Snellegem, 119, Wevelgem, 115. Zillebeke, 115.

PLAATSNAMEN:

't Fort, (Brugge), 77. De Broers, Broers Bank, Broersduinen (Koksijde), 114. Moordenaarsheule (St. Andries), 126.

OUDHEIDKUNDE:

Brugge, 108. Ieper, 55.

FOLKLORE:

Bijgeloof, rond de galg, 56. Kat en hond in volkszeg en spreuken, 45. Maneschijn en wasdom, 57. Strandvisschen, 52. Spaansche viere, 30. De Moordenaarsduiker te Sint-Andries, 126. Litanie van Keizer Karel [tegen de pest], 129. Oorlogskost, 131. Kinderspel: Papegaai spelen, 130.

Volksgeneeskunde: De snik, 54.

Heiligenvereering- en verbeelding:
Barbara, 31. - Brigida, 33: te Beveren-Yzer,39; Bossuit, 39; Brugge, 40; Oostnieuwkerke, 64; Oostvleteren-Elzendamme, 68; Sint-Jan-bij Ieper, 71; Sint-Jozef. Hooglede, 72; Woesten, 72.

Kinderrijmpjes: 'k Ga naar Gent, 32. Wadde? een stuk van eenpadde... Wien? Pietje den dien, 131. Als den boer zijn patatten stampt, 131.

Raadsel: Maria van Egipte, 132.

TAALKENNIS.
Westvlaamsche zanten (zie 1939, bl. 215.)
Apekop, Bastebeier, Beerlander, Beschot, Bubbel, Buiken, Deurschinksel, Djake, Duts, Eenbalg, Garen, 83. Geernare, Gorgelen, 84. Hil, 94. Honger, Kammelingen, Klompers, Kluts, Knuffel, Krabben, Krotte, 84. Malieziekte, Mast, 85. Milo's, Mingsel, Moedertjes, 23. Moefelen, 24. Mok, 85. Mol, Mollemuus, Mot, Mouwekruipertjes, 24, Muus, 24, 85. Nannetje nul, Neuten met gaatjes, Neuzen, Niezen, Nijster, Nokken, No(o)rsen, Oef, Oelie, Oeststok, Officiertje, 25. Om, 92. Onderzetten, Onthouden, Onze lieven Heertjes teentjes, Onze Vrouwe distel, Oog, Onze Vader, 93. Oogenput, Ooren, Oortebond, Oortje, Opperpaster, Ote, Ouwersten, 94, Plompers, 84.

Vaktaal.
In 't Bankierskantoor: Kasse, 13. Kerselaere t'hooge, 13. Negocie, 13. Prutspapier, 13. Skonto t' hooge, 13. Over den stok, 13. Thesaurier, 13.

ZANTEKOORN.

Vrekkige boer, 26 Een gierigaard, 88. Niet te haastig, 104. Kattepierig, 88. Katijvig, 88. Primmelen, 88. Rijkdom, 26. Schaljaarden, 88. Schartelare, 88. Geern zien, 88.

Woorden en wendingen.

Afgemoederd zijn, 16. Bandpolitie, 132. Barabassen, 14. Baron van zeulen en achterlappen, 131. Klaar Bescheed, 7. Brouwerstuig, 32. Eendesletse, 95. El, 13. Familie van bijslaperswege, 32. Finnig, 95, Fledercine, 28. Fluitebier, Fluitekalf, 131. Kort Fransen, 12. Fronse, 95. Gershoest, 131. Gravesne, 28. Gremmescijs, 28. Haantjes, 131. Hooge in de wapens, 131. De jaren zeventig, 56 Kakkebrood, 131. Kelebeier. 87. Kiekstjespek, 131. Klik, 87. Koffie zonder melk, 131. Kopkens, 14. Loerders, 88 In de melk houden, 7. Nijpen om 't geluk, 132. Observanten, 28. Pannezetter, 95. Papnunnen, 16. Pijne, 28. Pluimte, 7. Precaers, 28. Punteren, 15. Ravotse, 95. Ruuters vanden bancke, 28. Sarreltje-van-houthem, 76. Scheedebrood, 131. Schuuftyeghen, 28 Slunsepolitie, 132. Smok, 87. Steenen stampen, 16. Stokagent, 132. Trawanten, 28. Een fraaie vent, 95. Te vuilzoute, 95. Zullemaarte, 16. Thuisblijvertjes wagen, Beenenvoiture, 132.

Zeispreuken: 132

VRAGEN: Karnoel-Karoen, 56. Toebaktrein, 132

VAN 'T BEREK. Blok: 32, 56, 88, 112. Biekorf leeft nog, 113.

BOEKENNIEUWS. BR. FIRMIN. De Romaansche kerkelijke bouwkunst in West-Vlaanderen, 28. Zeeland door de eeuwen heen, 30. M. ENGLISH. Romaansche bouwkunst in Westvlaanderen, 53. C, LOONTIENS. Duin- en Strandverdediging langs de Vlaamsche kust, 85.

PRENTEN.
In den tekst: Sinte Brigida, 35. 67; Boerenmakke, 128.
Buiten tekst: De vuist en de plaat te Veurne. 4.

Westvlaamsch archief voor geschiedenis, oudheidkunde en folklore
I-II
1939-1940

[Nummer 1]

De Heeren van Gistel en het Blauwhuis te Haringe.

Onder de adellijke families die in vroegere eeuwen Haringe bewoonden en er in de kerk hun laatste rustplaats vonden, treffen wij de familie ‘van Gistel’ aan. Bijna alle handschriften of werken over geslachtkunde hebben een of andere lijst met afstammelingen van dit aloude en invloedrijke geslacht uit Vlaanderen. Van dezen breedvertakten familieboom wordt nochtans de twijg die in Haringe afstierf nergens aangegeven, hoewel zij op den Ekelsbeke-tak ontsproten, rechtstreeks haar levenssap ontying van den stam te Gistel. In volgende lijst willen wij deze bloedverwantschap aantoonen door het opgeven van de personen die het geslacht in rechte lijn hebben voortgezet; soms geven wij meerdere namen van kinderen, doch dan uitsluitend om aan te stippen hoe de ouderlijke bezittingen werden verdeeld.

Onze gegevens ontleenden wij aan verschillende bronnen, die wel niet altijd eenstemmig zijn[(1)]. De

(1) Th. de Limburg-Stirum. *Le chambellan de Flandre et les sires de Ghistelles*. Gent, 1868. - Hieruit gebruikten wij vooral het bewijsstuk LII.
Carolus de Visch. *Notitiae Genealogicae* 1659-1661. - Hs. 137/22 bewaard op het archief Groot Seminarie Brugge. Voor de familie van Gistele (f° 81-84 v°) schijnt dit werk nogal betrouwbaar, aangezien de Visch zelf aanteekende dat hij zijn nota's kon putten uit origineele charters van Lodewijk van Gistel, heer van de Mote.
J. Gailliard. *Bruges et le Franc*, Brugge, 1857, Bd. I, blz. 80 vv. Voor dat werk konden wij de aangevulde en verbeterde uitgave nazien in de Bibliotheek van het Rijksarchief te Brugge.

Recueil Généalogique de families originaires des Pays-Bas. Rotterdam, 1775, Bd. II, blz. 153 ss. (Afkorting: R.G.).
L. Gilliodts-van Severen: *Coutumes de la ville et châtellenie de Furnes*, Bd. IV passim. Voor veel geslachtslijsten steunt Gilliodts op het voorgaande Recueil.
Benevens deze Genealogische werken, raadpleegden wij nog:
Chanoine de Joigny. *Manuscrit relatif aux Seigneuries de Flandre*, publié par le Comte Henri de Limburg-Stirum, Oudenaarde, 1935.

A. Vanhove. *Essai de Statistique Féodale de la Flandre Maritlme*, 1e partie (Châtellenie de Cassel. La Motte au Bois. Territoire de Merville) Annales du Comité Flamand de France, Bd. XXXIX (1932).

oorzaak hiervan ligt vooral in het feit dat vader en zoon gewoonlijk denzelfden naam dragen, waardoor ze moeilijker te onderscheiden vallen; ook werd het huwelijk vaak gesloten tusschen bloed- en aanverwanten, wat de moeilijkheden niet komt verminderen. Overal hebben wij de meest gegronde of waarschijnlijkste lezing overgenomen, die toch maar onder voorbehoud mag aanvaard worden. Als stamvader nemen wij:

I. JAN HEER VAN GISTEL. Voormezele, de Mote, (la Motte, leengoed te Armentiers) en van den tol te Brugge. Hij was kamerling (chambellan) van Vlaanderen en had Isabelle van de Woestyne gehuwd die na 1308 overleed. Jan was reeds gestorven den 14 December 1289. Als schild voerde hij het volle wapen van Gistel; op veld van keel een hermelijnen keper.

Als kinderen hadden ze o.a.:

1. Jan, die later als heer van Gistel en van den tol te Brugge door zijn huwelijk met Margriete van Luxemburg de rechtstreeksche voortzetter werd van het geslacht der heeren van Gistel. Als oudste zoon van het huis is hij gerechtigd het oorspronkelijk wapen te dragen.
2. Boudewijn van Gistel(1), heer van Voormezele, huwde Antoinette van Belle; zijn dochter Johanna van Gistel

(1) Wij volgen hierin de Visch en de Joigny hoewel de andere lijsten geen Boudewijn vernoemen. Wat ons tot deze lezing aanzette, is het feit dat Johanna bij allen als dochter van den heer van Voormezele of als vrouw van Voormezele en echtgenoote van Niklaas van Loo bekend staat; ook over den datum van haar afsterven (13 Oktober 1338) bestaat geen twijfel. Was Johanna dochter van Wouter zooals Gailliard en het Ree. Gén. schrijven, dan is het onverstaanbaar hoe zij kan vrouw van Voormezele zijn, terwijl haar vader enkel heer was van de Mote en Ekelsbeke. Joigny noteert dat Boudewijn een nageboren zoon is van Wouter; dat is mogelijk wel de reden waarom Boudewijn niet vernoemd wordt bij de Limburg-Stirum en andere.

(† 1338) bracht door haar huwelijk met Niklaas van Loo († 1351) de heerlijkheid Voormezele in dit geslacht. Beide laatste liggen begraven in St. Maartens te Ieper.

3. WOUTER van Gistel die volgt.

4. Geeraart van Gistel[1], heer van de Woestyne (leengoed gelegen te Aalter) en stichter van den iak der heeren van de Woestyne.
   Als breukteeken nam hij in het wapen van Gistel drie ankerkruisen op, ontleend aan het wapen zijner moeder die, als vrouw van de Woestyne, op een veld van keel een zilveren ankerkruis droeg.

II. WOUTER VAN GISTEL, Ridder, heer van de Mote (hem door zijn moeder afgestaan in 1308). Door zijn huwelijk (in 1299) met Beatrijs, dochter van Diederik, werd hij heer van Ekelsbeke en stamvader van het geslacht van Gistel-Ekelsbeke. Bij Gailliard, en Gilliodts (naar het Recueil Généalogique) wordt hij nog heer van Landeghem[2] genoemd. Als breuk nam hij in het

(1) Ditmaal naar Joigny en Gailliard (het Rec. Gén. heeft Jacques Sr de Woestine; volgens de Limburg-Stirum was deze Gerard kleinzoon van Jan en Isabelle) om soortgelijke reden als onder de vorige nota aangegeven.

(2) In plaats van *Landeghem* (in O.-Vl.; ofwel de heerlijkheid in de gemeenten Anzegem, Ingooigem, Ootegem en Tiegem) moet hier waarschijnlijk gelezen '*Ledringem*', dat niet alleen na Wouter's dood gedurende twee eeuwen samen met Ekelsbeke, aan eenzelfden heer toebehoorde, maar reeds rond 1320 samen vermeld staat 'de sa terre à Ledringhem et d'Ekelsbeke' (Com. flam., 13, 57); in 1376 onmoeten wij een 'Jehanne de Bienke, dame de Yeskelbeke et de Ledringhem' (Mém. Morinie, 15, 121). Onze meening schijnt nog bevestigd te worden door de verschillende schrijfwijzen die wij bij de verschillende auteurs ontmoeten naast de namen der afstammelingen van Wouter. Zoo lezen wij Landeghem, Landreghem, Landringhem, Ledringhem (ook soms naar de plaatselijke uitspraak Lederghem of Leereghem geschreven). Hoe Wouter heer van Ledringem zou geworden zijn, hebben wij niet kunnen uitmaken; het is niet onmogelijk dat dit gebeurde door zijn huwelijk met de erfdochter van den heer van Ekelsbeke. Ook hadden Ledringem en Ekelsbeke als heerlijkheden hetzelfde wapen.

wapen van Gistel drie zilveren spoorradertjes op, overgenomen uit het wapen van zijn vrouw die op keel drie zilveren spoorradertjes d.i. het wapen van Ekelsbeke droeg. - Na zijn dood gingen zijn bezittingen over op zijn oudsten zoon.

III. JAN VAN GISTEL, Ridder, heer van Ekelsbeke, Ledringem en de Mote die in 1334 (volgens de Visch 1349) het huwelijk aanging met Johanna van Beveren, dochter (of zuster) van Diederik, heer van Diksmuide, en Alexandrine van Ollehain (alias Dolhain).

Als zoon en opvolger hadden zij:

IV. GEERAART VAN GISTEL, Ridder, heer van Ekelsbeke, Ledringem, de Mote en Proven(1). Hij trad in den echt met Margriete van Crequy en stierf in 1387; uit hun huwelijk hadden zij volgende kinderen:

1. Theodoor van Gistel, heer van Ekelsbeke, gestorven zonder nageslacht.

2. JAN van Gistel die volgt.

3. Jacqueline van Gistel, overleden in 1451, echtgenoote van Jan van Halewyn.

4. Isabelle van Gistel, die Jan van Vlaanderen, heer van Drincham, huwde.

(1) Hoe Proven in zijn bezit kwam, hebben wij nergens kunnen vinden. - Volgens J. Gailliard zou deze Geeraart eerst gehuwd geweest zijn met Elise de Waucourt, waaruit hij Felix won. Bij deze bewering heeft hij verward tusschen Geeraart van Gistel, heer van Ekelsbeke, en Geeraart van Gistel († 1452), heer van Beveren en Ousselgem, gehuwd met Alice van Waucourt, († 1448) en beide begraven in de kerk van Beveren aan de Leie, waar hun grafsteen nu nog bewaard wordt. Hun zoon Felix van Gistel, heer van Beveren en Ousselgem, huwde Margriete van Halewyn, dochter van Tristram en ligt begraven te Oudenburg († 1477). De naam ‘van Beveren’ van Geeraart's moeder zal de aanleiding geweest zijn in deze verwarring.

V. JAN VAN GISTEL, Ridder, heer van Ekelsbeke, Ledringem, de Mote en Proven, huwde Maria van Halewyn. Hij stierf den 22 September 1434 (R. G) en werd opgevolgd door:

VI. WOUTER VAN GISTEL, Ridder, heer van Ekelsbeke, Ledringem, de Mote en Proven, die overleed den 1 September 1457 (Gilliodts). Hij was gehuwd met Maria van Haveskerke, dochter van Lodewijk, heer van het hof ten Broeke (leenhof te Oostvleteren, Westvleteren en Reninge) en van Margriete van Heule (heerlijkheid te Oostvleteren), vrouw van Oostvleteren (naar de Visch), beide begraven in de kloosterkerk van Eversam. Volgens de Visch (en naar hem Diegerick-Bergerot in hun *Histoire du Château et des Seigneurs d'Esquelbecq*, Brugge, 1857) zou Wouter in tweede huwelijk verbonden geweest zijn met Jeanne d'Aucourt, f[a] Olivier; dit is moeilijk aan te nemen.

Maria van Haveskerke overleed den 1 April 1475 en ligt bij haar man begraven te Ekelsbeke; samen wonnen zij:

1. Jan van Gistel, Ridder, heer van Ekelsbeke en Ledringem, die uit zijn huwelijk met Jeanne van Gruuthuyse alias Brugge (1455) een dochter Jeanne had, die uitgehuwd werd door Lodewijk (Jan) van Halewyn, heer van Peene, waardoor de heerlijkheden Ekelsbeke en Ledringem aan het geslacht van Halewyn overgingen.

2. Lodewijk van Gistel, heer van Wispenhof (alias Viespenhoff - R. G; Mespenhout of Mespenhorst - de Visch), huwde Maria de dochter van Jacob van Desvres(1) en

(1) Bij Gailliard lezen wij ‘Marie, dame de Furnes’; het bewijsstuk LII bij de Limburg-Stirum heeft ‘Marie de la Desurie’; de Visch heeft Marie f[a] Jean de Frennes; Gilliodts volgt het Recueil Généalogique dat ‘Marie de Fuerne ou des Uerne’ opgeeft. Hebben wij hier niet te doen met Desvres (stad in het arr. Boulogne) waarover wij lezen bij de Flou in zijn Wdb. der Toponymie onder aanmerking 1): ‘Door het verwarren van u en v ontstonden, in de XVIIe eeuw, vooral in de oorkonden, die elders dan te Desvres opgesteld werden, de vormen Desurenne en Desvrennes, ook Désurennes’. Ook vinden wij onder dit woord volgende aanhalingen: ‘Sire Jacques de le Desverne 1439’ en verder ‘Cy gist noble escuier Jacques de le Desvernes † 1440’. Zou deze Jacques soms niet te vereenzelvigen zijn met Jacob, den vader van Maria? Mogelijks kan de wapenkunde onze meening staven, want bij de Visch en het Recueil Généalogique voert Jacob ‘d'or à trois aigles de sable’.

van Jeanne van Zinnegem. Bij de Visch lezen wij ‘zij hadden onder hen alle de partien van Oost- en Westvleteren ende het leen van Nevele’ (heerlijkheid te Oostvleteren). Hun eenige dochter, Maria van Gistel, vrouw van Wispenhof, huwde Jan van Oignies, heer van Watten, overleden den 17 Juni 1521 en begraven te Oostvleteren.

3. Jacob van Gistel, Ridder, die als erfdeel de Mote en Proven ontving (1448), huwde eerst met Jeanne van Fontaines (heerlijkheid te Blaringem), dochter van Jan en Maria van Avroult.
   Later hertrouwde hij met Claudine de la Viefville († 21 Mei 1483), dochter van Lodewijk, heer van Sams en Château-Vilain.
   Zijn nakomelingen zetten den tak der heeren van de Mote, Proven en Varsenare voort.

4. Jossine van Gistel, vrouw van Angest (heerlijkheid te St Silvesterkapel en te Ste Mariakapel) en van Moulin-du-Val, huwde Antoon van Wissocq, ridder, heer van Gapannes (leenhof van den Burg van Veurne te Zoutenaaie).

5. Margriete van Gistel huwde met Jan van Houtte (alias du Bois), Heer van Vleteren en Strazeele.

Benevens deze 5 kinderen had Wouter nog een bastaardzoon, die de stamvader werd van den tak die Haringe bewoonde, namelijk SYMPHORIAAN.

(Vervolg).

A. DESCHREVEL.

Westvlaamsche Gertrudis-Prentjes

Sinte Gertrudis van Nijvel in Waalsch Brabant is een volksheilige in de ware beteekenis van 't woord, maar, als we Nijvel zelf buiten rekening laten, is haar vereering veel minder verspreid bij de Walen dan bij de Dietschers en de Duitschers. Voor het Vlaamsche land komt West-Vlaanderen toch achteraan: we hebben slechts twee beevaartplaatsen waar de devotie nog in wezen is en die elk een eigen beevaartprentje bezitten, te weten: de Sint Trudoabdij te BRUGGE en de parochiekerk te BOVEKERKE.

Hoe en wanneer de vereeiing van S. Gertrudis in de Brugsche abdij ontstond, is nog een raadsel. De Sint-Trudo-nonnekens zijn Reguliere Kanunnikessen, en te Nijvel was het adellijk kapittel, sedert de elfde eeuw, ook uit kanunnikessen samengesteld. Oorspronkelijk was het een klooster van Benedictijner-nonnen geweest, zoodat, om de puntjes op de i's te zetten, we S. Gertrudis best in Benedictijner habijt zouden voorstellen. Zoo staat ze op vele oude platen, o.m., op deze van Jan Wieryx en van Cornelis Pinssen. Maar, toen te Nijvel de kanunnikessen de plaats innamen van de vroegere Benedictijner zusters, lieten ze de heilige stichteres voorstellen met het habijt dat ze zelf droegen: het wit koorhemd en de zwarte mantel gevoerd met bont of hermelijn. Dat is een van die naastingen die in de Iconografie dagelijksch brood zijn.

S. Gertrudis-kanunnikes is dus als een soort ordeszuster voor onze Brugsche nonnekens. Dat is iets, maar toch niet genoeg, meen ik, om den oorsprong der Brugsche devotie te verklaren. Ik vermoed dat de benaming zelf van het Brugsch klooster er iets mee te maken heeft. De vermeende stichter van het klooster, Sint Trudo van Haspengouw, is, in tegenstelling met S. Gertrudis, in West-Vlaanderen nooit tot een volksheilige geworden; het is niet onwaarschijnlijk dat het

gewone volk, waar het hoorde spreken over een Trudoklooster, dadelijk zal gedacht hebben aan Gertrudis, wier naam in den volksmond ook wordt verkort tot Trude of Trui. Het is dan ook wel mogelijk dat de zusters, vooral toen ze na den Geuzentijd in de stad kwamen wonen en een druk bezochte kapel bezaten, van deze omstandigheden gebruik hebben gemaakt om haar kerkje te doen ‘leven’. In elk geval, in de jaren 1600, is de devotie er in wezen.

Onze schilder Jacob van Oost de oude, wiens dochter(1) er in 't klooster trad, maakte voor de abdij een heele reeks schilderijen. Met een soort voorliefde maakte hij van die godsdienstige tafereelen ook familiegedachtenissen. Zoo staat hij zelf en zijn zoons op de Pinksterschilderij, die oorspronkelijk in het zusterkoor stond, en thans in de Sint-Salvatorskerk bewaard wordt. Zoo schilderde hij nog het portret van zijn dochter-non als S. Gertrudis: een prachtig doek (2,83 ×1,71), dat tot aan de Fransche Revolutie in de kloosterkerk hing, in 't begin der verleden eeuw verhuisde naar de Sint-Pieterskerk te Oostende, en, na den brand van deze kerk, naar het Museum aldaar overging.

Bij deze schilderij (waarvan een prent hierbij buiten tekst) moeten we een oogenblik stilhouden: ze is het uitgangspunt der hier besproken beevaart-prentjes.

Gertrudis-Maria van Oost staat afgebeeld met de ordesdracht die thans nog in Sint-Trudo gebruikelijk is, en ietwat afwijkt van het kleed der kanunnikessen te Nijvel. Zeer waarschijnlijk zal Maria van Oost hebben mogen ‘poseeren’ toen vader zijn werk schilderde, en zal ze zelfs den staf der abdis voor de omstandigheid hebben mogen dragen; want het velum met het Sint-Augustinus attribuut, het doorspiesd hart, is nog in gebruik in Sint-Trudo; alleen de kostbare metalen staf is sedert lang vervangen door een van verguld hout.

Voor de verdere ‘stoffeering’ van zijn schilderij

(1) Maria van Oost, geboren in 1636.

(Bijblad van Westvlaamsch Archief, 1939, 1).

H. GERTRUDIS
Schilderij van Jacob van Oost.
(Stedelijk Museum, Oostende).

moest van Oost elders gaan zoeken. Ik vermoed dat hij afhankelijk is van het zeer schoon koperplaatje dat, zonder naam van kunstenaar, voorkomt in de werken

S. GEERTRUYT inde Abdie van S. TRUDO tot BRUGGE
O: Gertrudis, Staet ons by als wy inde kortsen woelen
en verkryght van God dat wy gelnen hooft Suver en gevoelen

Beevaartprentje van Brugge.

van Joseph-Geldolf van Ryckel, abt van Sint-Gertudis te Leuven[1]. Daar draagt S. Gertrudis de rijkere dracht

(1) *Hodoeporicon Marianum*, Leuven, 1634; *Historici S. Gertrudis*, Brussel, 1637.

van de kanunnikessen te Nijvel: donkerkleurig habijt en mantel gevoerd met hermelijn. Ook de hoofdkap is anders. Maar deze afwijkingen bij onzen Brugschen schilder kunnen gemakkelijk verklaard door de omstandigheid dat hij een nonneke van Sint-Trudo tot model nam.

De ‘stoffeering’ op den achtergrond is echter, met een kleine verwisseling van schikking, identisch op de plaat en op de schilderij. Op de plaat ziet men, rechts van den toeschouwer, een fontein of bron omgeven door devote pelgrims; links zit een duivel geknield op den grond. Van Oost heeft alles links bijeengeschikt, en knoopt den duivel aan een boomtak, in de hoogte, zooals ‘de gehangene met de koord’. Op de twee voorstellingen klimmen ratten of muizen langs den staf; maar van Oost legt, aan den voet van de heilige, een kroon, en schildert, boven het hoofd, een vlam of vuurbol; twee détails die op de koperplaat ontbreken.

Wat beteekenen deze bizonderheden?

Eerst de knagers, ratten en muizen. Molanus, alias Vermeulen, had bij een ouderen schrijver gevonden dat die knaagdieren bij S. Gertrudis beteekenen: de duistere macht van den duivel door onze heilige overwonnen; maar deze verklaring staat hem maar half aan. Een meer zakelijke uitleg vernam hij te Nijvel zelf, uit den mond van een geestelijke der Sint-Gertrudiskerk. In de krocht onder het koor is een oude put, de Gertrudisput, waarvan het water, over akkers en velden en in de huizen gesprenkeld, ratten en muizen verdreef[1]. Goed; maar het blijft toch een raadsel: waarom werd het water van den Gertrudisput tegen de knaagdieren gebruikt? In het leven of in de legende der heilige is hiervoor geen verklaring te vinden. Was die kelderput zelf eertijds een ‘Rattenkasteel’ geweest? Zooiets gebeurt toch meer en ware niet verwonderlijk. Of moeten we aan een andere zijde gaan

(1) De Historia SS Imaginum (Ed. Paquot), Leuven, 1771, blz. 267. Zie nog Biekorf, 1935, blz. 107.

zoeken? Zooals we dadelijk zullen opmerken: een der meest kenschetsende deugden van S. Gertrudis is geweest de herbergzaamheid, en hieraan is het te wijten dat ze, zoowat overal, maar meest nog in Duitschland, als patrones voor hospitalen werd verkozen. Te Rostock werd, in 1468, een Gertrudis-hospitaal gesticht dat een beroemde Gertrudis- of Pestkapel bezat(1). Ratten zijn steeds bekend geweest als de groote verbreiders van pestkiemen. Ligt hier wellicht het geheimzinnig verband? Een der oudst-bekende voorstellingen van S. Gertrudis met knaagdieren is weerom een Duitsch beeld der veertiende eeuw in het Schnütgen-Museum te Keulen. De heilige is er voorgesteld als edeldame, en draagt een muis op de linkerhand(2).

De bron of fontein met pelgrims is weerom een zinspeling op den Rattenput te Nijvel. In talrijke beevaartplaatsen vinden we replieken van dezen Gertrudisput, zoo te Gaasbeek, te Meldert-bij-Tienen, te Ternath, te Tervuren, te Wommersom, enz. Dat de pelgrims niet alleen water putten om het te sprenkelen tegen de knagers, maar nog al drinkend zijn voorgesteld, kan een zinspeling zijn op de Sinte-Geertruisminne. Over dit laatste gebruik bestaat een haast onoverzienbare boekenschouw. Het heeft zoo 'n sterke gelijkenis op de Sint Jansminne, dat de twee gewoonten soms worden gelijkgeschakeld door de verklaring dat S. Jan de lievelingsheilige was van S. Gertrudis. Voor onze heilige is het gebruik wel te verklaren door haar deugd van herbergzaamheid. Waar men goed onthaalt, wordt een glaasje geklonken. De kerk te Nijvel is thans nog in het bezit van den bekenden Gertrudis-beker, een glazen schaal, die van de vierde of vijfde eeuw dateert, en gevat is in een verguld-zilveren montuur der jaren 1400.

Het duiveltje, dat bij Van Ryckel naast S. Gertrudis geknield zit en bij van Oost aan den boomtak slingert, is in verband te brengen met de legende van den

(1) KÜNSTLE, *Ikonographie der Heiligen*, Freiburg, 1926, II, bl. 280.
(2) Afb. Ibid.

Ridder die zijn ziel aan den duivel verkocht en door Gertrudis uit de klauwen van Satan verlost werd. Deze episode staat reeds op het groot zilveren schrijn der dertiende eeuw te Nijvel en werd in volgende eeuw berijmd door Willem van Hildegaertsberg. Zooals Jan Gessler heeft bewezen, is deze Gertrudislegende maar een variante op de oudere Teofiluslegende; ze had zooveel bijval in de Dietsche landen dat ze aldaar werd gelocaliseerd: te Heppeneert in 't Limburgsche wijst men u het graf van den verlosten ridder.

De kroon, aan de voeten van S. Gertrudis, is een zinspeling op haar prinselijke afstamming en een symbool van het versmaden der aardsche grootheid. Dit iconografisch kenteeken is zeer gewoon: men vindt het bij SS. Winnoc, Joost, Aloysius, Franciscus de Borgia en veel andere.

De vlam of vuurbol boven het hoofd? De geleerde Jesuiet Cahier zegt dat S. Gertrudis met een vlam wordt afgebeeld, omdat ze, na haar dood, boven het brandend klooster te Nijvel verscheen en 't vuur met haar hoofddoek doofde[1]. Een meer geijkten uitleg vindt men in de ‘Litanie’, die te Brugge en te Bovekerke in gebruik was en in de ‘Schatkiste’[2] werd opgenomen. Daar lezen we; ‘H. Gertrudis, die in gebed zynde, boven uw hoofd gezien is eenen vierbal, van hem gevende glinsterende straelen als sterren, b.v.o.’.

* * *

Nu we onze Brugsch-Oostendsche schilderij tot in de onderdeelen hebben ontleed, zullen de twee beevaartprentjes geen enkele moeilijkheid meer opleveren.

Dat van Sint-Trudo is een tamelijk grof namaaksel van de schilderij: de plaatsteker heeft op het koper de schilderij eenvoudig nageteekend, zoodat de afdruk

(1) CAHIER, *Caractéristiques des Saints*, Parijs, 1867, blz. 490.

(2) *Schat-Kiste der Litanien*, Brugge, bij Cornelis de Moor, S.d. (einde der jaren 1700). Deze vuurbol staat ook duidelijk afgebeeld op het Gertrudis-plaatje bij A. BRUNNER S.J., in zijn *Fasti Mariani*, Antwerpen, 1663.

ervan omgekeerd staat of, zooals men zegt, een spiegelbeeld vormt van het model. De pelgrims bij de bron zijn weggebleven; de heilige die bij van Oost den blik naar boven richtte, in gebed verslonden - wat beter aangepast was bij den vuurbol - ziet voor zich uit. Veranderingen van ondergeschikt belang, die de onderlinge afhankelijkheid van beide werken niet in den weg staan. De spiegel van de plaat, de tekst niet inbegrepen, meet 18 × 9,5. Het bijgaande onderschrift laat verstaan dat in Sint-Trudo, onze heilige bizonder gediend werd tegen ‘Kortsen’ en ‘Hooftsweir’; maar de aanwezigheid van de knagertjes op de plaat laat veronderstellen dat men ook diende tegen de muizen. Thans nog wordt in Sint-Trudo brood gewijd ter eere van S. Gertudis, als behoedmiddel tegen ratten en muizen. De plaat draagt geen naam of letterteeken van den steker, maar de ietwat grove teekening verwijst naar de jaren 1700. De koperplaat is nog in het Brugsche klooster bewaard. Moge ze zorgvuldig bewaard blijven.

Het prentje van Bovekerke heeft juist dezelfde afmetingen als dat van Brugge en vormt er een getrouwe repliek van. Er zijn enkele onbeduidende wijzigingen, in 't getal engelenkopjes, aan kroon en fontein, enz. S. Gertrudis houdt de oogen neergeslagen, wat een verbetering is. Het is ietwat beter bezorgd en fijner geteekend dan het Brugsch prentje, zonder hierom van artistieke waarde te zijn. Het onderschrift leert ons dat S. Gertrudis er gediend werd ‘tegen duivel, dulheyt, ratten, muysen’. Er is een letterteeken: F.H.s. wat moet gelezen: *Franciscus Heylbrouck sculpsit*. Frans Heylbrouck stamde af van een geslacht van plaatstekers, werd geboren te Gent in 1704 en overleed er in 1780; maar veruit het grootste deel van zijn leven en zijn meest productieve periode sleet hij te Brugge, waar hij voor de stad en het omliggende zoowat de gepatenteerde plaatsteker was voor beevaarten en devoties. Hij vervaardigde platen voor de Broederschap de VII Weedommen in Sint-Salvator; voor deze der

HH. Bewaarengels en van het H. Sacrament in O.L. Vrouw voor de confrerie van S. Walburga's olie in Sinte Walburga: voor de gilden van S. Laurens in de Bogaarde-school en van S. Joost in 't Godshuis

I gertruydis patroneresse der prochie kercke van
bovekercke heylige gertruyt will duyvel . ouheyt
ratten muysen van ons jagen want godt u verw
heeft te wesen patroneresse voor sulcke plagen wer
gestelt den 17 en maerte

Beevaartprentje van Bovekerke.

van dien naam; voor de devotie tot S. Apollonia in Sint-Janshospitaal. Hij teekende ook het beevaartvaantje voor Assebroek. Al deze werken zijn in den

ietwat slordigen trant der jaren 1700. Te Bovekerke, waar S. Gertrudis van oudsher patrones is, werd de confrerie eerst in 1680 opgericht. Het beevaartprentje is echter van veel later. Wanneer het juist gesteken werd, zullen we wellicht nooit meer achterhalen, daar het kerkarchief tijdens den laatsten oorlog verloren ging.

M. ENGLISH.

Arbeidscontract van een klokluider. 1431.

Den 9 Maart 1431 kwam Jan Ratele, ‘clocman’ van de Kortrijksche Kapittelkerk, bij het kapittel zijn beklag doen, over ‘tgroete last van ziner officien ende cleenhede ziner wedden’. Zijn wedde bedroeg 48 pond par. 's jaars en daarbij nog 8 schellingen als ‘gracie te Kersavonde’.

De kapittelheeren gunden hem en zijn opvolgers een opslag ‘jaerlix in gracien’ van 3 pond 12 sc. par. mits onderhouden van het volgende reglement:

‘Eerst zo moet hy voortmeer daghelix ten sacramente van der hogher messe cloppen metter meester clocke.

Item moet hy luden alle processien van den jare, als wel generale als speciale, dien men doen sal om eeneghe wapeninghe of salichede ende victorie van prince, princesse of andere.

Eist creacie van niewen paeus of doot van den selven, of prince of princesse of harer kindren; gheboorte of doot van yement dies de kerke dlast draghen moet, wat obiten dat waren, al so dickent als te doene ware; of ontfanc van niewen prince of princesse, of tempeest by nachte of bi daghe, of ontfanc van niewen bisscop van Doernicke.

Ende generalicke moet hij draghen alle de lasten van den ludene die binnen den jare commen sullen sonder eeneghe gracie meer te heesschene.’

(get.) Wedaghe.

(Acta Capituli 1419-1447, f. 188; Arch. Episc. Brug.)

In den Geuzentijd
Te Tielt, Ardooie, Meulebeke en Pittem.
1578-1582

De Tieltenaar wiens vonnis hier volgt, is in de handen van den Kortrijkschen hoogbaljuw gevallen in 't begin van 1582; buiten Kortrijk (in Febr. 1580 door de Malcontenten heroverd) en omstreken, was Vlaanderen nog in de macht van de Statenlegers. Ware de man niet zoo vroeg in de val geloopen, dan zou hij, na de Spaansche herovering in 1584, voorzeker uitgeschitterd hebben tusschen de 'Vrijbuiters van Sluis' die heel Vlaanderen onveilig maakten[1].

De feiten in het vonnis aangehaald kunnen niet hooger opklimmen dan het jaar 1578, toen de Gentsche Calvinisten hun gezag aan onze Westvlaamsche gemeenten opdrongen.

A.V.

Vonnis van Geeraert Luyckens.

'Omme dat ghy Geeraert Luyckens, filius Willems, gheboren van Thielt, van uwen stile kethelaere, u vervoirdert hebt tot verzoucke van eeneghe quaetwilleghe te gane inde *kercke van Thielt* ende aldaer met eenen smedehamere te helpen brekene ende in sticken te smitene daultaeren ende andre cieraet vande zelve kercke, ontfaende voir uwen sallaris 3 pond grooten; ende van daer int *godshuus oft hospitael* aldaer afweerpende van ghelycken de beelden ende clocke ende tuwen proffite ende huuse temployerene ende draghen zekere partie van haute; hebbende daerenboven u ghestelt in dienste ende soldie onder Pieter van Ghendt, capitein vande rebelle ende vianden van zyne Majesteyt, daermede ghy u ghevonden hebt inde prochien van *Ardoye, Meulenbeke ende Pitthem*, daer ghy ooc hebt helpen schenden ende afweerpene de chieraten, oultaeren ende sacramenten vande kercke; hebbende boven dien inde zelve prochie van Ardoye helpen pillieren het huus vanden pastuer ende daernaer ghédreghen hebbende

(1) A. VIAENE. *De Vrijbuiters van Sluis in de Kastelenij van Kortrijk*, 1585-1586. In de Handelingen van den Geschied- en Oudheidkundigen Kring van Kortrijk XIII, 1934, blz. 277. vv.

met uwe complicen uuter zelver kercke de rive van Sinte Martin tot voir eene herberghe staende inde dreve vanden heere van Ardoye, mitgaeders ooc het helich crisma ende danof gheadviseert zynde, es by u voir andworde ghegheven: datmen metten zelven crisma de schoens smouten zoude; hebbende mette zelve quaetwilleghe in alle voorseyde prochien ghetheert ende ghedroncken ten coste enden laste vande zelven prochien, wesende ooc grootelicx suspect van thebbene verstant met eeneghe vrybuyters die ghevanghen hadden de pasteurs van Coolscamp ende Lichtervelde daeraf ghy voir het halen van huerlieden rantsoene van den zelven vrybuyters ontfanghen hebt de somme van neghen schellinghen par.; boven diverssche andre foullen ende insolentien by u diversschelyck ghedaen ende ghecommitteert, zo tuwen laste by uwer kennesse ende anderssins souffissantelyck ghebleken es, al jeghens ende contrarie den dispositive vande paicificatie van Ghendt mitsghaeders vande ordonnancien ende placcaeten vande Coninckclycke Majesteyt.

Ghehoort den crimineelen heesch by mynen heere den hoochbailliu uuten name vande zelver Majesteyt tuwen laste ghemaect, rechte doende, condempneren u lyfvelyck gheexecuteert te wordene metter coorde zo datter de doot naervolcht, verclarende al u goedt tzy leen erfve ofte catheil waer tzelve ghestaen ofte gheleghen es, gheconfisquiert Sconincx ons gheduchs heeren proffrite.

Actum den VI^{en} Martij 1582 (n.s.)

- Stadsarchief Kortrijk. Register van Criminele Sentencien 1570-1591.

Lendelede. 1420.

Het pastoreel beneficie van de parochie Lendelede omvatte in 1420: een vierde der groote tienden geheven door Sint-Maartens van Doornik (24 pond par.); een deel der tiende van *Poedzeele* (20 pond par.); een kleine tiende geheeten *de Capt*; de helft der leventienden, lammer-, varkens- en vlastienden over geheel de parochie, uitgezonderd de tiende van *Lende*, waarin de pastor geen deel heeft; de helft van al de offeranden (4 pond par.) van het kapittel van Harelbeke een mud haver; van de kerkmeesters 24 schellingen par. De jaargetijden brachten vier pond op. Bij de pastorij (presbyterium competenter edificatum) lagen 8 honderd lands, en daarbuiten nog 9 honderd lands die samen 12 pond par. opbrachten. (Kerkarchief van O.L. Vrouw, Kortrijk).

V.

Reglement van het Gasthuis te Poperinge. 1528.

Ten jare 1528 ontstond een geschil tusschen de Gasthuiszusters, den Prelaat van de St-Bertinusabdij te St-Omaars, die leenheer was van Poperinge en het Magistraat van gezegde stede, betreffende het aantal der religieuzen die in 't convent mochten aanvaard worden, alsook de verplichtingen die de ziekenzusters te onderhouden hadden.

De drie partijen brachten de zaak voor den Raad van Vlaanderen.

De drie zaakvoerders of gevolmachtigden kwamen tot eene vriendelijke uitkomst welke de Raad goedkeurde bij Vonnis van 27 Mei 1528. Dit besluit op 10 November 1531 nogmaals bekrachtigd, werd aan de Hospitaalzusters, op 8 April 1532, door den eersten deurwaarder van den Hoogeren Raad, bekend gemaakt.

Daarbij bepaalden de scheidsrechters dat de partij, die het vriendelijk verdrag verbrak, eene boete zou betalen van *vijfhonderd Gouden Leeuwen*, waarvan de eene helft aan Zijne Keizerlijke Majesteit toekwam, de andere helft aan de partij die aan de wederzijdsche overeenkomst getrouw bleef.

Het stuk dat het vonnis van het Hooger Herecht vermeldt, behandelt de volgende punten:

1:

Aldereerst soo en sal me, voortaen in voorseide Gasthuis niet meer dan *seven* susteren onderhouden noch ontfangen, dewelcke sullen twee dochters ofte *swarte kynderen* hebben om hemlieden te dienen, ende de maniere van der ordene te leeren, ten waere bij consent van Mijn Heere den Prelaet van Ste-Bertens ofte sijnen stedehouder, den Proost van Poperynge, behoudens dat de gonne die alsnu in 't voorseyde[+]

+ 1) Een afschrift dezer overeenkomst bestaat in het Stadsarchief. Het is geschreven in een oud boekje dat gerangschikt is in de Farde geteekend: '*Gasthuis*'.

Gasthuis geprofest sijn boven de voorseide nombre van Seven, sullen daerinne blijven ist dat hemlieden beliefde, tot heuren overlijden, ende sal men den voorseiden nombre van Seven altyd vul moeten blijven ten fijne 't Gasthuis wel onderhouden ende bewaert zijn mach'.

2. Den loon der susters die de zieken huiten het hospitael bezorgen.

'Item sullen de selve susters 't allen tyde bereet sijn ende staen ten dienste van de ziecken van de stede, buyten den susterhuyse, ende binnen, 't sij smettelijcke zieckte ofte andere, aerme ofte rycke, dies versocht sijnde, wel verstaende dat die rycke ende suffisant sijn, de costen te betaelen hebben, boven den coste gheven sullen elcke suster *twee* stuyvers daegs daer peste is, ende daer geene peste en is elcke suster sal hebben *een* stuyver daegs.

Ende in plaetse daer peste is en heel aerme menschen sijn, soo dat die lien niet machtig en sijn de cost te geven, dat alsdanne elcke suster die daer wert, van de costen ende aerbeyt sal hebben *een* stuyver daeghs binnen der Wachte(1), ende buyten der Wachte, *drije* grooten daeghs, die de Gasthuusmeesters aen de moedere van de susters alle weke betaelen sullen, ende sullen alsoo de susters heuren cost van huys brenghen, ofte andersijnts sien te cryghene'.

3. De Moeder en sal soo vele susters buyten niet senden dat bij dien de siecken van binnen den huyse onbewaert souden blijven.

'Item en wert de opperste suster van den selven huyse ghehouden niet soo vele susters buyten te senden dat de siecken van binnen den Gasthuyse daer bij eenigh gebreck hebben in solatie, traitement ende bystaende.

Item sullen de voorzeide susters de patienten binnen den Gasthuyse synde, neirstelyck helpen ende solaes doen, niemant verswijmen, altijd eene suffisante sustere ofte meer bij de siecken hebbende, by nachte ende by daeghe, niet genoegh sijnde dat sij de siecken hun lichaemelyck nooddruft geven ofte daer hebben, maer oock al doen dat de patienten van

(1) *Binnen Wachte* = Binnen Stad; *Buiten Wachte* = Buiten Stad. In de oude handvesten gebruikt men ook in de zelfde beteekenis: Buiten baliën, Buiten port, Binnen baliën, Binnen port.

noode wert, principaelyck de siecken van peste aengedaen, bij middel van medecinen omme therte van de patienten te verfermere van de brandt, alle middelen souckende ende doende omme den brandt van de herten neder te treckene, 't sij bij drancke, bij laxatien, bij stovene, bij treckende substancien onder de voeten ofte andersynts, ende de leerne wel te antierne ende niet te verswijmen, neirstelijck aerbeidende omme de patienten te helpen ende te beschermen van der doodt, alsoowel ten lieden huyse als ten voorseyden Gasthuyse. Wel verstaende dat de cost van de medecinen binnen ende buyten huyse, indien de lieden dies gestaet sijn, commen sal ten laste van de patienten, ende indien sij oock genesen bij der hulpe van de susters, sullen tijdesienigh sijn van de hulpe ende bystaende hemlieden gedaen bij de susters, ende sijn sij aerme ende den cost niet en vermoghen te betaelen, soo sal 't wesen ten coste van Gasthuyse, ter tauxatie ende mo deratie van de Gasthuysmeesters, ende indien sij niet en accordeerden, ter ordonnancie van de Wet, ende geldt van de gasthuysmeesters ontvanghen'.

4. Elcke suster moet de andere, leeren 't gonne dat sij meer weten d'eene van d'andere.

'Item ende omme dat alle de voorseyde susters bequaem sijn mogen omme de siecken te helpen, soo werdt de Moeder ende oock de andere susters ende oock daartoe bij der H. Obedientie van de visiteerder, bedwongen heure te ontdeckenen ende te wijsen ende te leeren heur medesusters van 't gonne dat sij meer weten, d'eene dan d'andere, ende dat op peine van groote correctie, ten fine dat elck van hemlieden die siecke menschen helpen moghen'.

5. Hoe dat men geen suster stede-vast houden magh.

'Item als d'een suster gehaelt wert in een huys, en sal in geen ander gaen, alsoo langhe als in 't eerste huys siecken sijn, maer sal daer blijven bij heure patienten, die neirstelijck besorgende tot dat sij uyt den dangiere sijn ofte genesen, alwaert oock dat er eenige Ceurbroeders ofte eenige binnen stede 't heuren assistencie eenige susters gehaeld hadden ende dat er elders grooten nood waere van susters om andere lieden te helpen, - soo en sullen sij de susters niet mogen houden stede-vast die ses weken maer sullen andere persoonen laeten helpen, nood wesende.

Item als soo comt dat de peste in eenighe huysen vernieuwt en dat er eenighe persoonen, omme heure ghebeuren te beschudden, in 't gasthuys gaen wilden, ofte heure kynderen ende dienstboden willen doen gaen, soo sullen de voorseide susters de voorseyde patienten haelen, ende indien sij niet vroom en sijn om te gaen, die haelen in troggen ofte anderzijnts, behoudens dat indien de susters niet sterck genoegh en waeren omme de groote swaerigheit der siecken, dat men hemlieden sal assistentie doen bij mans ofte vrauwen daertoe van Wet geordonneert, ende de susters sullen hebben van elcken die sij leeden moete, 4 grooten, ende voor elcken die sij draegen moeten 8 grooten binnen der stede, ende buyten der stede 8 grooten van leeden ende 16 van draegen, 't sij de siecken verre ofte naer van de stede woonen.

Item indien in toecommende tijden de stede seer overlast ware van peste ende der Wet goed dochte, soo sal se mogen doen commen meesters ofte reeuwers, mannen ofte vrauwen, met dewelcke de susters gehouden werden nieuwsaemelijck te wercken ende de siecken solaes te doene omme van de selve meesters te vernemen bij wat middelen dat sij de siecken helpen, ende indien sij anders deden dan wel, sullen de susters dat de Wet vertoonen ende te kennen geven, die daer in sal voorsien naer redene ende rechte. Dewelcke meesters ende reeuwers buyten de gasthuyse logieren sullen.

Item ende voort sullen de selve susters hebben van elcken persoon die sij bewaeren sullen ende dienen binnen den gasthuyse, rijcke ende dies gestaet sijnde, *een* stuyver daeghs als 't geen smettelijcke zieckte en is voor de cost ende aerbeit ende indien sij aerme sijn, sij sullen hebben evengelijcke in peste ende daerbuyten *een* stuyver daegs, die hemlieden betaelt wert bij de Gasthuysmeesters.

(*Slot volgt)*.

O. FIERS.

Kortrijk als rechtelijk hoofd. 1393.

‘Upten selven dach (derden dach in wedemaent) ghesent den goeden lieden vander wet van *Peteghem ten Cnocke* [bij Deinze] die an proofste ende an scepenen quamen te haren wetteliken hoofde, omme eenige saken daerof dat sy niet vroet ne waeren, ij. cannen wyns. (Gemeenterekening van Kortrijk, 1392-93, f. 18).

De Watering van Veurne-Ambacht.
1411-1412.

INT JAER ONS HEREN .M.CCCC. ENDE TIENE upden laetsten dach van meye, zo teliviererde over myn here dabt van S. Niclaus metgaders zine medeghesellen de varsche diken, de slusen, stalizeren ende veldammen vander wateringhe van Veurneambacht, de welke hi in pachte ghehadt hadde, zes jaer lanc ghedurende, dan of de pacht ute ghinc upden vorseiden laetsten dach, ende up den zelven zo rekende Dans Pauwels de Kat, monec ten Dune, als ontfangher van alden goede dat ter wateringhe vorseid toebehoord, ende dat in de name van myn here ende ziere kerke vanden Dune, als vanden ghedelve, vander ryolegracht, daer de wateringhe aldoe tachter bleef, also blijct bachten int slot vander laetster rekeninghe, 504 lb. 3 sc. 6 d.

DIT ES DE REKENINGHE vander wateringhe van Veurneambacht gheordineert ende ghemaect bij Fransois Hoofde, als daertoe gheordineert ende ghestelt omme de wateringhe te regierne bi myn heren den groten leiden, bi heren, bi wetten ende biden ghemenen vander wateringhe, metgaders Dans Pauwels den Kat, monec ten Dune, als ontfangher van alden goede datter wateringhe vorseid toe behoord, ende dat in de name van myn heere ende van ziere kerke vanden Dune, ghedaen int jaer ons Heren .M.CCCC. ende twalefve upden XVI^{sten} dach van april naer Paesschen.

Ontfanc vander vorseide wateringhe.

Eerst ontfanghen ene hovine van 12. d. par. up tghemet die ghesleghen was upden vors. dach vander laetster rekeninghe omme de vors. achterstelle dermede te betaelne ende vort de wateringhe dermede te beledene, ende dontfanc vanden 12. d. up tghemet bedrouch in ghelde tere somme 2362 lb. 17 sc. 6 d. par.

Item ontfanghen noch ene hovine van 6. d. par. up tghemet die ghesleghen waren upden 26^{n} dach van hoymaend int vors. jaer tiene ende was tavis van mine heren den groten leeden, van heeren van wetten ende van enighen ghelande inde vors. wateringhe datmen dermede ghedolven

zoude hebben in de waterganghen, de welke 6. d. par. bedraghen ter somme 1181 lb 8 sc. 9 d.

SOMME van al den ontfanghe 3544 lb. 6 sc. 3 d. par.

Ende dachterstel bedraecht dat de wateringhe tachter bleef ter laetster rekeninghe also boven verclaerst 504 lb. 3 sc. 6 d.

DUS BLIIFT de wateringhe te boven te hulpe den costen die zident der laetster rekeninghe ghedaen ziin tote den daghe van heiden 3040 lb. 2 sc. 9 d.

Uutgheven vander vorseide wateringhe binder vorseide tyd.

Eerst upden laetsten dach van meye int vors. tiene, doe de laetste rekeninghe ghedaen was, vertert ten huze vanden Dune in Veurne, by myn here vanden Dune, den proost van Loo, myn heer Montfrant van Eessene, myn here Jacob Belle, de hoofbailliu van Veurne crichoudere, Phillips van Leinsele, Omaer Knibbe al doe landhouders, Andries de Visch, Fransois Robaert, Willem vanden Wale, Jan Aerleboud, Passchier de Muts, Andries van Zinnebeke al doe cuerheers, Roeland Zoettom, Andries Spaen, clerken vander wet, Jan Joris, Jan Masin filius Symoens, Willem vanden Rine, Passchier Widemond, Jan de Vos, landmeters, met haerlieden familien ende upcommers onder in spise ende in dranke.

26 lb. 19 sc.

Item upden vors. dach, vertert te Aernoud Nicois bi myn here den bourchgrave van Veurne, myn here van Mercheem, myn here Jan Sporkin, myn here Willem den Visch, Roegier Kanin, Phillips de Crane, Diederic de Rode, Jan van den Walle ter cruce, Heinric Belle, Roeland van Stavle, Jan vanden Walle, berider, ende vele andre haerlieden familien, onder nuchtens ende navons.

12 lb. 17 sc.

Item up den zelven dach vertert te Jacob Smoors bi myn here den abdt van S. Niclaus, Jacob vander Bourch, tafelhoudere ende vier van myns heren vors. religieusen met gaders haerlieden familien

4 lb. 12 sc.

Item up den vors. dach vertert bi enighe goede cnapen vander wateringhe in diverschen steden ende ghedaen houden ande wateringhe bi goedinkene van myn here vanden Dune, myn here Montfrant van Eessene, myn here Jacob Belle, van den bailliu van Veurne ende die bi hemlieden waren, Fransois Hooft ende Dans Pauwels, ghelast daer mede wesende omme te doen scrivene in een cedule bi wat lieden ende hoe vele, bedraecht

18 lb. 12 sc.

(Vervolgt)

Vraagwinkel

Ieper.

Den Hernmester. - Wat was en waar lag in de Sint-Maartenskerk eene plaats genaamd ‘den Hernmester’? Een akte van 17 Maart 1446 wordt opgesteld ‘in ecclesia sancti Martini, loco dicto *den Hernmester*...’ (Feys-Nelis, Cartulaires, II, blz. 776).

Iepersche poorters kozen in 1440 hun begraafplaats, hetzij ‘in den hernmestere of bin den ommeganghe, van St. Maartens (aldaar, blz. 733). Een fondatie van 1413 bepaalt dat elken Vrijdag een zielmis zal gelezen worden ‘in onzen hernmestre’ (aldaar, bl. 557). Een Latijnschen vorm heb ik vroeger eens gelezen in een geschreven Iepersch stuk der 16e eeuw: ‘*in erministerio*’, ik bezit er echter geen nadere aanteekening van. - Was die hernmestre soms niet een kapel in 't kloosterpand van St. Maartens?.

V.

Ter Streep.

- Was *ter Streep* waarop vroeger Westende, Middelkerke en Oostende lagen, een eiland? Dit eiland staat op geen enkele oude kaart aangegeven.

J.S.

Ingelmunster Dendermondsch?

- In het Wdb. der Toponymie van K. de Flou, VI, blz. 842, lees ik onder het jaar 1573 ‘als van zynen hove ende casteele van *Inghelmunstre Dendermondsch*’. Deze tekst heeft geen betrekking op Ingelmunster, gelegen in de oude kastelnij Kortrijk. Waar lag dan dit Ingelmunster ergens in het land van Dendermonde?

S.M.

Wielsbeke.

- 'k Heb nog hooren zeggen dat men vroeger te Wielsbeke boringen ondernomen heeft, omdat men meende dat er aldaar steenkolen te vinden waren. Dit moet nu omtrent honderd jaar geleden zijn. Wie weet er daar iets meer over?

G.V.

Kazuifel met wapenschild.

- Een kazuifel in Oostkapel (Fransche grensparochie van Beveren a. Yzer) waarvan het rugkruis in gekleurd borduurwerk (der 18e eeuw?) is, draagt onderaan het volgende

wapenschild: ‘van sinopel met een gouden keper, beladen met drie klaverbladeren, en vergezeld: boven door twee zilveren spoorradertjes (molettes) en onder in den voet of punt door een grazend schaap van zilver.’ De kromstaf en mijter die dit wapen bekronen, wijzen op zijn abtelijken of bisschoppelijken oorsprong. Zou deze kazuifel niet afkomstig zijn uit eene der verdwenen abdijen uit de omgeving: St. Winnoksbergen? Eversam? Loo? Wie kan er mij inlichten?

A.D.

Diksmuide. ***Zegel van 1309*****.**

- Dit zegel draagt een bisschop (St Niklaas) in zittende houding, rechts van hem een zon, links een vierkante raam. Wat mag dit laatste teeken op het zegel verbeelden?

C.N.

[Nummer 2]

De Graaf van Egmond te Ieper in de beroerde jaren 1566-1567.

Lamoraal, graaf van Egmond, prins van Gavere, in 1559 tot gouverneur van Vlaanderen benoemd, deed in deze hoedanigheid zijn blijde intrede te Ieper op 26 September 1561. Op deze feestelijke ontvangst(1) kon de graaf nog niet vermoeden welke lastige dagen hij weldra te Ieper en in het West-Quartier zou beleven.

In de zonnige jaren zijner populariteit zien wij hem nog weer te Ieper verschijnen en op H. Drievuldigheidsdag 1563 aan de gaaischieting der Sint-Jorisgilde deelnemen. ‘Op den trineteit dach [1563] zoo was den grave van Egghemont in der stede ende men schoot den gaey van Sinte Joris ghylde, aldaer den graeve zelve mede schoot ende myn heere van Houtem schoot den gaey af ende was coninck’(2).

Zijn verblijf te Ieper in het Wonderjaar 1566 kunnen we, in het Dagboek van Augustijn van Hernighem, nauwkeurig vervolgen(3).

Men weet hoe de Calvinistische predikanten in de zomermaanden van 1566 steeds stouter optraden rond

(1) Uitvoerige beschrijving bij Feys-Nelis, Les Cartulaires de la Prévôté de Saint-Martin, I, bl. 237 (Brugge, 1884).
(2) Dagboek van Augustijn van Hernighem, I, bl. 2.
(3) Van dit nauwkeurig Dagboek zijn alleen de jaren 1572-1585 en 1587-1591 uitgegeven onder den titel *Nederlansche Historie*, twee deelen, te Gent in 1864-67, door de Mij. der Vlaamsche Bibliophielen. Wij citeeren de teksten volgens het eigenhandig Handschrift van den Schrijver, waarvan het l^{e} Deel de jaren 1562-1572 omvat.

en in het schependom van Ieper. In groote menigte en gewapend liep het volk naar hun preeken te Wulvergem, Kemmel en Nieuwkerke. Weldra was de stad zelf bedreigd, de processie van den Tuindag (4 Aug.) moest uitgesteld worden. Bisschop en magistraat verzochten den gouverneur bij hoogdringendheid naar Ieper te komen. Egmond talmde en kwam eerst op 13 Oogst over Brugge te Ieper aan, op den dag zelf dat de beeldenstorm in het Sint-Antoniusklooster te Belle losbrak. 's Anderendaags, op ‘Onser Lieven Vrauwenavendt’ hield de beruchte Sebastiaan Matte zijn preek op het O.L. Vrouwkerkhof te Poperinge en de storm ging over de parochiekerken en het Penitentenklooster aldaar los. Egmond voelde den storm over Ieper naderen en liet zich door de radelooze wetheeren niet weerhouden. Den Woensdag morgen, 14 Oogst, vaardigde hij een ordonnantie uit tot handhaving der orde en vertrok 's namiddags uit Ieper(1).

Op Halfoogst naderde ‘Bastiaen’ Matte met zijn bende. Dien dag ondergingen Vlamertinge en Elverdinge den storm, samen met al de Iepersche kerken buiten de muren: de Augustijnen, Sint-Jans, Sinte Claren, ten Brielen. Een bende van omtrent dertig man uit Hondschoote kwam de stad binnen: zij beweerden een ‘commissie’ of opdracht te hebben om de beelden te breken. 's Anderendaags vroeg (16 Aug.) begonnen die mannen te breken bij de Grauwbroers. Deze liepen naar den voogd en voorschepen om hulp en raad, maar de wethouders lieten begaan, want de beeldbrekers hadden ‘commissie’! 't Wordt dien dag een vreeselijke storm in al de kerken binnen de muren. Dit onzalig werk was door de mannen van Hondschoote ingezet, ‘maer de inwonders vander stede deden zelve tmeeste grief’ getuigt ook onze Iepersche kroniekschrijver(2).

(1) Diegerick. Documents du XVIe siècle, I, bl. 55 vv. en 204 (Brugge, 1874).

(2) Dit getuigenis wordt genoeg bevestigd door de oorkonden uitgegeven door Diegerick a.w. en G. Des Marez in de Bulletins de la Commission Royale d'Histoire 1897 en 1925.

Veertien dagen lang zwegen al de klokken van Ieper. Eerst op Sint-Jansdag (29 Aug.) werd er op Sint-Maartenstoren weerom geluid en, in tegenwoordigheid van den bisschop en onder militaire bewaking, werden er twee missen aan het Sint-Andriesaltaar gelezen. Op den Zondag 1 Sept. werden in al de kerken *intra muros*, uitgenomen in de Sint-Niklaaskerk[1], de diensten hernomen. De bisschop predikte in Sint-Maartens en de Hervormden predikten in de Brielenkerk buiten de muren[2].

De Hervormden, gesteund door den heer van Venduylle en andere edelen, eischten op 6 Sept. van de wetheeren 'te hebben kercken om te preeken *in de steede*'. Op een dringend schrijven van de magistraat antwoordde Egmont uit Zottegem (7 Sept.) en beloofde zoodra mogelijk zelf naar Ieper te komen om aan alle gestook een einde te stellen[3].

Egmond bereikte Ieper op zaterdag 14 September. Van Hernighem teekent in zijn dagboek aan:

> '... den grave van Egghemont was op zyn comste van Corterycke, ende men slougher den trommel omme dat alle die knechten die ondert vender staen, commen moesten ter maert ende vergaerden alle by een ontrent ten drien uren ende men steldese alle in ordene van voor de Clierstraete beghonnende tot voor de Hontstrate; ende ontrent den vyf en half zoo reet den hoch baiulliu met noch drie ofte vier heeren ter Auwerpoorte uut ende ten vj. uren zoo quam de grave met zynnen staet; commende in de Auwerstrate zy schooten huerlieder pistoletten en als hy ter maerct quam zoo schooten alle de knechten huerlieden bussen af al te samen, ende de grave was ghelogiert te Jan van Roots was.'[4].

(1) In de Sint-Niklaaskerk werd eerst op 15 Sept. weer dienst gedaan. Dagboek, I, bl. 28.
(2) De Hervormden behielden de Brielenkerk van 15 Aug. tot 18 Sept.; zij predikten, na Egmond's verbod, op het Magdalenakerkhof totdat hun schuur aldaar gereed was (einde October). Deze 'Geuzenschuur' werd op 5 en 6 April 1567 afgebroken.
(3) Diegerick a.w. I, bl. 255-260.
(4) Dagboek, I, bl. 27. - Het huis vroeger bewoond door *Jan van Rooden*, ontvanger generaal; een dochter van Jan van Rooden was gehuwd met Charles Uutenhove, hoogbaljuw van Ieper, bij wien Egmond in 1561 te gast was. Feys-Nelis a.w. bl. 237. - *Auwerstrate, Auwerpoorte* zijn de oude benamingen van de Meenenstraat en Meenenpoort.

's Anderendaags woonde Egmond de mis in de Sint-Maartenskerk bij. De bisschop Rythovius hield zelf de homelie over het evangelie der tien melaatschen (13e Zondag na Sinksen). Egmond kwam met zijn gevolg ter kerke ‘ende ghinck ligghen op den outaer van de kerdewaercruuders ende hoorde gheheel het sermoen, ende ghedaen zynde zoo ghinck hy naer den hooch choor ende hoorde een messe ende trock naer de maert als de messe ghedaen was’[1].

De Nieuwgezinden hadden groote verwachtingen op Egmond gesteld, doch kwamen bedrogen uit. Den Maandag voormiddag werd hun, in de Brielenkerk, het verbod medegedeeld nog langer in deze kerk te prediken. Van Hernighem beschrijft de houding van Egmond tegenover de Hervormden als volgt:

> ‘Op den xvj. dach van September [1566] zoo waren de guesen zeere beroert want zy meenden grooten troost te ghecryghen vanden grave [Egmond] maer het quam anders, want zy al vergaerdert zynde ten Brielen ontrent den neghen uren zoo was hemlieden vertocht dat zy niet meer en mochten preeken in eenighe kercken, capellen ofte plaetsen daermen messen hadde ghedaen ende dat zy niet meer dan twee predicanten en zouden hebben ende die zouden noch moeten uut vlaemder *(sic)* ghebooren weesen, ende noch meer ander zaken die hemlieden vertocht waren, ende daer waeren veele paertien van diversche prochien die welcke met cleenen troost vanden grave vertrocken.
> Op den xvij. dach meenden de guesen te preeken want vant tsavents te vooren zoo was omme ghedraghen datmen te vij. uren preeken zoude ende het volck ghinck zeere daerwaert maer en mochten in de kercke niet ende moesten huerlieder patientie neemen want de grave dat niet consenteeren en wilde volghende zyn bevel ghedaen van tsavents te vooren, maer zy solisterden altyts anden grave om kercken. Ende den grave achter de noene ontrent de vier uren zoo ghinck

(1) Dagboek, I, bl. 28.

> met al zyn edelen naer het Saelhoof[1] om te visiteren het werck datmen daer wrochte...'[2].

Egmond belastte de Iepersche magistraat om op Woensdag 18 September aan de Nieuwgezinden de Brielenkerk te ontzeggen en hun tevens nog andere voorwaarden op te leggen. Wij weten hoe slecht de afgevaardigde wetheeren in de Brielenkerk bejegend werden[3]. Zij scheidden vandaar 'zeere verbaest' - zegt van Hernighem. Egmond zelf bleef echter dien dag niet te Ieper: 's morgens vroeg trok hij naar Armentiers en keerde eerst 's avonds terug. Onze zegsman teekent nauwkeurig aan:

> 'Op den xviij. dach [Sept. 1566] zoo vertrock den grave van Egghemont met alle zyn edelen naer Ermentiers tsnuchtens ontrent den vij. uren ..... Ende tsavents zoo was die Messe poorte open ghelaten met wakers ende die ander poorte geslooten, want men verwachte den grave [Egmond] van Ermentiers. Ende ontrent den vij. uren zoo quam den grave wel met 50 perden ende als hy in de steede quam hadde twee toorschen voor hem gaende ghedreghen van twee lakaijen ende trock naer zyn logement te Jan van Roots was.'[4]

De Vrijdag 20 Sept. was een groote dag: de 'articulen de welcke die van de nieuwer religie zouden moeten ende moghen onderhouden' waren daags te voren onderteekend en zouden nu plechtig afgekondigd worden[5]. Rond den middag ging bisschop Rythovius nogeens Egmond opzoeken om hem zijn bezorgdheid mede te deelen over dit vergelijk dat geene der beide partijen kon bevredigen[6]. Egmond hechtte het grootste belang aan deze overeenkomst en ging, met heel zijn gevolg, naar de Halle om er de plechtige afkondiging bij te wonen. Van Hernighem schrijft:

(1) Het Kasteel, wapenhof der Kastelnij.
(2) Dagboek, I, bl. 29.
(3) Diegerick a.w. I, bl. 89-90.
(4) Dagboek, I, bl. 31.
(5) Diegerick a.w. I, bl. 90 en 264.
(6) '[20 Sept.] ende den bysschop die ghynck byde grave ontrent de noene om met hem te spreken...'. Dagboek, I, bl. 32.

> ‘[20 Sept.]... ende ontrent ten vyf uren zoo ghinck de grave met al zyn edelen ende men lede die perden achter hemlieden, ende trocken alzoo naer de maert ende es naer de halle ghegaen: doens zoo heeftmen een ghebodt gheluut daer den graeve zelve in persoone uut lach ende het inhoudt van dien was dat.....’.

De inhoud dezer overeenkomst is uit de oorkonden genoeg bekend. Onze zegsman voegt er echter aan toe, dat Egmond op de Hervormden een drukking had uitgeoefend om ze tot het onderteekenen van het vergelijk te bewegen: ‘want hadden zy niet ghehanteekent, de grave en zoude niet wel te vreden gheweist hebben, want men zeide dat hy gheseit zoude hebben veel volckx [vreemde soldaten] in die steede te zenden om hemlieden uut te eeten’[(1)].

De Zaterdag was Sint-Mattheusdag: ‘mesdach ende maertdach’. Egmond ging het sermoen van Rythovius in Sint-Maartens bijwonen.

> ‘Tsnuchtens zoo deden den bysscop een sermoen, maer eer hy in die poye [het spreekverhoog] quam, zoo was eenen stoel ghebracht van tsgraven dienaers om te commen hooren preeken, alzoo hy ooc dede: want het sermoen en was maer beghonnen, den grave quam met alle zyn edelen ende hoorden gheheel het sermoen, ende alst ghedaen was, es weder omme naer zyn logist ghetrocken...’ (bl. 34).

Ieper herademde dien dag, er was veel volk op de markt, al de stadspoorten waren geopend; sedert lang waren er steeds maar vier poorten open geweest. Egmond zorgde voor de ruchtbaarheid van zijn overeenkomst:

> ‘ende die oordinance ofte het placaet dat het tsdachts te vooren uut gheroupen was, dat was voor de duere vander halle ghestelt omdat een ieghelyck van buuten zoude dat moeghen leesen ende verstaen...’ (bl. 34).

's Namiddags ging Egmond zelf naar het Magdalenakerkhof om er aan de Hervormden een plaats aan te duiden waar ze een eigen tempel mochten bouwen.

> ‘[21 Sept.]... ende ontrent den drie uren zoo quam den

(1) Dagboek, bl. 33-34.

> grave met alle zyn edelen naer de maert ende ghinck ter Toore poorte waert ende men leede alle die perden achter hemlieden, ende alse quamen ter Toorepoorte zoo zadt de grave op zyn pert ende zy reeden na er het Magdelene kerchoof om te ghaen oordinerene plaetse om de nieuwe fantasticken *(sic)* te preeken, ende als hy de plaetse ghevisiteert hadde met al zyn heeren ende den rneesten deel vander wet, zoo track hy met hemlieden van buuten ornme naer de bueter poorte, aldaer Vendeville altyts mede reet de welcke was zeere in de hulpe van de guesen, aldaer zy buuter bueter poorte ooc een plaetse beschicte ende als doens zoo quam de grave weder naer zyn logiment.' (bl. 35).

's Anderendaags, Zondag 22 September, ging Egmond nogmaals in Sint-Maartens het sermoen van den bisschop bijwonen en hoorde mis in het hoogkoor. 's Maandags 23, vertrok hij naar Brugge.

In de volgende maanden bleef de spanning te Ieper voortduren. De Hervormden predikten op alle zondagen en heiligdagen, 's voormiddags en 's namiddags, op het Magdalenakerkhof en werkten haastig om hun 'schuur' tegen Allerheiligen gereed te hebben. Zij streefden naar meer vrijheid, tegen de bepalingen van Egmond's accoord in. Wederdoopers kwamen in October op het Magdalenakerkhof 'arguweeren ende disputeeren', De bisschop predikte steeds zelf en weerlegde in zijn sermoenen de stellingen van de Calvinisten.

Het optreden van Dathenus op Allerheiligen 1566 verwekte nieuwe zor gen voor de Iepersche wetheeren en voor Egmond[1]. Van Hernighem beschrijft die bekende gebeurtenis als volgt:

> 'Op alle helighen dach [1566] zoo preicte PIETER DATEN, welcke was voortydts een carmeliet, ende op alle ziele dach, twelcke was op eenen saterdach, zoo deden zy twee sermoenen op een tydt up het Magdeleene kerkhof, een in vlaemsche Pieter Daten, ende dander in walsche, ende den bisschop dede ooc altydts een sermoen betoghende contrarien huerlieder leeringhe' (bl. 43).

(1) Diegerick, a.w. bl. 289-293.

Na veel briefwisseling met de magistraat, kwam Egmond weer naar Ieper op 29 Januari 1567 en verbleef er tot den 3 Februari. Van deze plechtige intrede geeft van Hernighem een uitvoerige beschrijving.

> ‘Op den zelven dach [29 Jan. 1567] ontrent den drie uren en half zoo waeren alle de saudaten vergadert elck onder zyn capyteyn wel op gherustich om den grave Egmont in te gaen haelen, want hy quam van Ermentiers, ende alle de venderen waeren ter Zuudtstrate, ende Carlo met alle zyn volck was buuter poorte, daer naer Vales volck in die poorte ende alzoo voort, ende ontrent den iiij. uren zoo quam den grave wel met hondert en vichtig perden meest alle lichte perden alle int incaernaert ghegreint wel voorzien van langhe roeren ende meest alle noch twee ofte drie pystoletten, ende in ghecommen zynde zoo was die grave ghelogiert in de Montstrate daer hy ghewone was te logierene ende alle die roo rocken quamen ter maert ende hemlieder forrier gaf kiemlieden huerlieder bijlletten ende elck trock naer zyn logyst ende Carlo quam ter maert ende die Vlamynghen ende Berry elck op zy zelven ende maecten de slecke zeer triomphant’[1].

Egmond onderhandelde met de Hervormden. Hij wilde de preeken binnen het schependom van Ieper geschorst zien tot Sint-Jansmis. Op 30 Januari ontving hij ‘veele ghedipiteerde van buuten’ en bisschop Rythovius ging bij hem noenmalen[2].

Op Vrijdag 31 Januari ging Egmond weer naar Sint-Maartens, woonde er het sermoen van den bisschop bij, en daarna hoorde hij misse. In deze weken predikte de bisschop niet alleen 's Zondags, maar elken Woensdag en Vrijdag. Denzelfden dag liet Egmond het verbod van wapens te dragen afkondigen, tot groote ontsteltenis der Hervormden: ‘...ende die guesen liepen zeer te gadere en vergaerden in huerlieder temple [op het

(1) Dagboek, bl. 56. - Carlo, de la Val en Berry zijn de kapiteinen, aan het hoofd elk van een ‘vendel voetknechten’ die de stad bezetten en bewaken. - *De slecke maecken:* een parade van ruiters uitvoeren (carroussel).

(2) Dagboek, bl. 56-61. - Tevens had Egmond recht te spreken over de soldaten die, wegens de ‘storbance’ van 25 Jan. gevangen lagen; op 1 Febr. werden er enkele terechtgesteld.

Magdalenakerkhof] ende een yeghelyck drouch zyn ghewerre, alzoo dat een gruu was om zien als al by een was'[1].

Den Zondag 2 Februari, O.L. Vrouw Lichtmis, ging Egmond met al de edelen van zijn gevolg naar Sint-Maartens, en woonde er het sermoen van de bisschop en de mis bij. Tegen den wil van Egmond in en tot verbazing der Katholieken predikten de Hervormden in hun tempel, doch zij durfden niet doopen[2].

's Anderendaags overhandigden de Katholieken een vertoogschrift aan Egmond, om hem te verzoeken het preeken der Hervormden metterdaad te beletten[3]. De graaf beloofde hun naar de middelen daartoe te zullen uitzien. 's Middags (3 Febr.) vertrok hij naar Roeselare.

> '[3 Febr.]... ende men sloucht trompet om den grave te gaen vertrecken ende alle die roo rock vergaarden op die maert ende verbeiden den grave ende ontrent den 12 uren zoo quam den grave te voet ende ghinck tot myn heerti van Hollebekes in de Zuut strate ende zadt daer op zyn pert ende reet alzoo over de maert naer die Toorepoorte ende alle die peerde volgbede hem... ende de grave trock naer Rouselaere' (bl. 60-61).

Het preeken op het Magdalenakerkhof was uit, de Hervormden kwamen nog wel in de schuur bijeen om psalmen te zingen, doch er werd niet meer gepredikt. Op Beloken Paschen (6 April) werd de schuur door de soldaten van kapitein Simon Uutenhove afgebroken.

Egmond verbleef op zijn kasteel te Gaasbeek (Brabant) en volgde van ver de gebeurtenissen te Ieper. De bloedige beroerte rond de terechtstelling van den predikant van Elverdinge, Maillaert de Honghere, op de Markt te Ieper (16 April) kon nog wel den graaf verontrusten, doch hem niet meer bewegen persoonlijk op te treden. De Iepersche wetheeren moesten afge-

(1) Dagboek, blz. 58. Vgl. Diegerick a.w. II, bl. 28.
(2) 'die guesen preeckten ooc, twelcke veele lieden wonder gaf'. Dagboek, bl. 60.
(3) Vgl. het ongedateerd stuk bij Diegerick a.w. II, bl. 31-33.

vaardigden naar Brussel zenden, waar deze met Egmond over den toestand onderhandelden[1].

In de uiterste levensstonde, die zoo snel voor den ongelukkigen gouverneur van Vlaanderen moest aanbreken, zou Egmond van uit het *Broodhuis* te Brussel zijn geest en hart naar Ieper wenden. Bisschop Rythovius (Maarten van Riethoven), wiens sermoenen hij herhaaldelijk bijwoonde, met wien hij zulke ernstige gesprekken te Ieper gevoerd had, moest in hem een onvergetelijken indruk nagelaten hebben.

Men weet hoe Rythovius op 4 Juni 1568 inderhaast naar Brussel ontboden werd door den hertog van Alva[2]. Eerst 's avonds laat bereikte hij de hoofdstad, waar Alva hem het vonnis van den Bloedraad mededeelde: de graaf van Egmont moest 's anderendaags gehalsrecht worden! Deze ongehoorde wandaad der Spaansche regeering sloeg den bisschop met ontzetting. Hij smeekte om genade en uitstel voor den ongelukkigen graaf. ‘Monseigneur van Ieper, niet om u met dit vonnis te bemoeien, liet ik u ontbieden, maar om den veroordeelde tot den dood voor te bereiden’, klonk het norsche antwoord. 't Was omtrent middernacht toen Rythovius werd binnengeleid. Hij bracht den nacht met den graaf door, troostte hem in zijn vertwijfeling, hoorde zijn biecht, las 's morgens een mis waarin hij Egmond de H. Teerspijs toediende. Met den graaf ging Rythovius mede op het schavot, bad samen met hem, schonk hem zijn laatsten zegen. En men weet hoe de beul zoo haastig de bijl zwaaide, dat het bloed van het slachtoffer spatte over het kleed van den bisschop van Ieper...

A. VIAENE.

(1) Diegerick, a.w. II, bl. 275 vv.

(2) Over die gebeurtenis zie de levensbeschrijving van Rythovius in de Biographie Nationale, dl. XX, col. 725-764 (A.C. De Schrevel). Vgl. de biographic door A. Iweins in de Annales de la Soc. d'Emulation, XV, 1857, bl. 178 vv. - De bebloede toga van Rythovius kwam nadien in het bezit van zijn neef, Boudewijn Goossens, die ze langen tijd bewaarde.

De Heeren van Gistel en het Blauwhuis te Haringe.
(Vervolg van blz. 6).

VII. SYMPHORIAAN VAN GISTEL[1], schildknaap, huwde Maria van Bambeke, dochter van Diederik. Meer is ons over hem niet bekend; of hij den bastaardbalk in zijn wapenschild opnam, weten wij evenmin. Als zoon hadden zij:

VIII. JOOS (I) VAN GISTEL, bijgenaamd van Ekelsbeke, schildknaap, heer van Zwynlande (leengoed te Bollezele) en van Zegerskapel (volgens Merghelynck 2, 153). Joos was waarschijnlijk de eerste van Gistel die Haringe[2] bewoonde. Corn. Gailliard noteert immers over hem: 'Zyn moeder was van de Barnbeken, waer van hem toequaemen de goedinghen te Haringhen'[3]. Ook lezen wij in de rekeningen van het Brugsche Vrije (Rijksarchief Brugge) dat Wouter de Vos op 21 Mei 1482 'ghesonden was met beslotene brieven te Reninghe heest [Reningelst] ende van

(1) Bij het opstellen van volgende geslachtslijst gebruikten wij:
Staat van Goederen van Jan van Gistel († *1651)* - Rijksarchief Brugge: onds Veurne, n^{0} 22389.
Fragmens Généalogiques publiés par Dumont, Deel I, blz. 93 vv.
De Herckenrode. *Nobiliaire des Pays-Bas et du Comté de Bourgogne, 1870*. Deel II, blz. 825 vv.
J. de Béthune. *Epitaphes et monuments des églises des Flandres au XVIe siècle*. Brugge 1897-1900: passim.
A. Merghelynck. *Le fief-manoir, dit le château de Beauvoorde, à Wulveringhem*... Brugge, 1900-1901: passim.

(2) Wij gebruiken hier Haringe in den zin dien het alstoen had t.z. de parochie (en gemeente vóór 1857) waarbij ook Roesbrugge toehoorde.

(3) J. de Béthune. a.w. 2e deel, blz. 238.

daer te Roegesbrugghe an Joos van Ekelsbeke...' (n^{r} 219, f° 46 v.). Het volgend jaar (26 April) wordt de Vos nogmaals gezonden 'met besloten letteren, te Roegiersbrugghe, an mynheer Joos van Gistele' (n^{r} 220, f° 54 r.). Welke plaats bekleedde Joos alsdan in het bestuur der Kastelnij, aangezien hij eerst in 1486 (La Flandre 7, 417) landhouder van Veurne werd? Van 30 Oktober 1488 tot 24 Januari 1489 was hij hoogbaljuw der stad en kastelnij Veurne (Mergh. 2, 153); in de kastelnijrekeningen van Veurnambacht uit het jaar 1489 (Rijksarchief Brussel, n^{0} 43186, f° 45) lezen wij: 'Betaelt Joos van Ekelsbeke ende Jan Veysen als capiteinen van de sterke van Roedsbrugghe up de wedden van hunlieden ende van den lieden van orloghe die onder hunlieden geleghen hebben...'. Later (van 15 April 1499 tot 15 Oogst 1501) werd Joos hoogbaljuw der stad en kastelnij Bergen (Ann. Com. Flam., 5, 229).

Hij was gehuwd met Philipotte van Hoymille die samen met hem 'in de noortcappelle' of O.L. Vrouwkoor der kerk van Haringe begraven ligt onder een 'blauwe zerk met marbel witte lysten' waarop volgend opschrift: 'Hier light begraeven Joos van Ghistelle, gezeydt van Hiekelsbeeke, schiltcnape hoochballiu van Veurne, die starf a^{o} MDIII op IIIJ 7bre ende J^{ou} Philipotte van der Hoysmille Mer Jans dochter die starf a^{o} MDIX op XXIJ April'.(1) De wapens die hun grafzerk sierden worden beschreven door Corn. Gailliard(2). 'Hij draeght Ghistelle (met de moletten, au pied, soubs de la molette en bas, une petite losange d'argent), ende carteleert met Bambeke [zijn moeders wapen]. Zy draecht: d'or au chef essequetté d'argent et azur.'

Welk het gezag van Corneille Gailliard, als wapenheraut van Keizer Karel ook wezen moge, toch kunnen

(1) *Grafschriften van Vlaenderen*, bijeengebracht door J. Gailliard. Deel 23. Hs. bewaard in het Rijksarchief te Brugge.

(2) J. de Béthune. a.w. 2e deel, blz. 238.

wij moeilijk deze lezing aanvaarden, omdat ze tegengesproken wordt door de wapenafbeeldingen (ongeveer uit dien tijd) bewaard in de kerk van Krombeke. Eerst vinden wij er den grafsteen[1] van Willem van Bampoele die Eleonore, de dochter van Joos, gehuwd had (zie verder). Als stamkwartieren voor haar hebben wij:

Gistel:	op *keel* een hermelijnen keper vergezeld van drie *zilveren* sterren (in plaats van spoorradertjes of molettes)[2].
Bambeke:	op hermelijn een *keelen* kanton.
Hoymille:	geschaakt van *zilver en azuur* met *gouden* hoofd.
Stavele:	op hermelijn een *keelen* band.

Naast dezen steen treffen wij er nog gekleurde wapenschilden aan in de vensters der Noorderbeuk: langs achter dit van Eleonore, en in de kruisbeuk de volgende vier wapens:

Rechts

1. Op keel een hermelijnen keper vergezeld door drie zilveren sterren en boven de ster in den voet een halve maan. - Dit is het wapen van Eleonore die het wapen van haar vader brak door het aanbrengen van de halve maan, een gewoon breukteeken bij de kinderen.
2. Op sabel een gouden toren met drie bekruisde tinnen. - Den drager van dit wapen hebben wij niet

(1) Deze steen vroeger ingeplaveid in den vloer van de kerk, werd op het einde van de vorige eeuw in den muur geplaatst, om het verder afslijten te voorkomen; waarschijnlijk werden dan ook de ingelegde koperplaten (tekst en wapenschilden) vernieuwd naar de vroegere teekeningen. Voor afbeelding en beschrijving zie A. Merghelynck, a.w. Deel II, blz. 153.

(2) Het spoorrad is eigenlijk een ster waarvan het midden een opening draagt. Volgens sommige heraldisten zou het spoorrad moeten een onpaar- en de ster een paar aantal punten hebben. In feite werd deze wet niet streng nageleefd en gebruikte men nogal gemakkelijk het een voor het ander, zoodat wij hier niet moeten verwonderd zijn in het wapen van Gistel-Ekelsbeke sterren aan te treffen in plaats van de, door alle schrijvers opgegeven, molletten of spoorradertjes. Daar de kleuren op den steen niet aangegeven zijn, hebben we ze cursief laten drukken.

kunnen terugvinden; zou dit soms niet het wapen zijn van Georges van Oye, den eersten echtgenoot van Eleonore?

Links

1. Op keel een hermelijnen keper vergezeld van drie zilveren sterren. - Het wapen van Joos van Gistel-Ekelsbeke, den vader van Eleonore.
2. Geschaakt van zilver en azuur met gouden hoofd: dit is het wapen van Hoymille, Eleonore's moeder.

Joos en Philipotte hadden volgende kinderen;

1. Joos die volgt.
2. Jan van Gistel huwde Magdalena van der Burcht: voor zijn nageslacht zie 'Fragmens Généalogiques' en het 'Nobiliaire des Pays-Bas' die Jan aangeven als zoon van Joos (II). Wij kunnen dit niet aanvaarden omdat die Jan van Gistel, tegenover wie Lodewijk de Ram zich als erfgenaam laat gelden, in den Staat van Goederen uitdrukkelijk genoemd wordt 'Jo^{r} Jan de Ghistelles, filius Mher Joos doude' (f^{0} 2). Ook staat er een Jan van Gistel, alias Ekelsbeke, in 1542 bekend als de landhouder van Veurne (La Flandre 7, 418).
3. Maria van Gistel die huwde met Gilles, heer van de Korte Wilde (heerlijkheid te Watou), zoon van Lodewijk en Nicole van Kaaster.
4. Eleonore van Gistel huwde Georges van Oye, hoogbaljuw van de stad en kastelnij Bergen. Na zijn dood 14 Maart 1499) werd hij opgevolgd door zijn schoonvader Joos van Gistel (zie hierboven). Eleonore hertrouwde in 1505 met Willem van Bampoele, schildknaap en landhouder van Veurnambacht. Willem overleed te Krombeke den 1 Juni 1559, Eleonore den 3 Februari 1560; beide liggen begraven in de kerk van Krombeke, waar hun grafsteen nog bewaard wordt (zie hierboven).
   Voor hun wapenschilden zie bijgaande plaat.

IX. JOOS (II) VAN GISTEL, ook genoemd van Ekelsbeke, schildknaap, heer van Zwynlande. Waarschijnlijk volgde hij zijn vader op als kapitein te Roesbrugge daar wij het volgende lezen in de kastelnijrekeningen van Veurnambacht (n^{0} 43202. Voyagen fo 16):

> '3 Juli 1509 was gelast Joos van Ekelsbeque dat hy de Praghenaers ende Egipsienen doe wesende

(Bijblad van Westvl. Archief 1939, N. 4)

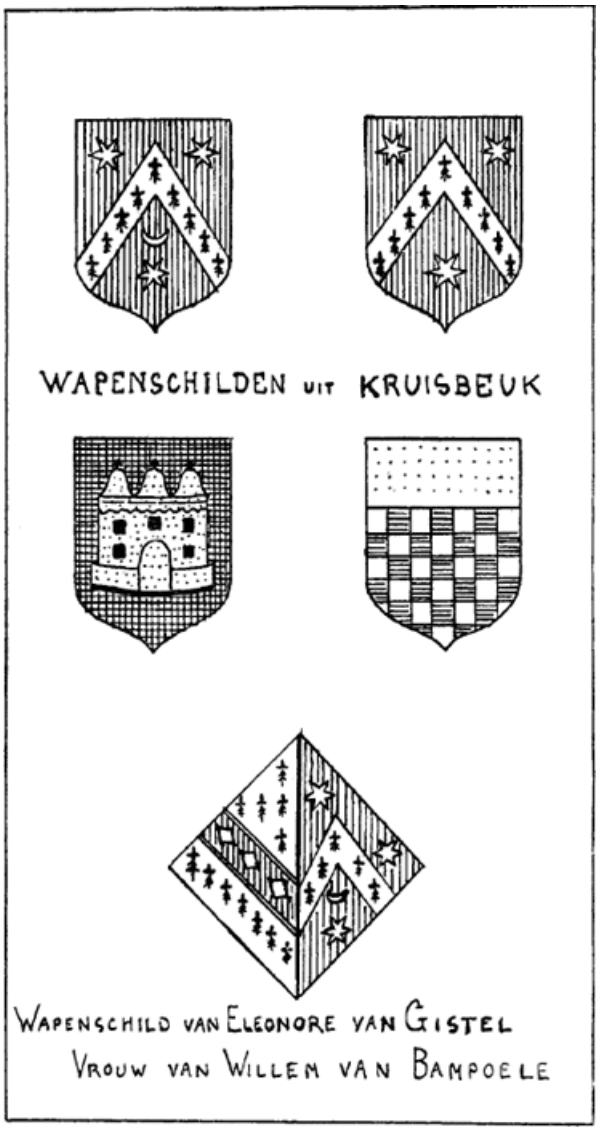

WAPENSCHILDEN DER FAMILIE VAN GISTEL-EKELSBEKE naar de glasramen der kerk van Krombeke.

te Roetsbrigghe gheleden ende convoieeren zoude buyten de casselrie omme twelke hij vachierde eenen dach...'. Na den dood van Antoon van Houtte, alias du Bois, zijn verwant[1], werd hij plaatsvervangend hoogbaljuw van Bergen (van 7 Mei 1532 tot 15 Oogst 1534. Ann. Com. Flam., 5, 229). Later werd hij hoogbaljuw der stad en kastelnij Veurne, legde den eed af op 2 Oogst 1536 en staat nog als dusdanig bekend in een charter van 9 April 1543 (Cart. Eversam, Groot Seminarie, Brugge)[2]. Hij huwde de zuster van zijn schoonbroeder, Jossine van de Korte Wilde. Uit dit huwelijk zijn ons bekend:

1. SYMPHORIAAN die volgt.
2. Cornelia van Gistel, die in den echt trad met Daniel Retaelder (St. v.g., f^0 62) alias Rattalder, die in 1556 bekend staat als hoogbaljuw en in 1564 als landhouder van Veurnambacht. Uit een rekening van 1561 weten wij dat hij te Haringe woonde (La Flandre 7, 413).

(Vervolg).

A. DESCHREVEL.

Bijlage: *De Heeren van Vleteren*[3].

JAN VAN HOUTTE, heer van Vleteren en Strazele, huwde Margriete van Gistel, dochter van Wouter en van Maria van Haveskerke. Zij wonnen:

(1) Joos van Gistel was door twee huwelijken verwant aan de familie van Houtte. Zie BIJLAGE, waar wij het stuk geslachtslijst geven der Heeren van Vleteren, dat tot nog toe veel duistere punten telde. E.H. Van Costenoble, die zich met de '*Chronologie des Seigneurs de Flêtres*' inliet (Ann. Com. Flam., Tome XVI) bekent dat ze 'une question très obscure' is. Enkele jaren later schreef de bekende Bonvarlet 'La famille van Houte n'est qu'incomplètement connue... Malgré son importance, le rameau de Flêtre a complètement échappé à l'attention de ceux des généalogistes dont les travaux nous sont connus.' (Ann. Com. Flam., Tome XX).

(2) Om reden van den gelijken naam en hetzelfde ambt is het heel moeilijk, voor veel gevallen, deze Joos van zijn vader te onderscheiden. Zantingen in het archief van Veurne zouden ons misschien wel nader kunnen inlichten, maar zijn voor 't oogenblik nog onmogelijk.

(3) Bronnen: Bonvarlet. *Ann. Com. Flam.*, 20, 435 vv.
Van Costenoble. *Ann. Com. Flam.*, 16, 367 vv.
de Joigny. *Seigneuries de Flandre*, bl. 234 en 260.

ANTOON (I) VAN HOUTTE, Ridder, heer van Vleteren en Strazele († 1506), die gehuwd was met Barbele van Belle († 15...) en opgevolgd werd door:

ANTOON (II) VAN HOUTTE, Ridder, heer van Vleteren en Strazele, overleden in 1532. Was hij gehuwd? Tot nog toe blijft zijn vrouw onbekend en in elk geval stièrf hij zonder nageslacht. De heerlijkheden Vleteren en Strazele gingen over naar Françoise de la Haye, die ze erfde van haar oom langs moeders zijde (son oncle maternel - aldus de Joigny). De moeder van Françoise zal dus een zuster geweest zijn van Antoon van Houtte.

FRANÇOISE DE LA HAYE, vrouw van Vleteren en Strazele, was gehuwd met Michel van Sars. Samen hadden zij een dochter:

BARBE VAN SARS, die door haar huwelijk met Jan van Wignacourt, de heerlijkheden Vleteren en Strazele in dit geslacht bracht. Als kinderen zijn ons bekend:

1. FILIPS VAN WIGNACOURT, Ridder en heer van Vleteren.
2. JEANNE VAN WIGNACOURT, die huwde met Symphoriaan van Gistel, zoon van Joos II.

‘Ambarvalia’ in de jaren 1600. Akkerprocessie te Gits.

‘Ambarvalia’ zijn, naar uitwijzen van 't woord zelf, optochten of processies door de velden en akkerlanden. Ze gaan terug tot de voorchristelijke tijden en zijn, gekerstend, bewaard o.m. in onze welbekende Kruisprocessies. De bedoeling schijnt wel te zijn: de zegen af te smeeken over de veldvruchten; hiervandaan onze geijkte spreekwijze: processie voor de vruchten der aarde.

Als we spreken van processie door ‘velden en akkerlanden’ denken wij, moderne menschen, aan ordentelijke optochten *langs* de veldwegen, maar oudtijds werd de uitdrukking ‘*door de akkers*’ heel dikwijls in den letterlijken zin begrepen; de zegen was maar aan het

land verzekerd wanneer dit door de processie werd vertrappeld. Er zijn talrijke legenden die weten te vertellen dat die betrappeling aan de gewassen geen schade brengt, wel integendeel: op zoo'n processieland gedijt alles beter; een boer die, om zijn vruchten te sparen, de processie niet laat voorbijkomen, zal maar een schrale oogst opdoen!

Zoo'n tocht dwars door de velden is bv. de beroemde Blutritt te Weingarten (Wurtenberg) en, dichter bij ons, de processie te Hakkendover.

Maar zelfs Hakkendover is nog een heel eind van West-Vlaanderen verwijderd. We denken soms dat West-Vlaanderen, op het gebied van eigenaardige volksgebruiken, minder rijk bedeeld werd. Is het niet dat we van onze eigen geschiedenis te weinig afweten?

Soortgelijke ambarvalia hebben we in de jaren 1700 gevonden te Sint-Baafs-Vijve(1). Een zelfde gebruik bestond, zooals blijkt uit het hier meegedeelde stuk(2) in de jaren 1600 te Gits. Toelichtingen kunnen gemist worden: de tekst is duidelijk en klaar.

M. ENGLISH.

Vertoogschrift betreffende den processieweg.

Aen myne heeren Burghmeestere ende Schepenen van Ogierlande(3) vertoonen met reverentie den heere pastor ende ghezworen der prochie van Gidts, hoe men is ghecostumeert van alle oude ende immemoriaele tyden te draghen drie formele(4) processien tjaers, deerste op Sinte Jacebsdach(5), de tweede op heylich Sacramentsdach ende de derde op de kerckmis dach, alswanneer men onder andere is in possessie te passeren over twee stucken landts, toebehoorende dhoirs Thomas Willaert, ieghewoordelick ghebruuct by Jan Willaert, ligghende

(1) *Annales de la Société d'Emulation de Bruges*, 1932, bl, 80.
(2) Afschrift in het Bisschoppelijk Archief te Brugge; het stuk is ongedateerd en zonder handteekening - de naam van den pastoor had bij benadering den tijd laten vaststellen; het geschrift wijst naar einde 1600.
(3) Heerlijkheid te Gits.
(4) Voor solenmele?
(5) Sint Jacob is titelheilige der parochiekerk.

noort vande kercke, soo sy remonstranten verhopen den Collegie ghenouchsaem kennelick te wesen; ende hoe wel denselven ghebruucker wel hadde behoort int sayen vande zelven partyen te laeten libre passagie tot passeren vande voors, processien, elck op zynen tyt, uuytterlick daerinne te sayen alzulcke graenen die ieghens den zelven tyt zouden connen worden gheweert tot preservatie van zyne schaede, heeft nochtans denzelven Jan Willaert ghebruucker belieft daer inne te sayen terwe, meenende alzoo zonder twyfel denselven wech te verduusteren(1), in preiudicie vande remonstranten ofte andere ghelande(2), allesins nulliter ende ieghens recht.

Tselve ghemerck, believe den Collegie tordoneren ten fyne den balliu deser heerlickhede hem addressere anden zelven Willaert, hem bevel doende dat hy, ieghens dat noot zy dat de respective processien moeten passeren, hem voorsie dat den ouden processie wech sy in zulcken staet ende vigure dat men daer deure bequamelick sal moghen ende connen passeren, op pene van die blyvende in ghebreke te incurreren alzulcke boete als den Collegie sal decerneren. Twelcke etc.

Boedelinventarissen uit de XIVe eeuw.

In de baljuwrekeningen van het Brugsche Vrije, uit het einde van XIVe eeuw, zijn er enkele boedelinventarissen opgenomen. Zij betreffen sterfhuizen van bastaarden, waar de Graaf van ambtswege een deel erfde, alsook van de opstandelingen, die in het leger van Filips van Artevelde sneuvelden te Westroozebeke in 1382, of die ten gevolge van den opstand de doodstraf opliepen.

J.D.S.

1383.

In Diksmuide.

Hanin van Steeland, moelnare, bastaerd, doot, van 1 erdiner camer staende up cheins land, 2 bedden ghestoffeert, 2

(1) Te doen vergeten; vgl ‘verdonkerde’ renten, jaargetijden, enz.
(2) Nl. dat de processie, bij onbruikbaarheid van den gewonen weg, door andere landpartijen zou moeten gaan.

scrinen, 2 mettalin potte, 1 panne, 2 tenin stope, 1 tenyn flessche, 6 tenin scotelen, 4 saussieren, 1 quade faiIle, 1 ydel mantel, 2 rox ende 1 froc, stoele, banke ende andren cleene huus allame, ontfaen vander heltscheede van myns Heeren 2 deelen boven seulden ende utinghe: 6 lib.

Vanden goede van Wouter Gabriels, bastaerd, doot, van 1 erdinen huuse staende up cheins land, 4 bedden ghestoffeert, 2 scrinen, 2 lisen, 2 lys cleeder, 1 faille, 1 mantel, 1 waercors ghevoedert met 1 velle, 1 froc ghevocdert met 1 velle, 2 rox, 2 eraproene (hoofddeksels), d'een ghecnopt met bellen, een oedelyc (versleten) dobbel elocke (mantel), 2 ketels, 2 potte, 1 panne, 3 tenin vierendeele, 2 tenin stope, 8 tenin scotelen, 12 saussiere, 1 flassche, ryze, faisseele, teurve (turf), banke, stoele ende andren diveerse huusallame, ontfaen de 2 deel te myns Heeren bouf vander heltscheede: 28 lib.

Vanden goede van Lysbetten 's Keisers, bastaerde, doot, 1 quaed bedde ghestoffeert, 1 quaet scrineken, 1 froc, 2 quade rox, 1 kuers, 2 quade craproene, 1 taffle, 2 scraghen, 1 staelyzer, een tanghe, ontfaen van den tween deelen te myns heeren bouf: 4 lib. (Rijksarchief Brugge. Aanw. 154^{b}, n^{r} 1294).

1383-1384.

In Moerkerke ambacht.

Brixius filius Pieters van Wermont, doot contrarie minen Heere [als opstandeling gesneuveld in den slag bij Westroozebeke], vercocht Katheline sinen wive, miins Heeren deel vanden goede, dats te wetene: 1 line meeden. 2 bedden, 1 coe, 1 calf, 2 potte, 1 ketel, 1 faelge (sluier), 2 lisen, een banc, 1 buffet, mits dat soe blyft in 't last van der scult, om: 6 lib.

In Oostkerke ambacht.

Jan Blyfhier, doot contrarie minen Heere, vercocht myns Heeren deel van den cateylen hier naer volghende, sinen kindren, mits dat zy bliven in commere ende laste van sculden, eerst sine [hof]stede staende in Laepscuere, 2 paerde, 2 vole, 3 coen, 3 sterkers, 25 scape, 7 lammeren, 2 zwinen, 8 bedden oedelic, 6 cussine, 14 ghemete taerwen lettel min of meer, 1 ketel, 1 stoop, 4 motalin potte, 6 plateele, 5 sausiere, 1 hantvat, 1 beckin (waschkom), om: 48 lib.

In Woutermans ambacht (Zandvoorde).

Arnoud Gheerkin, geiusticiert contrarie minen Heere [ter dood veroordeeld als opstandeling], vercocht miins Heeren

deel vanden goede dat achter hem bleef, Margriete smen wive, mits dat soe blylt in 't last van den sculden, dats te wetene 1 huus, 400 [schoven] taerwen lettel min of meer, 200 [schoven] lentin vruchten, 1 bedde met datter toe behoort, 2 potte, 1 panne, 1 candelaer, om: 12 lib. (Rijksarchief Brugge. Aanw. 154^{b}, n^{r} 1295).

Het Kapittel van Meesen.
1445.

EXTRAICT UUT DEN REGISTRE vanden beneficien vande College ende Capitule van onser Vrauwe kercke van Meessene, vanden lasten daer in dat de zelve beneficien gheobligiert ende ghehouden zijn, ende oock vanden goeden, landen, renten ende revenuen den voornomden beneficien toebehoorende. verclaerst byden heere Gillis Boude, priestere ende canonic vander zelver kercke int jaer ons heeren duust vierhondert vive en veertich.

Vander Dekenie ende Canezien.

Eerst es te wetene dat int voors, college capitule ende kercke van Meessene es een Deken, de welcke thooft es vanden capitule ende heeft den eersten voys int capitule. Ende es de dekenie een beneficie ende digniteit electijf ende moet byden canonicken ende uut den gheselscepe zyn ghecooren.

Item int zelve College zyn xij, canonicken mids den voornomden Deken, ghefundeirt ende ghedoteirt per Adelam comitissam, Roberti francorum regis filiam, Balduini Insulani flandrie comitis uxorern, anno domini millesimo lxvj^{to} francis tune regnante rege Philippo.

Vande welke xij. canonicken de viere zyn sacerdotale, de viere diaconale ende de andere viere subdiaconale.

Lasten daer in dal de voorn, benefieten gheobligieri ende ghehouden zyn.
t'Last vanden Deken.

Eerst de Deken dewelcke thooft es vanden capitule alzoot vooren ghezeit es, heeft den eersten voys int capitule ende es ghehouden de zaken, eausen ende questien vanden capitule

te proponerene, te verantwoordene, de voysen vande capitulanten te ondervrazhene ende die ghehoort te slutene metten meesten ende ganseen voysen; de sloten ende tlast vanden capitule te reciterene ende te publyerer;e daert behoort.

Item hy es ghehouden daghelicx den choor tantierene tallen ghetyden ende als deken te besorghene dat de dienst ende tofficie vanden chore ende ooc vander kercke wel ghedaen zij alzoot behoort. Ende die daer in ghebreckelick zyn, es hy ghehouden te begripene ende te corrigierne.

Ooc zoo es de Deken ghehouden inden choor te priemen ende te complien te zegghene tconfiteor ende de absolutie te ghevene.

Item hy es ghehouden als Deken elcx jaers te celebrerene ende te zynghene vij, messen solennele, te wetene: Kerstdaghe de kerstrnesse snachs ende de hoochmesse; Paeschavende de vonte te wyene ende de hoochmesse te doene ende Paeschedaghe de hoochmesse; ende inghelycken Sinxene avende de vonte te wyene ende de hoochmesse te doene ende Sinxene daghe de hoochmesse; item onse vrauwen daghe te half oust es hy ooc ghehouden de hoochmesse te doene.

Ooc es den zelven Deken ghehouden Kerstdaghe, Paeschedaghe, Sinxendaghe ende onse Vrauwen daghe te half oust den dyaken ende subdyaken die met hem vercleet zijn ende ministreren ter hoochmesse, te ghevene huerleder maeltydt.

Ende up de vier voors, daghen moet hy inden choor doen tofficie ghelyck den ebdommadaris beghinnende de ghetyden ende zegghende de capiteelen, precen, collecten ende datter toedient.

Dese voorsereven articulen uutghetrocken uut den voorn, registre ghecollacioneert by my Hendryc de Coussemakere, priestere ende notaris, desen la esten in Januario 1557 (n.s.) accordeeren metten originale. Torconde myn handteeken hier onder ghestelt. Henricus Coussemakere notarius ita affirmat.

Rijksarchief Brussel. Fonds: Papiers d'Etat et de l'Audience. Reg. n. 899, f. 40 r. en v.

-Dezelfde bundel f. 40 bevat een uittreksel (latijn) uit een '*Ordinarium divini officii observandum in collegio Messinensi*' verzameld en opgesteld door denzelfden kanunnik Gillis Boude en ten jare 1468 door het kapittel aangenomen en bekrachtigd. De opsteller resideerde alsdan sedert veertig jaar te Meesen.

Uit dit stuk vernemen we dat er, boven de 12 vermelde kanunniken, nog een dertiende was, genaamd Sint-Michielskanunnik (beati Michaelis intitulatus), en 12 kapelanen.

In het koor waren de geestelijken geïnstalleerd als volgt:

RECHTS: Deken, twee sacerdotale, diaconale en subdiaconale kanunniken en de dertiende van St. Michiel; vijf kapelanen, te weten: de kapelanen van de Salve, van Sint-Jan, van den H. Geest, den H. Benedictus en de H. Magdalena.

LINKS: zes kanunniken (twee van iedere orde) en weer vijf kapelanen: de kapelanen van de *Poelepele* (seu de coquina), van 't H. Kruis, van S. Bartholomeus, S. Catharina en de kapelaan gezeid van Rozebeke.

A. VIAENE.

Wevelgem. 1420.

Het pastoreel beneficie van de parochie Wevelgem omvatte in 1420: de pastorij met woning, schuur en stalling gelegen op een erve van tien honderd lands, waarvan de helft een leen met sterfelijk man was, genaamd *ter Plaesch* en afhangende van den heer van Wevelgem; de sterfkoop was een paar handschoenen. Voor de andere vijf honderd lands betaalde de pastoor jaarlijks 5 havot haver aan Willem van Dale. Daarenboven hield de beneficiaris: 5 honderd lands van den graaf van Saint-Pol tegen 6 havot en 3 pinten haver; 12 honderd meerschland van den graaf van Vlaanderen; 4 honderd weideland genaamd *de Spijckere* tegen 5 havot en 3 pinten haver; de negende schoof in de tiende van geheel de parochie, bedragende jaarlijks omtrent 3 1/2 pond groote; novaaltienden op een vijftal plaatsen tot een bedrag van 20 schellingen; het derde deel der leventiende over geheel de parochie, bedragende 8 pond par.; de helft der offeranden; twee keersen in al de uitvaarten. Renten en jaargetijden voegden daar nog 5 pond par. bij. (Kerkarchief van O.L. Vrouw, Kortrijk).

A.V.

O.L. Vrouwhospitaal te Kortrijk. 1430-1520.

Volgens den regel van 1430 mochten er, boven de prieuse, niet meer dan acht zusters in het Hospitaal aangenomen worden. (Handelingen van den Geschied- en Oudh. Kring van Kortrijk 1935, bl. 316). In oorspronkelijke acten, bewaard op het archief van het Hospitaal, vinden we de volgende zusters vermeld; wij behouden de spelling van iedere acte:

1430, 30 November: ‘Magdaleene Salendinis, prieuse; Jhane

van Tilloye, Sandrine Sbonten, Agnees Eppe, Agnees Pauwels alias Bernisers, Ysoie Scade, Beele van Roeselare, zustren proteessen; Joesine Shonts, Marie Terrijns, novisssen.'

1447 n.s. 11 Februari (Latijnsche acte): Magdalena Saladiins, prieuse; Katherina Deniis, Agnes Eppe, Jossina Shonts, Agnes de Aelmersch, Margareta de Schuere, Ysabella Gheys, Maria Deniis, geprofeste religieuzen.

1480, 20 Juni: Yzoye Scade, prieuse: Beatrice Tybauts, Perone vanden Dale, Mergriete Sdonders, Katheline vander Cruce, Katheline van Thielt, Katheline Sherts, zusteren - vormende 'tghemeene gheselscip ende convent van onser Vrauwen hospitale in Curtricke'.

1520, 7 Mei (Latijnsche acte): Ysabella Maret, prieuse; Petra de Thielt, Jacoba Snellart, Joanna Fremault, Judoca Tybauts, Maria Kynt, Margareta Fevers, Willemina Veels, Elizabet Defontibus, geprofeste religieuzen.

Nieuwe klok te Vlamertinge.
1594.

'Op den 26 meye [1594] op eenen donderdach zoo was voor de weich schaele op de maert [te Ieper] gheweghen de clocke van de prochie van Vlamertynghe ghemaect ende ghegooten by Mr Jan Groncnart tot Berghe in Henegauwe die daer present was als men die wouch, al waer veele volckx ontrent was, want zy was ghewoghen op de maert voor de schaele ghelyckmen weicht de artyllerie ende achter naer ghynckmen binnen in de schaele ende men ghijnck aldoens justytycieren mette schaele het contre ghewichte ende die wouch effen 2682 pont ende was schoone van tonne ende gheluut, want als zy hijnck inde balance zoo was naer tghewichte de clyppel daer an ghedaen ende als dan wast ghehoort.' - Dagboek van Augustijn van Hernighem, VII, bl. 244.

Vraagwinkel

Ter Streep.

In Vraagwinkel van 't vorig nummer, bl. 24 vraagt J.S. of Ter Streep een eiland was; dit eiland zegt hij, is op geen enkele oude kaart aangegeven. Vooreerst, Ter Streep kan op de oude kaarten niet aangeteekend staan, aangezien zij verdwenen is in de eerste helft der XVIe eeuw; welnu, de goede landkaarten, op groote schaal, zijn eerst in de XVIIe eeuw uitgegeven geweest.

Maar wat was Ter Streep? Wij verzenden de lezers naar ons werk *La Région des Dunes* 1932, bl. 121 Walravensijde, 126 Mariakerke, en 186 Histoire de Ter Streep, waar wij klaar bewijzen dat Ter Streep bestond uit verscheidene schorreweiden, gelegen vóór de duinen, dus op het strand; deze schorren waren, gedurende de Middeleeuwen, eeuwenlang bewoond.

Menige schrijvers hebben verondersteld dat Ter Streep een verheven kaap was (promontoire). Welnu, indien men onze kust uit de Middeleeuwen bestudeert voor wat de physische aardrijkskunde aangaat, ziet men duidelijk dat de ligging en de aard dezer kust de vorming van eene kaap niet toelieten, nog minder van eene 'verheven' kaap.

De oude teksten betreffende Ter Streep, en door ons aangehaald in het bovengemelde werk, alsook onze geologische en archeologische opzoekingen ter plaats, bewijzen klaar dat het enkel schorren waren, heden geheel dikwijls onder het zand begraven, en enkel nog zichtbaar na sommige tempeesten die het zand tijdelijk wegspoelen.

Het Oud Oostende (Ter Streep) lag insgelijks in deze schorren, en werd er zoo geweldig door de zee aangevallen, dat men in 1334 reeds dacht aan het verplaatsen der kerk; in 1396, volgens Charter van Philips de Stoute, was de stad reeds voor de helft of nog meer, door de golven verslonden. In het begin der XVIIe eeuw verliet men geheel dit oud gedeelte der stad.

Andere schorren hadden zich gevormd op het strand, namelijk op het grondgebied van Breedene, en werden bewoond door de inwoners van Blutsie (zie Biekorf 1936, bl. 33). Vóór Blankenberghe lagen er ook schorren die nog afgebeeld staan op sommige kaarten van de XVIIe eeuw. Het is op deze schorren dat het gedeelte van Blankenberghe stond, genaamd Scarphout, ten deele verdwenen in 1334.

Al deze schorren zijn nu dagelijks bespoeld door de zee, dus zoowel bij krankstroom als bij springvloed. Het is een treffend bewijs van de langzame maar gestadige bodemdaling onzer kust.

K. LOPPENS.

De Rynsche Weddinghe.

- Waar lag deze plaats? was het op Coxyde of Oostduinkerke? De Flou (13, 1067) vermeldt *Ryncx Weddynckghe* volgens een renteboek van den disch van Oostduinkerke in 't jaar 1607 als liggende in de parochie van Coxyde. In de rekening van de Duinenabdij van 1565 (Bourserie f. 4) lees ik onder de rubriek 'Oostdunkercke': - 'De poorte vanden Dunen houdt in pachte 8 ghemete landts byde Rynsche Weddinghe, maer niet ontfaen; hier ghestelt by memorie'. Wie geeft er nader bescheid?

V.

[Nummer 3]

Nieuwenhove.
Uit het verleden der oude St. Margrietekapel.

Nieuwenhove onder Waregem is een der jongste parochies van 't bisdom Brugge, maar heeft als kerkelijke inrichting een oude geschiedenis. De huidige kerk, die in 1893-95 werd gebouwd, is opgevolgd aan een oude S. Margrietekapel die omstreeks 1524 werd opgericht[1]. In het Bisschoppelijk Archief te Brugge is een bundel stukken voorhanden die ons de geschiedenis dezer kapel in de groote trekken laat opmaken.

Nieuwenhove was een heerlijkheid die in de jaren 1600 aan de heeren van Ter Vichte toebehoorde; ze hadden er een kasteel, en in de nabijheid ervan stond een tamelijk groote kapel waar er dienst werd gedaan ten gerieve van de heeren en van de hoekbewoners. Ten tijde van pastoor Matthias Henot, die Waregem in 1604 verliet, werd in die kapel van Nieuwenhove ook gepreekt[2]. 't Was echter een pover dingen, iets van plak en stak, en in een zeer ellendigen staat,

In 1626 liet Jehan de la Vichte het kasteel te Nieu wenhove verbouwen en hij verlangde er een huiskapel in te richten. Waregem had destijds als pastoor Adriaan van den Driessche, een ijverig man, die het zeer betreurde dat zoo'n heele buurt van de parochie uit zijn

(1) De nieuwe kerk staat op de plaats der vroegere kapel: bij het leggen der grondvesten, in 1893, werden graven gevonden en geraamten opgedolven.

(2) Getuigenis van pastoor van den Driessche. Henot verwisselde zijn pastorie van Waregem met Willem le Mesureur, tegen deze van Zulte, den 1 Maart 1604.

kerk wegbleef. Was het niet een eenige gelegenheid om de vervallen S. Margrietekapel weg te krijgen, nu de kasteelheer toch zijn eigen huiskapel zou bezitten? Misschien heeft de pastoor de zaken zoo voorgesteld dat het afschaffen van de S. Margrietekapel als van zelf werd meegebracht door het voorrecht een huiskapel te bezitten; want het lijkt wel dat die vroegere kapel oorspronkelijk door en voor de kasteelbewoners werd opgericht. Maar Mijnheer de la Vichte dacht er anders over: hij wilde van geen afschaffen hooren en aan zijn kant stonden natuurlijk de bewoners van den hoek. De pastoor zocht steun bij zijn bisschop; Mijnheer de la Vichte werkte langs de nuntiatuur te Brussel en had nog een pater Jesuiet op zijn kant, en Jesuieten, naar men zegt, hebben lange armen. 't Spande geweldig te Nieuwenhove, en 't is aan die moeilijkheden te danken dat we iets kunnen vernemen over de vroegere toestanden.

Om zijn huiskapel op 't kasteel te krijgen kon Mijnheer de la Vichte zijn bisschop aanspreken; dat was de kortste weg, maar de bisschop in zulke gevallen vraagt het advies van den pastoor. Wat dit advies zou zijn, wist Mijnheer Jehan bij voorbaat. 't Is waarschijnlijk hierom dat Mijnheer Jehan rechtstreeks te Brussel ging aankloppen bij den nuntius. We mogen vermoeden dat een goede raadgever hem dien weg gewezen had. Maar de nuntius, zooals men kon verwachten, zond het verzoekschrift door naar Gent, en bisschop Triest zond het op zijne beurt naar den pastoor te Waregem. Het verzoekschrift zelf hebben we niet teruggevonden, wel den begeleidenden brief van den nuntius, gedateerd van 13 November 1626.

Nauwelijks waren de papieren bij pastoor van den Driessche, of Mijnheer Jehan, die waarschijnlijk had gedacht dat ze nooit in deze handen zouden komen, was er van op de hoogte gebracht. Wie hem zoo goed en zoo tijdig inlichtte, zullen we verder zien. Het spel was half verbrod, maar men kan er niets bij winnen met te zitten treuren; met zich aan te passen

aan de nieuwe toestanden geraakt men soms heel ver. Mijnheer Jehan scherpte zijn beste pen en schreef een zoetsappig briefje aan den bisschop: hij had vernomen dat het verzoekschrift bij zijn pastoor was terecht gekomen ora advies; wat dit advies zou zijn wist hij zeer goed, maar hij vroeg den bisschop toch niet te beslissen en vooral de opmerkingen van den pastoor niet door te zenden aan den nuntius, vooraleer hij, Jehan de la Vichte, met den bisschop over de kwestie zou gesproken hebben. Hij was nu voor een dag of drie weerhouden door de zaken van de Kastelnij Kortrijk, maar de volgende week zou hij te Gent zijn, ter beschikking van den prelaat.

Het briefje is van 20 November. Van gelijken datum is een uitvoeriger schrijven van de hand van den Kortrijkschen Jesuiet, pater Filiep Lucas, eveneens gericht aan bisschop Triest. Het is niet onmogelijk dat we hier de hoofdpersonage van het spei hebben, al blijft de Eerwaarde Pater bescheiden en behoedzaam tusschen de schermen. In zijn schrijven dient hij zich aan als een soort engel van vrede, bemiddelaar tusschen pastorie en kasteel. Op de pastorie is hij geweest en heeft er vernomen dat het verzoekschrift is toegekomen; nog heeft hij vernomen welke redenen de pastoor inbrengt voor de afschaffing der S. Margrietekapel. Dat alles heeft hij aan Mijnheer Jehan meegedeeld, die de redenen niet steekhoudend vindt en maar één dingen wenscht: den toestand mondeling met den bisschop te bespreken. Pater Lucas vraagt dat de bisschop die gunst zou toestaan aan Mijnheer de la Vichte, die wordt aanbevolen ‘als een beste man, de glorie van 't gewest en die tot nog toe er zelfs niet aan denkt iets te ondernemen tegen de kerkelijke rechten en vrijheden’[1].

Alles goed en wel. Als men dat briefje leest, komt men onder den indruk dat pater Lucas heelemaal op

(1) ‘Commendo virum probum, castellarne nostre decus, nec juri ecclesiastico hactenus vel per imaginationem repugnantem...’. Dit ‘hactenus’ is lijk een soort bedreiging ‘en sourdine’.

de kant Staat van den kasteelheer. De pater heeft de mogelijkheid ingezien dat zijn brief, zooals het gaat bij administrates, in een bundel zal worden geklasseerd, en dat de geheele bundel vroeg of laat onder de oogen komt van Mijnheer Jehan. Maar voorzichtig is de opstel: de pater spreekt van ‘sacellum in suo dominio’, d.i. de kapel op de heerlijkheid, en het is niet recht duidelijk of hiermee bedoeld wordt de oude S. Margrietekapel ofwel de nieuwe huiskapel op 't kasteel. En de eerste gunstige indruk wordt totaal bedorven als we het bijgaande afzonderlijk blaadje lezen, dat aan Mijnheer Jehan volstrekt niet mag getoond(1) en waarin pater Lucas een heel anderen toon aanslaat. Booze tongen zouden wel durven te spreken van een ‘Jesuieten-handigheidje’. Het gaat hier bepaald over de oude S. Margrietenkapel: een leemen constructie die het geen twee jaar meer kan uithouden. Ze werd door de heeren gesticht in 1524; het is begrijpelijk dat de huidige heer deze stichting zijner voorouders niet wil laten te niet gaan; daarvoor is hij te kristelijk. Overigens de parochiekerk is een kleine uur ver, zoodat de edele familie (aan de hoekbewoners wordt niet gedacht) wel aanspraak kan maken op een kapel ter plaats. Er zijn drie oplossingen mogelijk: 1°) de kapel herbouwen zooals ze thans is, of nog grooter, ten gerieve van de buren; 2°) ofwel ze kleiner hermaken, zoodat het volk als het ware gedwongen wordt naar de parochiekerk te gaan; 3°) of nog, en dat ware veruit 't beste, de kapel verleggen en brengen in 't kasteel, wat het gerieflijkst zal zijn voor de heeren en 't beste voor de kapel zelf, die beter beveiligd zal zijn tegen ramp en diefstal. Tot hier pater Lucas.

Best dat Mijnheer Jehan dat niet te lezen kreeg!

Of de conferentie met den bisschop is doorgegaan weten we niet, in elk geval nam de zaak geen gunstige wending voor den heer: er moet uit Gent een bevel

(1) ‘Sed hec ut a me suggesta nollem Domino de Nieuwenhove innotescere’.

gekomen zijn, voorloopig geen dienst te doen in de oude kapel, ten minste niet op Zon- en heiligdagen, en niet zonder voorkennis en toestemming van den pastoor. Want op 16 December schrijft deze laatste aan den bisschop dat men zich aan 't bevel uit Gent niet stoorde en dapper voortdeed. Nog laatst was dat gebeurd op O.L.V. Onbevlekt, toen in de parochiekerk de helft van de plaatsen onbezet bleef en meer volk dan ooit te voren naar Nieuwenhove was getrokken. Gemakkelijk te verstaan.

Op het stuk van ‘eigen kerk’ was Nieuwenhove in de jaren 1600 al zoo koppig als in de jaren 1890. Men was devoot, een beetje uit eigenzinnigheid en... om te protesteeren. Nog anderen, die verder afwoonden en niet gewoon waren hier ter kerk te komen, kwamen nu uit nieuwsgierigheid. Er is altijd een ‘vlottende massa’ die daar naartoe vlot waar er iets gaande is en... waar ze best wegblijft. Bisschop Triest, die een ijzeren hand had waar zulks noodig bleek, liet dadelijk een onderzoek instellen. Den 22 December verscheen te Nieuwenhove: Lowys vanden Berghe, deken der kristenheid van Oudenaarde met de pastoors van Waregem en Zulte. Eerst gingen ze de kapel bezien: een soort vervallen schuur, met stroo gedekt en waarvan de deur niet sloot; de muren van leem waren aan alle zijden gescheurd en men kon ze gemakkelijk met den voet instampen. Een geconsacreerd altaar was er niet, slechts een draagbare altaarsteen, zoodat het zeer twijfelachtig was of de kapel zelf ooit geconsacreerd werd. Jehan de la Vichte vonden ze niet thuis, wel zijn broer Ignaas die met nog anderen werd ondervraagd: of ze bewijsstukken hadden over de consecratie der kapel; of na den Geuzentijd de bisschop de kapel had gereconcilieerd; of er geen geschreven toelating bestond om er te celebreeren. Op al die vragen kon men niet antwoorden; wel beweerde men dat de kapel een honderd jaar vroeger of daaromtrent geconsacreerd was geweest. Vier notabelen werden onderhoord over de gebeurtenissen van 8 De-

cember; hun getuigenis is eensluidend: er was geklept geweest, een geestelijke had zitten biecht hooren, had mis gelezen, gepreekt en de communie uitgereikt; en die geestelijke was niemand anders dan... onze pater Lucas. De deken had een bisschoppelijk bevel meegebracht, waarvan de inhoud ons onbekend is, maar dat waarschijnlijk een verbod was nog langer dienst te doen te Nieuwenhove: het werd uitgehangen op de deur der kapel en een tweede exemplaar ervan op de deur der parochiekerk. De deken had aan de pastoors van 't omliggende verbod gegeven pater Lucas nog te laten prediken, tenzij hij een schriftelijke toelating van den Gentschen bisschop kon voorleggen.

Men ziet dat onze Kortrijksche Jesuiet niet te best stond aangeschreven bij 't Ordinariaat te Gent. Ten overstaan van Jehan de la Vichte bleek men er inschikkelijker, ten minste waar het ging over de huiskapel; wellicht hoopte men door toegeeflijkheid aan die zijde het afschaffen der S. Margrietekapel nog mogelijk te maken. Reeds op 24 Februari 1624 is de deken opnieuw te Nieuwenhove om dat huiskapelletje te inspecteeren: het was ingericht in een hoektoren op de noordzijde van de groote zaal; de deur die tot deze zaal toegang gaf, zou men, onder den dienst, open stellen, zoodat men van uit de zaal de mis kon volgen; want het torenkamertje was zoo klein dat het amper celebrant en dienaar kon bevatten. Soortgelijke schikking vindt men voor veel oude kasteelkapellen.

Voor 't overige was alles in orde: de kapel was overwelfd, en op de verdieping was een soort kluis waarin het zilverwerk van 't kasteel bewaard werd. De deken oordeelde dat de toelating tot celebreeren gerust kon gegeven worden, zooveel te meer daar deze inschikkelijkheid den toestand maar minder gespannen kon maken. Men zou tegelijk veel nuttige wenken aan den heer kunnen voorslaan: zoo b.v. dat hij op hooge dagen toch naar de parochiekerk zou gaan, om 't goe voorbeeld aan de hoekbewoners te geven. Ook dat hij, waar hij met de buren sprak, zich wat minder oneerbiedig

zou uitlaten waar het ging over den pastoor van Waregem. M[r] de deken had mogen ondervinden dat de pastoor zoo maar 't zwarte beest was op 't kasteel, alhoewel men er zeer kristelijk was en 't huishouden er bestuurd werd door een ‘devote’ of geestelijke dochter, de eigen zuster van Mijnheer Jehan. Bij de Walen, waar de de la Vichte's nog gewoond hadden en waarschijnlijk nog andere kasteelen bezaten, daar ging het anders dan bij die stijfkoppige Vlamingen. ‘'t Kan wel, zegt de deken, dat die Waalsche geestelijken een beetje meer de ootmoedige dienaars zijn van de groote heeren’[(1)].

't Einde van de historie was dat Mijnheer Jehan zijn huiskapel kreeg, en dus de helft van zijn proces gewonnen had; doch in zijn oogen was dat slechts de minste helft. Zoo men te Gent gerekend had dat de kasteelheer een weinig meer handelbaar zou geworden zijn, door de toegeeflijkheid ten zijnen opzichte, dan had men deerlijk misrekend. Mijnheer Jehan ‘manoeuvreerde’ zijn gebuurs: zoo vinden we een papier van 27 April 1627, waarbij een aantal ‘gebeuren vande capelle ende heerlyckhede van Nieuwenhove’ hun goede redenen aanbrengen voor 't behoud van het kerkje; waarop de baljuw en de notabelen van Waregem antwoordden met een pleidooi voor de suppressie. 't Is zoo een mengelmoes van pro et contra, elk kijkt door zijn eigen bril: waar de ‘hoekenaars’ beweren een vol uur van de parochiekerk te wonen, vindt de andere partij dat het amper een half uur ver was. Die van Waregem pakten vooral uit met het nadeel berokkend aan kerkfabriek en disch; en de ‘hoekenaars’ antwoordden dat de gezette pachters die wat konden geven, allen naar Waregem gingen, en dat de kapel maar bezocht werd door lieden van kleine conditie, door ‘de maerten ofte cnapen’. Dat argument van ‘'t achterdeel voor kerk en disch’ deed Mijnheer Jehan weer uit zijn hoek komen: hij vroeg copie van de kerk-

(1) ‘In patria Wallonica forte serviliores pastores sunt’.

rekeningen over de vier laatste jaren; wat hem op 5 Mei beleefd geweigerd werd.

Daags voordien, den 4 Mei, had pastoor van den Driessche een langen brief aan zijn bisschop gestuurd, sierlijk en zwierig latijn, met een macht van schriftuurteksten, handig aangebracht, zoodat we niet altijd dadelijk zien waar Sint Paulus spreekt tot de Korinthiërs en waar de pastoor van Waregem tot zijn bisschop. De pastoor bleef even stug als zijn kasteelheer. Terloops wordt gewezen op de koppigheid der 'hoekenaars' die, sedert hun kapel gesloten werd, niet naar Waregem ter kerk komen maar naar Deerlijk trekken. Verder wordt het een pleidooi tegen de verbrokkeling der oude uitgestrekte moederparochies. In onze dagen, nu nieuwe parochies aan alle zijden worden gesticht, is het wel interessant dit stuk te herlezen; maar met zijn sierlijk latijn zou pastoor van den Driessche in onze huidige bisschoppelijke cuneen maar een mager succes inoogsten.

Zelfs in 1627 bereikte hij niet veel; want längs de nuntiatuur kwam toch de toelating om in de S. Margrietekapel dienst te doen, en dit wel tegen 't gedacht van den bisschop. Er was iemand met een langen arm in 't spel. Was het onze pater Lucas? Niet onmogelijk; hij was in elk geval schitterend gewroken. Het ambtelijk stuk moest volgens de gebruikelijke proceduur over Gent naar Waregem komen. Daarmee komen we in Januari 1628; want op 7 Januari schreef bisschop Triest aan den nuntius een langen brief waarvan het klad bewaard is. Hij zou de toelating wel doorzenden, maar aangezien Brussel op vele punten verkeerd was ingelicht geworden, wilde hij er zekere voorwaarden aan toevoegen om alle verdere moeilijkheden te voorkomen.

Den 23 Januari antwoordde de nuntius, dien heel de zaak blijkbaar verveelde, dat hij instemde met de voorwaarden door bisschop Triest voorgesteld. Deze condities werden nog ietwat gewijzigd en kunnen we als volgt samenvatten:

1°) Mijnheer de la Vichte zal de kapel behoorlijk herstellen en onderhouden; voorzien van al het noodige voor den dienst; de kapel doen consacreeren of ten minste het altaar. De inventaríe van al wat in de kapel berust, zal in handen zijn van den deken.

2°) ‘Item dat den heere van Nieuwenhove sal beloven dese capelle niet te doen erigeren in prochiekerke sonder consent vanden heere van Inghelmunster’.

3°) Hij zal op ‘goede ende deuchdelycke landen’ ten voordeele der kapel een rente leggen van 20 pond gr. 's jaars, waarvan een pond als kerkerecht moet afgestaan aan de kerk van Waregem en de rest moet dienen om den dienst te verzekeren op alle Zon- en heiligdagen. Hij mag, als fondateur, een bedienaar der kapel voorstellen aan den bisschop.

4°) Elke Zondag en heiligdag zal de mis gelezen worden, maar de dienst moet eindigen tegen acht uur. Maar er zal geen dienst gehouden worden op Palmzondag, Paschen, Beloken Paschen, Pinksteren, Sacramentsdag, O.L.V. Hemelvaart en Kerstdag.

5°) Niemand mag er prediken tenzij de pastoor of iemand die door den bisschop of den pastoor wordt gezonden. Men zal er geen lijkdiensten celebreeren, geen kerkgangen doen, tenzij met verlof van den pastoor, die te allen tijde in de kapel mag dienst doen en daarvoor al het gerief der kapel mag gebruiken.

6°) Wat de offeranden betreft: op de hooge feesten, wanneer de pastoor in de parochiekerk ten offer staat, zal de celebrant dat ook doen in de kapel en de opbrengst komt toe aan den pastoor. Kerk- en dischmeesters van Waregem mogen omhalingen doen wanneer het hun belieft en ook een blok stellen in de kapel.

De Acta der Gentsche bisschoppen vermelden, op 2 September 1630, de consecratie van de kapel en altaar te Nieuwenhove onder de aanroeping van S. Margriete; wat ons toelaat te besluiten dat een fatsoenlijke kapel de leemen schuur was komen vervangen.

Verdere bescheiden over de kapel tot aan de Fransche Omwenteling zijn uiterst schaarsch. Een schrijven van

pastoor van Heule (19 Mei 1752) meldt dat destijds een onderpastoor van Waregem op Zondagen te Nieuwenhove ging bineeren; maar de toenmalige heer, burggraaf de Canteleu, had sedert langen tijd de kleine vergoeding niet meer uitbetaald, zoodat kapelaan Maroy nog wel 75 pond van hem te goed had. De pastoor schreef aan den secretaris van 't bisdom dat hij van gedacht was zijn onderpastoor thuis te houden. Mr de Canteleu moet zich maar wenden tot Recolletten of Kapucijnen te Kortrijk, die zoowat overal tusschen de beenen loopen en in het omliggende vroegmissen gaan doen: 'Ick wete wel dat hun dat niet seer wel bevallen sal: maer sy hebben 't seer wel verdient en gesoght'(1). Maar de zaak kwam toch weerom in orde, en den 23 Oktober kon pastoor van Heule naar Gent schrijven dat Mr de Canteleu zijn schuld zou vereffenen en instond voor een jaarlijksche vergoeding van 16 pond(2). Dat de kapel toen reeds opnieuw wat vervallen was, leeren we uit een schrijven van den pastoor van Asper en deken van Oudenaarde, J. De Wilde (1 Sept. 1753) waarin hij vroeg de inkomsten van de kasteelkapel te mogen gebruiken om de S. Margrietekapel te laten herstellen(3).

M. ENGLISH.

Schuttershof van St. Barbara te Ieper. 1592.

'Op desen tyt [20 Juni 1592] zoo was thuus vande ghylde van Sinte Barbele by de stede thueren cooste op ghemaect ande blende poorte diemen over ij^{c} jaeren naempde de steendampoorte, ende de stede hadde groote coosten van de ghylde, want die van Sint Joorys ghylde de stede hadde int voorgaende jaer ghedaen maken twee fraeije nieuwe doel huusen ende nu op dit jaer jeghenwoordich zoo deden zij maken een langhe alleije met teghels ghedeckt, aldus hadde de stede groot last niet alleene de stede maer het ghemeene want tmoest al van het ghemeene commen.' - Dagboek van Augustijn van Hernighem Hs. VII, bl. 65.

(1) Bisschoppelijk Archief Brugge.
(2) Aldaar.
(3) Aldaar.

De Heeren van Gistel en het Blauwhuis te Haringe. (*Vervolg van biz. 39*).

X. SYMPHORIAAN VAN GISTEL, schildknaap, heer van Zwynlande en Soisacker (leengoed afhangende van Oudenhove en gelegen te Oud-Berkijn)[1]. In 1559 was hij gouverneur (alias hoog-baljuw) van Duinkerke (Faulconnier 1, 68). In een stuk[2] gedagteekend 18 September 1564 wordt hij genoemd 'Joncheer Simphoriaen van Ghistele, heere van Zwynlande ende Stathouder particulier van mynen heere den upperjagher van Vlaenderen int quartier van Vuerne, Vuerenambacht, Poperinghe, den acht prochien van Vuerenambacht metten uppendantschen...' Onderaan lezen wij '- Woent te Rousbruggen in Vuerenambacht...' De Staat van Goederen (f° 57 v°-58) geeft de juiste ligging aan van 'den gront daer thuus op plachte te staen eertyds bewoont by Simphoriaen van Ghistelle ... tot Rousbrugghe opde westsyde van calchie tusschen marct ende de haryncksstrate, aboutteerende van noorden jeghens den gront van de herberghe ghenaemt den gouden Leeu[3] happende ten noortwesthoucke noortwaert tot de hoydreve, de zuutsyde jeghens de erfve van Robert Gackiere met een happe ten zuutwesthoucke zuut streckende tot derfive van dhoirs J^ow Petronelle Willaert ende metten

(1) Van Costenobel (A.C.F. 16, 370) geeft aan: 'Symphorien de Ghistelles, Chevalier, Seigneur de Swynlande, Soisacker, Steenbecque, Halewyn [rente in Haringe], etc...
(2) Aangehaald door Emile Vanden Bussche in zijn Histoire de la Commune de Rousbrugge-Haringe, bl. 215.
(3) Deze herberg werd afgeworpen voor het bouwen van het huidige 'stadhuis' dat ook gedeeltelijk (zuidkant) gebouwd is op de plaats waar vroeger het huis der van Gistels stond.

westeinde in d'oude vesten van Rousbrugghe ...'. Een laatste maal komt zijn naam voor in 1571 op de lijst der hoflandpachters van Roesbrugge.

Symphoriaan huwde eerst[1] Adriane, dochter van Filips de la Viefville, heer van Steenvoorde, en van Michelle d'Auxy, waarbij hij vier kinderen won.

1. FILIPS die volgt.
2. Maria van Gistel, bleef ongehuwd.
3. Antoon van Gistel, kanunnik van St. Maartens te Ieper.
4. Philipotte van Gistel, bleef ongehuwd.

Later huwde hij Johanna van Wignacourt, dochter van Jan, heer van Vleteren en Strazele en van Barbele van Sars (zie bijlage bl. 39). De kinderen uit dit huwelijk gesproten laten wij buiten bespreking. (Zie Ann. Com. Flamand, 16, 370).

Mr A. Merghelynck die zooveel oude handschriften wist te verzamelen en liet overschrijven, bewaarde ons aldus (Konink. Bibl. Brussel; fonds Merghelynck, n^{r} 38, fol. 350) de beschrijving der stamkwartieren van Symphoriaan van Gistel.

à Dextre:

1. Ghistelle: de gueules au chevron d'hermines accompagné de 3 molettes d'éperon d'argent.
2. Bambeke: d'hermines au franc canton de gueules.
3. Hoymille: échiqueté d'argent et de sable [sic] au chef d'or.
4. Stavel: d'hermines à la bande de gueules.

à Sénestre:

1. Cortewille: d'argent à 3 cornets de sable, liés, virolés de même.
2. Steenland: de gueules à la fasce d'argent frettée d'azur.
3. Thiennes: d'or à l'orie d'azur à l'écu d'argent en abyme au lion de gueules.
4. Cerf: d'or au rencontre de cerf de gueules.

(1) Ten onrechte geven de Fragments Généalogiques aan dat Simphoriaan driemaal gehuwd was (eerst met ... de Borsele), aangezien de Staat van Goederen (f° 57 v°) Adriane de la Viefville betitelt als 'syne [Symphoriaan's] eerste huusvrouwe'.

XI. FILIPS VAN GISTEL, schildknaap, heer van Zwynlande en Soisacker, was in 1590 landhouder van Veurne (La Flandre 7, 419). Hij huwde, in 1594, met Maria van Halewyn, de dochter van Jan, heer van Voxvrie (leengoed te Poperinge): in 1595 kochten zij het 'Blauwhuus ofte Huus van Plaisance in Haringhe' (St. v. G., f° 72) dat zij gingen bewonen. Na den dood van haar moei[1], Maria van de Walle, douairière Pieter van Houtte, erfde Maria van Halewyn de heerlijkheden van Pradeele, Parie en Fonteyne[2] (leengoederen te Steenbeke). Onder de godsdienstberoerten zette Filips de taak van zijn voorouders voort in het verdedigen zijner parochie: op 12 Juli 1600 moest hij de hulp inroepen van 'wel gewapende mannen' uit Watou 'omme dit passage van Roodsbrugghe' te helpen bewaken[3]. Filips stierf in Juni 1601. Toen in 1628, om den geldelijken nood van het land te verhelpen, men genoodzaakt werd verschillende parochiën uit de kastelnij Veurne te verkoopen, werd Haringe aangekocht door weduwe Maria van Halewyn voor 26.642 guldens, 12 schellingen[4]. De datum van Maria's afsterven is ons, tot nog toe, onbekend; zij fondeerde in de kerk van Haringe een eeuwig jaargetijde.

Als kinderen liet zij na:

1. JAN die volgt.
2. ADRIAAN die volgt[5].

(1) Voor de verwantschap met Pieter van Houtte, zie Bijlage.
(2) Karel de Flou in zijn Wdb. der Toponymie vereenzelvigt ten onrechte dit leengoed met het hof van Fonteyne te Pollinkhove.
(3) Brief opgenomen door L.A. Rubbrecht in zijn Geschiedenis van Watou, bl. 95.
(4) L. Gilliodts-van Severen, Coutumes de la ville et châtellenie de Fumes, Deel I, bl. 204. Al deze parochiën werden door de magistraat enkele jaren nadien terug opgekocht (Stavele alleen uitgezonderd).
(5) L. Gilliodts-van Severen, a.w. Deel IV, bl. 271, geeft als dochter van Filips zekere Magdalena aan, die nochtans nergens in den Staat van Goederen noch in het testament van Jan vernoemd wordt.

XII. ADRIAAN VAN GISTEL, heervan Pradeele, stierf den 10^{en} April 1651 ongehuwd, nochtans een onwettigen zoon, Lieven, nalatend (St. v. G., f° 115).

XIII. JAN VAN GISTEL, Ridder, heer van Zwynlande, Soisacker, Voxvrie, Parie, Fonteyne en van Pradeele (na den dood van zijn broeder Adriaan). Hij was keurbroeder der Stad en Kastelnij Veurne. Hij overleed 14 dagen na zijn broeder (den 24^{en} April 1651) op zijn kasteel te Parie(1) en werd naar Haringe overgebracht om er bijgezet te worden in den familiekelder(2) aan de rechter zijde van zijn overleden broeder. Volgens zijn testament moet ten eeuwigen dage een jaargetijde gecelebreerd worden in de kerk van Haringe tot zijne zielelafenis en die van zijn grootouders, ouders en broeder. Jan was het laatste lid van zijn geslacht en met hem verdween de familie 'van Gistel' te Haringe. Zijn bezittingen werden verdeeld onder Charles de la Haye(3), heer van Esquedecques, die Pradeele, Parie, Voxvrie (en Fonteyne?) bekwam, en Jacob van Bryarde, heer van Beauvoorde, aan wien de heerlijkheid van Zwynlande en Soisackere werd toegekend.

(1) Dat Em. Vanden Bussche, a.w. bl. 336 kan schrijven '1651, 24 Avril - Mort, à Paris, d'un descendant de la famille de Ghistelles' nadat hij op bl. 215 een nota beginnend met 'Op den 24 aprii 1651 is overleden in syn kasteel van Porye op de prochie van Steenbeke...' publiceerde, is alleen door onoplettendheid verklaarbaar.

(2) Deze grafkelder was gelegen in de Noorderbeuk (zie bl. 36): de zerk ervan werd, zooniet weggenomen, dan verplaatst bij de bevloering van 1744 en komt niet meer voor op de lijst der grafzerken door Em. Vanden Bussche (a.w. bl. 114-118) aangehaald naar ean inventaos van omstreeks 1779. Volgens denzelfden Schrijver bl. 214 werd deze grafkelder in 1744 geopend 'pour y cacher quelques ornements d'église'; men vond er een looden plaat waarop de namen der bijgezetten te lezen stonden. Deze plaat die niet zou teruggestoken geweest zijn, werd vruchteloos door Vanden Bussche en Merghelynck opgespoord.

(3) Voor de verwantschap zie Bijlage.

De kleinere bezittingen werden verder verdeeld onder Karel van Ydeghem, graaf van Watou, Lodewijk de Ram, heer van Assenburg en Eustache of Gustaaf de la Viefville, heer van Steenvoorde.

Een laatste herinnering aan de familie van Gistel was het 'obiit' dat ophing in de kerk van Haringe en waarschijnlijk verdween met de Fransche Omwenteling. Hierover lezen wij bij Merghelynck (Ms n° 38, fol. 348):

> ...bien de gens cependant se souviennent d'avoir vu en cette église un cabinet d'armes d'un individu de cette famille de Ghistelles. Il est probable que c'est du dernier qui mourut à son château de Parye, paroisse de Steenbeecke, le 24 avril 1651 et enterré selon son testament en cette église à côté de son frère Adrien seigneur de Pradelles mort 15 jours avant lui, il s'appellait messire Jean de Ghistelles, Seigneur de Swynlande, Soyackers, Pradelles, Vocxvrye, Parye etc., fils de Jean, Ecuier fils de Messire Simphorien de Ghistelles et de Dame Marie de Halewyn [sic].
> Nous trouvons dans un vieux livre les quartiers de Jean de Ghistelle et tels comme ils doivent avoir été sur ce cabinet d'armes ci-dessus mentionné: un écusson de gueules au chevron d'hermines accompagné de trois molettes d'éperon d'argent.

à Dextre:

1. Ghistelle: comme ci-dessus.
2. Cortewille: d'argent à 3 cornets de sable, liés, virolés de même 2 et I.
3. La vieuville: fascé d'or et d'azur de 8 pièces à 3 annelets de gueules brochant sur la première et deuxième fasces.
4. d'Auxy: échiqueté d'or et de gueules.

à Sénèstre:

1. Halewyn: d'argent à 3 lions de sable armés, lampassés, couronnés d'or, 2 et 1.
2. Blasere: d'argent au chevron de gueules accompagné de 3 cornes de sable, virolés d'or, les deux du chef affrontées.
3. van Houtte: d'or à la fasce de sinopie.
4. Wale: d'or à 3 coquilles de gueules, 2 et 1.

(*Vervolg*).

A. DESCHREVEL.

Bijlage.

FILIPS, HEER VAN HOUTTE[1] (alias du Bois) (heerlijkheid te Steenwerk) huwde Anna de Wale, vrouw van Corver (heerlijkheid te Merkem) en van Venissien (bij Kortrijk). Filips werd als kapitein door de Franschen verslagen te Terenburg in 1552. Als kinderen hadden zij bl. o.a.:[2].

1. PIETER, HEER VAN HOUTTE, Corver en Venissien die huwde met Maria (alias Jeanne) van de Walle, dochter van Jan, heer van Pradeele en van Parie (en Fonteyne?). Hun zoon
   FRANS, HEER VAN HOUTTE, Corver, Venissien enz... stierf bij het beleg van Antwerpen (1585) zonder nageslacht.
2. LOUISE VAN HOUTTE trad in den echt met Jacob van Halewyn, Ridder, heer van Merkem, Roozebeke en Desselgem. Hun zoon
   FRANS VAN HALEWYN, ridder, heer van Merkem enz... (over zijn vrouw hebben wij geen gegevens kunnen vinden) overleed den 6 Januari 1603 (48 jaar oud) en werd opgevolgd door Marie-Margriete van Halewyn zijn oudste dochter, vrouw van Merkem enz... die Ernest, Graaf van Merode, huwde.
3. ANNA VAN HOUTTE huwde Jan van Halewyn, heer van Voxvrie. Uit dit huwelijk zijn ons twee kinderen bekend.
   1. MARIA VAN HALEWYN, vrouw van Voxvrie die huwde met Filips van Gistel, heer van Zwynlande.
   2. LOUISE VAN HALEWYN, echtgenoote van Pieter delà Haye, Ridder, heer van Esquedecques, Radinghem, Hézecques. Samen Wonnen zij:
      Karel Antoon de la Haye, heer van Esquedecques, Radinghem enz... die na den dood van Jan van Gistel ook heer werd van Pradeele, Parie, Voxvrie (en Fonteyne?).

(1) In hoever deze Filips van Houtte zou kunnen familie zijn met de van Houtte's, heeren van Vleteren (Zie Bijlage bl. 39), is ons onbekend.
(2) J. de Béthune, a.w., bl. 194.

Een Rechterlijke Verzoening.
Langemark 1402.

In de middeleeuwen werd voor zekere veroordeelingen wegens moord, door den baljuw, als vertegenwoordiger van den Graaf, of door andere voorname personen tusschengekomen, om een verzoening tot stand te brengen tusschen den moordenaar en de familieleden van den vermoorde[1]. De straf werd dan kwijtgescholden, maar de moordenaar moest eerst zekere voorwaarden vervullen: missen laten opdragen voor zijn slachtoffer, schadevergoeding aan de familieleden, verre bedevaarten en openbare boetedoening. Na het vervullen van deze voorwaarden, greep de verzoening plaats in een kerk, waar de naastbestaanden van den vermoorde den vredekus gaven aan den moordenaar, en zwoeren nooit weerwraak te zullen nemen; ontrouw aan zulk een eed werd aanzien als vredebreuk, en werd meestal met den dood gestraft.

Hier te Langemark moest de moordenaar 150 pond par. als schadevergoeding betalen, een jaar lang een wekelijksche mis doen celebreeren, in bedevaart gaan naar Sint Jacob te Compostella in Spanje, en daarna opnieuw naar de St. Pieterskerk te Rome, en eindelijk een nobel als aalmoes uitgeven: daarna zou de verzoening gesloten worden in de kerk van St. Jan bij Ieper, waarna de moordenaar met een brandende toorts moest beewegen naar de O.L. Vrouwkerk te Brielen.

J.D.S.

Akte van Zoendinc, 1402.

Als van den faite vander doot van Fence den Brabandre, van Langmarc, die ghebrocht was van live ter doot, up 't heerscep van Bleveke, toebehorende der stede van Ypre, ligghende jn de prochie van Langmarc, bi der hand van Hannin van Rosebeke, diere als van manslachten of ghebannen was van den vorseyden heerscepe. Soe es een zoendinc ghetraitiert ende ghemaect biden middele van Janne van den Kerchove, bailliu van Ypre, jnder maniere hier naer volghende.

(1) Zie *Biekorf*, 1938, bl. 14: *De veeten in het Brugsche Vrije*.

Eerst dat de vrienden van den doden over zoene ende moordzoene zullen hebben 150 lib. par.

Item, eene zielmesse de wouke een jaer lane van der date deser lettre, over de ziele van den doden, jn wat steden dat het den vrienden van den doden ghelieven sal.

Item, den zelven Janne van Rosebeque te doene eene pelgrimage 't Sent Jacops in Ghalissien, te purne(1) bin viertich daghen naer dats hem Jan van den Ywade, Passin de Scot ende Joris Luux vermanen sullen, ende te purne met palstre ende scerpe soe vorseit es, 't Sent Jans in de kerke, ende lettren te bringhene dat hyse ghedaen hebbe, up de peyne van 30 lib. par.

Item, hem van daer wederghekeert zynde, dat hi ten vermaene van den zelven sal bin 40 daghen achter 't vermanen, purren jn de zelve kerke ende doen eene pelgrimage te hoghe Rome ende als ghelike brmghen lettren van dat hise ghedaen hebbe, up de peyne van 48 scellinghen groten; ende al de peynen sullen hebben de vrienden van den doden ende daer mede souden de pelgrimagen quite zyn.

Item, eenen nobel te commiteerne daer 't den zelven drien personen ghelieven sal.

Item, dat de zelve Jan van Rosebeke solempnelike zoendinc ende cussinghe doen sal den vrienden van den vorseyden doden, in sente Janskerke vorseyt, ende stappans dat ghedaen, dat hi in sulken state van habite trecken sal t'Onser Vrauwen ten Briele, ende daer offeren ende eenparelic draghen van de vorseyde kerke van Sente Jans, eene keerse van drien ponden was.

Dit was aldus ghetractiert den 29^{en} dach van Laumaend jn 't jaer ons Heeren M.CCCC.I (1402 n. st.), ende waren hier of boorgen...

Ende hier up was 't soendinc ghedaen ende ghekust t'Sent Jans jn de kerke, sondaechs 26^{en} dach in Sporkele jn 't jaer vorseyt, ende stappans de pelgrimage ghedaen ten Briele ende de mondzoene betaelt, ende den pais ghewyst ende ooc ghesworen biden vorseiden 4 personen als eedzweerres, up de peine van paixbraken ende moordaden, diere yet boven dade of dade doen...

Rijksarchief te Brugge. Ieper, 1^{e} reeks, n^{r} 5062, f°s 12 v.-13.

(1) Porren = vertrekken.

Reglement van het Gasthuis te Poperinge.
1528.
(*Vervolg en Slot van bl. 21*).

6. Hier zijn de susters gehouden de dooden ter aerde te doene ende den loon van dien.

Item dies soo sullen de selve susters gehouden sijn, soo sij altijd gedaen hebben, de dooden ter aerde te doene als die sterven binnen den huyse.

Item nemaer soo wanneer die persoonen buyten huyse in peste overlijden, soo sullen de selve susters die een persoon bewaert hebben, gehouden sijn den selven overleden persoon in 't imbart voor de deure daer hij overleden is, te stellen, ende de vrienden, (indien dat er eenige zijn) den dooden ter aerde te doene, ende daer geene en zijn, soo sullen de gasthuysmeesters besorgen dat den dooden ter aerde gedaen zij bij andere persoonen, ofte indien men wille, sij hebben van elcken persoon binnen de wachte, 8 schell. par. ende van buyten de wachte, 't zij verre ofte bij der stede, 16 schell. par. wel verstaende indien er overlast quaeme van dooden te begraeven, dat die van der stede gehouden werden de voornoemde susters daer toe hulpe ende bystandt te doen hebben.

7. Den loon van de susters van hemlieden die in 't Gasthuys sterven.

Item sullen de voorseide susters houden 't heuren profitte alle de habyten, juweelen ende cleederen ende oock alsulck gelt als die siecken, 't zij vremde ofte andere, van binnen der stede brengen in 't voorseide gasthuys, indien dat sij daer overlijden, ende niet anders, alsoo sij altijd gehadt hebben toter daete van heden.

Item ende in deser manieren werden oock de susteren geloont, dewelcke susteren in tijden van noode buyten comen sullen ter hulpe van voorseide susters van binnen ende ten secourse vande insetene van binnen, als sij daer toe vander Wet versocht worden.

8. Sallaris ofte loon can de huysen schoon te maecken.

Item ende nu voortaen sullen de voorseide susters 't allen plaetsen daer de peste geweest heeft, dies versocht sijnde,

gehouden sijn de huysen schoon te maecken ende heuren devoire te doene daer toe op heuren conscientien, dus sullen sij hebben voor heuren sallaris, te weten: voor twee van hemlieden I philips gulden daegs ofte 25 stuyvers daer vooren; ende indien sij met meer susters dan twee daer toe behoeven bij begeerte van den proprietaris ofte bewoonder ofte bij ordonnantie van de Wet, in dat cas sullen de susteren hebben ten advenante van twee, te weten elck 25 scell. par. daeghs, behoudens oock dat indien dat de huysekens soo cleene waeren ofte den proprietaris soo aerme dat sij maer een suster vermagh ofte behauwe te doene, dat sij maer een suster daer toe senden ende ordonneeren en sullen ontfaen de 25 schell. daeghs als vooren, al te betaelen bij den rycken ende gestelde 't heuren laste, ende daer geen vrienden en sijn ten laste van goede dater binnen wert ofte van de huysheere.

9. De susters en sullen huysen schoonen binnen de siede op **Marcktdaeghen.**

Item de voorseide susteren en sullen nu voortaen geene huysen schoon maecken binnen der stede op Marcktdaeghen ende de gebeuren te vooren adverteren ende waerschouwen als sij die huysen schoonmaecken sullen, ende sullen die huysen schoon maecken binnen den eersten maendt, indien dat er niemant zieck en sij binnen den huyse, ende achter de zes weken noch eens dat soo suffisantelijck vlichtende dat bij heurlieden negligentie daer geen griefven commen ofte vernieuwinge van ziecken.

10. Hoe de susters hij eede overbrengen moeten 't goet daer 't al uytgestorven is.

Item daer de susters zijn in eenige huysen daer al uytgestorven is, daer sullen sij dat goet, cleen ende groot, 't sij gelt ofte anders, overgeven den naesten vrienden ofte waerder niemant die den sterfhuyse aengynghe, in handen van der Wet verifieren bij heuren eedt dat sij niets achtergelaeten en hebben, heure wetens.

11. Hoe de Pater geen susters in 't gasthuys gecleet ende geprofest versenden noch weiren magh.

Item de Pater ofte visiteerder en sal nu voortaen geen suster in 't Gasthuys gecleet ende geprofest zijnde, van daer mogen weiren, ende en sal oock geen nieuwe moeder overste mogen aenstellen dan met canonique ende behoirlicke electie, soo

behoor, ende sal deselve Pater diligentie doen om te corrigieren de gebreken van de voorseide susteren.

12. Hoe dat alle persoonen in 't Gasthuys genoot zijnde, 's avond ure hebben om naer huys te gaene, ende oock dies gelijck de susters van 't huys genoot zijn.

Item sullen voorts alle persoonen die daer comen eten bij avonde scheeden ten acht uren ofte corts daernaer, immers dat te neghene uren daer niemandt gevonden en zij. Item van gelijcke, soo wanneer de susteren uytte gaen eten bij avonde, so sullen sij weder 't huys sijn voor den neghen uren, ten sij gehaelt sijnde bij iemandt zieck wesende ende alsoo sullen sij gheexcuseert sijn van de peine van veertigh schell, parisis, om welcke excustitie te doen de persoonen die hemlieden ghehaelt hebben hem bij eede purgieren sal dat hij wel die susters om de sieckte van den persoon die sij meenen, ghehaelt hebben.

So sal suster Jacquemine van Beveren (Overste) met haeren susteren adherenten in heuren staet ghestelt ende administratie van huyse hebben, omme datte regieren ter eeren Gods naer heure beste vermoghen, toter tyd van nieuwe electie dat alsdan de susters sulcke andere mater sullen moghen kiesen als 't hemlieden oorboirelijck duncken sal, ende sal de voornoemde Jacqueline met heure adherenten ende dies ghelycke de susters van binnen elckanderen rekeninghe doen, ter presentie van Paeter, van 't geene dat elck heurlieden gehandelt ende geadministreert sal hebben, indien sij 't elckanderen begeiren willen.

Item en midts desen soo sullen de moeder ende heure susters, present ende toecommende, boven 't gonne dies voorzeit is, hebben ende gebruycken van sulcken pensioen van ZES ponden grooten 's jaers van huys berninghe (branding) refectien van huysen ende van keerslichte XL schell, par. ende van gratuiteiten van den dische, deelen, testamenten ende andersynts danof sij in voorleden tyden ende totter daete alsboven, van hospitaele gegaudeert ende gebruyckt hebben.

Item aengaende het stellen van den Pater der voornoemde religieuzen, deze consenteren ende sijn te vreden dat Mijnheere den prelaat van St-Bertins te St-Omaers, ende sijne naecommers, sullen altijd de authoriteit hebben te stellen sulcke Pater, wesende van de vier orders ende uyt sulcken convente in Vlaenderen als hemlieden believen sal, behoudens dat mijn voorseiden Heere nu eerst stellen sal ende ordon-

neeren den minister van de broeders van de Derde Ordene van Ste Franciscus binnen de stede van Yper, sijn leven lanck over heuren Pater.

Item, ten lasten, veraccordeert wesende in al 't gonne dies boven genoemt is, soo sullen hemlieden partijen, hinc inde, voor Mijnheeren van den Raedt laeten condemneren in 't onderhouden van dien, op de contrainte van 500 gouden Leeuwen, ende voorts sal men danof doen maecken autentique brieven van welcke elcke partije een sal hebben ende bewaeren ter conservatie ende beschuddinghe elck van sijn rechte ende alsoo vredelijck leven met elckanderen.'

O. FIERS.

De Watering van Veurne-Ambacht.
1411-1412.
(Vervolg van bl. 23).

Item up den 14^{n} dach van weedemaend als men hovinres vermaecte, de heren ende de wet wesende up haren banc, vertert te Arnoud Nicools, present wesende de heren ende de vulle wet ende haerlieden familien metgaders diversche personen up hemlieden comende

20 lb.18 sc.

Item den zesten daghe van hoymaend als men de kerfbrekinghe helt up de bourch vander vors. hovine van 12. d. up tghemet, vertert te Aernoud Nicools biden heren ende bider ghemeenre wet met haerlieden familien

15 lb. 16 sc.

Item upden 26^{n} dach van hoymaend, van heren ende de wet wesende up haren banc, ende enighe van den groten leeden, metgaders der meentucht aldoe wesende in de bourch, bi ere daghinghe van commune omme raed ende avis te hebbene, waer men delven zoude, ende drouch tavis dat men delven zoude beghinnende ten spriete buter Nieupoort, also upwaert gaende te Stapeldamme waerd, ende was aldoe ghesleghen 6. d. up tghemet, vertert aldoe te Aernoud Nicools by myn here van S. Niclaus, heren ende de vulle wet ende enighe ghelande in de vors. wateringhe met haerlieden familien

18 lb. 17 sc.

Item Dans Pauwels als ontfanghere van alden goede vander wateringhe, van beden hovinen tontfanghene van 12. d. Ende 6. d. up tghemet ende van svorseiden ontfancs te hayene ende den ontfanc der wateringhe goed te doene,

60 lb.

Item omme den hovinc bouc, forchin, pappier, bin alden jare
4 lb.
Somme van desen 182 lb. 11 sc.

ANDRE COSTEN ghedaen anden varschen dijc omme die te hoghene ende te versterkene daert van noden was.

Eerst zo was vorwoorde ghemaect biden regenten vander wateringhe, bi hemlieden wesende Andries de Visch ende Fransois Robaerd als cuerheers ende Willem van den Rine, landmeter, jeghen Heinric van Duustborch, meester spademan, den varsschen dijc te hoghene ende te sterkene te vier parchelen, dan of teerste parcheel beghinnende te Cuerbaerds houcke bewesten Pereboom brughe also oost gaende tote Willems van Oost stede boosten Knocke te hoghene bachten in zome steden 3. voeten, 2 1/2 voeten, 2 voete, ende voren onderhalven voet tenighen stede ende zom enighe steden, enen voet, de holen ende de lanken te vulne ende de laye voren te makene, boven 15. voete breed te houdene, ende dat omme 10. sc. de roede, te verneiderne met 12 d. de roede.

Dit parcheel lanc wesende dat ghemaect zoude wesen 531. roeden ende diet verneiderde, also menich werven als hijt dade met 12. d. up de roede, zoude hebben telken waerf vander wateringhe 4. lb.; twelke parcheel verneiderde Willem van den Rine 12 d. upde roede; item Heinryc filius Jans, meester spademan, int ghelike verneidert 12. d. up de roede, ende vort zo verneiderdet de vors. Heinric van Duustborch met 12. d. up de roede, ende dus bleeft staende up 7. sc. de roede, beloopt dit vors. parcheel ghemeiten de langhe ende bevonden bi Willem vanden Rine also boven verclarst.

185 lb. 17 sc.
Item van verneideringhe
12 lb.

Item tander percheel, dats te wetene van Willem van Oost stede tote der hogher brigghe bute Dixmude, indit percheel de varsche dijc in zome enighen steden ghehoghet bachten: vier voeten een half, vier voeten, drie ende een half voete, drie voete, twee ende een half voete, twee voeten, ende voren: 2. voeten ende te zomeghen steden eenen voet. Twelke nam Heinrijc van Duustbourch omme 11. sc. de roede, te verneiderne met 12. d. up de roede. Ende diet verneiderde met twaelf penninghen up de roede, also menich warven als hijt dade, zoude hebben vander wateringhe telker waerf vier ponden parisis. Ende het verneiderde tvors. percheel Willem vanden Rine twaelf penninghen upde roede; item Andries van Woumen met zinen medeghesellen verneiderdet met ghelike 12. d. up de roede. Ende voort zo verneiderdet dezelve

Heinrijc van Duustborch met 12. d. up de roede. Ende dus zo bleeft staende up achte scellinghen par. de roede; beloopt dit vors. percheel ghemeiten ende bevonden bi Willem van den Rine, landmeter, lanc bider strecroede 424. roeden, belopen in ghelde

169 lb. 12 sc.

Item van verneideringhen

12 lb.

Item tarde percheel, vander hogher bricghe bute Dixmude, noord tote Jan s'Hamers damme, in dit percheel den varschen dijc bachten te hoghene 3. voeten, 2 1/2 voeten ende 2. voeten in zomighen steden, ende voren 2. voeten ende enen voet, ende nam Heinrijc van Duustbourch up 9. sc. de roede te verneiderne met 12. d. up de roede, ende diet verneiderde met 12. d. up de roede also menich warve als hijt dade, zoude hebben vander wateringhe telken waerf 4. lb. Ende het verneiderde Willem van den Rine 12. d. up de roede, item Andries van Women met zinen medeghesellen int ghelike 12. d. up de roede, ende vort zo verneidert de vors. Heinrijc met 12. d. up de roede, ende dus bleeft staende up 6. sc. de roede, beloopt dit vors. percheel ghemeten de langhe ende bevonden bi Willem van den Rine, bider strecroede 344 roeden, belopen in ghelde

103 lb. 4 sc.

Item van verneideringhen

12 lb.

Item tvierde percheel van Jans Hamers damme noord tote Jan Walloys stedekin, in dit percheel den varschen dijc bachten te hoghene in zome steden 3 1/2 voeten, 3. voeten, 2 1/2 voeten, ende voren 2. voeten ende enen voet, ende het nam de vors. Heinrijc van Duustbourch up 10. sc. de roede, te verneiderne met 12. sc. up de roede, ende diet verneiderde met 12. d. up de roede also menich waerf als hijt dade, zoude hebben telker waerf vander wateringhe 4 lb. Ende verneiderde tvors. percheel Willem van den Rine 12. sc. up de roede; item Jan van Omersvelde int ghelike met 12. d. up de roede ende vort zo verneiderdet Heinrijc van Duustbourch met 12. d. up de roede, ende dus bleeft staende up 7 sc. de roede, beloopt dit vors. percheel, ghemeten de langhe ende bevonden bider strecroede, bij Willem van den Rine, 690. roeden, comen in ghelde

241 lb. 10 sc.

Item van verneideringhen

12 lb.

(Vervolgt).

[Nummer 4]

De Parochiekerk van Schoore volgens de oude Kerkrekeningen.

1. *In den Geuzentijd.*

De oudste kerkrekening van Schoore die bewaard bleef, is van het jaar 1579, ten tijde dat de protestanten meester waren in het Brugsche Vrije, en dat bijna al de parochiekerken van hun altaren, beelden en paramenten beroofd waren, en gebruikt werden voor den hervormden eeredienst.

De pastor van Schoore ‘Pieter Baudens, predicant, wylent pastoor van dese prochie’, was tot den nieuwen eeredienst overgegaan en door de hoofdmannen, kerkmeesters en parochianen aangesteld ‘omme 't ghemeente van de prochie van Schoore 't woort Godts te predicken’ gedurende een vol jaar van Kerstdag 1579 tot Kerstdag 1580.

Hij was echter nog niet volledig ‘hervormd’ want hij hield een oud katholiek gebruik in eere, namelijk de uitdeeling van boven de driehonderd krakelingen en zes stoop wijn aan de parochianen op Witten Donderdag ‘naer costume’.

De pastor-predikant werd ook speciaal betaald om ‘ghepredict te hebben de passie up den goeden vrydach metsgaders de verrysenesse up den paeschdag, naer costume’.

De kerk moest heel en al uitgeplunderd zijn, want er was zelfs geen predikstoel meer; in plaats ervan werd een ‘leerhoudt’, een verhoogde lessenaar, aangekocht.

We weten niet of Pieter Baudens later opnieuw

katholiek pastoor van Schoore geweest is, misschien was hij maar voor den schijn ‘hervormd’, want in de rekening vinden we geen uitgaven, noch voor het ‘nachtmael des heeren’, noch voor reizen naar de verschillende ‘classen’ of protestantsche kerkvergaderingen die regelmatig gehouden werden in het Brugsche Vrije, en waarvoor er uitgaven vermeld staan in de kerkrekeningen van de andere hervormde gemeenten.

In 1580 werd de kerk eens gebruikt voor het vernachten van vier vendelen voetvolk die van Nieuwpoort naar Meenen trokken.

De rekeningen van de volgende jaren zijn niet bewaard.

2. *Vernieling en Herstelling.*

In 1611 werd het volgende aangekocht: twee stolen, twee manipels, een ‘roo priael hanghende an de siborie’, twee banken, een brandvenster boven de lijkdeur en een nieuwe ‘spersketele’. Het beeld dat op het hoogaltaar stond werd geschilderd. In 1612 zijn er uitgaven voor een nieuw antiefonaris, een nieuwe predikstoel met verhemelte, banken voor de vrouwen en een windhaan op den toren.

In 1613 wordt een nieuwe metalen kroonluchter in het koor gehangen. In 1614 komt een nieuw kruis op het hoogaltaar en twee beelden van O.L. Vrouw en St. Jan, alsook een nieuwe steenen doopvont. Het Brugsche Vrije schonk een nieuwe brandvenster.

In 1616 werden meien en vinkoort gehaald om op H. Sacramentsdag en kermisdag de kerk te versieren, ze werden vastgemaakt met garen en spelden. In de kerk werden standvensters aangebracht die met stroo gedekt werden, boven het altaar werden zekere gaten gestopt ‘daer de duven altydts dure kwamen’. Zooals ieder jaar, werd de klok geluid op Allerzielennacht.

In 1618 worden twee registers aangekocht voor het inschrijven van doopen en huwelijken. In 1623 komt er een nieuwe zitbank in het koor.

Het koor werd twee jaar later in orde gebracht door

het schilderen van het tabernakel, en den aankoop van twee schilderijen van St. Salvator en O.L. Vrouw voor de altaren, aan schilder Nicolaas Adriaenssen uit Nieuwpoort. In de kerk werd een nieuwe biechtstoel geplaatst.

Van 1630 tot 1634 komt het volgende voor in de rekeningen: ‘een witte damasta vane.... met een vergulde bildt van Onse Lieve Vrauwe daer in’ geleverd door de Zwarte Zusters van Nieuwpoort. Een houten afsluitsel van het koor en twee houten pilaren met engels erop: dit houtwerk werd geschilderd, alsook de doopvont. Een nieuw uurwerk op den toren, het burgerlijk bestuur moest echter de helft van de kosten ervan afdragen, Twee zilveren ‘ampullekens’.

In 1634 werd de kerk heel en al hersteld door Anthoine Thuenebrouck, metser, en Gilles Pierloot. In 1637 werden de vensters van de kerk met stroo gestopt door een stroodekker.

In 1638 komt er een ‘silveren vergulde remonstrance’ en in 1641 een nieuwe roode kerkvaan.

In 1642 en 1643 werden er schilderijen geleverd voor de altaren. Het eerste jaar schilderde Jacques Beuvry een drieluik voor het St. Anna-altaar, het middenpaneel verbeeldde de HH. Anna en Joachim; het volgende jaar werd een schilderij van O.L. Vrouw Hemelvaart vervaar digd voor het hoogaltaar door Nikolaas Kiefet ‘alles volghens de prisie gedaen by m^{re} Jeremias Mittendorf, Jacop van Oost ende Glaude Ogiers, alle schilder meesters van den style’. De helft van het middenkoor werd gelambriseerd. Het hoogaltaar werd voltooid in 1644; een nieuwe koorlessenaar werd aangekocht, het O.L. Vrouwbeeld boven het hoogaltaar werd geschilderd en een violette gordijn geleverd om de schilderij van het hoogaltaar te bedekken

3. *Nieuwe schade en herstelling.*

Van 1645 tot 1648 werd het platteland opnieuw onveilig gemaakt door de Fransche troepen. Het kerkgoed werd per schip naar Nieuwpoort gevoerd met een Fransche sauvegarde. De kerkjuweelen en de paramenten werden

in twee koffers gesloten en bij de paters Recolletten ondergebracht. Voor de eigendommen van de kerk moest contributie betaald worden aan de Fransche kroon. De kerk had erg te lijden gehad van de soldaten die alles beschadigden en het lood van de goten medenamen.

De kerk werd hersteld en verrijkt met twee beelden gesneden door Ant. de Revel: een beeld van O.L. Vrouw dat geplaatst werd tusschen het hoogkoor en het koor van St. Anna, alsook een beeld van den Engelbewaarder. Een nieuwe metalen kerkschaal werd aangekocht.

In 1648 was er opnieuw gevreesd voor een inval, de kerkparamenten werden ten deele bij de Karthuizers te Nieuwpoort gevlucht en ten deele te Brugge. Er werden tinnen vaten gekocht voor de H. Olie en een houten speersvat. De kerk kocht ook een Vlaamsch evangelieboekje.

Op 8 Februari 1649 werd op bevel van den bisschop een requiemmis gecelebreerd voor al de soldaten die in dienst van den koning van Spanje gestorven waren.

In 1665 werden er groote herstellingen uitgevoerd aan de kerk, daartoe had het kerkbestuur geld geleend. Het volgende jaar werd de toren hersteld, en de windhaan, die niet meer kon draaien en scheef hing, vermaakt. De tiendeheffers moesten in de herstelling tusschenkomen, het kapittel van Doornik en de abdij van Vicogne deden het gewillig, maar tegen de abdij van Loos moest de kerk een proces inspannen.

Nieuwe vijandelijke invallen maakten het platteland onveilig, de ‘kerkekiste’ met de gewijde vaten werd naar Brugge gevlucht en de schabellebanken en altaarklee-deren naar Diksmuide. Een houten emmer werd aangeschaft voor het wijwater ‘mits de kerke ketel ghevlucht is’.

Bij den post van ‘600 treckelingen met 15 wittebrooden omme te deelen inde kercke op den wittedonderdag 1672... naer oude costume, met oock de leveringhe van een alfve tonne gr(anatewijn)...’, staat in marge: ‘dat men betoone dese fondatie ende wat raeckt de

drinckerie in de kercke, fiat rapport aen syn hooghwerdigheyt'. Er moesten dus misbruiken geweest zijn, gevolgd door klachten bij den bisschop, zooals te Slijpe in 1676[1]; nochtans staat de wijn nog vermeld in 1674, maar de commissarissen die de rekening moesten goedkeuren, hadden erbij gevoegd: 'transeat voor desen keer, maer de post sy achtergelaten op peyne van roye'. In 1678 is er maar een stoop wijn meer in rekening gebracht voor den Witten Donderdag.

Uit de latere kerkrekeningen valt niet veel meer te halen. In 1723-1724 levert de zilversmid Vandewalle een 'H. Olie casken'. In 1729 komt er een nieuw paviljoen voor de processie; in 1733 een nieuwe biechtstoel. In 1751 wordt de vloer binnen den communiebank verlegd.

De zilversmid Pieter Detier maakt in 1761 een nieuwe remonstrantie in zilver, waarvan deelen verguld waren.

De altaren werden geschilderd, gemarbreerd en verguld in 1769 en in 1785; en in 1773 werd een nieuw beeld onder den predikstoel geplaatst[2].

J.D.S.

Stadsgevangenis te Tielt.
1448.

In de Middeleeuwen bezat Tielt, evenals de meeste kleine steden van Vlaanderen, geen eigenlijke gevangenis. Waartoe zou een dergelijk gebouw ook hebben moeten dienen? Opsluiting als straf kende men in de kleine steden niet, en het gevangenhouden van betichten dat slechts korte dagen duurde, kon in ieder gebouw verzekerd worden, daar de verdachten in de boeien geklonken werden. De min of meer bestendige bevolking van de middeleeuwsche gevangenissen, gevormd

(1) Biekorf 1931, bl. 65 vv.

(2) De benuttigde rekeningen berusten in het Staatsarchief te Brugge. Vrije, registers n^{rs} 13.317 13.328.

door de onvermogende schuldenaars, die op verzoek van een schuldeischer in gijzeling werden genomen, moet in de kleine steden zeer gering geweest zijn. Want niet alleen kenden de inwoners er elkaar voldoende om hun onderlinge betaalkracht nauwkeurig te kunnen schatten, zoodat ze bezwaarlijk zaken met een onvermogende zullen gedaan hebben, maar bovendien had het costumiere recht er de beschermingsmiddelen voor den schuldenaar opgehoopt.

Zoo bepaalden de Tieltsche Costumen dat de schuldenaar uitstel van betaling kon bekomen ‘aen siende de gestaethede ende noodt van beide partijen, ter discretie van den juge’. Werd een veroordeeling uitgesproken en kon de schuldenaar niet betalen, dan mocht de schuldeischer hem door den schouteet ‘ten vier houcken van de markt’ laten gaan om een borg of een pand te zoeken. Gelukte het hem niet iemand te ontdekken die zich voor hem borg wilde stellen, of kon hij geen pand leveren, dan mocht hij zijn intrek in een huis of herberg nemen tot de schuld voldaan zou worden. Kende niemand hem voldoende betaalkracht toe om hem te herbergen, kon hij, zooals men zei, geen ‘huys van costen’ aanwijzen, dan eerst moest hij in ‘besloten vanghenisse’ gaan. Wanneer het zoo erg met hem gesteld was, bleef hem meestal niets anders over dan te hopen dat zijne medepoorters een christelijk werk van barmhartigheid zouden beoefenen en hem uit de gevangenis zouden helpen verlossen. Meestal werd die hoop teleurgesteld, doch dat ‘gevangenen verlossen’ als een christelijk werk opgevat werd, blijkt duidelijk uit een proces dat de schepenen van Tielt ‘in name van den course ende ghemeene poorters ende andre frequenterende de stede’ tegen L. Willays, den toenmaligen schouteet, voor den Raad van Vlaanderen ten jare 1448 aanlegden.

Deze L. Willays bezorgde niet alleen de uitoefening van het schoutsambt maar bovendien de uitbating van eene herberg met afspanning. Van oudsher had het deel van zijn huis dat op straat uitzag, het voorhuis,

als gevangenis dienst gedaan, doch wellicht dacht de schout bij zich zelf dat zijn gedwongen kostgangers zich wel zouden moeten tevreden houden met wat hij hun aanbood, en dat zijn voorhuis meer winst zou kunnen opbrengen indien hij het ten behoeve van zijn herberggasten zou inrichten. Hij besloot zijn gevangenen in een paardestal achter het huis onder te brengen. Wel zal hij niet verwacht hebben dat de magistraat zich het lot van die berooide kerels zou aantrekken. Inderdaad, de schepenen daagden den schouteet voor den Raad van Vlaanderen om die verhuizing van de gevangenis ongedaan te maken, en de schout, die het geraadzaam vond afwezig te blijven, werd bij verstek veroordeeld den ouden toestand te herstellen.

Het is begrijpelijk dat de schout verkoos niet voor de heeren van den Raad te verschijnen. De magistraat had inderdaad haar klacht met treffende overwegingen ingekleed. Zij beriep zich op een toestand die ‘van zo ouden tijden dat niement en ghedochte ter contrarien’ bestaan had, deed gelden dat de vroegere gevangenis slechts ‘up vijf voeten’ van den openbaren weg gelegen was, zoodat de gevangenen het medelijden van de voorbijgangers konden inroepen en door hen getroost en geholpen worden. Het paardstal waarheen de schouteet de gevangenis overgebracht had, werd door de magistraat met de somberste kleuren voorgesteld en als een broeinest van ziekten afgeschilderd. Ook al houdt men rekening met de overdrijvingen die tot de noodzakelijke hoedanigheden van dergelijke klachten behooren, toch werpt het betoog van de magistraat, dat door het vonnis werd nageschreven, een eigenaardig licht op de gevangenistoestanden in de kleine Vlaamsche steden.

E.I. STRUBBE.

Vonnis, 1448.

Scepenen van der stede van Thielt in de name van den course[1] ende ghemeene poorters ende andre frequenterende de vorseide stede... [geven te kennen]... hoe dat, naer de

(1) Corpus, de algemeenheid.

rechten ende vrijheden van der zelver stede, men sculdich was ende is de vanghenesse van der stede daer men ghevanghenen in lecht ende sluut, te stellene int voorhuus te straten waert, up vijf voeten naer de strate, daer zij zien moghen de lieden die up de strate lijden omme hemlieden te roupene ende te prekene elc zinen vrient, omme ghereetscepe te ghecrighene van hemlieden tontlastene daervooren zij ghevanghen zijn zonderlinghe van sculden ende andere civilen zaken, ende ooc omme huere vrienden ende maghen bij hemlieden te commene omme hemlieden te troostene, secours ende bijstant te doene omme hare delivrancie, zonder dat de scouteten die tlast heeft ende toebehoort de voorseide vanghenedse te Thielt te houdene ende de ghevanghene te verwaerne, die vanghenesse mach stellen ende de ghevanghene daerin houden achterwaert, zo verre dat de ghevanghene de strate niet zien en mochten noch mueghen, ende hierof zo hadde binnen der vorseide stede van Thielt gheuseert ghesijn van zo ouden tijden dat niement en ghedochte ter contrarien... dies nietjeghenstaende Lauwers Willays nu scouteeten van Thielt hadde [de] voorseide vanghenesse ghedaen stellen bin zinen huus achterwaert ende verre van der strate in een pertstal, daer zij de strate niet zien en mochten noch ooc zijlieden ghesien van der strate, in den welken stal ende nevens der voorseide vanghenesse men daghelicx stelde ende stelt perden, merrien ende andre beesten, ende stoet ooc ende staet bi der voornoemde vanghenesse an tvorseide stal eene cleyne(1), daer daghelicx de mesnieden(2) ende gasten die svorseiden scouteetens ter herberghe quamen ende commen, daden ende doen haer ghevoers(3) daerof de voorseide ghevanghene grooten stanc hadden ende ghescepen waren zicheden ende qualen te ghecrighene ende te hebbene... [waarop bevel werd gegeven]... dat hij [de schouteet] de voorseide vanghenesse stelde metten aensichte ter deure ende veynstre van der strate, ende up vijf voeten van der zelver strate, omme hemlieden te ziene ende sprekene de passanten huere vrienden omme van hemlieden ghevizenteert, ghetroost ende ghesecourst tsine, alsoot van oude tijden daer te Thielt ghecostumeert gheweest hadde,... [10 September 1448].

Rijksarchief te Gent. - De Raad van Vlaanderen. B. 1447-1458 f° 36 en v^{o}.

(1) Eigenl. cleyne camere, zooveelals cleincamere, gemak; zie Verwijs en Verdam op het woord cleine (dl. III, 1510).
(2) De huisgenooten, zij die tot het huishouden behooren.
(3) Zooveel als gevoeg, zie Verwijs en Verdam op het woord gevoers (dl. III, 1830).

De Heeren van Gistel en het Blauwhuis te Haringe.
(Vervolg en slot van bl. 64).

Na een langere geslachtslijst van 'De Heeren van Gistel' blijft ons nog 'het Blauwhuis te Haringe' te behandelen. Over dit kasteel vinden wij enkele gegevens bij E. Vanden Bussche in zijn *Histoire de la Commune de Rousbrugge-Haringhe*, die wel nuttig, doch niet altijd betrouwbaar zijn.

Zooals wij hierboven bl. 35 gezien hebben, was Joos I waarschijnlijk de eerste van Gistel die Haringe kwam bewonen, en werd het Blauwhuis aangekocht en bewoond door Filips van Gistel (bl. 61). Dit laatste blijkt uit volgende uittreksel uit den Staat van Goederen van Jan van Gistel, vroeger reeds aangehaald en geraadpleegd.

> Landen die gheconquesteert syn by J^{or} Phlips de Ghistelle ende vrauwe Marie van Halewyn soverledens vader ende moeder ghedurende hunlieden huuwelyck, twelcke ghestaen heeft van... 1594 tot den... Juny 1601 alswanneer denvoornoemden J^{or} Phlips overleden is.
> Huus van plaisance in Harynghe.
> Alvooren dhofstede mette hovynghe van westen, boomgaert van noorden, dreve van zuuden ende oosten streckende metter noorteinde de doorne haeghe aldaer hiermede gaende jeghens tfonsier van tleenhof ten boomgaerde...[(1)].
> Het voorschreven huus van plaisance ghekocht by soverledens vader ende moeder jeghens J^{or} GUILEIN [elders Guillian] Dunion heere van Peckau ende syne consorten par erffenesse ghepasseert voor Bailliu ende laten vande voorschreven Halewynrente van jaere 1595. f° 71; 72 b-73.

(1) Het leenhof *ten hoomgaarde* was een hofstede staande op het weiland gelegen in den hoek gevormd door de oostzijde van de Kerkebeek en de zuidzijde van de Heybeekstraat te Haringe.

Wat verder vinden wij den aankoop vermeld van ‘de herberghe ghenaemt de Swaene ghekocht in een meerderen coop met het voorn, blauwhuus jeghens den

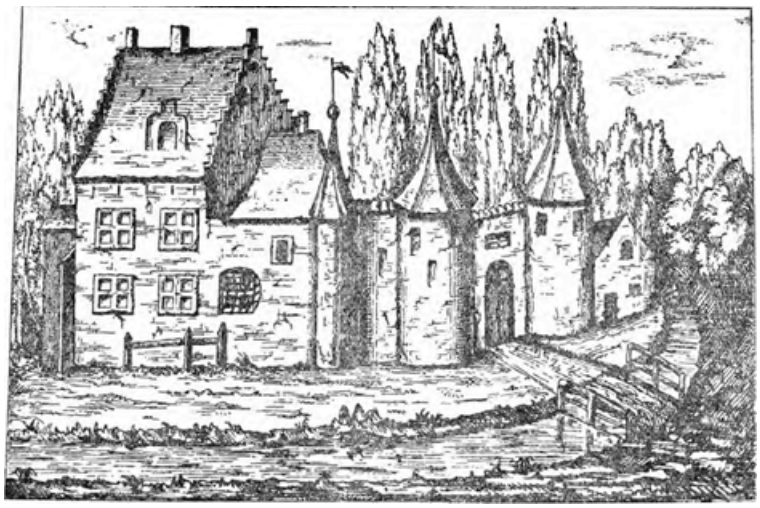

HUIS VAN PLAISANCE OF BLAUWHUIS TE HARINGE naar een teekening van A. Vanpeperatracte. 1730.

heere van Peckau cum suis inden jaere 1597.’ f° 75-75b.

Hoewel uit deze twee aanhalingen een onzekerheid blijft over het jaar waarin de heeren van Gistel het Blauwhuis aankochten, toch werpt het de stelling van

Vanden Bussche (a.w. bl. 31; 183; 214 en 270) omver,

HET BLAUWHUIS TE HARINGE IN 1915. Naar een teekening van een Franach soldaat.

die beweert dat een lid der familie van Gistel het Blauwhuis liet bouwen omstreeks 1537. Dit Blauwhuis

was, zooals uit voorgaande aanhaling blijkt, niets anders dan een hofstede.

Volgende beschrijving, ook uit den Staat van Goederen getrokken, laat duidelijk genoeg zien hoe deze kasteelhofstede er uit zag omstreeks 1650.

> Alvooren het huus synde een groote salette op toosteinde, een bouttelrie west daeran ende een groote salette van westen, drie earners van boven oversoldert staende tusschen twee steenen eintghevels ende steenen muren van beede syden, ghedeckt met schallien, een onderlaet noort daeran, op elck einde een ghevauseert kelderken ende daerboven elck een vautecamerken; voorts een vautecamer ten westeinde aende saele met een kelder daer onder ende solder daer boven ronsomme in steen, ghedeckt met stroy, metsghaders een cruyskeucken noort daeran oversoldert ende ronsomme gheplaestert tusschen posten.
> Een groote scheure op de zuutsyde vanden hove met twee steenen eintghevels, vier wynckels ende twee daschvloeren ende een inrydende poorte, metghaders een waghenkot oost aen den zuudersten wynckel.
> Twee peertstallen, een backeucken ende koestal al onder eenen veurst op de westsyde van den hove.
> Een duvecot op vier stylen met een inrydende poorte, een open hanghebeuck ende diversche swyn ende calverstallen ten zuutwesthoucke vanden hove.
> Een poorthuus synde twee woonsteden met een inckel vierstede inden middel ende zuuderste woonstede oversoldert met een steenen poorte tusschen tselve poortehuus ende waghencot, staende al opde oostsyde vanden hove. f° 81-81b-82.

De oudste afbeelding die wij van het Blauwhuis kennen, is de teekening van Antonius Vanpeperstraete in 1730 ontworpen(1). Hierop vinden wij gemakkelijk het gebouw terug ‘staende tusschen twee steenen eintghevels ende steenen muren van beede syden, ghedeckt met schallien’. Als wij de teekening van 1730 vergelijken bij de beschrijving van 1651, dan kunnen wij bemerken dat het Blauwhuis niet langer meer het uitzicht van een hoeve doch wel van een kasteel bekomen heeft.

(1) Dat E. Vanden Bussche (a.w. bl. 182 Planche XX) deze afbeelding wil doen doorgaan als uit 1690, is een bewijs van zijn gemis aan historisch inzicht.

Deze verandering moet gebeurd zijn ten tijde dat de familie Vanpeperstraete (van ± 1675 tot ± 1740) het Blauwhuis bewoonde. Zou de teekening van 1730 soms niet gemaakt geweest zijn juist na het verbouwen?

Sedert omstreeks 1750 werd het Blauwhuis bewoond door de familie Ryckaseys; onder hun beheer werd,

DEEL VAN HET BLAUWHUIS bewaard na den brand van 1936.

te oordeelen naar der. stijl, rond 1770, het voorgebouw (op de teekening Vanpeperstraete, het deel vervat tusschen den steenen eindgevel en het eerste torentje links) verbouwd tot luchtige voorkamers die nu het eenig bewaarde deel uitmaken van het oude heerenhuis.

Met de Fransche Omwenteling was het kasteel (t.t.z. het deel opgetrokken tusschen de twee steenen eindgevels) vervallen en deed het opnieuw dienst als hofstede, achtereen uitgebaat door de familien Muls, Vanhoutte, Coene, Delanote. Te oordeelen naar een

jaartal gekapt in een steen boven de ingangsdeur, werden herstellingen uitgevoerd in 1849. Vanden Bussche schrijft hoe het kasteel er uit zag in zijn tijd (1865): ‘On voit encore, à l'est du cimetière, quelques vieilles murailles noircies par le temps et la fumée, un toit couvert en ardoises et des fossés remplis d'une eau noirâtre et infecte’ (a.w. bl. 31). Deze wallingen werden gedeeltelijk gedempt in 1870 bij het aanleggen van den steenweg tusschen Roesbrugge en Haringe. Begin 1900 bleef van de hofstede enkel het woonhuis en de schuur bestaan. De bouwgrond van de hofstede was aan anderen verpacht, het huis bewoond door werkmenschen. In 1927 brandde de schuur af ; zij werd heropgebouwd op een andere plaats, dichter bij den steenweg; hiermede was alle herinnering aan de vroegere hofstede verdwenen. Ook het oude woonhuis zou weldra verdwijnen.

In 1936 werd het door den bliksem getroffen en brandde uit; gelukkig kon het oude voorgebouw (van ± 1770) gevrijwaard worden. Bij den heropbouw bleef alleen de oude voorgevel bewaard(1). Langs achter werd het huis uitgebreid; hierbij verdween de aanbouw en de eenig bewaarde kelder waarvan sprake is in de beschrijving hierboven ‘een onderlaet noord daeran, op elck einde een ghevauseert kelderken ende daerboven elck een vautecamerken’. Ten slotte werd de oude voorgevel ook in 't nieuw gestoken en bepleisterd met een smakelooze cementbekleeding die ook het jaartal 1849 is komen overdekken. Best dat geen nieuw jaarcijfer werd geplaatst om deze jammerlijke daad te vereeuwigen.

A. DESCHREVEL.

(1) In den westergevel prijkte vóór den brand een andere jaarsteen; door het ineenstorten van dezen muur was deze zachte kalksteen gebroken en werd daarom niet meer heringemetseld. Van het jaartal waren duidelijk l.56 zichtbaar; het tweede cijfer was geheel verweerd en uitgebrokkeld - naar den vorm der cijfers moet het waarschijnlijk een 8 geweest zijn. Welke werken of herstellingen in 1856 uitgevoerd werden, blijft ons onbekend.

Kosterskamer in een kerk.
Waasten 1438.

Evenals in S. Jan te Ieper, te Loo, te Voormezele en te S. Andries[1] diende de kerk van Waasten tot gemeenschappelijke bidplaats voor de parochie en de abdij. Zooals overal gaf die regeling ook te Waasten aanleiding tot wrijvingen tusschen den parochiepastoor en den abt. In 1741 had de oneenigheid zich zoo erg toegespitst dat de abt Ivon Delamotte met zijn reguliere kanunniken den plechtigen lijkdienst voor Keizer Karel VI op potsierlijke wijze stoorden, en onder meer met volle orgeltonen en luid gezang uitpakten op het oogenblik dat de parochiepastoor den kansel besteeg om een lijkrede uit te spreken. Zelfs de magistraat die voltallig aanwezig was, ontzagen den abt en zijn kanunniken niet, met het onvermijdelijke gevolg dat de centrale macht den abt openlijk in het ongelijk stelde[2]. Welke de rechtstreeksche aanleiding tot het optreden van de abdij geweest is, is onbekend, doch dat de toestand te Waasten althans in de vroegere eeuwen de oneenigheid in de hand werkte, blijkt uit een arrest van den Raad van Vlaanderen van 27 Juli 1438. Zooals alle arresten van dit gerechtshof is het langdradig, en het loont de moeite niet het onverkort af te drukken. Het werpt niettemin een licht op eigenaardige toestanden, want het leert ons dat het officie van de kosterij, t.t.z. het recht om den koster van de parochiekerk te benoemen, aan den abt behoorde, wat wel de pastoors meestal ongenoegen zal gedaan hebben. En dit begrijpelijk ongenoegen kan alleen verscherpt geworden zijn door het eigenaardig feit dat de koster zelf in de kerk woonde. Het schijnt niet goed mogelijk de gebruikte bewoording in een

(1) Zie voor deze laatste kerk, M. ENGLISH, *Losse aanteekeningen over Sint-Andries.* - Biekorf, 1935, blz. 73-81 ; 89-94; 225-231.

(2) L. D(E) S(IMPEL), *Conflit entre moines et curé.* - La Flandre, IX (Brugge, 1878), p. 245-248.

anderen zin te verstaan. Of het wonen van den koster in de kerk ook elders gebruikelijk was, heb ik niet kunnen vaststellen, maar men mag veronderstellen dat de nabijheid van de abdij daar vermoedelijk een rol in vervult. Hoe het zij, hierna volgt het gedeelte van het vermelde arrest dat, ontdaan van de gebruikelijke rechtsclausulen, den feitelijken toestand beschrijft. Ook de beslissing die den pastoor in het ongelijk stelt en hem veroordeelt tot herstel van den vroegeren toestand, werd als zonder belang weggelaten.

E.I.S.

Vonnis, 1438.

Ute dien dat den 26sten dach van der maend van April letst leden [1438] de religieuzen, abdt ende convent van der kerke van Sente Pieters bin der stede van Waestene, ende Omaer Zoetemond, costere van der prochiekerke van daer, ende elc zonderlinghe, ons te kennene gaven met huerlieden supplicatie... hoe dat te zekeren ende juusten title... zij in possessien ende saisinen waren van dat de abt van der vorseider kerke gaf elc sjaers tdofficie van der costerie van der vors. prochiekerke van Waestene in possessien ende saisinen, dat die costere hadde eene camere ende stede in der zelve kerke omme daerinne te wonene, tsine, te rustene ende te slapene, ende dat van desen zij bi heml. Ende hueren voorders gheuseert ende ghepossesseert hadden van ouden ende langhen tijden... dezen niet jeghenstaende... het hadde ghelieft meester Jeanne Lievins, presbytere, prochiepape van der vorseide prochiekerke van Waestene onlancx leden... verweerers te verjaghen ende stellene den vors. Omaer, costere jeghewoordelicx van der zelve prochiekerke uut zijnre vors. camere... [27 Juli 1438].

Gent. Rijksarchief. - Raad van Vlaanderen, Reg. B.1421-1437, f. 45 v.

In een Dorp zonder Klok.
Toeten voor den Kerkdienst.
Schoore 1658-1672.

In April 1672 zonden Hoofdman en parochianen van Schoore een verzoekschrift aan den bisschop te Brugge,

waarin ze vertoonden: ‘dat ten jaere 1658, uuytte troubelen vanden oorlogh, het Ingelsch garnisoen ligghende binnen de stadt van Dunkercke, afghehaelt heeft de clocke vande selve prochie, die beth dan 400 ponden groote weerdich was, aldaer ghesmolten thunlieder profyte...’; en daar ze nu sedert veertien jaar zonder klok waren, waren ze ‘ghenootsaeckt geweest telcken ieghens den goddelicken dienst *den horen te doen blaesen*...’[1]

Er zijn wel meer gevallen geweest dat men, bij gebrek aan klokken, of om andere redenen, ‘toette metten horen’. Biekorf heeft zoo'n geval aangestipt te Zuidschote in 1716-1717, waar de klok geborsten was[2]. Een ander vonden wij te Ploegsteert in 1746; we komen er een anderen keer op terug. Te Poperinge was het tot aan den oorlog 1914-1918, de gewoonte, van af 10 uur 's avonds den uurslag op Sint-Bertenstoren te vervangen door hoorngeschal. De waker ging ‘toeten’ op de vier hoeken van den toren; 't was een eenvoudig middeltje om na te gaan of de waker, die moest letten op 't schavier, niet ingesluimerd was. Juist zooals de ‘naslagen’, die vroeger tijd gegeven werden na 't wekkerspel van 't uur en 't half uur op den halletoren te Brugge.

Maar ‘toeten’ voor de kerkdiensten, in plaats van luiden, is een armoe. Ook wilde men te Schoore de zaken in orde brengen. Nu was er dit jaar 1672 een brand geweest op den kerktoren te Diksmuide en eenige klokken werden te koop geboden. Die van Schoore hadden er een gekocht van 300 pond gewicht, tegen 15 stuivers 't pond. Ze hadden de klok gehangen in den toren, tegen ‘desen Hooghtydt (Paschen) ende heeft syn goedt effect gedaen’. Er was nu maar kwestie meer van betalen, maar men was zonder geld. De disch had volgens de laatste rekening een tegoed van 483 pond parisis, en men vroeg aan dendisch te mogen leenen tegen intrest den penning zestien (6,25t.h.).

De bisschop zond het verzoekschrift aan den deken;

(1) *Acta Episc. Brug*. ad 27 April 1672.
(2) *Biekorf*, 1904, blz. 15-16.

deze gaf, den 22^{n} April, een gunstig advies, en den 27^{n} gaf de bisschop zijn toestemming voor de leening ‘met last van dezelfde somme te repeteeren vande thiendeheffers... op pene van regres jeghens de supplicanten’.

Toen in 1734 (28^{n} Juni) deken Arents zijn kerkelijk bezoek deed, was de Diksmuidsche klok er nog. 't Was de eenige klok te Schoore, en de deken schat haar gewicht op ± 200 pond. Hij vermeldt dat ze aangekocht was te Diksmuide door den disch, maar dat ze later door de parochie werd overgenomen(2). Misschien zullen de tiendeheffers zich voorzichtig afzijdig gehouden hebben. Hij teekent ook aan dat men vroeger, bij gebrek aan klok, moest ‘toeten’(3). Dat men na zestig jaar, nog de geschiedenis niet vergeten had, bewijst dat het geval indruk gemaakt had. Of was de zaak belangrijk geworden door moeilijkheden met de tiendeheffers? Deken Arents geeft het opschrift van de oude klok, en hiermede wordt zijn aanteekening ook van belang voor de geschiedenis van Diksmuide: ‘*Joris Moenq magliseur: A. Jorsche. m'a donné le nom. L'an MCCCCCLX*’.

M.E.

Den Hernmester te Ieper.

In N^{r} 1 van het Westvl. Archief, bl. 24, worden er inlichtingen gevraagd aangaande den ‘Hernmester’ in de Sint-Maartenskerk te Ieper.

Vrager zegt dat hij den latijnschen vorm ‘in erministerio’ ontmoet heeft in een stuk der 16e eeuw. Het testament van+

(2) ‘Postmodum parochia redemit’. Dekanaal bezoek 1934, Bisschoppelijk Archief te Brugge.

(3) ‘Advocabantur ad officium divinum aliquo cornu’. Ibid.

\+ 1) De tiendeheffers te Schoore waren: de abt van Vicogne voor de groote helft (verpacht tegen 32 p. gr. 's jaars) de deken en 't kapittel te Doornik voor de kleine helft (verpacht tegen 30 p. gr. 's jaars), de abt van Sint-Andries voor twee gemet, de abt van Loo voor een gemet, en wereldlijke heeren voor vijf gemet. Acta, ibid.

bisschop Pieter Simons in 1595 opgemaakt, vermeldt inderdaad de plaats ‘in herministerio’. Kan. De Schrevel zocht naar een uitleg, steunend op verdere vermeldingen in 1613, 1617 en 1738. (Annales de la Soc. d'Emulation, 1932, bl. 31-39).

Volgens Kan. De Schrevel zou die plaats gelegen zijn bij de *Leet*, dus bij het groot portaal onder den toren. In 1584 werden er in dit portaal drie altaren opgericht... Geheel overtuigend is deze uitleg niet. Mijns dunkens moet het *Herministerium* gelegen geweest zijn buiten de kerk, en met deze verbonden door een poortje dat nu nog bestaat. Dit Herministerium zou wellicht de zaal zijn, gelegen aan de westelijke zijde van de Sint-Maartensabdij; deze zaal was met de kerk verbonden door het even vermelde poortje bij de doopvont. Toen ik nog een kind was, deelde men daar brood uit aan de armen, ter gelegenheid van uitvaarten en jaargetijden. Kan. De Schrevel spreekt van soortgelijke uitdeelingen gedaan in het Herministerium in 1617.

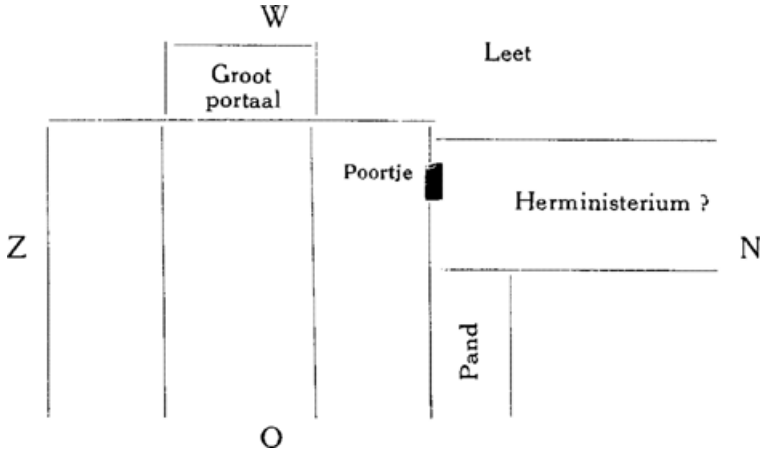

Het klein grondplan dat ik hier bijvoeg, zal de ligging der plaatsen aanschouwelijk maken.

Wat den naam betreft, zou *Herministerium* niet kunnen beteekenen: de plaats waar de kanunniken hun *hermijn* wegborgen? Het woord is aan de taalkundigen.

M. COCLE.

De Huisraad van Jan Speelman. Nieupoort 1583.

Jan Speelman was, in 1576-1579, pachter van het Leenhof, eene der groote hofsteden van de Duinen-

abdij, gelegen te Coxyde. In 1578 wisten de Gentsche Calvinisten hun gezag te Veurne op te dringen, en aanstonds treedt Jan Speelman naar voren als een van de XVIII Mannen van Veurne (13 Nov. 1578). Sedert enkele maanden was hij reeds door de Brugsche magistraat aangesteld als ontvanger van de aangeslagen geestelijke bezittingen in Veurne-Ambacht. Dit ambt vervulde hij tot in Juli 1583, toen Veurne en Nieupoort door Farnese heroverd werden. Jan Speelman, die zich te Nieupoort - waarschijnlijk in het Duinhuis aldaar - gevestigd had, moest natuurlijk den wijk nemen. Zijn huisraad werd aangeslagen; de volgende inventaris daarvan berust op het archief van de Duinenabdij (Seminarie Brugge).

A.V.

Inventaris.

Van alle de mueble catheylicke ghoedynghen bevonden ten huyse van Jan Speelman, ontfanghere gheweest van den gheestelycken ghoedinghen, ghenomen by Mr Jherosnius Caboot, commys, ter presentie van deeren Jacop Pauwels ende Gillis Wouters, schepenen der stede van Nieupoort, desen 13^{n} Septembris 1583.

Eerst catheylen bevonden up de camer boven de cuekene.

Twee coetsen onbehanghen; up elck een bedde ende groen saerge, Speelman niet toebehoorende zoo hy zeght.

Een groen zittekussen.
Een cleerscappra.
Een tafele; vier schabellen.
Twee schabellebancken.
Eene groote hauten cofere.
In zeker lys, diverssche papieren boucken ende schoon papier. Een groote lys.(1)

Up de camere boven de salette.

Een coetse.
Een bedde met eene roode chaerghe.
Een uuytreckende tafele; een lys.
Een schabellebanck.
Eenen leren cofer met cleeren;

(1) LYS: zitbank, kofferbank. Mnl. *lise*.

Eerst eenen buffels culder[1]
Eenen mans keerele met foureursche vellen.
Een vrauwe laken samarre[2].
Een vrauwen rooden rock.
Een cappote gheboort met speghielgen[3].
Een swart lyveken.
Eenen swarten mantele.
Eene vrauwen vlieghere met fryngen[4].
Een ghelu wambaeys.
Een ghecoleurt kulderrocxken.
Eenen coleur mantele. Een paer caussens.
Noch up de zelve camere een bedde met eene witte spaensche chaerge.
In een garderobe twee manshozen.
Drie tapytsche zittekussens.
Eenen rooden lyfrock.
Groen gordynen met een behancsel, tot vyfthich sticken.
Een tapyts vleu.
Een reysbrouck. Noch een ander reysbrouck.
Een reysrocxken.
Een pacxken garnen rau wesende.
Zeventhien boucken onder groot ende cleene.
Item in zeker dressoor vele diveersche briefven ende bewysen diveersche competerende.
Twee latten omme hanghels anne te hanghen.
Een spet.
Noch diveersch yserweerck up het dressoor ligghende als hanghels, pannen ende anderssins.
Een schabelle.

Up den solder boven de voorcamer.

Twee hoopen taruwe toebehoorende Jan Poote, zoo zy zeggen.

(1) CULDER, kulder: halskraag. Mnl. *collier*. - KULDERROCXKEN: een kleedje met halskraag of kaproen?
(2) SAMARRE: een wijd bovenkleed voor vrouwen, soms met pelsen gevoerd.
(3) SPEGHIELGE: franje?
(4) VLIEGHERE: een wijde mantel. Vgl. Kiliaan i.v. (met den uitleg van Colvenerius); Gailliard, Glossaire Flam. met veel voorbeelden en Loquela over de 'Vliegers' te Yper vroegertijde: het waren twaalf ouderlingen die met een blauw-lakenen rouwmantel meegingen als het een groote uitvaart, een 'vliegende geluid', was.

Up den solder boven de achter camere.

Een hoop evene. Eenen hoop mesteluyns.

Up de solders boven de bovenste solders.

Twee hoopen evene.

In de Neercamere.

Een dressoor. Een buffet.
Een uuytreckende tafele.
Een cleen tafelken. Drye schabellen.
Twee spaensche saergen.
Eenen leren vrauwenstoel.
Twee yseren brandels, een schuppe, een tanghe.

In de Cuekene.

Eenen leren cofer met:
Vyf serveeten; zeven ammelakens onder groot ende cleene; een paar slapelakens; vijf manshemden.
Eenen ketele, twee metalen heemers.
Een weynich tinneweercx.
Twee vette zwynen levende.

Vraagwinkel

Brabantsche zerksteenen te Ooigem.

- De oude windmolen van Ooigem bij Kortrijk is sedert enkele jaren, jammer genoeg, afgebroken. Op de vier steenen teerlingen lagen er zware arduinsteenen, oude grafzerken, waarop o.m. de volgende opschriften gebeiteld staan:

I. - D.O.M. ET MEMORIAE ADM. DOMINI D. PHILIPPI STEVENS CANONICI REGULARIS SPAM MONASTERII S. PAULI RUBRAE VALLIS SEPTIMI PRIORIS HUIUS DOMUS QUI OBIIT ANNO D. 1639. 18 SEPT.
EODEM SUB LAPIDE IACET ADM. REV. DOMINUS D. HENRICUS WALRAVENS CAN. REG. MONASTERII S. PAULI IN RUBEA VALLE DECIMUS PRIOR HUIUS DOMUS QUI OBIIT 23 MAII 1673. REQUIESCAT IN PACE.
II. - HIC IACET ADM. DOMINUS D. JOANNES VINC PRIMUS PRIOR HUIUS CANONICE RELIGIOSUS CANONICEE ONIENSIS IN GALLO-BRABANTIA. PREFUIT 46 ANNIS SUMMA CUM LAUDE. OBIIT ANNO 1574. 24 FEBRUARII. R.I.P.

Volgens het zeggen van den huidigen eigenaar ligt er in de grondvesten van het molenhuis een steen die dagteekent van ‘1500 en zoovele’...

De grafschriften heb ik afgeschreven zoo goed en zoo ver het mij mogelijk was. Brabantsche geschiedvorschers zullen ze wel weten thuis te wijzen. Want alleszins komen ze uit een Brabantsch klooster van reguliere kanunniken van S. Augustinus. Eene der kleinere Brabantsche stichtingen, die haar prior uit grootere huizen kreeg: Oignies, en later Roodklooster bij Brussel. Een jonge stichting, volgens het laatste grafschrift eerst omstreeks 1528 tot priorij verheven?

Dit is mijn eerste vraag: Vanwaar, uit welk Brabantsch klooster, komen die grafsteenen? En ten tweede: Hoe zijn ze aldaar weggeraakt? En ten derde, - en dit zal wel de moeilijkste vraag blijven: Hoe zijn ze in Ooigem en onder dien ouden molen geraakt?

B.

Het Stadswapen van Ieper.

- Wat beteekenen die twee duiven op het stadszegel van Ieper? Behooren zij tot het wapen zelf, of zijn zij een versiering die alleen op dit zegel van 1199-1208 voorkomt? Later zijn de vogels vervangen door de zon en de maan, boven of ook onder de dubbele dwarsbalk van het kruis der Tempeliers. En nog later zijn twee staande leeuwenfiguren in de plaats getreden...?

C.N.

IEPERSCH STADSZEGEL van 1199-1208

[Nummer 1]

Westvlaamsche Gilde- en Devotieprentjes.

In zijn standaardwerk *Les Drapelets de Pèlerinage en Belgique et dans les pays voisins* (Antwerpen, 1922), heeft E. VAN HEURCK een nagenoeg volledigen inventaris opgemaakt van wat er in Westvlaanderen aan Beevaartvaantjes te vinden is.

In zijn latere studie, *Les Images de dévotion anversoises du XVIe au XIXe siècle* (Antwerpen, 1930), gaat het over 'Sanctjes, Bidprentjes en Suffragiën', maar deze keer blijven de onderzoekingen beperkt tot de Antwerpsche productie, die, wat de quantiteit en de qualiteit betreft, al het overige dat toentertijd in ons land werd voortgebracht, onbetwistbaar overtreft.

Toch is de minder productieve en minder artistieke bedrijvigheid van andere middens niet zonder belang: hier vinden we kostbare inlichtingen voor de geschiedenis der locale volksdevotie. Zooals we b.v. kunnen zien in de studie door A. VANDENPEEREBOOM: *Guillaume du Tielt, graveur* (Ieper, 1882), het eenige werk van dien aard dat we voor Westvlaanderen kunnen aanwijzen. Wel gaat het hier over één bepaald kunstenaar, en de bedoeling van den schrijver was eerder de artistieke beteekenis van du Tielt te belichten; maar wat een rijke oogst is hier niet op te doen voor liefhebbers van oude volksdevoties en van folklore!

* * *

Waarom niet eens de zoeklichten naar deze zijde gekeerd? Laten we eerst het terrein nauwkeurig af-

bakenen. Het gaat niet over prentjes die IN West-vlaanderen werden voortgebracht, maar over zulke die VOOR Westvlaanderen werden gemaakt en verwijzen naar locale toestanden. Het zijn ofwel Gilde- en Confrerieplaatjes, of nog Devotieprentjes in een beperkten zin: niet het gewoon godsdienstig beeldeke of sanctje, maar de prent die betrekking heeft op een gevestigde locale devotie.

Het devotieprentje, zooals we dit hier verstaan, is dus als een tegenwaarde van het bekende beevaartsvaantje, doch met een licht verschillend karakter. Het vaantje vindt men meest waar ‘echte pelgrims’ - de reizende en trekkende massa - samenstroomen; het devotieprentje kan weliswaar in dergelijke gevallen ook in gebruik zijn, soms tegelijk met het vaantje (Assebroek, Dadizele, Gistel, enz), maar men vindt het vooral in stads- en kloosterkerken, waar de devotie een minder luidruchtig en minder bewogen karakter vertoont.

Laten we ook nauwkeurig de periode bepalen waarop we het onderzoek willen doen dragen.

We spreken hier slechts over oude devotieprentjes, houtsneden en vooral koperetsen, die tot circa 1830-40 in gebruik bleven. Dan worden ze verdrongen door de voortbrengselen van een nieuw en beterkoop procédé: de steendruk. Deze nieuwe periode, die reeds hoogten en laagten kende, vormt als een nieuw hoofdstuk dat, vooral om de overtalrijke productie, afzonderlijk dient behandeld.

Onze oudste prentjes zijn houtsneden. Dit procédé blijft tot na 1800 in gebruik, maar de late houtsneden zijn grof in vergelijking met de zeldzame voorbeelden die uit de vroegere tijden zijn overgebleven. Een der oudste die we kennen gaat terug tot ± 1500 en is een zeer schoon plaatje van Sinte Godelieve. De godsdienstige en politieke beroerten der zestiende eeuw hebben deze bedrijvigheid zoo goed als stilgelegd.

Met 't begin der jaren 1600 komen we aan den gulden tijd voor de devotieplaatjes. De Contra-reformatie heeft

de heiligenvereering, en vooral de Maria-devotie, op het voorplan geschoven. Nog vinden wij in dien tijd enkele houtsneden, maar ze worden zeldzamer. De koperplaten der jaren 1600 zijn doorgaans zeer kunstig. De achttiende eeuw teekent eerder een achteruitgang op dit gebied voor onze plaatselijke kunst; met uitzonderingen toch, en juist deze uitzonderingen dragen een zeer voornaam karakter en zijn van een zeer verfijnde uitvoering,

De prent, die een afdruk is van een koperplaat, kan het gezamenlijk werk zijn van drie onderscheiden kunstenaars of vaklieden. Een teekenaar of schilder kan ze ontwerpen, of ze kan van een bestaande teekening of schilderij zijn gecopieerd. Er komt daarna een steker of plaatsnijder, die ze in 't koper snijdt. En eindelijk is daar de drukker, die de plaat ‘trekt’ of afdrukt. De drie kunnen op het werk vermeld worden. *Pinxit (pinx.)* of *invenit (inv.)*, verwijst naar den ontwerper. In de meeste gevallen is de ontwerper ook de steker: hij teekent *sculpsit (sculp., sc.)* of *fecit (fee, f.)*. De drukker stelt naast zijn naam: *excudit (excud., exc.)*. Maar veel platen dragen absoluut geen vermelding van naam, of bepalen zich bij het aanduiden van den drukker, uitgever of verkooper. Dit strookt niet geheel met onze moderne opvatting, die den ontwerper of kunstenaar meer op den voorgrond heeft gebracht. Vroeger was de artiest blijkbaar een bescheidener man: hij verkoopt zijn koperplaat aan den drukker of zakenman, die er 't volle eigendomsrecht over verkrijgt. De drukker zal, naar goeddunken, de plaat laten bijwerken, door tektsveranderingen voor andere devotieplaatsen aangepast maken; wanneer ze versleten is, door een tweede-rang etser of een onbedreven ‘cnape’ laten verscherpen of op onbehendige wijze namaken. De naam van den ontwerper kan dan geheel wegvallen waar de plaat wordt vernieuwd. Zoo komt het dat één en dezelfde plaat soms uitgaven toont van ongelijke kunstwaarde en met verschillende namen, die slechts naar de drukkers verwijzen. De koperplaten behooren tot het materiaal der drukkerij en gaan, bij sterfgeval b.v., met de heele zaak in andere handen

over. En zoo gebeurt het ook dat een plaat, die oorspronkelijk als titel of illustratie van een boekwerk werd ontworpen, later als los prentje in omloop wordt gebracht.

* * *

De vraag is nu: hebben we in Westvlaanderen genoeg van die oude Gilde- en Devotieprentjes opdat het de moeite zou loonen onze zoeklichten langs dien kant te richten? Soms krijgen we iets te lezen over wat op dit gebied in den vreemde bestond, en de eerste indruk is: we hebben toch zoo weinig, bijna niets, om daar tegenover te stellen. Onzen eigen rijkdom kennen we niet!

Want rijk zijn we. Natuurlijk kan onze Westvlaamsche productie niet opwegen tegen deze van Antwerpen b.v., en hebben we, zelfs voor onze bekendste beevaarten, niet dezen overvloed en verscheidenheid van prentjes, die we vinden voor Hal en Scherpenheuvel. Maar er is meer dan we vermoeden. We hebben sedert enkele jaren, zonder opzoekingen te doen, eenvoudig opgeteekend wat we toevallig ontmoetten: de uitkomst is eerder een verrassing. Voor de stad Brugge alleen gaat onze lijst naar de zestig prentjes. Dat we voor het overige Westvlaanderen minder kunnen aanwijzen dan voor Brugge alleen, is eenvoudig hieraan te wijten, dat we ons voor Brugge gemakkelijker konden documenteeren. Zeker, Brugge is in Westvlaanderen zeer waarschijnlijk het vruchtbaarste midden geweest; maar Ieper zal wel niet veel moeten onderdoen voor Brugge, terwijl Veurne, Poperinge, Kortrijk, e.a. een en ander moeten gehad hebben, waarover ons weinig bekend is.

Soms is het prentje ons slechts door archiefteksten bekend. Zoo b.v. de volgende gevallen, in St Salvators te Brugge. In 1593 teekende de schilder Pieter Claeissins een beeldeke van Sint Elooi, dat ‘gesneden’ werd door den zilversmid Ambrosius Claeissins en ‘geprent’ door den drukker Anthone Janssens[1].

(1) *Annales de la Société d'Emulation*, 1911, bl. 42.

Den 10 Mei 1779 verbood Mgr Brenaert het verkoopen, in dezelfde kerk, van zekere prentjes van Sint Job 'notabiliter obscenae et cum inscriptione haeretica[1].' Van beide prentjes hebben we nergens het minste spoor kunnen ontdekken. Zoomin als van de Brugsche prentjes van O.L.V. ter Slavernije en van Sint Willem, waarvan een document van 1652 melding maakt[2]. In talrijke kerkrekeningen vinden we betalingen voor het leveren van 'vaentkens' of 'beeldekens', waarvan men thans vruchteloos een exemplaar gaat zoeken. Zelfs in de rijkste verzamelingen. Van Heurck b.v. kent noch het vaantje van Damme, noch dit van Middelkerke, noch dit van Wenduine, drie vaantjes die verwijzen naar plaatselijke Kruisdevoties, en waarvan het bestaan door archiefteksten kan bewezen.

Het kan ons verwonderlijk schijnen dat er van die 'vaentkens' en 'beeldekens' die, volgens de documenten, met honderde exemplaren per jaar in zekere beevaartplaatsen werden geleverd, geen enkel exemplaar tot ons is gekomen. We redeneeren hier echter als menschen van een anderen tijd. Heden zijn er inderdaad liefhebbers genoeg, die verzamelingen aanleggen van oude prentjes[3]. Devotieplaatjes worden gezocht door folkloristen. Zulke plaatjes, die verwijzen naar locale devoties en herinneringen, worden zoowat overal in eere gehouden, daar de studie van de plaatselijke geschiedenis aan de orde van den dag is.

Maar gansch anders was de toestand in het verleden. Hier en daar komt wel een zeldzame verzamelaar voor, maar het was hem slechts te doen om artistieke plaatjes:

(1) Acta *Episcop. Brug.*, t.a. datum.
(2) Zie verder.
(3) Nog moet erop gewezen dat, in deze Verzamelingen, veel oude prentjes maar vertegenwoordigd zijn door nieuw getrokken exemplaren van oude koperplaten. Althans waar deze platen bewaard bleven; want ze gingen soms als oud metaal bij den rommel, ofwel raakten ze, door herhaald schuren en poetsen, zoover versleten, dat ze niet langer kunnen afgedrukt worden.

de overige kwamen niet in aanmerking; en nu zijn onze locale devotieprentjes juist niet alle van groote artistieke waarde. Voor de groote massa was zoo'n beeldeke alleen een nuts- en gebruikzaak.

De Gildeplaatjes waren al niet veel meer dan een ‘kwijtbriefje’, en ze waren zeker anders interessant dan de prozaïsche ‘reçu's’ waarvan men thans voor het inzamelen van het jaargeld gebruik maakt. De jaarlijksche bijdrage werd doorgaans gevraagd of afgeteekend in rijmreken(1). Veel poëzie steekt er wel niet in die berijmde spreuken, maar ze zijn smakelijk en geven, met al het manke en kreupele van de onbeholpen bewoording, zoo'n kleur en warmte aan een doodgewoon, alledaagsch dingen. Het prentje-kwijt-briefje zal bij onze voorouders zoowat op den rang gestaan hebben van den plakalmanak, dien we vroeger van onze postbode kregen: hef werd op de wand gehecht, waar het te verkleuren hing en vuil te worden. En waarom zou men er zoo weigerig op zijn? Toekomend jaar komt de klerk met een ander, en dan wordt het oude prentje afgerukt, gescheurd en vervangen door een fonkelnieuw.

Zelfs de Devotieprentjes, die naar geen gilde of gildegeld verwijzen, hebben soms geen bestendiger waarde dan het jaarlijksch kwijtbriefje. Zoo b.v. het prentje van Sinte Brigida te Oostnieuwkerke, dat vanouds (zooals nu ook het jongere van Sint Jan-bij-Ieper), in de stallen werd gehangen ‘tegen de veeplagen’. Het prentje is als een bewijs van de jaarlijksche beevaart, waartoe men zich verplicht acht zoo men van de bescherming der heilige wil blijven genieten. En elk jaar brengt men een nieuw prentje mee, en heeft het oude uitgediend. Dat zal ook wel 't geval geweest

(1) Zie verder voorbeelden te Brugge: Gilde van het H. Sacrament in Sint-Salvators; id. en de Gilden van O.L.V. ter Sneeuw en van de Engelen-Bewaarders in O.L. Vrouwkerk; van S. Walburga in de kerk van dien naam; van S. Queldrijk in het Begijnhof; van Sinte Apollonia in 't Hospitaal; van Sinte Godelieve in de Boeverie; te Diksmuide, de Gilde van Sinte Anna; te Sint-Pieters-op-den-dijk, de Gilde van S. Hubrecht, enz.

zijn met de prentjes van Sint Antonius - abt in O.L. Vrouwkerk te Brugge. Meer kans van bewaard te blijven hadden de prentjes, die verwijzen naar ‘stille’ devoties, naar de vereering van mirakuleuze Maria-beelden b.v. Niet zelden werden deze beeldekens ingelijst en onder glas bewaard.

We bezitten meer dan we bij een oppervlakkig beschouwen kunnen vermoeden. Er wordt almaar door bijgevonden. En meteen kan men de vraag stellen: is het niet voorbarig nu reeds een lijst te willen opmaken? Was deze lijst bedoeld als een min of meer volledige inventaris, dan kwam ze zeker te vroeg. Het opmaken zelf van deze lijst, met de toevallige ontdekkingen door het opzoeken meegebracht en de inlichtingen van bevriende zijde verstrekt, laten ons wellicht beter dan gelijk wie begrijpen dat nog veel leemten moeten aangevuld: Maar er komt een oogenblik dat het persoonlijk bereikbare materiaal weinig of niets meer oplevert en het onderzoek op een ander terrein moet verplaatst, door anderen moet aangevuld en voortgezet worden. Het *Westvlaamsch Archief* staat open voor deze aanvullingen en verbeteringen.

* * *

Deze inleidende beschouwingen kunnen we sluiten met een oorkonde van 1652, ontleend aan de *Acta* onzer Brugsche bisschoppen, en die voor de geschiedenis van onze Brugsche en Westvlaamsche devotieplaatjes van buitengewoon belang is.

M. ENGLISH.

Vertoogschrift van Guilliame de Neve.
17 Juni 1652.
Aenden Coninck,

Verthoont in alder oodmoedicheyt Guilliame de Neve[1], ghesworen boeckdrucker ende vercooper der stede van Brugghe, hoe dat hy inde selve qualiteyt de stadt van Brugghe ende haer heel district heeft ghedient den tyt van 46 jaeren, met volcommen satisfactie van het magistraet aldaer ende

(1) Over G. de Neve, zie: A. VISART DE BOCARMÉ, *Recherches sur les imprimeurs brug ois*. (Brugge, 1923, bl. 35.

andere gheestelycke ende wereltlycke persoonen; ende ooc nu gheleden omtrent de 20 jaeren uut de vormen, die hy suppliant t'synen grooten coste heeft ghecocht van wylent Anthone Janssens(1), vele en verscheyde vergulde beeldekens ende vaentkens, ghelyck vande H. Moeder Anna(2), Onse Vrouwe ter Slavernye in Brugghe(3), van S. Willem(4), voorts de H. Sacrament beeldekens vande prochiekercken der voorseyde stadt van Brugghe(5), ende buyten vaentkens vande kermesse, als van t'heylich Cruys van Damme(6), van St Godelieve binnen ende buyten Brugghe ende vande Potterie(7), voorts de omliggende prochien, daerinne dat hy suppliant tot noch toe heeft ghecontinueert sonder obstacle van yemanden ende ter exclusie van alle andere bouckdruckers der stede van Brugghe; behoudens datter nu onlancx eenighe vande selve ghelycke beeldekens ende vaentkens hebben beginnen naer te drucken etc[a]... Biddende oodmoedelyck Uwe Majesteyt ghedient te syn, favorabel regard nemende op het ghone voorseyt, den suppliant tot het drucken vande selve beeldekens ende vaentkens te accordeeren behoorelycke brieven van octroy, om alle de selve alhier ghepresenteert te moghen drucken, maken ende vercoopen, ter exclusie van alle andere bouckdruckers ende vercoopers, ende dat voorden tyt van thien toecommende jaeren. Dit doende etc[a]...

De apostille van den bisschop luidt:

'feront bien de luy accorder l'octroy par luy requis, estant d'une chose de peu importance, au moyen de laquelle touttesfois il pourra s'aider a vivre en ses vieux jours...'

(1) VISART *o.c.*, blz.35. A. Janssens of Jansseune vinden we werkzaam in 1602-16 9; zijn uitsteekberd is 'inde Zwaene'. Ook Guilliame de Neve drukt 'inde Swaen'. V. schrijft: 'Si son adresse (van de Neve) est différente, son enseigne est identique à celle d'Antoine Jansseune, et ferait croire qu'il a repris le matériel de ce dernier.' Uit de afgedrukte akte blijkt dat het werkelijk zoo was.

(2) Misschien de houtsnede van 1612, waarover verder.

(3) De broederschap 'vande Ghewillighe Slavernie', ingesteld in Sinte. Katelijnekerk in 1638. Het gildeplaatje waarover hier sprake, is mij onbekend. Ik ken slechts een onbeduidende steendrukplaat van ± 1840. Wie kan 't oud prentje aanwijzen?

(4) Waarschijnlijk devotie bij de Wilhelmieten, klooster van Sint-Antoniusdal. De plaat is mij onbekend.

(5) Sacramentsplaten zijn mij maar bekend voor de kerken van Sint-Salvators en O.L. Vrouw; slechts ééne van O.L.V. kan tot vóór 1652 opklimmen.

(6) Volledig onbekend; niet aangestipt bij Van Heurck.

(7) Eveneens volledig onbekend.

De Zeevisscherij te Blankenberge in 1810.

Door een brief van 21 Juni 1810, vroeg de staatsraad Réal, die aan het hoofd stond van het eerste arrondissement van de Algemeene Politie, nauwkeurige inlichtingen over den toestand der zeevisscherij op onze kust[1].

Het antwoord van den meier van Blankenberge geeft ons een volledig beeld van de zeevisscherij aldaar.

In dit stuk worden ook de maatregelen vermeld, die door de Franschen genomen waren, om te beletten dat de visschers in verbinding zouden komen met de Engelsche oorlogschepen die langs onze kust kruisten.

Het is wel de moeite waard hier aan te stippen, dat onder den vorigen oorlog, de zeevisscherij te Oostende door de Duitschers toegelaten was, onder de bewaking van een Duitsch schip, op dezelfde wijze zooals ze te Blankenberge geschiedde in 1810[2].

J.D.S.

Réponses aux questions

sur la Pêche de Blanckenberge, proposées par Monsieur le Préfet du Département de la Lys, au Maire de la dite Ville.

1. Les Pêches dont on s'occupe dans cette commune sont celles dites *Singen, Togen, Staken* et *Corden*.

Singen, se fait de la même manière qu'on traine dans les canaux; deux barques attachent leurs filets l'un à l'autre; au bout est attachée une grosse pierre afin de les tenir à fond, et au milieu se trouve fixé un petit galon qui indique la régularité ou l'irrégularité de la marche; c'est ainsi que ces deux barques font voile.

Togen, se fait tout autrement, la petite voile passe par-

(1) Zie *Biekorf*, 1929, bl. 333-338.

(2) A. ELLEBOUDT en G. LEFÈVRE, *Oostende onder dc Duitsche bezetting, 1914-1918*. Oostende, z.d. bl. 225-236.

dessus le bord et est attachée avec une corde aux filets; la grande voile aussi dans l'eau, attachée à la barque, traine avec le courant la voile de misaine, en partie les filets et la grande voile, la barque et les filets, et prennent ainsi le plus beau poisson: Cette pêche n'est pour ainsi dire connue qu'à Blanckenberge.

Staken est une troisième manière de pêcher qui a lieu au mois de 7bre, 8bre, 9bre et X^{bre} et jusqu'à la fin de janvier, suivant la saison; l'extrême attention et les connaissances particulières que cette méthode exige sont cause qu'elle n'existe que parmi nous. Nos pêcheurs sortent généralement de nuit ou de jour avec leurs filets qu'ils jettent en mer; entre chaque filet se trouve un ancre et sur chaque extrémité un amarque; en temps de paix ils allaient jusqu'à 7 lieues en mer, retrouvant leurs filets si bien de nuit que de jour, et prenaient alors des cabilliaux, des merlans, des turbots, des rayes et quelques fois des plaies.

On ne peut dans ce moment ci, faire de bonnes pêches attendu qu'on est obligé de rentrer souvent trop tôt le matin, ou trop tard le soir.

C o r d e n , est une mauvaise manière de pêcher, aussi ne la pratique-t-on pas ici, quoique connue.

2. La pêche est l'unique ressource des habitans de Blanckenberge, c'est elle qui leur procure les moiens de subsistance, attendu qu'ici il n'y a aucune fabrique ni autre branche d'industrie. Quant au pays en général, cette même pêche peut être envisagée comme une source de spéculation et de gain, par l'abondance du poisson qu'elle fournit à Bruxelles, Gand, Bruges, Courtrai, Menin, Ypres, Lille, Arras, Valenciennes, Douai, Mons, Tournai et Paris, dont le transport, l'achat et la vente font vivre plus de 20.000 âmes.

3. La pêche s'ouvre ordinairement au mois de mars et finit à mi-janvier.

4. En 1780, nous avions 400 bons marins de 18 ans au moins et de 50 au plus; aujourdhui il ne nous en reste que 150, parmi lesquels se trouvent des vieillards de 68 à 72 ans, des infirmes et des enfans de 12 ans.

5. Le nombre total de nos barques est à présent de 38 dont 30 sont équipées, les 8 autres restent dans l'inaction à défaut de marins.

6. La surveillance et la conduite des barques est confiée à un garde pêche, qui ne sort qu'à la pointe du jour, alors il donne le signal de dépard et marche à la tête jusques sur la ligne. Ce garde observe les bâtimens ennemis; au moindre

mouvement hisse le pavillon de retraite et vient se mettre à l'abri.

La rentrée ordinaire des pêcheurs est fixée au coucher du soleil: ils rentrent encore toutes les fois qu'étant en mer, ils sont surpris par le brouillard ou par un grand calme, ce qui leur fait perdre souvent trois ou quatre jours par semaine.

Par l'effet d'un calme subit ou d'un vent contraire, une barque viendrait à être prise par les anglais, et par là serait forcée de communiquer avec eux (ce qui arrive rarement), le garde pêche est tenu de faire son rapport au commissaire de la marine et le patron de la barque et les hommes de l'équipage sont conduits à leur arrivée dans les prisons de Bruges ou de Dunkerque.

Le garde pêche fait journellement son rapport par écrit, de tout ce qu'il a vu et remarqué en mer, de l'heure qu'il est dérivé et de l'heure de sa retraite.

7. Autrefois on péchait autant de nuit que de jour, et c'est bien la nuit, qu'en été on prend le plus de poisson, mais comme il est dit dans la 6me réponse, on ne peut pêcher à présent, qu'à condition de sortir au lever et de rentrer au coucher du soleil.

8. Les principaux abus dans de qui se pratique aujourdhui sont:

- 1° que lorsque par malheur une barque est surprise par les anglais, on punit, non seulement l'équipage, mais qu'on jette de suite un embargo général sur toutes les barques et qu'ainsi on punit l'innocent avec le coupable.
- 2° que les agens de la marine ont trop peu de connaissances sur ce qui est relatif à la pêche, qu ils ne se contentent pas des rapports par écrit que leur fait le garde pêche et qu'ils veulent gouverner les pêcheurs à leur fantaisie.
- 3° que lorsqu'il s'agit de faire un service extraordinaire de longue ou de peu de durée, on prend, sans égard, tous les marins de Blanckenberge, sans en requérir des autres endroits.
  Afin d'alléger le fardeau que la commune porte toute seule, je pense qu'il seroit convenable d'inviter les agens de la marine à être plus confians envers le garde pêche, de ne pas le brusquer ni le punir injustement, et surtout de ménager les hommes autant que les circonstances pourront le permettre lorsqu'il s'agira d'un service particulier.
- 4° En permettant aux hommes d'équipage du garde péche de jetter leur filets, on ne doit pas craindre que cette faveur

les rendra moins actifs ni moins prudents, au contraire, la crainte d'en être privés, les fera redoubler de zèle.

9. La huitième réponse, contient je crois, les détails demandés dans la 9me question.

10. Pour améliorer la pêche et la remettre en état, il me semble qu'on devrait exempter de service les pêcheurs mariés à moins de nécessité absolue. Cette exemption la repeuplerait, et donnerait au Gouvernement un certain nombre de jeunes marins, qui par la suite pourraient lui devenir d'une grande utilité.

Fait en la mairie de Blanckenberge le six juillet 1810.

Le Maire,

J.L. Mamet.

Rijksarchief te Brugge. Modern Archief, 3e reeks, nr 1211[3].

Het Triomfkruis in Sint-Maartens te Ieper hersteld. 1593.

In Juli 1593 werd er te Ieper een groote loterij uitgeschreven om de kosten van het nieuw triomfkruis 'boven den ocsael' in Sint-Maartens te dekken. Augustijn van Hernighem teekent in zijn Dagboek veel bijzonderheden aan betreffende de loterij en het oprichten van het kruis.

> 'Op den selven zondach [4 Juli 1593] zoo was, naer de hoochmesse tsinte Maertens, ter halle uut gheroupen een looterie om de kercke van Sinte Maertens tot eenighe reparatie maer binden schependomme elck loot 3 pond par. ende daer wierder ghecommyteert twee ontfanghers ende vier vergaerders'(1).
>
> 'Op desen dach [24 Juli "wezende tsint Jacobs avent"] zoo wasser omme ghesleghen den trommele al de gonne die zoude willen in legghen vande looterie die de kerckmeesters op

(1) Dagboek Vil, bl. 143. - Over dit oorspr. Dagboek, zie Westvlaamsch Archief I, 1939, bl. 25.

> stellen dede om tcruus boven den ocsael, elck loot een daeldere, zouden hebben voor den opperprys iiij. coppetassen wert zynde xvj. pond grooten, voor den naer prys drie coppetassen wert zynde xij. pond grooten, den derden prys viij. pond grooten, den vierden prys iiij. pond grooten, ende eerst uut commende iiij. pond grooten al zelvere. ende daer waeren prysen voor ende naer den opper prys ende twee ende derden ende vierden prys, ende veele zelveren lepels wert zynde iij. guldens. Men zoudese trecken inde weke achter thundach'[1].

Onze Iepersche korenmeter beschrijft uitvoerig de trekking van de loterij in de week na den Tuindag.

> 'Op den xj. oust [1593] wezende sdaechts naer sinte Lauwereyns dach zoo wasser op de halle vast by de berecht camere ghemaect een stellayge bycans alzoo breet als de halle ende was behanghen met tapyts, ende met bancken ghedeckt met tlaken vander vierschaere, ende twas om te trecken de loterie van Sinte Martens ende de prysen stonden in een cleen garderope voor tbesant[2]...'

De trekking begon 's middags in de tegenwoordigdigheid van de wetheeren en de kerkmeesters. Volgens hallegebod mochten alleen degene die loten hadden, naar de trekking komen: en dit waren meestal 'parochianen'. Er waren 794 loten van een daalder (= 3 pond par.) verkocht; na afrekening van de prijzen en de onkosten bleef er een bedrag van 125 pond 'zuver ghelt'. En Van Hernighem teekent daarbij met fierheid aan: 'maer dat creghen zy de kerckmeesters van huerlieden prochie zonder omme te gaene voor de luuden duere...'[3]

De opbrengst moest dienen om het groote kruis te bekostigen dat men te Antwerpen deed maken door 'Meester Ottemaer'. Dit kruis 'zoude wel costen 16 hondert guldens eer dat staen zoude al vergult ende schoone verchiert met eene schoone balcke, ende de kercke hadde ghehadt vande stede weghe by requeste ten tween stonden wel zeven hondert guldens...'[4].

(1) Dagboek VII, bl. 146.
(2) De Besant: het wachthuis bij de Halle.
(3) Over de Loterij in vroegeren tijd, zie Biekorf 1934, bl. 289 vv.
(4) Dagboek VII, bl. 187-188.

Het Kruis moest tegen Kerstdag voltooid en ingewijd zijn. Met spanning volgt onze Iepersche zegsman de werkzaamheden van den Antwerpschen meester en zijn gezellen die, met schalk en windas, de aangevoerde groote beelden op de nieuwe balk hoog in de voute optrekken. De bisschop Pieter Simons wijdde plechtig de beelden vooraleer ze de hoogte ingingen.

> ‘Oock op desen tyt [November 1593] zoo wrochtmen zeere aan tcruus dat zoude gaen staen boven den ocsael tsinte Martens, ende twas ghemaect ende ghesneden ende ghestoffeert tot Antwerpen ende dat by een man van Antwerpen die ghenaempt was meester Ottomaere, ende tscheepe ghebrocht coostte alle van de vrecht tot Waestene 27-0-0, ende men hoopte dat alle staen zoude voor kerstdach maer twas een groot werck, het beilt vanden God was lanck xj. voeten ende Sint Jan ende Marie elck x. voeten.’

> ‘Op sinte Barbel avent [3 December 1593] wezende vrydach zoo was inde kercke van Sinte Martens t'Ypere den groote balcke boven den hossael op ghewonden met een nieu ystrement dat daer toe was ghemaect, ghenaempt een schalck, ende men beghouste ontrent den xij. uren, ende voor den iij. hueren naer noene lach zy in huer behoorelyck plaetse. 't Was wonder om te anziene ende de kercke was gheslooten tot by den tween om ghedrums vanden volcke, ende dit ghebuerde zonder eenighe schaede. God lof’[1].

> ‘Op den 14 decembre [1593] zoo was tcruus tsinte Martens al bereet om op te wynden ende tlach metten bielden van Marie ende Sint Jan by elck andere. Ende naer de hooch messe zoo quam den bysschop met alle de canonycken vooren inde kercke mette mytter an ende ghynck daer ontrent leesen veele bedynghe, twelcke schoone was om zien ende devoot, ende op den xvj. december zoo was tbildt van onze vrauwe en van sint Jan op de balcke ghestelt.

> Op den xxij. van decembre zoo was op ghestelt het cruus met onsen heere op den ocxsael tsinte Martens, ende twas al wel vergaen, want twas een zoorghelyck werck. Op den kerst avent zoo dede men een schoone messe van devocie ende men zonck te deus laudamus om God te dancken van zyn gratie dat tcruus op stont ende dat geen messchies (sic) en was gheschiet. Ende op desen dach zoo was gheweert het

(1) Dagboek VII, bl. 187-188.

schalck ende alle de wyndaesen van datter langhe ghestaen hadde.’[1]

Voorzeker zal er wel een lezer van het Westvlaamsch Archief een oude schilderij of gravure van Sint-Maartens kunnen aanwijzen waarop dit groote triomfkruis afgebeeld is?

A. VIAENE.

Hoe Sint Idesbald's kruis verdween uit de duinen van Coxyde.

Iedereen weet dat er te Coxyde in de duinen een klein kapelletje staat op de plaats waar vroeger de Abdij ter Duinen stond; het werd opgericht in 1819 door de vijf laatste monikken der abdij. Maar wanneer men in Coxyde spreekt van dit kapelletje, noemen de visschers het altijd *Idesbaldes' kruis*, en nooit Idesbaldes' kapelletje. Waarom? Omdat er vroeger, vóór het bouwen van dit kapelletje, aldaar een groot elken kruis stond.

H. Claeys, in ‘Het leven van den zaligen Idesbald van der Gracht, 1895’ vertelt op bl. 164, hoe dit kruis verdween: ‘Geene bedevaarders keerden terug zonder een stuksken van dit kruise afgesneden en medegenomen te hebben. Alzoo met tijd van jaren is geheel dat kruis, dat sedert lang maar eene stake meer was, geheel en al weggesneden en afgesnekkerd door al de godvruchtige pelgrims’. Claeys zegt niet waar hij dit gehoord heeft; dit verhaal schijnt nog al zonderling.

Wij hebben bij toeval, in het archief van Nieupoort, den uitleg gevonden van het verdwijnen van dit kruis. J.B. Rybens vertelt in zijne Kronyke van Nieupoort, dat erin Juni 1798 eenige fransche soldaten de stad binnen kwamen, met eenen wagen waarop een groot kruis lag, voortkomende uit de duinen. Op dit kruis lag er een soldaat uitgestrekt, bijna geheel naakt, enkel een handdoek omgordde zijn lenden. In de herberg St. Jooris gekomen, hebben zij het kruis verbrand.

(1) Dagboek VII, bl. 192-193.

Dit verhaal wordt bevestigd in hetzelfde archief, door een uitgebreid verslag in gebrekkig fransch van den politiecommissaris, register 4, du 23 prairial au 6 (11 Juni 1798), p. 10 recto;

> ‘Rapport fait par les commissaires et officiers de police que ce jour vers quatre heures et demie dix à douze canonniers de cette garnison sont entrés publiquement en ville par la porte de Furnes et se sont promenés par différentes rues de cette ville publiquement menant et escortant un chariot attelé de quatre chevaux sur lequel était chargé une grande croix de bois sur laquelle un homme était étendu Ie corps nu pour la plus grande partie en forme de christ attaché à la croix et portant une couronne d'épines sur la tête; que ce chariot était précédé d'un canonnier ayant une croix de bois sur son bonnet de police et tenant une vierge de bois dans la main, en criant et chantant avec plusieurs autres canonniers de l'escorte, secouant et montrant la dite image de la vierge avec mépris criant et riant, dont les habitants ont été scandalisés et ont porté leurs plainte avec instantes demandes qu'il y soit promptement pourvu, et leur étonnement qu'on ait laissé passer ce train de scandale devant la garde et passer par la grande me du marché devant la maison du commandant, et devant la maison commune allant par la rue longue jusqu'à leur logement ci devant de St Georges, et qu'ils sont informé que la dite croix parvenait de la commune de Coxyde canton de Furnes où elle aurait été trouvée dans les dunes.’

Door deze teksten ziet men hoe dit kruis verdween uit de duinen van Coxyde. Het ware nochtans van belang te weten, of dit gebruik van stukken van het kruis te snijden eigenlijk bestaan heeft. Volgens de teksten uit het archief van Nieupoort, moet men besluiten dat er enkel sprake is van een volledig kruis.

De bedevaarders kennen echter een ander eigenaardig gebruik, dat waarschijnlijk nog in voege is; het bestaat in het vastbinden van een zijner kousebanden aan de traliën van het kapelletje, en zich dan zoo rap mogelijk te verwijderen: het is een middel om zich van de koorts te genezen. Over eenige jaren hebben wij nog kousebanden gezien, die door de bedevaarders aan de traliën van het kapelletje vastgebonden waren.

Coxyde, Januari 1940.

K. LOPPENS.

Protestanten in het Noordvrije in 1610.

Het Staatsarchief te Brugge bezit het verslag van de Deurgaende Waerhede die in het Noordvrije gehouden werd in 1610[1]. Dit verslag werd op 14 Maart [1611?] voorgelezen in het college van schepenen van het Brugsche Vrije, dat voor ieder geval moest beslissen of de zaak voor het gerecht zou gebracht worden.

We vinden er onder meer achttien personen aangeklaagd wegens ketterij[2] en twee en twintig wegens tooverij[3].

Van deze twee en twintig gevallen werden er elf voor het gerecht gebracht, zooals in den rand van het verslag aangeteekend staat.

Wat ons meer verwondert is dat slechts twee der ketters vervolgd werden, alhoewel de meeste weigerden zich te bekeeren. Als men deze handelwijze vergelijkt met deze uit de vorige eeuw, wanneer de ketters levend verbrand of levend begraven werden[4], ziet men dat er, onder het bestuur der Aartshertogen, met minder strengheid opgetreden werd.

Overzicht van de aangeklaagde ketters.

Te LISSEWEGE: 'Uxor Jacob van Zuut, (Tanneken Dannoot), zeere obstinaet jn heresie', had nog onlangs aan den pastor verklaard 'dat zou nyet en begheert van haer religie te

(1) De 'deurgaende waerhede' was een onderzoek ter plaats, dat eenmaal 's jaars plaats had, en waar alle gekende misdrijven en overtredingen moesten aangeklaagd worden.

(2) Dat de ketterij alsdan bijna heel en al uitgeroeid was rond Brugge, zien we uit het verslag van den pauselijken nuntius Bentivoglio. cf. A. PASTURE, *Le déclin du protestantisme dans les Pays-Bas méridionaux au XVII*e *siècle*, in Hommage á Dom Ursmer Berlière, Brussel, 1931, bl. 191.

(3) Over de gevallen van tooverij wordt later gehandeld.

(4) Zie *Biekorf*, 1928, bl. 97-104.

scheeden'; ze ontsticht iedereen door haar 'argumenten', waarvoor ze reeds te Brugge opgesloten werd, 'zegghende dat de catolycken zyn afgodisten, aenbiddende houtten ende steenen beelden'; op hoogdagen en feestdagen gaat ze naar Sluis of naar Zeeland.

Toen de vrouw voor de heeren van de Waerhede verschenen was, had ze 'opentlick verclaerst dat zou es vande secte van Jan Calvyn, ende boven dyen dat zou de ordonnantiën van het Catelycke Rooms gheloove nyet en begheert te onderhouden.'

Clement Ogier, ook ketter, had ten tijde dat de processie met het beeld van O.L.V. uitging te Lissewege, de volgende blasphemie gezegd: 'die leghe h...., moet mense draghen, waeromme en laet mense nyet gaen.'

Hij weigerde ook den eed van getrouwheid te doen aan het Roomsch geloof, maar wilde wel den eed van getrouwheid afleggen aan de aartshertogen.

De kleermaker Jan vanden Brande was ook 'zeere obstinaet hereticq', hij was reeds ontboden geweest in het geestelijk hof. Van den pastor had hij geroepen onder 't volk: 'wy moeten dyen pape wat afsmeeren!' Als een van zijn geburen ziek was en men om den pastor wilde gaan, zeide hij: 'laet de pape jn zyn ruste, hy en can hem even wel nyet ghezont maecken'.

Hij weigerde ook den geloofseed, maar zwoer trouw aan de aartshertogen.

Te DUDZELE is het de schoenlapper Jan Serane die weigerde den geloofseed te doen 'ende opentlick beleedende te wesen Calvinist.'

Hubrecht en Jan Janssens die nooit ter kerke gingen, deden aanstonds den geloofseed.

Te HEIST is Valentijn de Burch 'hereticq'. Hij heeft zijn kind naar Sluis gedragen in een botermande om het te laten doopen. Toen zijn vrouw gestorven was, heeft hij ze buiten de wete van den pastor op het kerkhof begraven; op de hoogdagen kleedt hij zich op zijn beste en gaat naar Sluis 'ter predicatie ende apparentelick te nachtmale.'

Hij bekent alles en 'zeght te willen zweeren catolyckelick ende heerlick te leven maer nyet naer de Roomsche religie, heesschende tydt tot Paesschen om hem daertoe te beraden, belovende ondertusschen de kercke ende predicatie te frequenteren.'

Jan de Groote en Adriaen Maertens, ook ketters, zijn niet ter deurgaende waerhede verschenen.

Te KNOKKE: ‘Pieter Rotcam hereticq, zeght expresselick liever te sterven als ter kercke te commen.’

Geeraert By Loys heeft verklaard ‘bereet te wesen te doene den eedt van trauwe aen haerlieder hoocheden, behoudens liberteyt van concientie.’

Te ZUIENKERKE heeft Pieter Cornelis, pachter van 't Oosthof, ‘onder hem verboden boucken, ende zynghende zeker diensten jn zyn huus als het lof in vlaemsche ende latyne.’

‘Jan Doolaghe heeft onder hem eenen bybel de zelve communiquierende an dyveersche persoonen, arguerende ende disputerende vuyt dezelve zonder te kercke te commen.’

‘d'Huysvrauwe van Jaecques Pieters berucht van haren eyghen man betoovert te hebben, ende dat den zelven Jaecques heeft ghevaren met d'oorloochschepen up Jndiën, daerenboven dezelve vrauwe hereticque nemmermeer, emmers zeere zelden, de kercke frequentierende ende haer kyndt eeneghen tyet achter tdoopsel ghehouden.’[1]

Te WESTKAPELLE. ‘Joos Dassonneville ende Lucas zynen zone verclaren nyet te willen bezweren nietmeer de catolycke Roomsche religie, als van ghetrauwicheyt anden prince zo verre de zelve religie annegaet, maer wel alle politique ordonnantien te onderhouden.’

‘Jan Eecman, smit, verclaerst ter predicatie te gaene tot Sluus ende te wesen vande religie van Jan Calvyn, ende dat hy nyet en begheert te doene den eedt van catolycke Roomsche religie nochte van ghetrauwicheyt ande princen, verclarende zyn huysvrauwe ooc te wesen van dezelve ghesinte.’

‘Thobias de Backer, zeght voor alsnoch nyet gheresolveert te wezen te doene den eedt vande catolycke Roomsche Religie, gaet nyetmin ter kercke, ende heeft ghedaen den eedt van trauwe aen haerlieder hoocheden.’

‘Jan Adriaenssens waghemaecker, zeght nyet te willen bezweeren de H. catolycke Roomsche Religie, heeft nyetmin ghedaen den eedt van trauwe.’

‘Claeys Beernaert begheert hem te bepeynsen up den eedt vande Roomsche religie ende heeft ghedaen den eedt van trauwe.’

‘Ryquaert vande Watere zeght gheen eedt te willen doen, niet meer vande catholycke Roomsche religie als van ghetrauwicheyt an haerlieder hoocheden.’[2].

Rijksarchief te Brugge, triage Sanders, n^{r} 275. JOS. DE SMET.

(1) Ze moest te Brugge verschijnen voor de magistraat van het Vrije.
(2) Hij moest den eerstkomenden Zaterdag te Brugge verschijnen voor de schepenbank in 't bijzijn van pastor en hoofdman van Westkapelle.

Sint-Huibrechtsmis door de jagers gevierd. Ardooie 1639.

De bekende groote Jacht van Waregem viert jaarlijks plechtig Sint-Huibrechtsmis, en ook te Wynendale is Sint Huibrecht als patroon der jagers gekend. Elders alhier is het alleen als patroon tegen de razernij dat hij vereerd wordt, als te Caster en te Sint Pieters op den Dijk.

Te Ardooie werd, driehonderd jaar geleden, de Sint-Huibrechtsmis door de jagers plechtig gevierd. Daarover deelde Dr. P. Allossery zooeven de volgende belangwekkende bijzonderheden mede.(1)

Op Sint-Huibrechtsdag, 3 November 1639, kwamen de notabelen van de parochie, met Jonker van der Gracht aan het hoofd, de mis bijwonen, die door een monnik van de Sint-Amandsproosdij (Kortrijk) opgedragen werd. Op de plechtigheid was ook een *piqueur* of ‘weyenaer met de trompe’ aanwezig, gezonden door den proost van Sint-Amand, die heer was van de heerlijkheid van 't gemeene te Ardooie. Na de offerande stak de ‘weyenaer’ de trompe, om aldus de ‘langhe ende corthouders wesende up het vorseyde gemeene heerscip van Hardoye’ tot de klopjacht op te roepen. Na de mis reed de jacht uit. De monnik en de ‘weyenaer’ van Sint-Amand keerden naar Kortrijk terug met een haas mede. De klopjacht werd 's anderendaags voortgezet.

Nog in 1729 en volgende jaren vermelden de kerkrekeningen jaarlijks twee missen gezongen ter eere van Sint-Huibrecht.

De Watering van Veurne-Ambacht 1411-1412. *(Vervolg van Wvl. Archief 1939, bl. 72).*

Item costen ghedaen ande vors. vier percheelen bi dachwerken: Eerst in tander percheel, zo was ghewrocht in zom enighe

(1) Annales de la Société d'Emulation 1939, bl. 87 en 118.

steden ende den varschen dijc bachten ghehoocht 2. voeten, 1 1/2 voet, enen voet, ende voren enen voet, twelke men niet goedleix in taswerke besteden mochte, ende was ghewrocht in dit percheel drie weiken, dan of Willem van den Rine bedriver was, ende deen hadde meer ende dander min, naer dat hem dochte dat zij verdienden also claerlike blijct in een papier daer man ende stic in staet ende elc hoe vele:

deerste weike beloopt	8 lb.	15 sc.	9 d.
dander weike beloopt	6 lb.	9 sc.	9 d.
derde weike beloopt	6 lb.	6 sc.	
Item ghecocht bi Willem van den Rine 12. pipegalen te 8 sc. stic, comt		4 lb.	16 sc.
Item den zelven van 12. butten ghestoffert te 8 sc. stic		4 lb.	16. sc.
Item Willem vors. van zinen bedrive			3 lb.

Item vort in de 3. ander perchelen ghewrocht bi dachwerken met spadelieden, met buttiers, met pipegalen omme dat ment niet goedleix besteiden mochte in taswerke, dan of Heinrijc van Duustbourch bedriver was, ende was ghewrocht in dese vors, drie perchelen in zom eenighen steden, ende den varschen bachten ghehoghet 2. voeten, 1 1/2 voet, vijf weiken lanc, ende deen hadde meer dander min naer dat hem dochte dat zij verdienden, also clarlike blijct in een papier daer man ende stic in staet ende elc hoe vele:

Comt deerste weike	18 lb.	8 sc.	
dander weike beloopt	13 lb.	6 sc.	
de darde weike comt	8 lb.	15 sc.	
de vierde weike beloopt	19 lb.	2 sc.	6 d.
de vijfste weike comt	5 lb.	10 sc.	
Heinrijc van Duustbourch van zinen bedrive	5 lb.		

Noch costen ghedaen anden vors, dijc bi Frans Zoets bomgherdekin daer de dijc onder gheminert was ende onderhoolt biden lope vanden watre vander havene, ende was bi enighen gheavisert dat men daer maken zoude drie of vier veldammen de welke groot goed ghecost zoude hebben, zo dat wij, Regenten vander wateringhe over zaghen datter ghescil of commen mochte tusschen die vanden Vrye ende die van Veurneambacht, datmen den loop vande havene ghemindert zoude hebben, ons beter dochte datmen den dijc daer hoochde ende breedde, dan de veldammen daer te legghene, bestededede Heinrijc van Duustbourch vorseid, meester spademan, den dijc daer te breedene 8. voeten ende te hoghene 8. voeten 22. roeden lanc, ende vort een hende van ere ouder dilf te vulne daer of de dyc stoet te grote grieve, ende de wateringhe

leverde hem tland daermede de dijc ghehoocht was ende ghebreed omme 24. sc. de roede, beloept 26 lb. 8 sc.

Item costen ghedaen omme tland te betaelne dat ghenomen was omme den dijc te hoghene, ende dat betaelt also men van ouden tiden gheploghen heift, dan of de somme bedraecht 2800. ende 16 1/2 roeden upper lands, ene steke diep te 18. d. elke roede. Item 48. roeden 2. steke diep, 2 sc. 6 d. elke roede. Item 22. roeden ontgrond te 3 sc. elke roede. Item 15. roeden erve daer de dijc up gheleid ende ghebreed es bij Francois Zoets boomgherdekin 3 sc. elke roede, also blijct bi enen pappiere daer man ende stic in staet van wiens lande dat genomen es, bedraecht tvorseide land al tere somme

222 bl. 15 sc. 9 d.

Item van 27 roeden bonen gheselgiert toebehorende mer joncvrauwe der wedue Jan Zoettins bi dat darde daer onder genomen was

16 sc.

Item Willem van den Rine landmetere van alden vors. grond te meitene ende in ghescrifte te legghene, daer hi over besich was 8. daghen lanc 20 sc. sdaghes, comt

8 lb.

Item Willeme vorseid van te helpene taviserne waert van noden was den dijc te hoghene ende stake te slane daer men den dijc ghehoghet wilde hebben, ende vanden werke te metene bider strecroede dat Heinrijc van Duustbourch, meester spademan, ghemaect hadde, daer in de vors. Willem vachierde 7. daghen te 20 sc. sdaghes, comt

7 lb.

Item Heinrijc van Duustborch, meester spademan, omme dat hi metten Regenten ghinc ende twerc over te ziene waer de dijc van noden was te hoghene, ende hemlieden dan of te bevroedene, van 2. daghen 20 sc. sdaghes beloept

40 sc.

Item Andries de Visch ende Fransois Robaerd als cuerheers daertoe gheordineert omme den dijc te visenterne metten Regenten waer hi van noden was te hoghene ende hoe dat menne hoghen zoude ten minsten costen, in twelke zij vachierden 2. daghen elc te 24 sc. sdaghes comt

4 lb. 16 sc.

Item Hughe Kavle, meester spademan, die mijn here vanden Dune ute Vierambochten vanden Zande dede commen ten Dune ende sende den vors. Hughe ten varschen dike metgaders den kelewaerder ende watergrave vanden Dune omme de parchelen die besteiken waren met staken hem te betoghene omme bevroed van hem te zine wat an elke roede te verdienne ware, want hij vele diken in Vierambochten ghehoocht ende ghemaect hadde, bi hem aldoe vertert

5 lb. 12 sc.

Item den zelven Hughe ghegheven in hovesscheden bi bevelle van mijn here van den Dune

40 sc.

Item den 9sten daghe van oustmaend 1410 waren ghesent Vincent Veyse, Jan Arleboud, Ghiselin Vleric, Passchier de Muts, Andries van Zinnebeke als cuerheers ten varschen dike metgaders den Regenten vander wateringhe omme de scouwinghe vande 2. parchelen vanden dike van der hogher bricghe buten Dixmude noordwaert over te ziene ende over te nemene dat Heinrijc van Duustborch, meester spademan, hadde ghenomen den zelven dijc te hoghene ghelijc dat zeker ghescrifte daer of ghemaect wel verclaersen ende meincioen maken, ende ne conste aldoe de vors. parcheele niet overzien noch doen meten bi dat up den vors. dach eenparlike reinde, waren buten de vors. vijf cuerheers 1 dach elc 24 sc. sdaghes, comt

6 lb.

Item den 16sten vande vors. maend waren ghesent dezelve vijf cuerheers ten varschen dike metgaders den Regenten vander wateringhe, ende overzaghen ende scouweden de vors. 2. parchelen de hoghe, de brede vanden dike dat Heinrijc vors. ghenomen hadde, ende was bevonden de vorworde bi hem wel vulcommen also de ghescrifte dan of verclaersen, waren uut de vors. cuerheers 1. dach, elke te 24 sc. sdaghes, comt

6 lb.

[Den 24 September een gelijke schouwing van ‘de ander 2. parchelen vanden dike vander hogher bricghe buten Dixmude westgaende tote cuerbaerds houke bewesten pereboom bricghe...’]

Item costen ghedaen van 11. bailgen ghestelt upden vaerschen dijc omme datter niemen up meynen zoude omme sweres wille, coste thoud jeghen Jacob den Zot van Dixmude 11 lb. 12 d.

Item Jan Boudene van den bailgen te makene 12. daghen te 8. sc. sdaghes, comt

4 lb. 16 sc.

Item Willem vanden Rine ende Clais Perebome vanden bailgen te stelne upden dijc elc 6. sc. sdaghes, comt

3 lb. 12 sc.

Item van sciphueren omme de bailgen te voerne ten vors. dike daer zi ghestelt zijn

20 sc.

Item Gregor Hoste van Dixmude van 11. maelsloten metgaders den crammen ende naglen daer toe behorende omme de vors. Bailgen

5 lb. 12 sc.

Somme 1176 lb. 16 sc. 3 d.

Pestziekte te Kortrijk, 1547.

De pest heerschte alstoen geweldig en sedert lang in de stad. De Wetheeren oordeelden dat er Cellebroers noodig waren om de zieken te verplegen. Zij vroegen een toelage aan het Kapittel dat, op 10 Juli 1547, een wekelijksch hulpgeld van 6 pond par. voor den duur der ziekte toestond. (Acta Capit. B.M.V. t.a. datum),

Vraagwinkel

Het Leenhof of Leeuwhof te Coxyde.

- In Wvl. Archief 1939, bl. 91 is er sprake van Jan Speelman als pachter van het *Leenhof*, zijnde een groote hofstede van de vroegere Duinenabdij, gelegen te Coxyde. Dat was in de jaren 1570. Deze hofstede moet dezelfde zijn als het huidige *Leeuwhof*. de Flou, Topon. Wdb. vermeldt geen Leenhof op Coxyde, wel het Leeuwhof (IX, 471) als een goed van de Duinenabdij in 1645. Is Leenhof misschien een slechte lezing? of is de naam van die hofstede in de jaren 1600 van Leenhof in Leeuwhof veranderd?

E.N.

Antonius Wydoot, abt van Duinen, 1557-1566.

- Deze abt, welbekend door zijn portret op den zijvleugel van het drieluik van Pieter Pourbus in de St. Gilliskerk te Brugge, overleed den 1 November 1566. Zoo lees ik bij Kan. E. Rembry, De bekende pastors van St. Gillis, bl. 380. Deze datum steunt voorzeker op C. De Visch die, in zijn Compendium Chronologicum (1660) bl. 95, den 1 November als sterfdatum opgeeft. Dit komt echter niet overeen met hetgene ik lees in Rond den Heerd, 2^{e} jaar, 1867, bl. 160. De abt Pieter Hellinck, opvolger van Wydoot, getuigt daar voor de commissarissen van den koning dat de abdij door de geuzen bestormd werd ‘een weinig voor zijn installatie’. De beeldstormerij gebeurde feitelijk op Halfoogst. Abt Hellinck zegt m.i. duidelijk dat hij op 15 Aug, reeds tot abt gekozen was en kort daarna geinstalleerd werd. Abt Wydoot moet bijgevolg vóór Halfoogst 1566 overleden zijn?

C.B.

Oude Brugsche maten en gewichten.

- Een lezer vroeg om een juiste opgave van de oude maten die vroeger alhier in gebruik waren. Ziehier om te beginnen de oude *Brugsche* maten.

1. *Inhoudsmaten*.
   - A. Voor graan, zout, kalk enz.
     1 hoed = 171,43 liter = 4 viertalen.
     1 viertale of mate = 42,85 1.
   - B. Voor wijn, olie enz.
     1 roede = 36 zesters of 576 stoop.
     1 zester = 16 stoop.
     1 stoop = ± 2 liter = 4 pinten.

2. *Gewichten*.

1 voeder = 12 wagen = 8519,04 kg.
1 wage = 30 nagelen = 180 pond = 83,52 kg.
1 kuip = 1/2 wage = 15 nagelen = 90 pond.
1 nagel = 6 pond = 2,784 kg.
1 zestendeel = 6 pond.
1 pond = 0,464 kg. = 16 oncen.
1 once = 29 gram.

D.S.